

46(2):2022

CUJOSS

**Faculty of Letters
Journal of Social Sciences**

Published By

Sivas Cumhuriyet University

<http://cujos.cumhuriyet.edu.tr>

E-ISSN: 1305-5143

Cumhuriyet University Journal of Social Sciences–CUJOSS
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi

e–ISSN: 1305-5143

Volume / Cilt 46 | Issue / Sayı 2
Pages / Sayfa: 177-321

December/Aralık 2022

<http://dergipark.gov.tr/cije>

Cumhuriyet University Journal of Social Sciences–CUJOSS
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi

Publisher/Yayıncı

Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Letters
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Mehtap ERDOĞAN TAŞ

II

Editor-in-Chief

Asst. Prof. Dr. Ferdi SELİM
Asst. Prof. Dr. Ebru BİLGET FATAHA

Assistant Editor

Res. Asst. Okan Güven

Publishing Editor

Prof. Dr. Hakan YEKBAŞ

English Language Editor

Res. Asst. Doğan Can AKTAN

Turkish Language Editor

Res.Asst. Rumeysa Nur ERTAŞ

Technical Check and Layout Assistants

Res. Asst. Oğuz ŞENTÜRK
Gülseren KOYUN ESEN
Yusuf İslam YILMAZ
Yusuf KESGİN
Mürsel BİLİK

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Ferdi SELİM
Dr. Öğr. Üyesi Ebru BİLGET FATAHA

Editör Yardımcısı

Arş. Gör. Okan Güven

Yayın Editörü

Prof. Dr. Hakan YEKBAŞ

İngilizce Dil Editörü

Arş. Gör. Doğan Can AKTAN

Türkçe Dil Editörü

Arş. Gör. Rumeysa Nur ERTAŞ

Teknik Kontrol ve Mizanpaj Sorumluları

Arş. Gör. Oğuz ŞENTÜRK
Gülseren KOYUN ESEN
Yusuf İslam YILMAZ
Yusuf KESGİN
Mürsel BİLİK

Publication Board/ Yayın Kurulu

- Prof. Dr. Cemal YALÇIN (Sivas Cumhuriyet University)
Prof. Dr. Erdal ESER (Sivas Cumhuriyet University)
Prof. Dr. Fadime SUATA ALPASLAN (İstanbul University)
Prof. Dr. Fatma Gül CİRHİNLİOĞLU (Near East University / KKTC)
Prof. Dr. Hasan BABACAN (Mehmet Akif Ersoy University)
Prof. Dr. Hasan KAPLAN (İbn Haldun University)
Prof. Dr. İrfan MORİNA (Universitet i Prishtines / Kosova)
Prof. Dr. İzzet DUYAR (İstanbul University)
Prof. Dr. Jemaladdine BENHAYOUN (Abdulmalek Essadi University / Fas)
Prof. Dr. Ömür Dilek ERDAL (Hacettepe University)
Prof. Dr. Pınar GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU (Sivas Cumhuriyet University)
Prof. Dr. Recep TOPARLI (Sivas Cumhuriyet University)
Prof. Dr. Saim SAVAŞ (Uşak University)
Prof. Dr. Steven L. KUHN (Arizona University / ABD)
Prof. Dr. Vladan VIRIJEVIC (Kosovska Mitrovica University / Sırbistan)
Prof. Dr. Yücel ŞENYURT (Gazi University)
Prof. Dr. Emel ÖZKAYA (Sivas Cumhuriyet University)
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Cem ERKMAN (Ahi Evran University)
Assoc. Prof. Dr. İsmail BAYKARA (Yüzüncü Yıl University)
Assoc. Prof. Dr. Veda BİLİCAN GÖKKAYA (Sivas Cumhuriyet University)
Assoc. Prof. Dr. Mehmet KUTLU (Pamukkale University)
Assoc. Prof. Dr. Sevinç QASIMOVA (Bakü State University / Azerbaycan)
Assoc. Prof. Dr. Zubaida SHAKDAM (El-Farabi Kazakh National University / Kazakistan)
Assist. Prof. Canan ÇAKIRLAR (Universitat Groningen / Hollanda)
Assist. Prof. Tamara JOVOVIC (Mediterranean University / Karadağ)
Assist. Prof. Dr. Berkay DİNÇER (Ardahan University)
Assist. Prof. Dr. Ümit ÇAYIR (Sivas Cumhuriyet University)
Dr. Ludovic SLIMAK (CNRS / Fransa)
Dr. Susan Marie MENTZER (Universitat Tübingen / Almanya)

Indexing/Índeksler

Bielefeld Academic Search Engine (BASE)

EBSCOhost

ÍdealOnline

ÍSAM

SOBÍAD

Alan Editörleri / Branch Editors (46-2)

Prof. Dr. Ayşen AÇIKKOL YILDIRIM (Anthropology – Sivas Cumhuriyet University, Sivas / Türkiye)

Prof. Dr. Zafer CİRHİNLİOĞLU (Sociology – Sivas Cumhuriyet University, Sivas / Türkiye)

Prof. Dr. Mehtap ERDOĞAN TAŞ (Turkish Literature and Language – Sivas Cumhuriyet University, Sivas / Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Erdoğan ASLAN (Archeology – Selçuk University, Konya / Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Onur BALCI (Contemporary Turkish Literature and Dialects – Sivas Cumhuriyet University, Sivas / Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. M. Burak Gönültaş (Social Work – Sivas Cumhuriyet University, Sivas / Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Bülent İŞLER (Art History – Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara / Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Ali KARAMAN (Histoire – Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur / Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Ahmet MAZLUM (Sociology – Sivas Cumhuriyet University, Sivas / Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Filiz SAYAR (Psychology – Süleyman Demirel University, Isparta / Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Uğur BAŞARAN (Turkish Folklor – Sivas Cumhuriyet University, Sivas / Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Pelin DOĞAN (English Literature and Language – Munzur University, Tunceli / Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Hatice GENÇ (German Literature and Language – Akdeniz University, Antalya / Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Süleyman Ertan TAĞMAN (Philosophy – Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur / Türkiye)

Board of Refree (Current Issue) / Hakem Kurulu (46-2)

Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli University / Nevşehir – Türkiye)

Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU (Marmara University / İstanbul – Türkiye)

Prof. Dr. Nurten SARICA (Pamukkale University / Denizli – Türkiye)

Prof. Dr. Ali TİLBE (İstanbul University-Cerrahpaşa / İstanbul – Türkiye)

Assoc Prof. Dr. Orhan BİNGÖL (Gümüşhane University / Gümüşhane – Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Yılmaz DAŞLI (Sivas Cumhuriyet University / Sivas – Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Ahmet EYİM (Van Yüzüncüyıl University / Van – Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Turgay KABAK (Bayburt University / Bayburt – Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Şevket KADIOĞLU (Pamukkale University / Denizli – Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Mehmet KANAK (Sivas Cumhuriyet University / Sivas – Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Handan KARAKAYA (Fırat University / Elazığ – Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Serhat KUZUCU (Kilis 7 Aralık University / Kilis – Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Evren KÜÇÜK (Kastamonu University / Kastamonu – Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Aslan Tolga ÖCAL (Marmara University / İstanbul – Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Barış AĞIR (Osmaniye Korkut Ata University / Osmaniye – Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK (Ege University / İzmir – Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Oktay ATİK (Namık Kemal University / Tekirdağ – Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Mehtap BAŞARIR (Kayseri University / Kayseri – Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Murat BAYRAM (Bingöl University / Bingöl – Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Ayşe ÇAĞRICI ZENGİN (Sinop University / Sinop – Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Özlem DEMİR (Tokat Gaziosmanpaşa University / Tokat – Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Levent GÖRÜŞÜK (Sivas Cumhuriyet University / Sivas – Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Ela İpek GÜNDÜZ (Gaziantep University / Gaziantep – Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Sami KALAYCI (Aksaray University / Aksaray – Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Ferdi KARAÖNÇEL (Hakkari University / Hakkari – Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Adem ÖKTEN (Sivas Cumhuriyet University / Sivas – Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Fulya SOYLU BAĞÇECİ (Niğde Ömer Halisdemir University / Niğde – Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Olcay TİRE (Munzur University / Tunceli – Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Nurperihan TOSUN (Sivas Cumhuriyet University / Sivas – Türkiye)

Assist Prof. Dr. Erhan YOSKA (Kayseri University / Kayseri – Türkiye)

Contents / İçindekiler

Editorial

VIII

Editörden

IX

The Concept of Number as a Mathematical Object and Its Philosophical Extensions
Matematiksel Nesne Olarak Sayı Kavramı ve Felsefi Uzanımları

Eyüp Alsancak

177-184

Evaluaiion Of Law No.5510 In The Context Of Aging Population
Yaşlanan Nüfus Bağlamında 5510 Sayılı Kanun'un Değerlendirilmesi

Furkan Arı

185-192

Juvenile Delinquent And The Family Factor
Suça Sürüklenen Çocuk ve Aile Faktörü

Veda Bilican Gökkaya

193-204

Researching of the Plays in the Best-Selling Children's Books During the Covid-19 Pandemic Period
Kovid-19 Pandemi Döneminde Çok Satan Çocuk Kitaplarında Yer Alan Oyunların İncelenmesi

Bedriye Çelik, Saniye Bencik Kangal

205-217

A Qualitative Study on the Socio-Cultural Origins of Child Bride Marriages: " I Sacrifice My Daughter to Them"
Çocuk Gelin Evliliklerinin Sosyo-Kültürel Kökenlerine İlişkin Nitel Bir Çalışma: " Ben Kızımı Onlara Kurban
Ederim"

Ümmü Gülsüm Aslı Nur Doğan, Sevda Mutlu

218-235

Wedding Tradition of the Southern Crimean Tatars
Güney Kırım Tatar Türklerinin Düğün Geleneği

Elvina Er

236-248

Influential Music Institutions and Persons in Sivas Province (1950-2022)
Sivas'ta Musikiye Yön Veren Kurum ve Kişiler (1950-2022)

Göktürk Erdoğan

249-258

The Concept of the Turkish House in the Travel Stories of J. F. Michaud and J. J. François Poujoulat in City of Empires Istanbul 1830

J. F. Michaud ve J. J. François Poujoulat'nın İmparatorluklar Şehri İstanbul 1830 Adlı Seyahatnamesinde Türk Evi Olgusu

Hamza Kuzucu, Gülay Güler

259-264

An Evaluation On The Anti-Value And Its Consequences Of Legal Positivism
Hukuki Pozitivizmin Değer Karşıtlığı ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme

Seda Özdal

265-270

Perception of Sivas in Cultural Memory
Perception De Sivas Dans La Mémoire Culturelle

Emel Özkaya

271-277

Angela Carter's Transformative Gender Myths in The Passion of New Eve
Angela Carter'in The Passion of New Eve adlı Eserindeki Dönüştürücü Cinsiyet Mitleri

Sezgi Öztop Haner

278-283

A Content Analysis of Academic Studies on Active Labor Market Policies in Turkey (2004-2022)
Türkiye'de Aktif İşgücü Piyasası Politikalarına İlişkin Yapılan Akademik Çalışmalara Yönelik Bir İçerik Analizi
(2004-2022)

Hakan Saraç, A. Utku Erdayı

284-295

1840 Ottoman-Sweden Trade Treaty From The Perspective Of The Diplomacy
Diplomasi Perspektifinden 1840 Osmanlı-İsveç Ticaret Antlaşması

Mert Uğur Vatansever

296-305

The Issue of National Protection in the Istanbul Chamber of Commerce and Industry in the Early Republican Period

Erken Cumhuriyet Döneminde İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasında Millî Sanayinin Himayesi Meselesi

Ayşe Yanardağ

306-315

A Romantic Colonial Work: Eichendorff's Novella "Eine Meerfahrt"
Romantik-Kolonyalist Bir Eser: Eichendorff'un "Eine Meerfahrt" Başlıklı Novellası

Bekir Zengin

316-321

Editorial

In 1982, a little while before the 60th anniversary of the foundation of the Republic was entered, another important step was taken by our University, which was named after him in order to keep the most concrete memory of the establishment alive. That year was declared by the University as *The Youth Year* as part of the celebration of the 60th Anniversary of the Republic. The aforementioned step was the publication of two journals under the privilege and concession of the Faculty of Science and Social Sciences (In 1982, the Faculty of Arts and Sciences was divided into two, with more than 30 departments in 2010, as one of the largest units with a similar name in Turkey), one of the most rooted formations of this institution, which was finally established in 1974 together with the Faculty of Medicine, as a publishing activity within the scope of *The Youth Year*. The first of these journals was the journal that continues today as *Cumhuriyet Science Journal* after the separation in 2010. The sister and contemporary journal of the combined faculty came to life as *Cumhuriyet University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences* at that time. The first change came in 2010 and the word "Science" in the head section was removed. In 2018, the next period of change, other than the integration of our University with the name of Sultan-City Sivas, CUJOSS became the branding value gained by the new university management who came to power with the abbreviation of the English name of our magazine.

Our journal, which started to be indexed by large and well-known databases such as EBSCO in the early 2010s, issues important operating instructions, especially within the scope of its accreditation activities, and continues its publication life at full speed with its new face in cooperation with Sivas Cumhuriyet University Electronic Journal Office. Our journal, which is published twice a year and has left behind exactly 40 years in its publication life, is once again presented to the scientific community with the first issue of its 46th volume. In this transitional issue, which includes 15 articles, each of which has been passed through the ithenticate plagiarism program, there are authors from both our University and different institutions and organizations. With this aspect, it will be our greatest wish that the service we provide will be beneficial to the scientific world. Each of these articles is meticulously examined by our editorial team and evaluated by referees who are experts in their field, and they are articles that will contribute to their own field. We would like to express our deepest gratitude to all employees, authors, referees, and everyone who contributed to this issue of our journal for their efforts.

Sivas Cumhuriyet University Faculty of Letters Journal of Social Sciences continues its publication life with its new staff. Hope to meet you in the new issues of our magazine...

Dr. Ferdi Selim – Dr. Ebru Bilget Fataha
Editor-in-Chiefs
December, 2022

Editör'den

X

1982 yılında Cumhuriyet'in kuruluşunun 60. yılına girilmesine çok az bir vakit kala, yine kuruluşun en somut hatırasını yaşatmak adına onun ismini almış olan Üniversitemiz tarafından aynı yolda önemli bir adım daha atılmıştı. O yıl, Üniversite tarafından Cumhuriyet'in 60. Yılı'nın kutlanması kapsamında *Gençlik Yılı* olarak ilan edilmişti. Söz konusu adım, gençlik yılı kapsamında bir yayın faaliyeti olarak, 1974 yılında artık nihai bir biçimde kurulan bu müessesenin Tıp Fakültesi ile birlikte en köklü oluşumlarından birisi olan Fen ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nin (1982 yılında Fen-Edebiyat Fakültesi, 2010 yılında ise 30'u aşkın bölümlü Türkiye'nin benzer ismi taşıyan en büyük birimlerinden birisi olarak ikiye ayrılmış) imtiyaz sahipliğinde iki derginin çıkarılması olmuştu. Bu dergilerden ilki, 2010 yılında yaşanan ayırmadan sonra bugün adı *Cumhuriyet Science Journal* olarak devam eden dergi olmuştu. Birleşik fakültenin kardeş ve yaşıt olan dergisi, o tarihte *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* adı ile hayat buldu. 2010 yılında ilk değişiklik geldi ve baş kısımdaki Fen ibaresi kaldırıldı. Sonraki değişim dönemi olan 2018 yılında ise Üniversitemizin Sultan-Şehrin adı ile bütünleşmesinden başka başa gelen yeni yönetimin, dergimizin İngilizce isminin kısaltılması ile kazandığı markalaşma değeri, CUJOSS oldu.

2010'lu yılların başlarında EBSCO gibi geniş ve alanında kabul gören veri tabanlarınca dizinlenmeye başlayan dergimiz, özellikle akredite faaliyetleri kapsamında da önemli işleyiş talimatnameleri çıkarmakta ve Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Elektronik Dergi Ofisi ile iş birliğinde yeni yüzüyle yayın hayatına kaldığı yerden tüm hızı ile devam etmektedir. Yılda iki kez yayınlanan ve yayın hayatında tam 40 yılı geride bırakmış olan dergimiz, bugün 46. cildinin ilk sayısı ile bilim aleminin istifadesine bir kez daha sunulmuştur. Her biri ithenticate intihal programından geçirilmiş olan 15 makalenin yer aldığı bu geçiş sayımızda hem Üniversitemiz hem de farklı kurum ve kuruluş mensubu yazarlar bulunmaktadır. Bu yönü ile sağladığımız hizmetin bilim dünyasına faydalı olması en büyük temennimiz olacaktır. Bu makalelerin her biri editör ekibimiz tarafından titizlikle incelenerek alanının uzmanı olan hakemler tarafından değerlendirilmiş kendi alanına katkı sağlayacak nitelikte makalelerdir. Bu sayının hazırlanma sürecinde emeği geçen bütün çalışanlara, yazarlarımıza, hakemlerimize ve dergimizin bu sayısına katkıda bulunan herkese verdikleri emekten ötürü en derin şükranlarımızı sunarız.

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi yeni kadrosuyla yayın hayatına devam etmektedir. Dergimizin yeni sayılarında buluşmak dileğiyle...

Dr. Ferdi Selim – Dr. Ebru Bilget Fataha
Editörler
Aralık, 2022

The Concept of Number as a Mathematical Object and Its Philosophical Extensions

Eyüp Alsancak^{1,a,*}

¹ Institute of Social Sciences, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 31/10/2022

Accepted: 21/12/2022

ABSTRACT

A number can only be thought of as a mathematical concept for most people. However, all mathematical objects specific to numbers have also occupied philosophy in terms of being the subject of thought. As a matter of fact, many philosophers have discussed the epistemological and ontological aspects of mathematical objects. Especially with Pythagoras, the evaluation of number as the first cause of matter and the adoption of this idea by many thinkers and communities have an important place in the philosophy of mathematics. In addition to the fact that the number consists of units or the new one is formed from two different numbers, there are opinions that argue that each number is an entity on its own. However, basic approaches such as innate or acquired knowledge, analytical or synthetic a priori, have made number an important subject of discussion. There are also opinions that the number is ore or land. In this case, number is not only the subject of mathematics as a symbolic concept that indicates a multiplicity and consists of numbers, but also of philosophy. In this study, we would like to discuss the issue in a multidimensional way.

Keywords: Number, Mathematical Object, Unit

Matematiksel Nesne Olarak Sayı Kavramı ve Felsefi Uzanımları

Süreç

Geliş: 31/10/2022

Kabul: 21/12/2022

Öz

Sayı, pek çok insan için yalnızca matematiksel bir kavram olarak düşünülebilir. Fakat sayı özelinde tüm matematiksel nesnelere, düşünceye konu olması bakımından felsefeyi de meşgul etmiştir. Nitekim pek çok filozof matematiksel nesnelere epistemolojik ve ontolojik yönünü ele almıştır. Özellikle Pythagoras ile sayının maddenin ilk nedeni olarak değerlendirilmesi ve bu düşüncenin pek çok düşünür ve topluluk tarafından benimsenmesi matematik felsefesinde önemli bir yer tutmaktadır. Sayının birimlerden oluşması ya da iki farklı sayıdan yenisinin oluşmasının yanında her sayının kendi başına bir varlık olduğunu savunan görüşler vardır. Bununla beraber sayı bilgisinin doğuştan getirilen ya da sonradan edinilen bilgiler olması, analitik ya da sentetik apriori olması gibi temel yaklaşımlar sayıyı önemli bir tartışma konusu haline getirmiştir. Sayının cevher veya araz olduğuna dair görüşler de bulunmaktadır. Bu durumda sayı, yalnızca bir çokluğu belirten ve rakamlardan oluşan sembolik bir kavram olarak matematiğin değil aynı zamanda felsefenin de konusudur. Biz de bu araştırmamızda konuyu çok boyutlu olarak ele alıp tartışmak istiyoruz.

Anahtar Kelimeler: Sayı, Matematiksel Nesne, Birim

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

^a alsancaeyup@gmail.com

<https://orcid.org/000-0002-4200-948X>

How to Cite: Alsancak E, (2022) The Concept of Number as a Mathematical Object and Its Philosophical Extensions, CUJOSS, 46(2): 177-184

Giriş

Bu metinde, sayı kavramı temelinde matematiğin nesnelere üzerine yapılan tartışmalara yer verilmiş ve bu bağlamda İlk Çağ'dan modern döneme kadar kimi filozofların semboller ve sayıların kullanımı ile ilgili görüşler ele alınmıştır. Nitekim özellikle sayı kavramını ayrıntılı bir şekilde ele alarak felsefi uslamaya daha fazla yöneldiğini ifade eden G. Frege (ö. 1925), bunu yapmanın matematikçiler ve felsefeciler için bir gereklilik olduğunu savunmuştur (Frege, 2017: 80-81).

Matematik felsefesinde önemli bir sorunsal olan sayı kavramı ile ilgili yaklaşımlar daha çok sayıların ontolojik ve epistemolojik boyutu ile zamandan ve mekândan ayrı olmalarına, bunların fiziki dünyaya uygunluklarına dayanır. Bu bakımdan matematik felsefesi, temelde sayıların ontolojik varlığını kabul edenlerle reddedenlerin arasında; başka bir ifade ile matematikçiler ve felsefeciler arasında varlığını sürdürmektedir (Gür 2011: 9-55). Farklı bir ifade ile "ontolojik nesnelere bir mekâna tabi olmalıydılar ve felsefe yapmak istiyorsak, ele aldığımız unsurların zemini ve dayanakları yapacağımız ontolojiyi belirleyecektir" (Koç 1997: 49-54) diyenler ile "matematiksel sanal objeler de birer ideal objelerdir; bunlar belirli bir anlamda zihnimizin yaratmış olduğu mekân ve zamanda da ilgisi olmayan objelerdir" (Aster 1994: 12) diyenler arasında tartışılmaya devam etmektedir.

Nitekim R. Descartes (ö. 1650), J. Locke (ö. 1704), D. Hume (ö. 1776) ve İ. Kant (ö. 1804) matematiksel nesnelere varlığı tartışmalarını matematiksel bir alan olarak düşünmemişlerdir. Hatta Descartes genel olarak matematiğin uğraştığı şeylerin doğada karşılığının olup olmamasına önem vermemek gerektiğini savunmuştur (Celluci, 2013: 73-97).

Bir matematik felsefecisi olan P. Benacerraf'ın (d. 1931) bu konuda birbirinden ayrı iki görüş ortaya atmıştır. İlki matematiksel ifadelerin doğrulukları, onları oluşturan matematiksel nesnelere ile bu nesnelere arasındaki ilişkilerinden kaynaklanır. İkinci görüşe göre ise, matematiksel nesnelere zaman ve mekâna bağlı değilseler ve bu nesnelere insan arasında bir bağ yoksa eğer matematiksel bilgi imkânsızdır denir (Benacerraf, 2011: 209-234). Böylece Benacerraf, matematiksel nesnelere nedensellik bağı kurulamadığı için onları bilemediğimiz sonucuna varmıştır (Çitil, 2012: 15).

Yine de matematiksel nesnelere "neyseler odurlar" demek tatminkâr bir cevap değildir. D. Gasking'e (ö. 1994) göre matematiğin doğası hakkında yapılan tanımlamalar bile işlevsiz kalır. Çünkü tanımlama, dile tanımlanan şey yoluyla tanıtılır ve yalnızca onun vasıtası ile açıklanabilir. Matematiksel önermelerin özellikleri ve kullanımı ilgili örneklerle açıklanarak karışıklıklar giderilebilir. Fakat insanlar sembollerini şu anda kullandıktan daha değişik şekilde kullansalar dahi bizim şimdi $7+5=12$ ifadesiyle belirttiğimiz olgunun kendisi halen doğru olur. Dil alışkanlığımızdaki hiçbir değişiklik bile bunu asla yanlışlayamaz (Gasking, 2011: 163-183).

Öte yandan nesnelere, yalnızca ampirik nesnelere değildirlir. Örneğin Kant için sayılar ve geometrinin konusunu oluşturan nokta veya hacim de birer nesnedirlir.

Fakat bir nesne olarak sayının ortaya çıkabilmesi için insan ruhunun başka bir kapasitesine ihtiyaç vardır. Kısaca açıklamak gerekirse apriori özellikteki kategoriler ve zihinsel belirimler arasında şema yardımıyla bağlantılar kurulur. İşte bir kavramın altına düşen nesneyi hayal ettiren ve matematik nesnelere oluşumunu sağlayan şey bu şemalardır. Zaman formundaki bu aşkın belirlemeye hayalde tekrar üretilip ona birlik verildiğinde sayı üretilmiş olur (Koç, 1997: 49-54).

Aşağıda da bahsedileceği üzere matematiğin, soyut varlıkların yani maddesel ve zihinsel olmayan, uzayda ve zamanda bulunmayan şeylerin bilimi olduğunu gösteren Plâtoncu (Resnik 2011: 299-331) ve Plâtoncu olmayan varsayımlardan söz edilebilir. Matematiğe konu olan nesnelere ne tür nesnelere? Bunlar fiziksel nesnelere bir tutulabilir mi, tutulamazsa nasıl bir ayrıma gidilebilir? Sözelimi iki rakamı ile iki sayısı aynı şey değildir. Rakamlar 2, 11, " gibi sembollerle ifade edilse de "iki" kavramı tüm kültürlerde ve dillerde aynı anlama gelir (Yıldırım, 2017: 56-57).

Sayının kendisi kadar onun evrensel olması da felsefi tartışmalarda karşılık bulmuştur. Burada P. Maddy'in (d.1950) şu tespiti mühimdir:

"Epistemolojik tanımını genişletmek için fiziksel nesnelere kümelerine atandığı gibi sayılara da bir yer atanmalıdır. Fakat bu çok farklı bir türden yer olarak sonra olacaktır. Örneğin elimize baktığımızda parmaklarımızı içeren küme bizden öncedir ve aynı şekilde on sayısı da bizden önce gelir. Durum gerçekten böyle ise o zaman on sayısı aynı zamanda farklı bir yerde de sunulabilir. O halde herhangi bir nesnelere kümesini bir yere belirli bir zamanda yerleştirebilirken, bir sayı aynı anda birçok farklı mekâna yerleştirilebilir. Bu bakımdan sayılar tikellerden daha çok evrenseldirlir" (Maddy, 2011: 273-298).

Masanın üzerinde bulunan fiziksel nesnelere ile 3 sayısının durumu elbette farklıdır. İlkinde nesnelere arasında fizik kuralları geçerli iken "masanın üzerinde 3 duruyor" önermesi herhangi bir durumu betimlememektedir. İkinci önermede masa ile zaman ve mekân ilişkisi geçerli olmayan 3 sayısı arasında bir nedensellik ilişkisi kurulamaktadır. Nihayet bu durum ancak "masanın üzerinde 3 nesne duruyor" şeklinde ifade edilirse bir anlama kavuşabilir. (Gözkan, 2013: 53-72). Matematiksel nesnelere gerçekten var mıdır, yoksa sadece dilsel özellikler midir? Burada temel olarak üç yaklaşımdan söz edilebilir:

Bunlardan ilki olan Plâtonizm veya realizm şu üç ilkeyi temel alır: (i) Matematiksel ifadeler ya doğrudur ya da yanlıştır. (ii) Bu ifadelerin kesinliği insanın algı ve bilgisinden ayrı olarak var olan matematiksel nesnelere kaynaklanır. (iii) Bu ifadelerin doğruluk değerleri, bizim onların hangi değerleri aldıklarını belirleyebilme kabiliyetimizden bağımsızdırlar (Maddy, 2011: 273-298; Barker 2003: 115). Böylece gerçekliği insan bilincinden ayrı olarak değerlendiren realist yaklaşıma göre sayı, fonksiyon, küme gibi matematiksel varlıklar gerçekte vardır. Plâtoncu

düşüncede matematiksel önermelerin doğruluk değerleri uzay-zamanın dışında bir dünyada, Plâtoncu varlıkları kapsayan gerçeklere bağlıdır (Field, 2011: 237-272). Örneğin evrensel bir nesne olarak π sayısı var olmuştur ve matematikçinin onu bilmesi gözlem ya da araştırmayla değil; bir çağrışımla, hatırlamayla ya da bir iç kavrayışla olmuştur (Yıldırım, 2017: 57). Bu bakımdan bir Platoncu için matematiksel nesnelere, bir tür "Platonik cennette olan geometrik figürler veya sayılar" ile ilgilidir. Bir realist ise, matematiğin nesnelere bizden bağımsız ve göksel bir konumda olduklarını düşünür. Her iki teori için de matematiğin nesnelere bu sayılar veya şekillerdir (Friend, 2007: 82).

Diğer bir yaklaşım olan nominalist görüşe göre, soyut nesnelere ve özde sayı olarak tanımlanan hiçbir nesne yoktur. Nominalizm, sayıların zihindeki mental nesnelere kabulünü ve fiziksel nesne olarak görülmesini eleştirmektedir. İlkinde örneğin, zihindeki sıfır düşüncesine sahip kişiler kadar sıfır olmalıdır eleştirisi yapılır. Diğerinde rakam ve sayıların ayrı düşünülmesi, rakamların 5 ya da V şeklinde görünür olduğu ve sayıların bunlardan oluşturularak matematiğin soyutluktan kurtarıldığını savunanlara tepki gösterilir (Barker, 116-118; Yıldırım, 2017: 57).

Son yaklaşım olan yapıcılık ise, realizm ve nominalizm arasında yer alan bir görüştür. Bu yaklaşıma göre soyut nesnelere realistlerin öne sürdüğü gibi ne bizden bağımsız ne de doğada var olan nesnelere. Bununla beraber bu soyut nesnelere nominalistlerin kabul ettikleri gibi sadece birer isim de değildir. Bu soyut nesnelere yapıcı yaklaşıma göre insan zekasının çevreyle sürekli etkileşerek oluşturduğu betimleyici kavramlardır (Yıldırım, 2017: 58-59). İnsanın ihtiyaçlarına bağlı olarak gelişen sayma etkinliği ve bunun sonucunda hesaplamaların gelişmiş ve daha sonra bunlar soyutlamalar ile sistemleştirilmiştir; yani matematik ampirik yaşantılardan çıkmıştır. Bu bakımdan insan zihninin çevresi ve geçmiş yaşantıları yapıcı görüş için önemlidir.

Öte yandan matematik üzerine felsefe yapanlar, örneğin asal sayılar gibi kavramların matematiksel mantıkla açıklandığını kabul edenler ve bu kavramların matematiksel mantıkla oluşturulduğunu kabul edenler olarak iki gruba ayrılırlar (Connor, 2019: 25). Mantığın açıklayıcı ve oluşturucu olduğuna dair bu ifadeler, matematiksel kavramların zaman ve mekân içinde öncelik ve sonralık durumlarını da ortaya koymayı vurgulaması bakımından tartışma konusudur. Burada matematik yalnızca mantığa indirgenemeyeceği, mantığın etkisi altında ne kadar kaldığının da ortaya konulmasının gerekliliğinden bahsedilebilir.

Filozof C. Celluci'ye (d. 1950) göre matematiksel nesnelere daima geliştirilebilen ya da tamamen değiştirilebilen hipotezler olmasına rağmen bazıları belirli bir kararlılık gösterir. Bu, onların ileri sürüldüğü zamankinden daha başka problemlerin çözümü için kullanıldığında meydana gelir. Bu durum, bu nesnelere başlangıçlarından bağımsız görünmesine neden olur ve onların özel bir varoluşu oldukları izlenimini verir (Celluci, 2013: 73-97). Bir matematiksel nesne bir başka nesnenin öncülüğünde kullanılabilir; bu matematikte olağan bir

durumdur. Semboller de matematiksel nesnelere ifadesi için gereklidir. Soyut kavramları somutlaştırmak ve zihinde bir yere koymak için sembolleştirmek önemlidir.

Sayı Kavramının Felsefi Uzanımları

Güney Afrika'nın ıssız bölgelerinde yaşayan insanların sadece "bir", "iki" ve "çok" kavramlarını kullanabildikleri ileri sürülür. Hatta eski insanların gece ile gündüzün, bir çift tavşanın "iki" sayısının örnekleri olduğunun bulunması için ise yüzyıllar geçmiştir (Boll, 2015: 14). Böylece ilkel yaşamda gerçek anlamıyla sayılara gerek duyulmadığına vurgu yapılmaktadır. Bu tarz yaşamlarda sayının ne olduğunu bilmeye gerek duyulmayabilir; ancak sayma ile sayı farklı şeylerdir. Saymayı sayılarla yaparız ve bu nedenle sayının ne olduğu matematikçi ve felsefeciler için önemlidir. Nitekim filozoflar, matematikteki ilerlemelere rağmen sayı hakkında birbirinden farklı görüşler bildirmektedirler. Bu durum matematiğin ilerleme seviyesinden ve felsefi olgunluk düzeyinden ayrı bir durumdur.

Sayılar da tıpkı diller gibi büyük bir bütündür. Matematik tarihi üzerine çalışan S. Connor (d. 1945) yerinde bir tespitle matematiğin, sayılabilir olanlardan çok saymada, sayımda ve sayılmış olanda karşımıza çıktığını savunur. Sayılar doğada her yerde olabilir fakat sayılana, sayı olarak ayırt edilen veya sayılabilir şeyler olarak nitelendirilene kadar gerçekten sayı değildirler (Connor, 2019: 14-19). Bu bakımdan, düşünülerek elde edildiği varsayılan sayı, duyumsama ile bize verilen bir nesne değildir. Peki, nerededir? Kendi başına var mıdır? Nesnelere ve nesnellikle nasıl bir bağı vardır, nesneye göre nerededir? Bu ve buna benzer ağır metafiziksel soruları anlamlı biçimde ele almanın bir yolunun bulabilirliği daima tartışma konusu olmuştur (Çitil, 2013: 12).

Connor, sayıların insan doğasına aykırı gelebildiğini; ancak sayıları ve sayısal bağları anlamak insanlık tarihinin en büyük başarılarından birisi olabileceğini ileri sürerek sayıların nitelik kavramının bir parçası haline geldiğini savunmuştur. Ona göre sayılar olmadan büyüme, dönüşüm, keşif, heves ve değer kavramları da olamaz hatta sayılar olmadan hayatı anlamak pek mümkün değildir (Connor, 2019: 7-11).

Sayının soyut bir nesne olması ve düşünceye konu edilmesi nedeniyle pek çok filozof sayı hakkında görüşler ortaya koymuştur. Sayıların tam bir tabiri olmasa da düşünce tarihi boyunca matematikçiler birer simge olarak sayıları kullanmaya; düşünürler de matematiğin bu önemli nesnesi hakkında fikirler ortaya koymaya devam etmişlerdir.

Pythagoras, sayıları nesnelere birer sıfatı olarak düşünmemiştir; onları bizzat varlık olarak kabul etmiştir. Bu durum evrenin sayılar yoluyla açıklanabileceğini ileri sürerken felsefi problemleri de beraberinde getirmiştir (Baki, 2014: 34). Nitekim Pythagorasçılar için şeyler sayıları taklit veya temsil ederler. Bunun yanında onlarda bütün göğün bir ahenk ve sayı olduğu görüşü hâkimdir (Aristoteles, 1996: 987b28; 986a1). Pythagorasçılarda matematiksel yapıların birer cevher oluşunun temelinde değişmeyen ve kesin bir bilgi türü olan matematiksel

kavramların varoluşu yatar (Skirbekk ve Gilje, 2013: 37). Fakat öte yandan Pythagorasçılarının sayı olarak kabul ettiği şey, bugün bizim anlayışımızdan farklıdır. Bizim için sayılar soyuttur, tıpkı geometri nesnelere gibi insan zihninin ürünleridir (Arslan, 2011: 150).

Platon'da sayıya düşünce yoluyla ulaşılır. Nitekim Devlet'te sayının hakikatine ulaşmanın önemi ile ilgili şunu ifade eder:

"...geleceğin devlet gücünün en üst düzeydeki temsilcilerini matematik öğrenimi görmeye yöneltmek şarttır; ancak matematiği pratikte kullanacak birinin yaptığı tarzda değil de, salt düşünce üzerinden sayıların özüne incek duruma gelinceye kadar sürmeli bu öğrenim; tüccarların ve satıcıların yaptığı gibi alışveriş gerçekleştirmek için değil de, savaş ve ruh için; ruh olmakta-olan'dan, değişen varlıktan yüzünü çevirip hakikate ve öze yönelsin diye" (Platon, 2005: 525c).

Aristoteles için ise, sayının böyle bir özelliği haiz değildir. Hatta sayı ona göre nesneden ayrı, bağımsız bir cevher değildir. Bir yalnızca sayıların ölçüsüdür. Aristoteles'in belirttiği onluk sistem bugün yaygın olarak kullanılmaktadır. Bunun nedeni insanların on parmaklarının oluşuyla ilgilidir. Aristoteles için bu tür bir çıkarım oldukça doğal bir sonuçtur. Aristoteles'in Metafizik ve Fizik eserlerinde sayının tanımları şu şekilde verilir : Sınırlı çokluk (Aristoteles, 1996: 1020a13); birlikler çokluğu ya da bileşimi/topluluğu (Aristoteles, 1996: 1053a29; 1039a12), bölünemezlerden meydana gelen çokluk (Aristoteles 1996: 1085b22), birkaç/çeşitli birler/birlikler (Aristoteles, 2019: 207b), bir'le ölçülebilen çokluk (Aristoteles 1996: 1056b16; 1057a3-17), ölçülen çokluk (Aristoteles, 1996: 1087b39; 1088a9), birliklerden kurulmuş çokluk (Aristoteles, 1996: 1056b20-25). Sonuncu tanım, özellikle Euclides'le beraber, Yunan sayı düşüncesini vermesinin yanında Aristoteles'in, hatta Yunan felsefesinin ana sayı tanımıdır (Fazlıoğlu, 2020: 15).

Aristoteles "her bir sayı bir sayesinde bilinir" ve "bir sayı olarak sayının ilk ilkesidir" diyerek sayılabilir nicelik olan çoklukları saymanın temelini oluşturmuştur. Bu nedenle Aristoteles'te sayı kavramı sayma sayıları ile sınırlıdır. Buradaki çokluklar doğal sayıların bir toplamı yani sınırlıdır (Fazlıoğlu, 2020: 39-40). Aristoteles'e göre doğal sayıların sınırı sayılabilir olanların sayısına bağlıdır. Sonsuzluk ise, bilfiil olarak ele alınamaz durumdadır.

Aristotelesçi geleneğe uygun olarak Harezmi'nin (ö. 850) aktardığı sayı tanımları şöyledir: "Sayı, iki yanının toplamının yarısı olan şeydir. Sayı, bir mahalde bölünmeyi gerektiren ve tam bölünmeyi kabul eden bir niceliktir. Sayı, birlerden mürekkep şeydir yani toplanandır ve en küçüğü de ikidir" (Fazlıoğlu, 2020: 119-120). Tanrı'ya karşılık gelen Bir'in sayı olarak kabul edilmeyişi İslam filozoflarının genel kabulüdür. Sabit Bin Kurra (ö. 901) için ise sayı ya ana sayılardan her biri ya da sayısal üniteleri meydana getiren birimdir (Bayrakdar, 1985: 35). Sabit Bin Kurra sayıların tanımını ve sınıflamasını yaparak bugünkü matematiğin temellerini atmıştır (Açıkgenç, 2008: 102).

Başka bir Aristoteles yorumcusu olan İbn Sina (ö. 1037), niceliğin bir araz mı cevher mi olduğunu araştırmıştır. Çünkü

kimileri çizgi, yüzey ve cisimsel ölçüyü cevherlerin ilkeleri olarak düşünmüştür. Bazıları da ayrık nicelik olarak sayıyı cevherlerin ilkeleri saymıştır (İbn Sina, 2013: 211). Onun için matematiğin konusunu ya zihinde maddeden arınmış ölçü ya da zihinde madde ile alınan ölçü ya maddeden ayrı sayı ya da bir maddedeki sayı oluşturur. Cevher, sadece cevher olmak bakımından varlığı maddeyle ilişki değildir. Aksi takdirde tüm cevherlerin duyulur olması gerekirdi. Fakat sayı için durum farklıdır; sayı duyulur ve duyulur olmayanlara yüklem olsa da sayı olmak bakımından duyularla ilişkisi yoktur (İbn Sina, 2013: 22).

Matematikçiler ise, niceliklerin cevherlerin ilkeleri olduğunu ve bu şeylerin birliklerden oluştuğunu savunurlar. Buna göre birlikler ilkelerin ilkeleri olmaktadır. Birlik, birlik olması bakımından herhangi bir şey olmaya muhtaç değildir. Ama her şey kendi olması bakımından belirli bir "bir" olmalıdır. Örneğin birlik; çizginin, yüzeyin ve her şeyin ilkesidir. Şu hâlde birlik, her şeyin illetidir denilebilir. Nokta konumsal birlik, çizgi konumsal ikilik, yüzey konumsal üçlük ve cisim konumsal bir dörtlüktür. Sonra derece derece her şeyin sayıdan meydana geldiğini savunurlar (İbn Sina, 2013: 215).

Bu bakımdan İbn Sina'ya göre çokluğun tanımının bir ile yapılması kaçınılmazdır. O halde bir, çokluğun ilkesidir. Filozofa göre sayıyı tanımlarken "birliklerden ve teklerden meydana gelmiş çokluk" demek şaşırtıcıdır. Bunun nedeni çokluğun, sayının cinsi olmayıp sayının bizzat kendisi olmasıdır. Ona göre bu, 'çokluk çokluk' demek gibi bir durumdur. Çokluk, birliklerden meydana gelen şeyin adıdır. Sonuç itibari ile bir cevherdir, birlik ise arazdan oluşmuş bir anlamdır. Birlikten meydana gelen sayı da arazdır (İbn Sina, 2013: 232-246).

Sayının mekânını da sorgulayan İbn Sina'ya göre sayının şeylerde bir varlığı olduğu gibi nefste de bir varlığı vardır. "Bir" kendi başına sadece zihinde vardır. Mevcut sayıların her biri bir türdür ve tür olması bakımından kendinde tektir. Bu nedenle sayı tür olmanın getirdiği tamlık, fazlalık, eksiklik, kare, küp gibi bazı özellikleri de taşır (İbn Sina, 2013: 265). Yani sayıların her birinin kendine özgü bir hakikati ve nefste ondan tasavvur edilen bir biçimi vardır. Önemli nokta şudur: 'On olmak' veya 'üç olmak' gibi bir görünüşe sahip olması yönünden her sayı tektir (İbn Sina, 2013: 267). İbn Sina bunu Aristoteles'in "zannetme ki altı üç ve üçten meydana gelmiştir, aksine o bir kereliğinde altıdır" demesine bağlamıştır (İbn Sina, 2013: 269). Nitekim sayı, bir, bir, bir'in vs. birleşmesinden oluşan şeydir. Çünkü sayı, kendisinden meydana geldiği birleşimlere işaret edilmeksizin sayıyla hatta özelliklerinden biriyle tanımlanır ve bu sayının betimlemesi olur, cevheri yünden tanımlı olmaz. Ya da sayı birleşimlerine işaret edilerek tanımlanabilir de. Sözelimi on'un, beş ve beşten oluşturulmasının altı ile dört terkibi ile oluşturulmasına bir önceliği yoktur. 'On' sayısının 'on' olması yönüyle mahiyeti birdir ve bu yüzden farklı tanım alması imkânsızdır (İbn Sina, 2013: 268).

Birûni'ye (ö. 1048) göre ise sayma özelliğimiz doğuştandır. Çünkü eşyanın ölçüsünü kendi türünden şeylerle karşılaştırarak elde edilebiliriz. Böylece nesnenin standardı arasındaki fark ortaya konulabilir. Örneğin

nesnelerin ağırlıkları tartımla belirlenebilir. Birüni bir Pythagorasçı olmasa da tabiatta geometrinin rolüyle ve uyumla ilgili bir sezgiye sahiptir. Sayılar, özellikle meyve yapraklarında, çanaklarında ve damarlarında kendi türlerine özgü bir sayısal ilişki ile kendini gösterir (Nasr, 1985: 146-147).

On dördüncü yüzyılın başında, sayıların ontolojik statüsü sorunu, başlangıç noktasını Boethius'un (ö. 524) bölünemez birimler toplamı olarak sayı tanımında bulur. Bu tanım, bir doğal sayının birimlerden oluşan bir bütün iken nasıl bir olabileceğini açıklamak için iyi bilinen bir zorluğu ortaya çıkarır ve bu da sayının ne olduğu sorusunu ortaya çıkarır. Genellikle Orta Çağ filozofları ve ilahiyatçıları bu yaklaşımı takip etmişlerdir (Roques, 2016: 146-165). Örneğin Ockham'lı William (ö. 1347) sayıları Aristoteles'in pozisyonunun gerçekçi bir okuması olarak tasvir etmiştir; buna göre sayı, sayılan şeylerden gerçekten farklı bir durumdur. Ockham'a göre aritmetik, fiziksel evrenin içeriği veya insan zihninin içeriği ile doğrudan ilgili değildir. Aritmetik, doğal dilin mantıksal özellikleri, özellikle çoğul referans olasılığı sayesinde mümkün hale gelir (Roques, 2016: 146-165).

Descartes için sayı, Platon'un aksine, düşüncemizden dışarıda bulunmamaktadır. Ona göre sayıların tümellerle ilgisi vardır. Örneğin iki nesne gördüğümüzde bunların özünü düşünmeden 'iki' olduklarını dikkate aldığımızda zihnimizde 'iki' dediğimiz bir sayı fikri oluşur. Böylece Descartes, benzer durumlar ile karşılaşıldığında önceden kafamızda oluşturduğumuz bu düşünceyi yeniden düşünerek tümelleştirdiğimizi savunmuştur (Descartes, 2015: 100). E. von Aster'e (ö. 1948) göre de sayılar dizisi birey olarak insan düşüncesinden bağımsızdır; fakat genel olarak insan düşüncesinden bağımsız değildir; çünkü sayı dizisi insan düşüncesinin yaratmış olduğu ve sürekli yeniden yarattığı bir alettir (Aster, 1994: 65). Bu bakımdan sayı teorisinin Orta Çağ felsefesi sorunu olan "tümeller problemi" ile benzerliği vardır. Erdem, karelik veya kırmızılık gibi nitelikler zamanda ve mekânda yer almazlar fakat bunlardan bir şeymiş gibi söz ederiz (Barker, 2003: 114). Örneğin üç sayısı tüm üçlü sınıfında ortak olarak bulunan ve onu diğer dörtlü, beşli gibi seçmelerden ayıran bir şeydir (Russell, 2011a: 69-112).

Düşüncelerin kaydedilmesinde sözcüklerin kullanımı saymada etkisini gösterir. T. Hobbes (ö. 1679), sayıların sırasını bilmeyen birisi saatin her vuruşunu fark etse de saatin kaç vuruşunu bilemeyeceğini söyler. Ona göre bir zamanlar bu sayı adları kullanılmamaktaydı ve insanlar hesaplamak istedikleri şeylere parmaklarını uyguluyorlardı. Bu nedenle sayı sözcükleri, tüm ülkelerde sadece ona kadar hatta bazılarında beşe kadardır. Bu nedenle sözcükler olmadan sayıların ölçülerin, süratin, kuvvetin veya insanlığın refahı için düşünülmesi gereken diğer tüm şeylerin bilinmesine imkân yoktur (Hobbes, 2017: 37-38). Benzer bir ifade ile Connor'a göre dil, matematiği ve matematik dilini kapsamak zorundadır. Sayılar ifadelerdir ve sadece ifade edilerek görülebilecek sayılar ile ifade edilemeyecek bir tane bile sayı yoktur. Bu yüzden kelimeler ve sayılar birbirine yabancı değildirlir (Connor, 2019: 13).

G. Leibniz (ö. 1716) de sayıyı şeylerin bir araya gelmesiyle oluşan bir tür maddesel olmayan şekil olarak adlandırır. Leibniz, sayısal ifadelerin kanıtlanabilir olduğunu öne sürmüştür. Bunu her sayının kendinden önce gelenle tanımlanması ile yapar. Bu tanımlar sayesinde tüm sonsuz sayılar kümesi bir sayısına indirgenir ve onu birle arttırırız. Böylece sayısal ifadeler birkaç tümel önermeyle kanıtlanabilir (Frege, 2017: 94-115). Leibniz, sayı ile ilgili olarak şunu ifade eder: "Kuvvetleri ve güçleri olmayan şeyler tartılamaz; parçaları olmayan şeyler ölçülemez, ancak sayı atfedilemeyecek hiçbir şey yoktur. Dolayısıyla sayı, adeta bir tür metafiziksel şekildir" (Frege, 2017: 115-116).

J. Locke, temel ve evrensel ide olarak sayıyı ele almıştır. Çünkü zihinlerdeki her düşünce bu ideyi beraber getirir ve sayı insanlara, meleklere, eylemlere, düşüncelere, var olan veya düşünülen her şeye uygulanabilir (Locke, 2013: 166). Locke'a göre birimler birbirine eklenerek daha karmaşık ideler edinilir. Örneğin bire bir ekleyerek çiftin karmaşık idesi, on iki birimi birleştirerek bir düzenin karmaşık idesi elde edilir. Sayının basit kipleri en seçik kiptir. İkinci kipi, üçün kipinden seçiktir; fakat beyaz sayfa ile ona yakın beyazın tonu arasındaki ayrımı yapmak çok daha zordur. Böylece sayılardaki tanıtımlar en keskin olanlardır. Çünkü sayı ideleri her nitelik ve artışın gözlemlenmesinin kolay olmadığı uzamın idelerinden daha keskin ve seçiktir (Locke, 2013: 166-167).

Sayılar için isimler gerektiğini söyleyen Locke, bir birim idesinin tekrarlanarak ve onu bir başka birimde birleştirerek "iki" adıyla imlenen başka bir ide edildiğini, bu şekilde ilerleyen bir kişinin bir dizi adlara ve bunları da zihinde tutacağı hafızaya ihtiyacı olduğunu savunur. Sayı ölçülebilen her şeyi ölçer. Sonsuzluk idesi de bunlara uygulandığında dahi sadece sayı sonsuzluğu gibi görünür. Locke sayılar için böylesine açık olan bu sonsuz toplanabilirliği bize sonsuzluğun en açık ve en seçik idesini verdiğini düşünür (Locke, 2013: 167-169). Fakat Locke, birimlerin nasıl oluştuğunu ve sayının inşasını da Kant gibi açıklamaz. Kant'ta sayının inşası duyu yetisine, a priori görü formları olan uzay ve zamana, üretici hayal gücüne ve düşünme yetilerine ve bunlar arasındaki bağlantılara bağlıdır (Özdemir, 2014: 127).

Kant'a göre sayı, aynı türe sahip birimlerin oluşturduğu birliktir. Bu sentez uzay ve zaman görüşünde ortaya çıktığı için a priori'dir. Bizler nesnelere bu şekilde yan yana düşünebiliyoruz. Mesela 7 ve 5 sayıları farklıdır; çünkü yargıları farklıdır (Kant, 2017: B15-16). Kant'a göre sayı kavramı, yalnızca sentezin bu birliğinin bilincinden oluşur (Kant, 2017: A103). Kant'ın genel bir sayı tanımı da şöyledir: "Tüm büyüklüklerin dış duyu önündeki saf imgesi uzaydır; genel olarak duyuların tüm nesnelereinki ise zaman. Arı büyüklük şeması, anlağın bir kavramı olarak sayıdır. Birimin birim ile türdeş ardışık toplamını kapsayan bir tasarım. Öyleyse sayı genel olarak türdeş bir sezginin çokluğunun sentezinin birliğinden başka bir şey değildir" (Kant, 2017: B182/A143).

G. Berkeley'e (ö. 1753) göre ise sayı, şeylerin içinde durağan ve saptanmış olarak bulunan bir şey değildir. Sayılar, onları bir birim olarak gören zihnin ürünüdür.

Zihnin, idealarını çeşitli şekillerde bir araya getirmesine göre birim değişmektedir ve birimlerin birlikteliği olan sayı da böylece değişmektedir. Sözelimi bir pencere bir, bir baca da bir olarak ifade edilebilir; ancak birden çok penceresi ve bacası olan ev de aynı derecede bir olarak adlandırılır. Böylelikle birçok ev de tek bir kenti meydana getirecektir (Frege, 2017: 117).

Tam bu noktada J. S. Mill (ö. 1873), bir sayının adının doğal olarak bu adla adlandırılan şeylerin yığılmasına ait belli bir özelliği çağrıştırdığını ve bu özellik yığılmanın parçalardan meydana gelmesi ve parçalara ayrılmasının karakteristik yanı olduğunu söyler. Frege, bu karakteristik yan ifadesini bir hata olarak görür. Çünkü yığılma çok değişik biçimlerde parçalara ayrılabilir fakat bunların hangisinin nitelendirici karakteristik olduğu söylenemez (Frege, 2017: 115). Çünkü Mill, sayılar bilimini tanımlar üzerinde temellendirmiştir. Mill sadece üç sayısının tanımını fiziksel dünyanın nesnel toplulukları ••• yaparken bunların art arda sıralanması da ••• şeklinde iki parçaya ayrılabilmesi olgusuna dayandırmaktadır (Frege, 2017: 96). Büyük sayıların nasıl ayrılacağını net olarak açıklamadığı için bu yaklaşım eleştiri konusu olmuştur.

Sayı, Kant için sayı bir nesnedir bu durum Frege için de öyledir. Fakat Kant'ın zaman formundaki a priori unsurlara sentetik birlik verilmesi neticesinde oluşan sayı. Frege için sayı, analitik önermelere bakarak kavram içeriğinin yeniden şekillendirilmesiyle oluşur (Yalçın, 2003: 128-143).

Connor, evrenin sayı dilinde yazılmaktan ziyade sayıya dönüşüme izin verdiğini ve aslında buna maruz kaldığını düşünür. Zaman da sayılar olmadan bir hiçtir. Bu nedenle zaman, hiçliğin sayılara doğru hareketidir. Zaman, sayıların oluşması için ne kadar gerekliyse sayılar da zamanın akabilmesi için o kadar gereklidir. Matematik, nesnelere içinde bulunmaz nesnelere aracılığıyla ortaya çıkar. Bu nedenle Aristoteles'te olduğu gibi bir şeyin sayısı, onun bir kısmını oluşturmaz. Bu şey, numaralandırılabilir, ölçülebilir, düşünülebilir gibi özelliklerden ibarettir (Connor, 2019: 23-26). Nicelik kategorisine göre sayma ile nesnelere daha belirgin hale getiriyoruz. Bu bakımdan sayıların biçimlendirici ve açıklayıcı özelliği vardır.

Diğer yandan sayı, boyut, düzen ve biçim gibi özellikleri ayırt etme yeteneğinin insana has olmadığı gerçeği günümüzde çok net bir biçimde kanıtlanmıştır (Boyer, 2015: 18). Bu konuda pozitivism savunucusu M. Boll (ö. 1971) gelişmiş hayvan türleri, ilkel ya da vahşi insanlar veya küçük çocukların sayıya ve uzaya yabancı olmadığını hatta hepsinin bir şekilde aritmetik ve geometrinin ilk temel bilgisine sahip olduklarını savunur (Boll, 2015: 13).

Bununla beraber Boll için sayma öylesine karmaşık bir işlemdir ki yalnızca çok daha basit olan eşlemenin işleyişini değil bir ölçeğin seçimini de gerektirir. Bunun ölçüsü doğal sayılar dizisidir. Tüm matematik ve tüm matematik bilimler eşleme ve art arda gelme ile iç içe olmuştur (Boll, 2018: 17). Boll'un verdiği örneğe göre eski Hintliler için "bir" sayısı ay veya yeryüzünü, kuşun kanatları "iki" sayısını, yoncanın yaprakları "üç" sayısını, köpeğin bacakları "dört" ve bir elin parmakları "beş" sayısını temsil etmekteydi (Boll, 2018: 16). Fakat sayılar birbirinden bağımsız birer nesnelere gibi ele alınırsa, herhangi bir sayı hakkındaki bilgimizin, bu sayıyla

aramızdaki ilişkiye bağlı olduğunu akla getirir (Resnik, 2011: 299-331). Bu konuda Russell (ö. 1970), çok az insan sayı veya sıfır veya bir kelimeleriyle ne kastedildiğinin tanımını yapabileceğini ileri sürerek herhangi bir doğal sayıya, sıfırdan başlayarak sürekli bir eklemek koşuluyla ulaşılabileceğini anlamak zor değildir. Ona göre asıl sorun bir ekleme ve sürekli ile ne kastedildiğinin de ortaya konulması zorunluluğudur (Russell, 2011: 69-112).

"(...) her türlü matematik felsefesi sayı kavramını analiz ederek yola çıkmalı (...)" diyen Husserl (ö. 1938) de bütün ayrıntılı incelemelerine karşın sayı tanımını Aristoteles-Euclides çizgisinde kalarak yapmıştır (Fazlıoğlu, 2020: 14). Çoğu filozof sayıyı tanımlarken aslında farklı bir şey olan çokluğu tanımlama ile başlamıştır. 'İnsan', insanların tipik özelliğidir. Aynı şekilde 'sayı' da sayılır olanın tipik bir özelliğidir. Bir çokluk sayının değil belli bazı sayıların getiridir. Mesela bir insan üçlüsü, üç sayısının özelliğidir ve üç sayısı sayının bir örneğidir; fakat buradaki üçlü, sayının bir getirisi değildir. Russell'e göre basit görünse de bu durum aslında filozoflar için çözümü oldukça zor bir durumdur (Russell, 2011: 69-112).

Russell'in ifadeleri ile iki sonlu sınıf benzerse, aynı sayıda terime sahiptir denir. Sayma eylemi de sayılacaklar kümesi ile sıfır hariç doğal sayılar arasında bire-bir bağıntı kurulmasıyla meydana gelir. Sağduyumuzun ulaştığı sonuca göre sayılacak kümede, sayımda kullanılan son sayı kadar nesne vardır (Russell, 2011: 69-112). Diğer bir ifade ile sayıların eşleme ile oluşturduğu kabul edilebilir. Eşleme, iki kümeden birinin oluşturucu ögesi ile diğer kümenin bir ögesine karşılık gelmesidir. Bu kümelerden birisinin ögesi tükenene kadar devam eder. Eşleme en basit sayıya yani "iki" sayısına dayanır (Boll, 2018: 15-16).

Russell'e göre bizler çiftler sınıfının iki sayısından farklı bir şey olduğunu düşünürüz. Bununla birlikte çiftlerin sınıfını tanımlamanın zor olmadığını söyleyen Russell'e göre iki sayısı, keşif olup olmadığı konusunda hiçbir zaman emin olamayacağımız metafizik bir varlıktır. Bu nedenle "Bir sınıfın sayısı ona benzer olan bütün sınıfların sınıfıdır" denir (Russell, 2011: 69-112). Sayılar arasındaki ilişkinin bilinen bir açıklaması sayıların basit olarak belirli kümeler olmaları şeklindedir (Maddy, 2011: 281). Bir sayı herhangi ikisinin birbirine benzer olduğu ve kümenin dışında kümenin içindekine benzer olanın bulunmadığı bir sınıflar kümesidir (Russell, 2011: 69-112). Yani sayı eşlenme durumunda bir şey ifade ederken eşleşme dışında karşılığı olmayan bir şeydir. Bu da felsefi tartışmaların devamını getiren bir durumdur.

L. Wittgenstein (ö. 1951) sayıyı bir işlemin açılımı olarak tanımlamıştır. Ona göre kavram olarak sayı, tüm sayılarda olandan başka bir şey değildir. Yani sayının genel biçimidir. Tam sayının genel biçimini $[0, \$, \$+1]$ olarak tanımlamıştır. Sınıflar kuramını da bütünüyle gereksiz görmüştür (Wittgenstein, 2016: 6.021-031). Çünkü sadece olgular bir anlamı dile getirir, bir adlar sınıfı ile bu yapılamaz. Ad, cümlede nesnenin yerini tutar (Wittgenstein 2016: 3.142-3.22). Ona göre hiçbir üstünlüklü sayı yoktur, hatta mantıkta sayı yoktur. Bununla beraber mantıkta hiçbir yan yanlık ve sınıflandırma da olmaz (Wittgenstein, 2016: 65.453-5.4541).

Sonuç

İlk Çağ'dan bu yana matematiksel nesnelere filozofların dikkatini çekmiştir. Kimisi sayının kendisine vurgu yaparak onu başka bir konuma yerleştirmiştir; kimisi de eklendiği kavrama ya da nesneye vurgu yapmıştır. Böylece sayının ontolojik ve epistemolojik yönüne farklı yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Sayı yalnızca nicelik ifade eden bir kavram olmaktan ziyade düşünceye konu edilmesi bakımından önemli bir düşünsel nesnedir.

Pythagoras'tan itibaren sayılar üzerine yapılan tanımlar ya da yorumlar aynı zamanda filozofların düşünce sistemlerinin de bir yansıması olmuştur. Sözelimi sayı, Platon'un düşünülür ile duyulur ayırımının en güzel örneğini verirken Aristoteles için ise sayı başka yerlerde değil nesneyle beraber ele alınması gerekir. Matematiksel nesnelere ve özelinde sayılar matematik felsefesini meşgul etmeye devam edecektir.

Sayının, dilsel birer tanım, birim ekleme suretiyle elde edilen nesnelere, herbiri diğerinden ayrı düşünülmesi gereken şeyler, zihnin ürünü olan varlıklar, zihnimizin dışında var olan varlıklar, birin ürettiği ardıllar, kavramın altında değer bulan ifadeler, her şeyin ölçüsü veya cevheri olan şeyler vb. olarak farklı görüşlere dayandırılan bir kavram olduğu anlaşılıyor. Bu haliyle felsefeye konu olan sayıların mahiyeti hangi kabule girerse girsin basit bir yapıda olmayan nesnelere olduklarını göstermektedir.

Sonuç olarak, sayılar aynı birimlerin art arda eklemeleriyle temsil edilebilirler. Nesnelere diziler halinde düzenlenmesini ancak doğal sayılarla yapılabilir. Nihayet bizler çakıl taşları ve benzeri nesnelere kullanarak saydığımız kanaatini taşısak da doğal sayıların birliği olmaksızın saymanın mümkün olmadığını kabul etmek durumundayız (Çitil, 2012:189-191).

Extended Summary

A number is a mathematical concept used to indicate that an item is part of a group. For example, in the sentence "there are three fruits", the number "three" indicates the number of fruits. Numbers are also used in measurements. For example, in the sentence "one liter of water", the number "one" measures the amount of water. However, number has also been a concept that philosophers are interested in. In philosophy, number is a thoughtful concept about the meaning and properties of numbers. It is not a sufficient answer to say "whatever" mathematical objects are anyway.

However, all mathematical objects specific to numbers have also occupied philosophy in terms of being the subject of thought. As a matter of fact, many philosophers have discussed the epistemological and ontological aspects of mathematical objects. At the same time, the universality of the number has also found a response in philosophical discussions. Number in philosophy is a field that studies what numbers really are and how they came to be. This field uses ideas and methods from mathematics, linguistics, psychology and other fields to investigate the nature and properties of numbers. Number in philosophy is a field that

studies what numbers really are and how they came to be. In this article, it is aimed to reveal that numbers are not only a mathematical concept, but also an important concept related to philosophy by giving place to the thoughts of some philosophers on number. Some of the thinkers we consulted for their views on number are as follows:

The Greek philosopher and mathematician Pythagoras worked especially on geometric principles. Pythagoras tried to discover the meaning of numbers and discovered the powers of numbers. Pythagoras also accepted that numbers have a symbolic meaning and claimed that numbers have special properties. For example, Pythagoras believed that 1 was a complementary number and 3 was a sacred number. Pythagoras also believed that numbers were used in music based on their special properties, and he argued that music was built on numbers.

Plato argued that numbers are real entities and argued that numbers can explain everything in the world. According to Plato, numbers are numbers of geometric shapes (for example, quadrilaterals, squares, circles, etc.) that are the basic element of everything in the world, and these numbers should be considered as real entities. According to Plato's thought, everything in the world is made up of numbers, and numbers are the basic building blocks of everything in the world. In Platonic thought, the truth values of mathematical propositions depend on the facts covering Platonic beings in a world outside of space-time.

Aristotle explained the meaning of number in various ways. In particular, he emphasized that numbers are used by people to count things that can be counted and that these counted things should be equal to each other. Aristotle says that numbers have two important properties: numbers are made up of units, and each unit is something separate from other units. Because of these properties, numbers are used to count things that are equal to each other, and the numbers must be equal to each other.

In Aristotle's view, numbers are made up of units, and these units must be equal to each other. Therefore, the meaning of numbers is a tool for counting things that are equal to each other.

The Islamic philosopher Ibn Sina, also known as Avicenna, is also a scientist, and in his views, number is a kind of metaphor and concept and not something that actually exists, but something that exists only in our thoughts and minds. According to him, numbers are used only as a measuring tool and to express the number of things that actually exist.

Frege (1848-1925) was a German mathematician and philosopher who is considered one of the founders of modern logic. Frege argued that the concept of number is a logical concept that can be defined through the concept of set. According to Frege, the meaning of a number is determined by the objects it counts or represents. For example, the number "3" indicates the object set {a, b, c}. In this sense, the meaning of a number is the set of objects it denotes. Frege also argued that numbers can be used to represent various mathematical concepts, such as the concept of function or the concept of limit. In general,

Frege's view of the meaning of numbers has been influential in the development of modern mathematical logic and the study of the foundations of mathematics.

Number, for Kant, is an object; It is the same for Frege. However, the number formed as a result of giving synthetic unity to the a priori elements in Kant's time form is formed by reshaping the content of the concept by looking at analytical propositions for Frege.

As a result, number is a concept in mathematics and allows numbers to be measured in many different ways. However, the meaning of the number is used in many subjects other than mathematics. The meaning of number in philosophy means that numbers are used not only in mathematics but also to measure the number and quantity of objects in the real world. However, understanding numbers and numerical bonds is considered one of the greatest achievements in human history.

In primitive lives, there was no need for number and knowing what number was; but the abstraction of numbers over time from their equivalence with natural objects and their expression with symbols show parallelism with the development of human abstract thought. With this development, since we do the act of counting with numbers, what the number is is important for both mathematicians and philosophers. In particular, philosophers have different opinions about number despite the advances in mathematics. This situation is different from the level of progress in mathematics.

Kaynaklar

- Açıkgenç, A. (2008). *İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Aristoteles (1996). *Metafizik*. (A. Arslan, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Aristoteles (2019). *Fizik*. (S. Babür, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arslan, A. (2010). *İlk Çağ Felsefe Tarihi 2*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aster, E. v. (1994). *Bilgi Teorisi ve Mantık*. (M. Gökberk, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Baki, A. (2014). *Matematik Tarihi ve Felsefesi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Barker, S. F. (2003). *Matematik Felsefesi*. (Y. Dursun, Çev.). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Bayrakdar, M. (1985). *İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Boll, M. (2018). *Matematik Tarihi*. (B. Gözkan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cellucci, C. (2013). Matematik Felsefesi: Yeni Bir Başlangıç Yapmak. (B. Kuryel, Çev.). *Felsefelog*, (49): 73-97.
- Connor, S. (2019). *Sayılarla Yaşamak*. (İ. Kökeş ve B. Kirit, Çev.). İstanbul: Doruk Yayınları.
- Çitil, A. (2012). *Matematik ve Metafizik*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Çitil, A. (2013). Matematik ve Felsefe. *Felsefelog* (49), 23-52.
- Descartes, R. (2015). *Felsefenin İlkeleri*. (M. Akın, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Fazlıoğlu, İ. (2020). *Aded ile Mikdar*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Field, H. (2011). Matematikte Realizm ve Karşı-Realizm. (M. Özlük ve C. Kayan, Çev.). B. Gür (Haz.) içinde, *Matematik Felsefesi* (s. 237-270). Ankara: Kadim Yayınları.
- Frege, G. (2014). *Aritmetiğin Temelleri*. (B. Gözkan, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gasking, D. (2011). Matematik ve Dünya. (C. Kayan ve B. S. Gür, Çev.). B. Gür (Haz.) içinde, *Matematik Felsefesi* (s. 163-183). Ankara: Kadim Yayınları.
- Gözkan, B. (2013). Matematik Sadece Mantık Temelinden Türetilbilir mi?. *Felsefelog*, (49): 121-129.
- Gür, B. S. (2011). Matematik Felsefesine Giriş. B. Gür (Haz.) içinde, *Matematik Felsefesi* (s. 9-55). Ankara: Kadim Yayınları.
- Hobbes, T. (2017). *Leviathan*. (S. Lim, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kant, İ. (2017). *Arı Usun Eleştirisi*. (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Koç, Y. (1997). Matematik'in Ontolojisi Bakımından Kant ile Frege Karşılaştırması. *Felsefe Arkivi* (30), 49-54.
- Locke, J. (2013). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*. (V. Hacıkadiroğlu, Çev.). İstanbul: Kabcacı Yayıncılık.
- Maddy, P. (2011). Kümeler ve Sayılar. (M. Özoğlu, Çev.). B. Gür (Haz.) içinde, *Matematik Felsefesi* (s. 273-298). Ankara: Kadim Yayınları.
- Nasr, S. H. (1985). *İslam Kozmoloji Öğretilerine Giriş*. (N. Şişman, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Özdemir, M. (2014). *Kant'ta Aritmetiğin Sentetik A Priori Olarak Olanaklılığının Matematik Felsefesi Açısından Önemi ve Matematik Eğitime Yapabileceği Katkıları*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Maltepe Üniversitesi.
- Platon, (2005). *Devlet*. (V. Atayman ve C. Saraçoğlu, Çev.). İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.
- Resnik, M. D. (2011). Modeller Bilimi Olarak Matematik: Ontoloji ve Referans. (M. S. Kiraz ve C. Kayan, Çev.). B. Gür (Haz.) içinde, *Matematik Felsefesi* (s. 299-331). Ankara: Kadim Yayıncılık.
- Roques, M. (2016). William of Ockham's Ontology of Arithmetic. *Vivarium*, 54(2/3), 146-165.
- Russell, Bertrand (2011). Matematiksel Felsefeye Giriş'ten Seçmeler. (M. Özlük, Çev.). B. Gür (Haz.) içinde, *Matematik Felsefesi* (69-112). Ankara: Kadim Yay.
- Skirberkk, G. ve Nils, G. (2013). *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*. (E. Akbaş ve Ş. Mutlu, Çev.). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Wittgenstein, L. (2016). *Tractatus Logico-Philosophicus*. (O. Aruoba, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Yalçın, Ş. (2003). Kant'ta Matematik'in Felsefi Temelleri. *Felsefe Dünyası* (37/1), 128-143.
- Yıldırım, C. (2017). *Matematiksel Düşünme*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Evaluaiion of Law No.5510 In The Context Of Aging Population

Furkan Arı^{a,*}

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 17/09/2022

Accepted: 08/12/2022

ABSTRACT

The old age period is a period that individuals experience like other stages in their lives. Although old age is the last stage of life, it is also perceived as the retirement period of people. Some negativities that occur in individuals with aging lead individuals out of working life. In today's world, with the developments in medicine and technology starting to make people's lives easier, the average life expectancy is increasing. Increasing average life expectancy in the world and in Turkey, in parallel with the decrease in birth rates, causes population aging. As a matter of fact, the aging population is a burden on the country's economy. One of the biggest problems of countries is early retirement. According to the World Health Organization, 65 years is defined as a young age. In many parts of the world and in Turkey, the retirement age is set at 65. With the Law No. 5510, some mandatory measures are taken to prevent early retirement in Turkey. With the amendments in the Law No. 5510, the retirement age is determined as 65 and it is ensured that people remain in business life if they are healthy. Law No. 5510 is important in that the aging population of Turkey is both an actively productive segment and not a burden to the country's economy. In this study, the concepts of old age, retirement and aging have been explained through the law no. 5510, using the literature, and suggestions have been developed for the sustainability of the law.

Keywords: Senility, Retirement, Pension, Law No. 5510

Yaşlanan Nüfus Bağlamında 5510 Sayılı Kanun'un Değerlendirilmesi

Süreç

Geliş: 17/09/2022

Kabul: 08/12/2022

Öz

Yaşlılık dönemi, bireylerin yaşamlarında geçirmiş oldukları diğer evreler gibi yaşanılan bir dönemdir. Yaşlılık, hayatın son evresi olmakla birlikte insanların genellikle emeklilik dönemleri olarak da algılanmaktadır. Yaşlanma ile bireylerde meydana gelen bazı olumsuzluklar bireyleri çalışma hayatının dışına doğru götürmektedir. Günümüz dünyasında tıptaki gelişmeler ve teknolojinin insanların hayatını kolaylaştırmaya başlamasıyla birlikte ortalama yaşam beklentisi artmaktadır. Dünyada ve Türkiye'de artan ortalama yaşam beklentisi doğum oranlarındaki azalmalarla paralel olarak nüfusların yaşlanmasına neden olmaktadır. Nitekim yaşlanan nüfus ülke ekonomilerine yük oluşturmaktadır. Ülkelerin en büyük sorunlarından biri de erken yaşta emekliliktir. Dünya Sağlık Örgütüne göre 65 yaş genç bir yaş olarak ifade edilmektedir. Dünyanın pek çok yerinde ve Türkiye'de emeklilik yaşı 65 olarak belirlenmiştir. 5510 sayılı kanun ile Türkiye'de erken emekliliğin önüne geçilmek için bazı zorunlu tedbirler alınmaktadır. 5510 sayılı kanundaki değişiklikler ile emeklilik yaşı 65 olarak belirlenerek kişilerin sağlıklı olmaları durumunda iş hayatında kalmaları sağlanmaktadır. Yaşlanmakta olan Türkiye nüfusunun hem aktif olarak üretken bir kesim olmaları hem de ülke ekonomisine yük olmamaları açısından 5510 sayılı kanun önem arz etmektedir. Bu çalışmada yaşlılık, emeklilik, yaşlanma kavramları alan yazından yararlanılarak 5510 sayılı kanun üzerinden açıklanmış olup kanunun sürdürülebilir olması için öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Emeklilik, Yaşlılık Aylığı, 5510 Sayılı Kanun

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

^a furkanari1616@gmail.com

<https://orcid.org/000-0002-3021-6668>

How to Cite: Arı F, (2022) Evaluaiion Of Law No.5510 In The Context Of Aging Population, CUJOSS, 46(2): 185-192

Giriş

Yaşlanma, dünya üzerindeki tüm ülkeleri yakından ilgilendiren ve her geçen gün önemi artan evrensel bir olgudur. Son yıllarda Türkiye de dahil olmak üzere birçok ülkede nüfus artış hızı azalma eğilimine girmekte olup ortalama yaşam beklentisinin de yükseldiği görülmektedir. Nüfus artış hızındaki azalma ve ortalama yaşam beklentisinin yükselmesi de dünya nüfusunun demografik olarak yaşlanma sürecine girmesine neden olmaktadır (Danış,2015a:25).

Artan yaşlı nüfusu beraberinde yaşlılığın da tartışılmasına yol açmıştır. Yaşlılık, her toplumda ve kültürde farklı şekilde algılanıp yaşanmaktadır. Her toplumun da yaşlılığın getirdiği sorunlara çözümü farklılık göstermektedir. Yaşlı nüfusunun artması ülkeleri yaşlı bakım hizmetleri ile sosyal güvenlik sistemlerini güncellemeye zorlamaktadır (Sığın,2016:88).

Yaşlılık dönemi gelirin azaldığı ve işsizliğin daha çok arttığı bir dönem olarak ortaya çıkan ve sosyal riskleri de beraberinde getiren bir dönemdir (Danış, 2015b:29). Yaşlılığın getirdiği sorunlar ile birlikte çalışma hayatında yaşanan değişimler sosyal güvenlik politikalarının geliştirilmesine neden olarak emekliliğinin önemini de arttırmaktadır (Akçay,2013:113).

Emeklilik, diğer birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de çalışanlara vermiş oldukları hizmetler karşılığında bir hak olarak tanınmış ve anayasal güvence ile garanti altına alınmıştır. Emeklilik hakkı, bir insan ömrünün yarısının aktif olarak iş hayatında geçmesi sonrasında yaşanarak çalışma gücünü kaybeden bireylerin çalıştıkları sürenin karşılığının kendilerine verilerek insana yakışır bir şekilde hayatlarının geri kalanını sürdürebilecekleri maddi bir geliri kapsamaktadır (İpek, 2017: 62).

Yaşlanan nüfus ekonomik açıdan ele alındığında aktif nüfus dışında kalan yaşlı nüfusun üretime dahil olamayıp tüketici konuma düştükleri görülmektedir. Özellikle aktif ekonomik faaliyetler içerisinde yer alamayan yaşlı nüfusun toplam nüfusa bağımlı olarak ekonomik yük getirmesi söz konusudur. Ulusal gelire katkı sağlamayan bu nüfus kesiminin gelirden sürekli olarak pay alması da ülkelerin ekonomik refah düzeylerini olumsuz etkilemektedir (Yıldız Bağdoğan,2019: 420). Bağımlı bir nüfus olarak görülen yaşlı nüfusun getirdiği erken emeklilik ülkelerin ekonomik olarak zorlanmasına neden olmaktadır. Erken emekliliğin, emek arzının düşmesine ve genç çalışanların istihdama katılmalarına yardımcı olmak gibi ülkelere bazı avantajları vardır. Avantajlarının yanında erken emekliliğin yaşlanan nüfusla birlikte ülkelerin emekliler için ayırmış olduğu bütçenin de artmasına yol açan dezavantajları toplumun toplam giderlerini de ciddi oranda zorlamaktadır (Zastrow,2010:648). Türkiye’de de 1990’lı yıllarda başlayan erken emeklilik sistemi günümüze kadar ulaşarak sosyal güvenlik sistemine büyük bir yük getirmiştir (Uçak, 2011:9). Türkiye’de son yıllarda artan yaşlı nüfusun erken emekliliğinin önlenmesi için 5510 sayılı kanun ile bazı zorunlu tedbirler alınmaktadır. 5510 sayılı kanunda yapılan değişiklikler ile emeklilik yaşı 65 yaş olarak belirlenmiştir. Emeklilik yaşının 65 olarak belirlenmesinde sağlıklı olan ve çalışma gücüne sahip bireylerin aktif olarak iş hayatında

kalmaları sağlanmaktadır. 5510 sayılı kanun ekonomik düzenlemeler getirmenin yanında sosyo-kültürel faktörlerin de gelişmesine katkı sağlamaktadır. Erken emeklilik ile toplumdan izole olan ve âtil bir nüfus oluşturan yaşlı kesimin toplumsallaşma ve kendilerini gerçekleştirmelerine imkân veren bir kanun olması bakımından da 5510 sayılı kanun önemlilik arz etmektedir. Çalışma nitel desende tasarlanmış olup alan yazın taraması yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada 5510 sayılı kanun ile yaşlanmakta olan yaşlı nüfusun hem aktif olarak üretken bir kesim olmaları hem de ülke ekonomisine yük olmamaları amaçlanmış olup yaşlı nüfusun ekonomik olarak aktif olması için de öneriler getirilmiştir.

Yaşlılık

Yaşlanma, insanoğlunun her döneminde olduğu gibi modern yaşamda da durdurulamaz bir gerçek olarak varlığını sürdürmektedir. Yaşlılık, her devirde insanoğlunun karşısına sağlık kaybının olduğu zor bir dönem olarak çıkmıştır (Baran, 2011: 135).

Yaşlanma, fizyolojik ve psikolojik olarak bireylerin yaşadıkları kayıpları ifade etmektedir. Yaşlılık üzerine çalışmalar yapan gerontoloji bilimi yaşlanmaya farklı şekilde tanımlar geliştirmektedir. Gerontolojiye göre yaşlanma, kronolojik olarak ömrün ilerlemesi, bireylerde meydana gelen negatif yönlü değişikliklerdir (Tuncay,2012:85).

Yaşlılık, bireylerde fiziksel ve zihinsel işlevlerin zayıflaması, sağlık, gençlik ve güzelliğin, çalışma ve üretkenliğin azalmasının yanında cinsel yaşam ve sosyal yaşamın zayıfladığı bir dönemdir (Konak ve Çiğdem, 2005:27). Yaşlılık için tıbbi olarak ise bireyin hücre, doku ve organları ile metabolizmasında geriye doğru meydana gelen değişiklikler tanımları yapılmaktadır (Tobin,2017:38-39). Yaşlılığa çok farklı tanımlar yapılmasının yanında yaşlılık, bireyin içerisinde bulunduğu kültürel ve toplumsal yapıdan etkilenen insan yaşamının olumsuz bir dönemi olarak kabul görmektedir (Ülker,2021:405).

Yaşlılık, gerçekleşme türlerine göre kronolojik, biyolojik, psikolojik ve sosyal yaşlanma gibi kavramlar üzerinden değişik tanımlara sahiptir. Kronolojik yaşlanma, bireyin doğduğu günden itibaren geçirdiği yıllar hesaba katılarak tanımlanmaktadır. Biyolojik yaşlanma ise insan vücudunun kendini yenileyememesi, vücut fonksiyonlarının azalması ve insan hayatının son dönemi olarak ifade edilmektedir. Bireyin duyma ve algılama yetilerinin zayıflaması ve kaybolması ise psikolojik yaşlanma olarak ifade edilmektedir. Sosyal yaşlanma ise bireylerin toplumsal yapıda sahip oldukları rollerin değişmesi toplumsal davranışlarda yaşanan farklılıklar olarak tanımlanmaktadır (Alper, 1997: 116; İçli, 2004: 6).

Yaşlılık; kronolojik, biyolojik, psikolojik ve sosyal anlamlarda farklı tanımlamalar ile açıklanmaktadır. Bu tanımlamaların yanında yaşlılığın sosyal yaşamdaki yeri ve toplumsal algısını açıklamaya yardımcı olan kuramlar da vardır. Bu yaşlılık kuramları ise şu şekilde açıklanmaktadır:

Rol kuramı; bireylerin yaşamlarındaki statüleri sahip oldukları roller üzerinden belirlenmektedir. Bireyler

yaşlandıkça hayatta oynadıkları roller de değişir. Bireylerin yaşları gereği uygun davranışlarda bulunmaları beklenmektedir. Örneğin 30'lu yaşlarında anne olan bir kadın ile 60'lı yaşlarında anne olan kadından beklenen roller farklılık göstermektedir. Bireylerin yaşlılık dönemleriyle yeni rolleri de ortaya çıkmaktadır. Bazı durumlarda da rol kayıpları yaşanabilmektedir. Eşin ölümü sonrası dulluk, çalışma hayatı sonrası emeklilik gibi durumlar rol kayıplarına örnek gösterilebilir. *Modernizasyon kuramı*; toplumsal ve teknolojik değişimlerin yaşlılar üzerinde meydana getirdiği etkileri açıklamaktadır. Kurama göre modernitenin getirdiği değişimler insanlar ve aileler üzerinde yeni roller ve statüleri de ortaya çıkarmaktadır. Modernizasyon kuramı, yaşam süresi arttıkça yaşlanan nüfus içerisinde yaşlı bireylerin gençlere göre istihdam piyasasında daha az tercih edildiğini ve yaşlı bireylerin emekli olmaya zorlandığını savunmaktadır. Bu kuram, modernleşme ile birlikte yaşlıların toplumsal yapı içerisindeki konumlarının olumsuz etkilendiği üzerinde durmaktadır. *Geri çekilme kuramına* göre ise toplum içerisinde yaşlı bireylerin gençlere nazaran görünürlüğü daha azdır. Bireylerin yaşlılık sürecinin başlamasıyla birlikte toplumla olan iletişimi yavaşlar ve toplum ile yeni ilişki modelleri ortaya çıkar. Bu kuram, toplum tarafından yaşlıları ister istemez toplum dışına çıkarmaya zorladığını vurgulamaktadır. Geri çekilme kuramı, yaşlı bireylerin toplumsal etkinliklerinin azalması ve daha pasif rollere yönelmeleri ile kişisel bir tatmin sağladıklarını savunmaktadır. Kuramı savunanlar, toplumsal hayattan geri çekilen yaşlıların huzurlu bir yaşlılık dönemi geçirecekleri için ve toplumun beklentilerini karşılamak zorunda olmadıkları için bu kuramı faydalı bir kuram olarak görmektedir. *Süreklilik kuramı*; yaşlanan bireylerin hayattan kopmamak için kaybettikleri rol ve alışkanlıklarının yerine benzerlerini koyarak çevreye uyum sağladıklarını savunmaktadır. Bu kuram, bireylerin yaşamlarında yeni bir dönem olan emekliliğe uyum sağlamaları ve yeni davranış kalıplarını oluşturarak sürdürmelerine odaklanmaktadır. Süreklilik kuramı ile yaşlanan bireyler toplumsal hayattan kopmadan yeni rutinlerini sürdürebilmektedir. *Sembolik etkileşim kuramı*; bireylerin fiziksel çevrenin yanında sembolik bir çevre içinde de yaşadığını savunmaktadır. Toplumsal hayat içerisinde insanların davranışları tanımlamalar ve anlamlar tarafından etkilenmektedir. Sembolik etkileşim kuramı, bireylerin kimlikleri ve benliklerinin sosyal etkileşim tarafından belirlendiğini vurgulamaktadır. Yaşlılar açısından ele alınan sembolik etkileşim kuramında yaşlıların yeni statü ve rolleriyle hem toplumla hem de çevreleriyle olan etkileşimlerinin farklılaşarak devam ettiği görülmektedir (Akçay, 2011:30-58).

Yaşlanan Nüfus

Tıbbi gelişmeler ve sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaşması ölüm hızının yavaşlamasına neden olmaktadır. Toplumlarda azalan doğurganlık oranları ve ölüm sayılarının azalması nüfusun yaşlanmasına neden olmaktadır. Modern

çağda ekonomik, sosyal ve politik değişimler ortalama yaşam süresini de arttırmıştır (Sönmez ve Çelik,2021:498).

Yaşlılık çok kapsamlı bir kavram olarak bireyleri her yönüyle etkilemektedir. Yaşlanan bireylerin çalışma hayatındaki verimleri azalmakta ve bundan dolayı da gelirleri azalmaktadır. Dünya üzerinde yaşlı nüfus oranı her geçen gün artmaktadır. Yaşlanan nüfusla birlikte aktif olarak çalışan nüfus oranında azalmalar meydana gelmektedir. Yaşlanan nüfus ekonomik olarak olumsuzluklar yaşarken yaşlanan bireylerin çalışma azimleri ve kapasiteleri de düşmektedir (Sarı,2021:163).

Tıbbın gelişmesi ve teknolojinin yoğun olarak post modern hayata entegre edilmesi ile birlikte insan ömrünün süresinde gözle görülür bir artış yaşanmaktadır. İnsan ömrünün uzamasıyla yaşlılık, gündemde olan ve en çok tartışılan bir kavram olarak yerini almıştır. Yaşlılık, dünya genelinde birçok devletin de üzerinde durduğu ve araştırma yapma gereği duyduğu bir kavram olmanın yanında artık günümüzde çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik gibi hayatın bir dönemi olarak kabul görmektedir. Ülke nüfuslarının büyük bir kısmını yaşlıların oluşturması ve yaşlılara yönelik sosyal politikaların ve sosyal güvencelerin sağlıklı yürütülebilmesi için Yaşlanma Bilimi (Gerontoloji) isimli bir bilim dalı ortaya çıkmıştır. Çok yeni olan bu bilim dalı yaşlanan ülke nüfuslarına devletlerin önlem almasına imkân sağlamaktadır (Akçay,2011:1).

Dünya nüfusunun 7 milyara ulaştığı 2012 yılında 562 milyon kişinin 65 ve üzeri bireylerden olan yaşlı nüfusu oluşturduğu görülmüştür. 2015 yılına gelindiğinde ise yaşlanan nüfusu %8 oranında artış göstermiştir. 2015 ve 2030 yılları arasında yaşlı nüfusun %60'dan fazla artacağı tahmin edilmektedir. Bu yıllar arasında yaşlı nüfusun dünya nüfusuna oranı %16,7 olması beklenirken yaşlı nüfusu 9,4 milyona ulaşması beklenmektedir (He ve Kinsella, 2020:27).

Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de yaşlı nüfus her yıl artmaktadır. Türkiye'de nüfusun yıllara göre yaşlanması Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Yaşlı Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı

	Toplam Nüfus	Yaşlı Nüfus	%
Yıl	Toplam	Toplam	Toplam
2016	79 814 871	6 651 503	8,3
2017	80 810 525	6 895 385	8,5
2018	82 003 882	7 186 204	8,8
2019	83 154 997	7 550 727	9,1
2020	83 614 362	7 953 555	9,5
2021	84 680 273	8 245 124	9,7

Kaynak: TÜİK, 2022; www.tuik.gov.tr

Türkiye'de yıllara göre yaşlı nüfusuna bakıldığında 2016 yılından 2021 yılına kadar olan beş yıllık süre içerisinde yaşlı nüfus %24 artmıştır. 2021 yılında Türkiye'nin yaşlı nüfus oranı 8 milyon 245 bin 124 kişi olmuştur. Önümüzdeki yıllarda da TÜİK verilerine göre Türkiye'de yaşlı nüfusunun artacağı tahmin edilmektedir.

Dünya'da ve Türkiye'de nüfusun yaşlanmasının hızlanmasıyla birlikte yaşlılığın da sınıflandırılmasına yönelik

ihtiyacın olduğu görülmüştür. Bundan dolayı da Dünya Sağlık Örgütü 65 ve 74 yaşları arasında olan yaş grubunu "genç yaşlı", 75 ve 84 yaş grubunda olanları "orta yaşlı", 85 ve üzeri yaş grubunu ise "ileri yaşlı" olacak şekilde üç gruba ayırmıştır. Günümüzde bireylerin yaşam sürelerinin artmasından dolayı da DSÖ daha ileri yaşlardaki olanlar için "yaşlı" kavramının kullanılmasının uygun olacağına dair kanı geliştirmiştir (Bilir, 2018:16).

Yaşlanma ile birlikte birçok sorun da ortaya çıkmaktadır. Bunların başında sağlığın kötüleşmesi, gelirden azalma, sosyal izolasyon, psikolojik açmazlar, yalnızlık, kendi kendine yetememe ve emeklilik gelmektedir. Belirtilen bu sorunların en önemlisi emekliliktir. Ülkelerin sosyo-ekonomik ve insani nedenlerle belirlemiş olduğu kronolojik yaş emeklilik yaşı olarak kabul edilmektedir. Her ülkenin belirlemiş olduğu emeklilik yaşı ile bu yaşa ulaşan bireyler aktif olarak iş hayatından çekilmektedir. Ülkeler aktif iş hayatını sonlandıran bireylere yaşlılık sigortasından yaşlılık aylığı bağlama veya farklı sosyal yardımlar yapmayı tercih etmektedir. Emeklilik yaşı ülkelerin sahip olduğu sosyo-ekonomik ve sosyo-politik yapılarına göre farklılık göstermektedir. Emeklilik, bireylerin çalışmış oldukları yılların ve ülkeye sağlamış oldukları katma değer maddi (ekonomik) olarak ödüllendirilmesi ve devletin ise fedakârlık göstererek ülke ekonomisine katkı sağlamış olan bireylerin yaşlılık dönemlerinde kendi ayakları üzerinde durabilmelerini sağlamak için geliştirilmiş bir sosyal güvenlik sistemidir. Emeklilik sisteminin amacı kişilerin yaşlılık dönemlerini kimseye muhtaç olmadan ve daha rahat geçirmelerini sağlamaktır (Tuncay,2012:85-86). Yaşlılık bireylerin yaşadığı bir durum iken emeklilik ise yaşlılığın getirdiği bir sonuçtur (Tuncay ve Ekmeççi, 2011:360). Yaşlılık ile bağlantılı olarak dünya genelinde ve Türkiye'de emekli birey sayısı her geçen gün artmaktadır. Emekli sayısının artması ülkelerin belini bükmektedir. (Akbaş Akdoğan, 2021: 339).

Emeklilik

Emeklilik yaşının belirlenmesinde kesin ölçütler yoktur. Emeklilik yaşının uluslararası standart bir uygulaması da mevcut değildir. Bireylerin hangi yaşa kadar çalışacağı ve verimli olacağı kendi kararına bağlıdır. Bireyin kendi kararı ile politika yapıcıların ve toplumun vereceği kararlar arasında da farklılıklar vardır. Tüm bu farklılıklara rağmen standart bir emekli yaşının belirlenmesi gerekmektedir. Emeklilik yaşının doğru bir şekilde tespit edilmesi için doğru yaşın seçilmesi de önem arz etmektedir. Bireylerin emeklilik yaşlarının tespitinde birçok faktör etkilidir. Örneğin; bireylerin cinsiyeti, çalıştığı işin durumu, beslenme alışkanlıkları ve yaşanan ülke bu faktörlerdendir. (Erol, 2011: 46).

Emeklilik, sosyal güvenliğin bir gereği olarak anayasanın 2. Maddesinde belirtilen "sosyal hukuk devleti" ilkesine dayandırılmaktadır. Sosyal hukuk devleti, güçsüzlerin kanunlarla güçlülere karşı korunması ve eşitliğin sağlanarak sosyal adaletin ve toplumsal dengenin oluşturulmasından sorumlu tarafın devlet olduğunu ifade etmektedir. Sosyal hukuk devletinin oluşmasına zemin hazırlayan sosyal

güvenlik kavramı ise yoksul ve muhtaç insanların sosyal yardımlarla insan onuruna yakışır şekilde yaşamalarını sağlamak olarak açıklanmaktadır. Sosyal güvenlik, toplum içerisinde sosyal adaletin de sağlanmasına uygun ortamları da hazırlamaktadır (Erol, 2011: 43).

Emekli olmak bir kavram olarak ele alındığında yasalar tarafından belirlenmiş bir sürede herhangi bir kurumda çalışarak çalışma gün sayısını doldurmuş kişilerin aktif iş hayatlarını sonlandırması ve çalışılan süre karşılığında bir gelir elde etmesidir. Bireylerin aktif iş yaşamını sonlandırarak hayatlarında yeni bir döneme başlaması emeklilik dönemi olarak adlandırılmaktadır. Emeklilik, günümüzde insan ömrünün uzamasına ve yaşlı nüfusunun hızlı bir şekilde artmasına bağlı olarak önem kazanmıştır. Çalışma hayatındaki olumlu gelişmeler de emeklilik olgusunun önem kazanmasını sağlamaktadır. Dünya genelinde çalışma hayatına giren insan sayısı kadar emekli olan insan sayısı da bu duruma paralel olarak artış göstermektedir. Çalışan insan sayısı ve emekli olan insan sayısının aynı alanda kesişmeleri de emeklilik olgusu üzerinde çalışmalarını hızlandırmaktadır. Çalışan insan sayısı ile emekli olan insan sayısının oluşturmuş olduğu demografik yapı incelendiğinde emeklilik, yaşlılık dönemi ile yakından ilişkilidir. Yaşlılık ve emeklilik birbirinden ayrı olarak ele alınamaz kavramlardır. Emeklilik, ülkelerin ekonomik ve gelişmişlik düzeyleriyle ilişkili olup bunun yanında toplumsal ve sosyo-kültürel etkenlerle de yakından ilgilidir. Çalışma hayatı, sosyal ve iktisadi faaliyetlerin denetlenmesi, düzenlenmesi ve bireylerin yaşamlarını sürdürebilmesi için oldukça önemli bir kavramdır. Kişiler, sahip oldukları meslekleri ile toplum içerisinde belirli bir statüye ve rollere sahiptir. Emeklilik ile birlikte gelirden azalmalar yaşanmaktadır. Gelirden yaşanan bu azalmalar ile birlikte bireylerin çalışma hayatında sahip oldukları statü ve roller kayba uğramaktadır. Yaşlı özelinde emeklilik, toplumdan dışlanma ve yalnızlık gibi sonuçlara neden olmaktadır (Akçay,2013:207-211).

Yaşlanan nüfustan dolayı emekli aylıkları devletlere oluşturduğu maliyetten dolayı sosyal politikanın en önemli konularının başında gelmektedir. Sosyal güvenlik sistemi devletlerin en çok harcama yaptığı alanı oluşturmaktadır. Sosyal güvenlikte en çok pay yaşlı nüfusa ayrılmaktadır. (Walker ve Maltby,2011:515). 19. yüzyılın sonlarına doğru emeklilik kavramı kurumsal olarak ilk defa İngiltere'de ortaya çıkmıştır. 19.yüzyıldan önce insanlar emeklilik yaşını beklemek ve doldurmak gibi bir lükse sahip değillerdi. Daha çok bireyler elden ayaktan düşene kadar çalışmak durumundaydılar. Tarihte ilk kamu kapsamında emeklilik aylığının kurumsal bir şekilde uygulanması 1908 yılında olmuştur. 1908 yılında uygulamaya konulan emeklilik aylığı uygulamasında emeklilik hakkı kazanmak için 70 yaş ve üzerinde olmak gerekmekteydi. 1935 yılında ABD Sosyal Güvenlik Kanunu ile kurulan sosyal güvenlik sistemiyle emeklilik yaşındaki 70 yaş sınırı 65 yaşa indirilmiştir. İnsanoğlunun ömrü her geçen gün daha da uzamaktadır. İnsanlık tarihine bakıldığında insan ömrünün bronz çağlar döneminde 26 yıl, Klasik Yunan ve Roma dönemlerine gelindiğinde ise 28 yıla uzadığı görülmektedir. Orta çağ Avrupa'sında ise bir insanın ortalama yaşam ömrü 30 yıla

kadar ulaşmıştır. O dönemlerde savaşlar ve salgın hastalıklar insan ömrünü kısaltan en büyük etkenlerdir. Klasik Yunan ve Roma dönemlerinde salgın hastalıklar ve savaşlardan dolayı ölüm oranlarının yüksek olması o dönemlerde 15 yaşına ulaşmış sağlıklı bir bireyin 52 yaş ve Orta çağ Avrupası'nda ise 21 yaşına gelen birinin de 64 yaşıyla sınırlı yaşam beklentisi vardır. Günümüzde dünya insanının ortalama yaşam beklentisinin 67 yaş olduğu belirtilmektedir. Türkiye'de ortalama yaşam beklentisi 2010 yılı verilerine göre 71,8 olarak görülmekte iken bu ortalama yaşam beklentisi kadınlarda 74.3'e ulaşırken erkeklerde 69,4 olarak saptanmıştır. 1999 yılında çıkarılmış olan 4447 sayılı kanun ile vatandaşların yaşlılık aylığı ve emeklilik haklarından yararlanma süreleri 19 yıl olarak belirlenmişti. 19 yıl boyunca emeklilik hakkından yararlanan bireyler devlete büyük bir yük olmuştur. Daha önce Türkiye'de uygulanmış olan emeklilik sistemlerinde kadınların 20 yıl çalışmaları sonucunda 35 yıl boyunca emeklilik haklarından yararlanması mümkünken bir erkeğin de 25 yıl çalışmanın sonucunda 30 yıl boyunca emeklilik haklarından yararlandığı görülmekteydi. Hatta bu sistemde kadınlar 38 yaşında emekliliğe hak kazanırken erkekler de 43 yaşında emekli olabilmisti. Sosyal sigorta kuralları göz önünde bulundurularak Türkiye'de yaşlılık aylığı ve emeklilik hizmetlerinden yararlananların azami süresi 20 yıl olabilmelidir. Bireylerin pasif sigortalılıktan aktif sigortalılık sürelerinin üçte birinden daha fazla yararlanmaları ilerleyen yıllarda Türkiye'nin finansal dengesizliğine yol açacaktır Dünya genelinde, özellikle gelişmiş ülkelerdeki yaşam beklentisi yükseldikçe emeklilik yaşı da yukarılara doğru çekilmektedir. Birçok ülkede emeklilik yaşının 70 olarak belirlenmesi için çalışmalar yapılmaktadır. Danimarka gibi refah seviyesi ve ortalama yaşam süresi oldukça yüksek olan ülkeler ise emeklilik yaşını ortalama yaşam beklentisi üzerinden kurgulamaya başlamıştır. Danimarka'da ortalama ömrün 80.4 yaş civarında olduğu saptanmıştır (Kuzu vd., 2018: 20). Türkiye'de özellikle kamu sektörünün dışında çalışanlar zorunlu emekliliğe tabi tutulmamaktadır. Kamu sektöründe çalışanların ise emeklilik yaşı geldiğinde zorunlu emekliliğe ayrılmaları gerekmektedir. Özel sektörde ise kişi gerekli şartları sağlarsa istediği kadar çalışma hakkına sahip olup emekli olma durumu kendi istediğine bırakılmıştır. Emeklilik kişilere sağlanan bir hak olmakla birlikte bir zorunluluk olarak algılanmamalıdır. Özellikle nüfusun yaşlanmaya başladığı günümüz dünyasında kişilerin çalışacak güce ve sağlığı sahip olmalarına rağmen emekliliklerinin istenmesi hem toplumların hem de ülkelerin ekonomik dinamiklerine zarar vermektedir. Ortalama yaşam beklentisi de zorunlu emeklilik ile emekliye ayrılan bireyleri atıl nüfusa dönüştürebilmektedir.

Özel sektörün aksine Türkiye'de kamu sektöründe çalışanlar için farklı kanunlar (5510 s.k. md. 4/(c)'liler) yürürlüğe konulmuştur. Kamuda farklı alanlarda çalışan bireyler birbirlerinden farklı emeklilik haklarına sahiptir. Türkiye'de, kamu sektöründe çalışanların çoğu emeklilik yaşına ulaştıkları anda emekliliğe ayrılmak zorundadırlar. Kamu sektöründe görev yapan çalışanların emeklilik yaşı değişikliğe uğrayan 5434 sayılı kanunun 40.maddesi uyarınca 65 olarak belirlenmiştir. Kanunda kamu

çalışanlarının emeklilik yaşı 65 olarak belirlenmesine rağmen bazı durumlarda 65 yaşından öncede emeklilik hakkı kazanma durumları ile karşılaşmaktadır. 5434 sayılı kanunun 5335 sayılı kanun kapsamında değişen 40.maddesinde askeri personellerin 41-68 yaş arası emeklilik yaşı belirlenmiş olup Emniyet Genel Müdürlüğü'ne bağlı kurumlarda çalışan polis memurlarının emeklilik yaşı 52 emniyet müdürlerinin ise emeklilik yaşı 60'tır. Diğer kamu görevlilerinde ise kuruma ve kadro derecesine göre emeklilik yaşı farklılık göstermektedir. (Tuncay,2012:86-88).

Dünyada her geçen gün artan yaşlı nüfusu beraberinde emekli sayısını da arttırmaktadır. Türkiye'de de emekli sayısında ciddi artışlar yaşanmaktadır. 2022 yılında Türkiye'nin emekli nüfusu 13,72 milyondur. Bu toplam emekli nüfusun içerisinde 2,4 milyon memur emeklisi, 2,7 milyon esnaf emeklisi ve 8,6 milyon ise işçi emeklisi bulunmaktadır (Türkiye Emekliler Derneği, 2022:2).

Yaşlılık Aylığı ve 5510 Sayılı Kanun

Yaşlılık aylığı, yaşlanan bireylerin çalışma gücünde yaşanan azalmadan dolayı gelir kaybına uğramaları ve geçimlerini sağlayabilecek gelire sahip olmaları amacıyla kurulmuş yaşlılık sigortasından finanse edilen aylıktır. Hizmet akdine bağlı olarak çalışanların yaşlılık aylığından faydalanabilmesi için geçerli olan kanun hükümleri ilk defa sigorta girişi yapılan tarih baz alınarak değişiklik göstermektedir (SGK,2022).

5510 sayılı kanun ile yaşlılık aylığı bağlanması ve emekliliğe hak kazanma belirli bir standarda getirilmiştir. Özel duruma sahip bazı sigortalılar da elverişli şartları yerine getirmeleri halinde yaşlılık aylığı almaya hak kazanmaktadır. Yeterli prim ödeme gününe sahip olmayan sigortalılar, normal emeklilik yaşı olan 65 yaş sınırını geçmeden üzerine 3 yıl eklenerek ve en az 5400 güne sahip olarak malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primlerini yetkili mercilere bildirmek şartına bakılarak yaşlılık aylığından faydalanabilmektedir (Baykara,2014:81).

5510 sayılı kanun yürürlüğe girmeden önce sigorta girişi yapılmış olanlar 506 sayılı kanunun hükümlerine göre değerlendirilerek kazanmış oldukları hakları gözetilmektedir. Bu durum göz önünde bulundurularak ilk defa işe başlama tarihi 8/9/1999 öncesi olan sigortalıların yaşlılık aylığı almaya hak kazanabilmeleri için sigortalılık süresi, yaş koşulu ve prim ödenmiş gün sayısı gibi tüm koşulları sağlamaları gerekmektedir. Örnek olarak sigortalılık süresi ve prim ödenen gün sayısına sahip olan fakat yaşlılık aylığı için gerekli olan yaşta olmayan sigortalı bireylere yaşlılık aylığının bağlanması mümkün olamamaktadır. Yaşlılık aylığına ve emeklilik hakkına sahip olmak için 8/9/1999 yılından beri sigortalı olanlarda kadınların 18, erkeklerin ise 23 yıllık sigorta süresini doldurmalarının yanında kadınlarda 50 yaş erkeklerde ise 55 yaş doldurmuş olmak şartını sağlamak ve 5000 gün ödenmiş sigorta priminin olması, 15 yıldan beri sigortalı olan kadınların 50 yaş erkeklerin ise 55 yaş doldurmuş olup en az 3600 gün ödenmiş sigorta priminin olması gerekmektedir. Bu şartlara sahip sigortalıların malullük,

yaşlılık ve ölüm sigortası gibi primlerinin ödenmiş olması halinde yaşlı aylığına hak kazanabilecekleri belirtilmektedir (SGK,2022).

5510 sayılı kanunda gerçekleştirilen değişiklikler ile emeklilik öncesindeki son üç buçuk yıl çalışanın bağlı bulunduğu sigorta kurumundan emekli olma şartı kaldırılarak primlerini kendi ödeyen bağımsız çalışanların kendilerini hizmet akdine bağlı şekilde çalışıyor olarak göstermelerinin önü kesilmiş olup daha az prim ödemeyerek erkenden emekli olmaları engellenmiştir. 5510 sayılı kanun ile bu kanuna tabi olarak sigortalı çalışanların da sigortalılık süreleri de dikkate alınarak emekli olma hakları güncellenerek dışarıdan bir iş yerinde çalışıyormuş gibi gösterilip sahte sigortalı yapılarak daha kolay emekli olma durumunun da önü kapatılmıştır (Baykara,2014:84).

5754 sayılı kanunun 16. maddesinde 17.04.2008 tarihinde yapılan değişiklikle birlikte 5510 sayılı kanunun hükümlerine göre yaşlılık aylığına ve toptan ödemeye hak kazanmaları için bireylerin ilk defa bu kanuna göre sigorta girişi olanlardan kadınların 58 yaşını, erkeklerin ise 60 yaşını doldurmuş olmaları ve en az 9000 gün sigorta primlerinin ödenmiş olması şartıyla emekli olmaları sağlanarak yaşlılık aylığı kendilerine bağlanmaktadır. 2048 yılından itibaren ise yaşlılık aylığına hak kazanmak için 7200 gün sigortalı olmak ve 65 yaşında olma zorunluluğu bulunmaktadır. Ayrıca daha önceki yıllarda ve tarihlerde kadın ve erkeklere yaşlılık aylığı bağlanması ve emeklilik hakkının elde edilmesi için farklı yaş uygulama kuralı kaldırılarak 2048 yılından itibaren yaşlılık aylığı ve emeklilik hakkı kazanan kadın ve erkeklerin yaşı 65 olarak kabul edilecektir (5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu).

Sonuç

Yaşlanan nüfus ile birlikte tüm dünyada tartışılan ve en güncel konulardan birisi de emeklilik konusudur. Ortalama yaşam süresinin artması ve çalışma hayatında kalınan süreler göz önüne alındığında ülkelerin bu konuda önemli tedbirler almaları bir zorunluluk haline gelmiştir. Erken emeklilik ile ülkeler hızla yaşlanmakta olan nüfuslarına oldukça fazla kaynak ayırmak durumuyla karşı karşıya kalmaktadır. Türkiye’de de erken emeklilik ve yaşlı nüfusundaki hızlı artış sebebiyle devlet kaynaklarının önemli bir bölümü yaşlı nüfusa ayrılmaktadır. Türkiye’de 5510 sayılı kanun ile yaşlı nüfusa ayrılan kaynakların azaltılması amaçlanmaktadır. 5510 sayılı kanun erken emekli olmanın önüne geçerken yaşlı nüfusunun çalışma hayatında kalmasını da amaçlamaktadır. 5510 sayılı kanun gereği 7200 gün sigortalı gün sayısı olan bir bireyin 65 yaşını beklemesi gerekmektedir. 5510 sayılı kanun ile 2048 yılı itibarıyla kadın erkek tüm çalışan bireylerin emeklilik yaşı 65 olarak belirlenmiştir. Gelecek yıllar göz önünde bulundurulduğunda Türkiye’de de yaşlı nüfusu toplumun büyük bir bölümünü kapsayacağından dolayı 5510 sayılı kanun ile bireylerin olabildiğince çalışma hayatında aktif olmaları amaçlanmaktadır. Ortalama yaşam beklentisinin giderek arttığı Türkiye’de gelecek yıllarda bireylerin 65 yaşından önce emekli olmaması hedeflenmektedir. Dünya Sağlık Örgütü’nün yaşlılık sınıflamasında 65 yaşındaki bir

bireyi genç olarak adlandırması 5510 sayılı kanun ile emeklilik yaşının 65’e çıkarılması yerinde bir uygulama olmaktadır. Çalışma hayatına erken başlayan bir kişinin ortalama 7200 gün sigortası olması durumunda yaşa bakılmadan emekli olması hem ülke ekonomisine hem de üretime durgunluk vermektedir. 7200 gün sigortalı bir kişi 5510 sayılı kanun öncesi erken yaşta emekli olarak ortalama 20-25 yıl emeklilik hakkına sahip olarak yaşlılık aylığı alabilmekteydi. Bu durumda olan birçok yaşlı nüfusunun Türkiye ekonomisine yükü oldukça fazladır. 5510 sayılı kanun, yaşlanan Türkiye nüfusunda çalışanları iş piyasasında tutarak atıl bir nüfus oluşmasının önüne geçerken üretim, istihdam ve verimlilik üzerinden ülke ekonomisinin de canlı tutulmasına hizmet etmektedir.

5510 sayılı kanun ile bireylerin sağlıkları elverdiği ölçüde çalışma hayatında kalmaları sağlanmaktadır. 5510 sayılı kanun öncesinde çalışanlar, özellikle kamu görevlileri verimli olabilecekleri yaşlarda yaş haddinden dolayı emekli olabilmekteydiler. Ortalama yaşam beklentisinin artması ve bireylerin ömürlerindeki emeklilik ve yaşlılık aylığı için gerekli kanunların yapılması ve bu kanunların uygulanmasını zorunlu kılmıştır. 5510 sayılı kanun ile Türkiye’nin nüfusundaki yaşlanma ve yaşlı nüfus oranındaki artış da göz önüne alınarak erken yaşta emekliliğin önüne geçmek amaçlanmaktadır. Ayrıca bu kanun kişilerin sosyal hayat ve çalışma hayatından kopmamaları ve sahip oldukları rol, statü ve maddi kazanımlarının da kaybının önüne geçmektedir. 5510 sayılı kanun salt bir sosyal güvenlik kanunu değil aksine hem sosyo-kültürel hem de sosyo-ekonomik boyutlarıyla da ele alınmalıdır. 5510 sayılı kanun ile bireylerin erken yaşta emekli olmalarının önüne geçilerek toplum ile bağlarını koparmaları engellenirken ülke ekonomisine bireylerin olabildiğince katkı sağlamaları hedeflenmiştir.

Öneriler

Yaşlıların iş hayatında aktif olarak kalabilmeleri için meslekleriyle ilgili hizmet içi eğitimler verilmelidir. Eğitim düzeyi düşük olan yaşlıların akademik eğitim düzeylerinin yükseltilmesi sağlanmalıdır. Yaşlıların genç işgücü karşısında dezavantajlı konuma düşmemeleri için kariyer değişikliği yapabilmelerine imkân sağlayacak çalışmalar yapılmalıdır. Yaşlıların yaşlarına ve yeteneklerine uygun işlere yönlendirilmeleri için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından politikalar geliştirilmelidir. Millî Eğitim Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı iş birliğinde yaşlı nüfusun aktif olarak istihdam edilmelerinin sağlanabilmesi için yaşam boyu öğrenme modülleri geliştirilerek eğitimler verilmelidir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından mevzuat güncellemesi yapılarak 65 yaş üzeri çalışanları tercih eden işverenlere ve firmalara prim ödemesi teşvikleri, vergi indirimleri gibi cazip uygulamalar geliştirilmelidir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının iş birliğinde 65 yaş üzeri bireyleri aktif olarak istihdamda tutabilmek için yaşlı bireylerin emek yoğun olmayan sektörlerde çalışmalarına yönelik özel istihdam alanları da oluşturulmalıdır.

Extended Summary

The old age period is a period that individuals experience like other stages in their lives. While old age is mostly seen as the last stage of life, it is also perceived as the retirement period of people. Some negativities that occur in individuals with aging lead individuals out of working life. In today's world, the average life expectancy is increasing as the developments in medicine and technology start to make people's lives easier. The increase in the average life expectancy in the world and in Turkey, together with the decrease in birth rates, causes the population to age. The aging population creates a burden on national economies both in Turkey and in various countries around the world. Retirement is a right that people have gained after a busy working life and is even seen as an obligation. One of the biggest problems of countries is early retirement. According to the World Health Organization, the age of 65 is defined as the young age. In many parts of the world and in Turkey, the retirement age has been determined as 65. With the Law No. 5510, some mandatory measures are taken to prevent early retirement in Turkey. With the amendments made in the Law No. 5510, the retirement age has been determined as 65 and it has been ensured that people remain in business life if they are healthy. By 2048, the retirement age for both men and women is 65. With the Law No. 5510, it is aimed that the aging population of Turkey will be an actively productive segment and not create a burden on the country's economy. Law No. 5510 not only brings economic regulations, but also contributes to the development of socio-cultural factors. The Law No. 5510 is also important in that it is a law that ensures the socialization and self-realization of the elderly who retire early from the society and form an idle population. Law No. 5510 aims to prevent individuals from retiring at an early age, contributing to the country's economy as much as possible and breaking their ties with society. Some suggestions can be developed for the continuation of Law No. 5510. These recommendations are as follows: In-service training should be provided for the elderly to stay active in business life. The academic education level of the elderly with low education level should be increased. In order for the elderly not to fall into a disadvantageous position against the young workforce, studies should be carried out to enable them to make career changes. Policies should be developed by the Ministry of Labor and Social Security to direct the elderly to jobs suitable for their age and abilities. In cooperation with the Ministry of National Education and the Ministry of Labor and Social Security, lifelong learning modules should be developed and trainings should be given in order to ensure the active employment of the elderly population. By updating the legislation by the Ministry of Labor and Social Security, attractive applications such as incentives to pay premiums and tax reductions should be developed for employers and companies that prefer employees over 65 years of age. In cooperation with the Ministry of Industry and Technology and the Ministry of Labor and Social Security, special employment areas should be created for

elderly individuals to work in non-labor-intensive sectors in order to keep individuals over the age of 65 actively employed.

Kaynaklar

- 4/A Hizmet Akdi ile Çalışanlar. SGK. 5 Kasım 2022 tarihinde <https://www.sgk.gov.tr/Content/Post/785eac3b-d260-47b5-8103-ae591b2ac320/4a-Hizmet-Akdi-ile-Calisanlar-2022-05-13-11-43-08>
- 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (2006, 31 Mayıs). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510-20120101.pdf>
- Akbaş Aydoğan, D. (2021). Yaşlılara Yönelik Sosyal Harcamalar: Türkiye ve AB Karşılaştırması, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (4), 335-361.
- Akçay, C. (2013). Yaşlılık (Kavramlar, Kuramlar ve Yaşlılığa Hazırlık), İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Alper, Y. (1997). Sosyal Güvenlik ve Emeklilik Yaşının Tespiti. *Çimento İşveren Dergisi*, 11, 3-14.
- Baran, A. G. (1995). Değişen Toplumda Yaşlının Yeri ve Aile İçi İlişkileri. V. Kalinkara (Ed.) içinde, *Sosyal Devlet Yaklaşımında 2000'li Yıllara Doğru Olgun Gençlik Sempozyumu*, (39-54). Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Baykara, M. (2014). *Sosyal Güvenlik Reformunun Yaşlılık Aylığına Etkisi* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Bilir, N. (2018). Yaşlılık Tanımı, Yaşlılık Kavramı, Epidemiyolojik Özellikler. A. Ertürk, A. Bahadır, F. Koşar (Ed.) içinde, *Yaşlılık ve Solunum Hastalıkları*, (13-31). İstanbul: Türkiye Solunum Araştırmaları Derneği.
- Danış, Z. (2015a). Kurumlarda Kalan Yaşlıların Yaşam Kalitesi ve Bunu Etkileyen Faktörler (Ankara Örneği Bir Alan Araştırması), İstanbul: Nar Yayınevi.
- Danış, Z. (2015b). Yaşlıların Evde Bakım Gereksinimleri ve Evde Bakıma İlişkin Düşünceleri (Başarılı Yaşlanma ve Yaşlı Bakım Modelleri), İstanbul: Nar Yayınevi.
- Erol, S. (2011). Yaşlılık Sigortası ve Emeklilik Yaşı Tartışması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 40-65.
- He, W. ve Kinsella, K. (2020). Global Aging in The New Millennium. J. Sokolovsky (Ed.) içinde, *The Cultural Context of Aging (Worldwide Perspective)*, (27-46). California: Praeger.
- İçli, G. (2004). Huzurevinde Kalan Yaşlılar Üzerine Bir Araştırma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 1, 5-24.
- İpek, C. (2017). Emeklilik Hayatında Uyum Sorunu ve Emeklilik Eğitimi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 60-72.
- Konak, A. ve Çiğdem Y. (2005). Yaşlılık Olgusu: Sivas Huzurevi Örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29 (1), 23-63.
- Kuzu, A., Aydın, C., Yıldız, M. Hanife, E. E., Keskinçilic, H. G., Aslan, D ve Şengelen, M. (2019). Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölgesi'nde Yaşlanma ile İlgili Seçilmiş Bazı Ölçütlerin Değerlendirilmesi, *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 28 (1), 17-27.
- Sarı, H. K. (2021). Yaşlılık ve Sosyal Hizmet İlişkisi Bağlamında Yaşlılık ve Yoksulluk, *Journal of Social Sciences and Humanities*, 5 (1), 159-167.
- Şiğin, A. (2016). Çalışma Hayatı ve Emeklilik Bağlamında Türkiye'de Yaşlılık. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 87-101.
- Sönmez, S. ve Çevik, C. (2021). Yaşlılık ve Sağlıkta Eşitsizlikler. *Humanistic Perspective*, 3(2), 496-511.
- Tobin, D. J. (2017). Introduction To Skin Aging. *Journal Of Tissue Viability*, 26 (1), 37-46.

- Tuncay, C. (2012). Geciken Yaşlılık ve Zorunlu Emeklilik Üzerine. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2(2), 84-102.
- Tuncay, C. ve Ekmekçi, Ö (2011), Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- TÜİK. (2022, 18 Mart). İstatistiklerle Yaşlılar,2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2021-45636>
- Türkiye Emekliler Derneği (2022, Haziran). Türkiye Emekliler Derneğimiz Türkiye'nin Emekli Haritasını Çıkarttı. https://www.tued.org.tr/uploads/tued/merkez/tued_bulten/sayi235.pdf
- Uçak, H. (2011). Tarım Sektöründe Erken Emeklilik Sistemi ve Avrupa Birliğindeki Uygulamaları. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 17(1), 9-17.
- Ülker Y. (2021). Değişen Yaşlılık Kavramının Reklamlara Yansıması. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 12(2), 404-418.
- Walker, A. ve Maltby, T. (2011). Yaşlılar. P. Alcock, M. May, K. Rowlingson (Ed.) içinde, Sosyal Politika (Kuramlar ve Uygulamalar, (511-512). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Yıldız Bağdoğan, S. (2019). Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar, A. Tokol ve Y. Alper (Ed.) içinde, Sosyal Politika, (416-434). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Zastrow, C. (2010). Sosyal Hizmete Giriş, Nika Yayınevi: Ankara.

Juvenile Delinquent and The Family Factor

Veda Bilican Gökçaya^{1,a,*}

¹Department of Social Services, Faculty of Letters, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 01/12/2022

Accepted: 21/12/2022

ABSTRACT

The phenomenon of crime, which varies according to society, time, and culture, is one of the important problem areas that all societies struggle with. Juvenile delinquent constitute an important dimension of the phenomenon of crime addressed by different disciplines.

In Child Protection Law No. 5395 (CPL), which entered into force on 15.07.2005, the juvenile delinquent is defined as "The child who has been investigated or prosecuted for the allegation of committing an act defined as a crime in the laws, or for whom a security measure is decided due to the act he/she has committed" (www.mevzuat.gov.tr).

Upon reviewing studies on the subject, it is seen that many factors (family, friends, school, mass media, migration, urbanization, substance use/addiction, leisure time, etc.) are effective in juvenile delinquency. However, among these factors, the family, where the child first socializes, and its dynamics are more prominent than other factors. Therefore, it was aimed to examine the family factor, which is effective in juvenile delinquency, in this study.

The research is a qualitative study based on a literature review. In this research, studies on juvenile delinquent (articles, theses, books, internet resources, legal regulations, laws, etc.) were reviewed, the statistical data of the studies on the subject were examined and evaluated, the study was reported, and suggestions were presented in the following process.

Keywords: Child, Crime, Juvenile Delinquent, Family

Suçta Sürüklenen Çocuk ve Aile Faktörü

ÖZ

Topluma, zamana ve kültüre göre farklılık gösteren suç olgusu, tüm toplumların mücadele ettiği önemli sorun alanlarından biridir. Farklı disiplinler tarafından ele alınan suç olgusunun önemli bir boyutunu ise suçta sürüklenen çocuklar oluşturmaktadır.

15.07.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK)'nda Suçta Sürüklenen Çocuk: "Kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk" (www.mevzuat.gov.tr) olarak tanımlanmıştır.

Konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında çocukların suçta sürüklenmesinde birçok faktörün (aile, arkadaş, okul, kitle iletişim araçları, göç, kentleşme, madde kullanımı/bağımlılığı, boş zaman değerlendirme vb. faktörler) etkili olduğu görülmektedir. Ancak bu faktörlerden çocuğun ilk toplumsallaştığı yer olan aile ve dinamikleri, diğer faktörlere nazaran daha çok öne çıkmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, çocukların suçta sürüklenmesinde etkili olan aile faktörünün incelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışma, literatür taramasına dayalı nitel bir çalışmadır. Bu çalışmada suçta sürüklenen çocuklar ile ilgili yapılmış çalışmalar (makale, tez, kitap, internet kaynakları, yasal düzenlemeler, kanunlar vb.), taranmış, konuyla ilgili yapılmış çalışmaların istatistiki verileri gözden geçirilerek, değerlendirilmiş sonraki süreçte çalışma raporlandırılmış ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Suç, Suçta Sürüklenen Çocuk, Aile

Süreç

Geliş: 01/12/2022

Kabul: 21/12/2022

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

^a bilican76@gmail.com

^a <https://orcid.org/000-0001-5083-6445>

How to Cite: Bilican Gökçaya V, (2022) Juvenile Delinquent And The Family Factor, CUJOSS, 46(2): 193-204

Giriş

“Bir kişinin kendi iradesi ile bulunduğu ve hukuka aykırı olması nedeniyle belirli hukuki yaptırımları gerektiren eylem” (Sarı vd., 2019: 178) olarak tanımlanan suç olgusu, insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. Birçok disiplin (hukuk, sosyoloji, biyoloji, ekonomi, psikoloji, kriminoloji vb.) tarafından araştırılan/üzerinde durulan suçun önemli bir boyutunu ise çocuk suçluluğu oluşturmaktadır.

“Bir çocuktaki anti sosyal eğilimlerin, yasa müdahalesi gerektirecek bir hale dönüşmesi” (Burt, 1925’den akt.; Çakır, 2013: 11; Gönültaş ve Hilal, 2012: 158) durumu olan çocuk suçluluğu kavramı, çocuğun kişilik gelişimini tam olarak tamamlayamadığı ve çevresindeki kişilerin yönlendirmesiyle suç davranışını gerçekleştirmede yetişkinlere göre daha kolay manipüle edilebildiğinden (Karataş vd., 2020: 138) yerini, suça sürüklenen çocuk kavramına bırakmıştır. 15.07.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK)’nda da “çocuk suçlu” ifadesi yerine “suça sürüklenen çocuk” kavramı kullanılmış ve bu yaklaşımla çocuk, suçun faili yerine suça sürüklenen mağdur olarak kabul edilmiştir (Sarı vd., 2019: 178). ÇKK’ya göre suça sürüklenen çocuk: “Kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk” (www.mevzuat.gov.tr) olarak tanımlanmıştır.

Literatürde çocukların suça sürüklenmesinde birçok faktörün (aile, arkadaş, okul, kitle iletişim araçları, göç, kentleşme, madde kullanımı/bağımlılığı, boş zaman değerlendirme vb. faktörler) etkili olduğu görülmektedir. Ancak bu faktörlerden çocuğun ilk toplumsallaştığı yer olan aile ve dinamikleri, diğer faktörlere nazaran daha çok öne çıkmaktadır. Çocuğun ilk toplumsallaştığı, çevresi ile etkileşim içine girdiği, kişiliğinin oluştuğu temel bir kurum olan aile, çocuğun geleceğini belirlemede çok önemli bir yerde durmaktadır. Aile içindeki bireylerin iletişim biçimleri, ebeveynlerin çocuk yetiştirme tarzları, ailenin eğitim ve ekonomik durumu, çocuğun eve katkı için çalışıp çalışmaması, ailenin yapısı -çekirdek, geleneksel, parçalanmış vb.- aile içindeki çatışmalar, ihmal ve istismar, aile içinde suçun varlığı, madde kullanımı vb. faktörler, çocuğun suça sürüklenip, sürüklenmeyeceği konusunda belirleyici olabilmektedir.

Suç

İnsanlık tarihi kadar eski olan suç kavramı, farklı şekillerde ele alınmış ve tanımlanmıştır. Antik Çağ’da Platon, “Kanunlar” adlı eserinde suç, bir tür ruh hastalığı olarak değerlendirirken Orta Çağ’da suç, şeytani bir davranış olarak görülmektedir. Günümüzde ise kanunlarda açıkça yasaklanan ve karşılığında bir ceza öngörülen her türlü eylem olarak kabul edilmektedir (Arabacı-Baysan ve Taş, 2017: 110).

“Toplumsal düzeni korumak için kanun koyucuları tarafından konulan, mevcut hukuk kurallarının ihlal edilmesi sonucu oluşan ekonomik, psikolojik, biyolojik ve sosyolojik boyutları olan” (Kızılçelik ve Erjem, 1996: 528) suçu,

Amerikan Sosyoloji Derneği “kanun tarafından yasaklanan davranış” (A.S.A., 2017; Öter, 2018: 743), Türk Dil Kurumu ise “törelere, ahlak kurallarına aykırı davranış, yasalara aykırı davranış, cürüm” (https://sozluk.gov.tr) olarak tanımlamaktadır.

“Hukuksal olarak yasalarda korunması güvence altına alınmış, mevcut toplum kurallarının yıkılmasına ve sarsılmasına yönelik fiil ve davranış” (Saygılı ve Aliustaoğlu, 2009: 25) olarak tanımlanan suç, birçok araştırmacı patolojik bir olgu olarak ele alırken Durkheim her toplumda sıklıkla görülen, normal bir olgu, sonuçları bakımından ise olumlu işlemlere sahip olarak değerlendirir. “Cürüm, normaldir öncelikle, çünkü cürümden arınmış bir toplumun varılması kesinlikle imkansızdır” (Durkheim, 1994: 113).

Dinamik bir özelliğe sahip olan suç, “kendine özgü bir enerji ve netlik taşıyan, kolektif bazı duyguları zedeleyen bir fiilden ibaret” (Durkheim, 1994: 113) olarak tanımlayan Durkheim, toplumdaki suçun bir normal bir de anormal olduğunu ileri sürer. Şöyle ki, bir toplumda suç devamlı belirli bir oranda gerçekleşiyorsa normal, ancak bu orandan daha fazla gerçekleşiyorsa anormal/patolojik olarak değerlendirir (Durkheim, 1994: 112-113).

Durkheimdan yola çıkarak toplumlarda artan, patolojik boyuta ulaşan suçun nedenleri/ortaya çıkış sebepleri, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Özellikle toplumların geleceği olarak kodlanan çocukların, suça sürüklenme sebepleri hem bireysel hem de toplumsal ilerleme ve gelişme düşünüldüğünde daha da önem kazanmaktadır.

Çocuk ve Suça Sürüklenen Çocuk

Çocuk

Literatürde çocuk ile ilgili birçok tanıma rastlamak mümkündür. Çocuk; “bebeklik ve ergenlik çağı arasındaki insan; anne karnında ya da bebeklik çağı ile ergenlik çağı arasındaki gelişme döneminde olan insan yavrusu” (Akyayla, 2014: 4) olarak tanımlanabilir.

“Zihinsel, fiziksel ve ruhsal yönden tam bir olgunluğa erişmemiş, toplumdaki rol ve görevlerini henüz öğrenmekte olan, bakıma ve eğitime ihtiyacı olan varlık” (Doğan, 1996: 72; Çakır, 2013: 9) olarak tanımlanan çocuk, ulusal ve uluslararası hukuksal belgelerde de tanımlanmıştır. Hukuksal alanda çocuk kavramına ilişkin en geniş tanım, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde yer almaktadır. Sözleşmeye göre (m.1) “daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, onsekiz yaşına kadar her insan” (www.unicef.org) çocuk kabul edilmektedir. Çocukların Cinsel Sömürüye ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Lanzarote Sözleşmesi) ise çocuk tanımını (m.3/a) “onsekiz yaşından küçük herhangi bir birey” (www.resmigazete.gov.tr) olarak yapmaktadır.

Ulusal hukukumuzda yer alan 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda çocuk (m.6/1-b), “henüz onsekiz yaşını doldurmamış kişi” (www.mevzuat.gov.tr) olarak tanımlanırken 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ise (m.3/1-a) “daha erken yaşta ergin olsa bile, onsekiz yaşını

doldurmamış kişi” (www.mevzuat.gov.tr) olarak tanımlanmaktadır.

Çocuk tanımlarından da anlaşılacağı üzere 18 yaşından küçük her birey, çocuk sayılmakta ve bu dönemde görülen, geliştirilen olumsuz tutum ve davranışlar, onların yaşamlarını negatif yönde etkilemekte hatta onları suça sürükleyebilmektedir. Diğer bir deyişle çocukluk ve ergenlik dönemi, toplumsal uyum ve gelişimin en yoğun yaşandığı dönem olarak ifade edilmektedir. Sözü edilen bu dönemlerde yaşanan hatalı ve yetersiz toplumsallaşma, çocuğun suça yönelmesine neden olabilmektedir (Tamer vd., 2014: 117). Dolayısıyla bir yetişkin için suç işlemekte etkin olabilecek faktörlerin, çocukları daha çok etkileyeceği kaçınılmaz bir gerçektir. Bunun içindir ki, toplumların geleceklere olan çocukların; fiziksel, zihinsel ve ahlaken gelişimleri, çocukların yüksek yararları göz önünde tutularak desteklenmelidir (Köksal, 2014: 3). 1985 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kuralları (Pekin Kuralları)’nın Genel İlkeler başlığı altında yer alan 1. Maddesi (1.2.m) de bu düşünceyi destekler niteliktedir: “Üye ülkeler, çocukların doğru yoldan saptırılmaya müsait yaşlarda olmaları nedeniyle, bu dönemlerinde onlara toplum içinde yararlı bir yaşam sağlamak için çaba göstermeli ve suçtan ve kabahatlerden uzak bir yaşam için çocukların içinde buldukları koşulları iyileştirmelidirler” (cocukhaklari.barobirlik.org.tr).

Suçta Sürüklenen Çocuk

Çocuk suçluluğu kavramı İngilizce literatürde “juvenile delinquency” kavramıyla ifade edilmekte ve “reşit olmayanın suçluluğu” olarak çevirisi yapılmaktadır (Afşin ve Öğretir-Özçelik, 2018: 385; Polat, 2014, 10; Obuz-Tekgöz, 2019: 631; Gökçınar, 2007: 208; Ereş, 2009: 89).

Çocuk suçluluğunu, yetişkinlik döneminde işlenen suçlardan ayıran en önemli husus ise bu dönemin, “problemlili evre” veya “geçiş evresi” olarak isimlendirilen ergenlik dönemine denk gelmesidir (Yavuzer, 1993’den akt.: Çakır, 2013: 12; Arabacı-Baysan ve Taş, 2017: 110; Çelik, 2019: 56; Köksal, 2014: 16).

Çocuk suçluluğu kavramı; “ergin olmayan kişilerin kanunlara karşı çıkmaları veya suç teşkil eden bir eylemi işlemiş olmaları” (Köksal, 2014: 16-17) anlamına gelmektedir. Ancak çocukların, henüz kişilik gelişimini tamamlayamadığından, suç işleyen değil suça sürüklenen veya suça itilen çocuk olarak ifade edilmesi gerektiği kabul edilmektedir (İçli, 2004; Afşin ve Öğretir-Özçelik, 2018: 385; Keş ve Yılmaz, 2019: 26).

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nda Suça Sürüklenen Çocuk: “Kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk” (www.mevzuat.gov.tr; Köksal, 2014: 13; Ayaz vd., 2012: 34; Işık vd., 2019: 176; Karbeyaz, 2018: 87; Bilginer vd., 2021: 218; Akyayla, 2014: 9; Aslan, 2021: 80) olarak ifade edilmektedir.

Suçta Sürüklenen Çocuk ve Yaş

Hukuka aykırı fiillerin çocuk, ergen, engelli, yetişkin vb. kişiler tarafından işlenmesi, farklı müdahale ve ceza yöntemlerini gerekli kılmaktadır (Aslan, 2021: 80).

Kanun koyucu, söz konusu yetilerin kazanılması ile çocuğun suçun işlendiği andaki yaşı arasındaki bağlantıyı “yaş grubu oranında sorumluluk” anlayışıyla düzenlemiştir (Ağcaoğlu, 2020: 23). Bu kapsamda 765 sayılı TCK’nın yürürlükte olduğu dönemde yaş küçüklüğü 53 ve 54. maddelerde; 0-11, 11-15 ve 15-18 olmak üzere üç döneme ayrılırken 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı TCK’da ceza sorumluluğu için asgari yaş sınırı yükseltilerek, 11’den 12’ye çıkartılmıştır (Köksal, 2014: 46).

5237 sayılı TCK yaş küçüklüğünü; 0-12, 12-15 ve 15-18 olmak üzere üç döneme ayırmıştır. Düzenleme çerçevesinde, fiilin işlendiği tarihte 12 yaşını doldurmamış (0-12 yaş grubu) çocukların ceza sorumluluğu bulunmamaktadır. Kanun koyucu, on iki yaşına kadar olan çocukların, gelişim düzeylerinden bağımsız olarak, işlenen fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını kavrama ve davranışlarını yönlendirebilme yeteneğinin yeterli düzeyde gelişmediğini kabul etmiştir (Ağcaoğlu, 2020: 24). 5237 sayılı TCK’nın 31-(1) Maddesinde: “Fiili işlediği sırada oniki yaşını doldurmamış olan çocukların ceza sorumluluğu yoktur. Bu kişiler hakkında, ceza kovuşturması yapılamaz; ancak, çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanabilir” (www.mevzuat.gov.tr).

5237 sayılı TCK’nın 31- (2) Maddesi’nde ise: “Fiili işlediği sırada oniki yaşını doldurmuş olup da onbeş yaşını doldurmamış olanların işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılayamaması veya davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterince gelişmemiş olması hâlinde ceza sorumluluğu yoktur. Ancak bu kişiler hakkında çocuklara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur. İşlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin varlığı hâlinde, bu kişiler hakkında suç, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde oniki yıldan onbeş yıla; müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde dokuz yıldan onbir yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. Diğer cezaların yarısı indirilir ve bu hâlde her fiil için verilecek hapis cezası yedi yıldan fazla olamaz” (www.mevzuat.gov.tr) hükmüne yer verilmiştir.

Çocukların işledikleri öne sürülen fiilin çocuk tarafından suç olarak algılanıp algılanmadığının anlaşılması için çocuklar adli makamlar tarafından adli tıp, çocuk ve ergen ruh sağlığı polikliniği, ergen ve psikiyatri polikliniği vb. merkezlere gönderilmektedirler. (Aslan, 2021: 80). Diğer bir ifadeyle bu yaş grubunun ceza sorumluluğunun olup olmadığı, çocuk hâkimi tarafından saptanmaktadır. Ancak bu saptamadan önce çocuğun içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşullar, aile koşulları, eğitim ve psikolojik durumu hakkında uzman kişilerce rapor hazırlanması istenir. Çocuk hâkimi, uzman kişilerce hazırlanan bu raporları, ceza sorumluluğunun saptanmasıyla ilgili olarak yapacağı değerlendirmede dikkate alır (Köksal, 2014: 54).

Üçüncü yaş grubunda ise (5237 sayılı TCK’nın 31-(3) Maddesi) “Fiili işlediği sırada onbeş yaşını doldurmuş olup

da onsekiz yaşını doldurmamış olan kişiler hakkında suç, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde onsekiz yıldan yirmidört yıla; müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde oniki yıldan onbeş yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. Diğer cezaların üçte biri indirilir ve bu hâlde her fiil için verilecek hapis cezası oniki yıldan fazla olamaz” (www.mevzuat.gov.tr) hükmüne yer verilmiştir..

Özetle Türk Ceza Kanunu (TCK) 31. Maddesi çocukluğu, 0-12, 12-15, 15-18 olmak üzere üç yaş grubuna ayırmıştır. Fiili işlediği sırada on iki (12) yaşını doldurmamış çocukların ceza sorumluluğu yoktur. Fiili işlediği sırada on iki (12) yaşını bitirmiş ama on beş (15) yaşını doldurmamış çocukların, fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılayamamaları veya davranışlarını yönlendirme yeteneklerinin yeterince gelişmemiş olması durumunda ceza sorumlulukları yoktur. Ancak çocuklar, işlediği fiilin sonuçlarını algılıyorlarsa ve davranışlarını yönlendirme yeteneğine sahiplerse bu çocuklar hakkında cezada indirimler uygulanır. Eğer çocuklar fiili işlediğinde on beş (15) yaşını doldurmuş, on sekiz (18) yaşını doldurmamışlarsa yine ceza sürelerinde indirim söz konusudur (Hesapçioğlu-Tural, 2017: 332).

Risk Altındaki Çocuklara İlişkin Resmi Düzenleme ve Uygulamalar

Suçta sürüklenen çocuklarla (süreç öncesi, süreç anı ve sonrası için) ilgili olarak uluslararası hukuk alanında da adımlar atılmıştır. Bunlardan ilki:

BM Genel Kurulu'nun 29 Kasım 1985 tarihli kararıyla kabul edilmiş; **Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar (Pekin Kuralları)**'dir. Pekin Kuralları'nda (Madde 2.2/a) çocuk, “mevcut hukuk sistemi içinde işleyebileceği bir suçtan dolayı kendisine büyük insanlardan farklı davranılması gereken kişi” (cocukhaklari.barobirlik.org.tr) olarak tanımlanmıştır. Sağlam (2015: 27)'a göre ceza adalet sisteminde çocuk haklarını tanımlayan ve çocukların haklarının korunması için alınması gereken önlemleri vurgulayan bu uluslararası metnin temel amacı; ceza adalet sistemi içinde çocukların en az zararlı topluma yeniden kazandırılmasını sağlamaktır. Söz konusu belge bunun için çocuk adalet sistemini ayrı bir sistem olarak hayata geçirmeyi ve soruşturma, kovuşturma, yargılama ve ceza infaz süreçlerini, çocukların topluma yeniden kazandırılması amacına uygun olarak yapılandırılması gerektiğini temele alır.

BM Genel Kurulu tarafından 14 Aralık 1990 tarih ve 45/112 sayılı kararla kabul edilmiş **Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Yönlendirici İlkeleri (Riyad İlkeleri)**, söz konusu belgelerden farklı olarak çocuğun suça sürüklenmesinden önceki sürece odaklanmakta, çözüm için sorunun kökenine bakmaktadır. Amaç, çocuğun suç işledikten sonra cezalandırılması değil henüz suç işlemeden önceki süreçte alternatif uygulamalarla suça yönelmesine engel olmaktır (Ağcaoğlu, 2020: 18). İstenilen bu amaca ulaşılabilmesi içinse konu ile ilgili olan her alanda (aile, okul, toplum, medya, sosyal politikalar, adalet sistemi vb.) düzenlemelerin yapılmasının gerekli olduğu ifade edilmektedir (Sağlam, 2015: 28).

BM Genel Kurul'unun 14 Aralık 1990 tarih ve 45/113 sayılı kararıyla kabul edilmiş olan **Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları (Havana Kuralları)** da, “insan haklarına ve temel özgürlüklere uygun olarak, bütün tutma türlerinin zararlı sonuçlarını bertaraf etme ve çocuğun toplumla bütünleşmesini kolaylaştırma düşüncesiyle, herhangi bir biçimde özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların korunması için Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen asgari standartları oluşturmayı amaçlamaktadır” (cocukhaklari.barobirlik.org.tr).

Bu kurallar devletlere; çocukların hangi yaştan itibaren özgürlüğünden yoksun bırakılabileceğini belirleme, çocukların insan haklarına saygı gösterme, onları yetişkinlerden farklı değerlendirme, kurumlarda kalan çocukların bedensel, zihinsel ve sosyal gelişimini ve toplumun bir üyesi olarak potansiyelini yükseltecek etkinlikler hazırlama, bağımsız denetim mekanizmaları oluşturma gibi çeşitli sorumluluklar yüklemiştir (Sağlam, 2015: 29).

Çocuğun Suça Sürüklenmesindeki Nedenler

Suç olgusu, ülkeler arasında gelişmişlik (gelmiş, gelişmekte olan, az gelişmiş gibi) durumuna göre farklılık gösterse de ortak olan bu sorunun giderek bireyi ve toplumları sonuçları itibarıyla derinden etkilediğidir. Dünyada ve ülkemizde çocuk suçluluğu üzerine yapılan araştırmalar, çocuğu suça yönelten nedenlerin çok boyutlu (bireysel, çevresel) olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenleri bireysel ve çevresel nedenler olarak ikiye ayırmak mümkündür (Temel ve Aksoy, 2005: 78; Ergenç ve Aydın, 2009: 75; Sağlam, 2015: 12-13; Çakır, 2013: 14; Güneş-Kayma ve Gökler, 2017: 3743-3744). Bireysel nedenler çocuk odaklı olup, çevresel nedenler ise aile, okul, akran, toplum gibi etkenlerden oluşmaktadır (Güneş-Kayma ve Gökler, 2017: 3743-3744).

Çocuk suçluluğunun anlaşılabilmesi için öncelikle çocukların neden suça sürüklendiklerinin belirlenmesi gerekmektedir. Her ne kadar bireysel nedenlerin etkili olabileceği dile getirilse de gelinen noktada çevresel faktörlerin daha etkili olduğu ifade edilmektedir.

Bireysel Nedenler

Suçun bireysel nedenleri, çevresel nedenlerle karşılaştırıldığında ikinci sırada yer almakta ve genelde karşımıza diğer nedenlerle birleşmiş olarak çıkmaktadır. Sadece bireysel özellikler, çocukları suça sürüklememekte; ancak onların suça yönelmesine ya da suç mağduru olmasına neden olabilecek bir ortam oluşturabilmektedir. Örneğin; hafif düzeyde zihinsel geriliği olan bir çocuk hem suça yönlendirilme hem de suç mağduru olma konusunda diğer çocuklara göre daha dezavantajlıdır (Karataş vd., 2020: 138). Çocuktaki zekâ geriliği ya da ruhsal bozukluk, çevresindekilerle ilişkilerinde göstereceği uyumu güçleştirecek, zamanla bu uyumsuzluk diğer faktörlerin de etkisiyle suç olarak belirecektir (Köksal, 2014: 18).

Çevresel Nedenler

Literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında; suça sürüklenen çocuk olgusunun ortaya çıkmasında çevresel nedenlerin, bireysel nedenlerden daha fazla etkili olduğu genel kabul gören bir durumdur.

Çocukların suça sürüklenmesinde etkili olan çevresel nedenlere göz atıldığında ise; okul, arkadaş, kitle iletişim araçları, madde kullanımı, boş zaman değerlendirmesi, göç, kentleşme, aile vb. nedenler göze çarpmaktadır.

Okul

Çocuğun toplumsallaşmasında etkili olan en önemli kurumlardan biri okuldur. Okul, “önceden belirlenmiş hedef davranışları öğrencilere kazandırmak amacıyla inşa edilmiş sosyal bir sistemdir. Bu nedenle okulun ontolojik nedeni, planlı etkinlikler aracılığı ile öğrencilerde istendik yönde bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor davranışlar kazandırmaktır” (Özdemir ve Kalaycı, 2013: 2125). Ancak sözü edilen bu işlevlerin yerine getirilmemesi/getirilememesi, çocuğun birçok sorunla da karşılaşmasına neden olmaktadır. XVII. yüzyılda Victor Hugo, “Bir okulun yapılması, bir hapishanenin kapanması demektir” sözüyle okul ve suçluluk arasında doğrudan bir ilişki olduğunu vurgulamış; okul, çocuk suçluluğunu ortadan kaldıracı bir kurum olarak ifade edilmiştir (Sağlam, 2015: 16; Yavuzer, 2015, 149; Çakır, 2013: 27; Obuz-Tekgöz, 2019: 632; İslamoğlu, 2017: 63). Victor Hugo’nun dediği gibi “Bir okul bir hapishane kapatır” mı? Yoksa okul ortamında yaşanan olumsuz/kötü deneyimler, yeni hapishaneler mi yaratır? Konusu, tartışılması gereken bir konu olarak durmaktadır. Çünkü yapılan araştırmalar; okuldaki idareci, öğretmen ve öğrencilerin, çocuğa karşı olumsuz tutum ve davranışları, okul kurallarının katılığı/ağırlığı, okula olan ilginin azlığı vb. nedenlerin, çocuğun suça sürüklenmesinde önemli belirleyiciler olabileceğini ortaya koymuştur (Obuz-Tekgöz, 2019: 632-633).

Arkadaş/Akran

Çocukların suça sürüklenmelerinde, kurdukları ve sürdürdükleri arkadaşlık ilişkileri önemli nedenlerden birini oluşturmaktadır. Çocukların ilk toplumsallaştığı yer olan aileden sonra birlikte en çok zaman geçirdiği kişiler, arkadaşlarıdır. Ailesi tarafından duygusal yönden ihmal edilen çocuk; ihtiyaç duyduğu sevgi, ilgi, kabul görme gibi ihtiyaçlarını sokakta kurduğu arkadaşlık ilişkileri üzerinden karşılama yoluna gidecektir. Sokağın risk oluşturan bir mekân olması gerçeği göz önüne alındığında; sokakta kurulan sosyal çevrenin ve o çevreye uyum kurallarının olması durumu, çocuğun suça yönelmesine de zemin hazırlayacaktır (Aslan, 2021: 82).

Kitle İletişim Araçları (KİA)

Suça sürüklenen çocuk konusunda karşımıza çıkan en önemli nedenlerden biri de kitle iletişim araçlarıdır. Bilişim ve iletişim teknolojilerinin faydaları kadar, onların sınırsız,

denetimsiz ve kontrolsüz olması, bazı olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir (Peker vd., 2012; Sağlam, 2015: 18). Özellikle televizyonun kolay ulaşılabilir olması ve her kesimi kapsıyor olması, onun etki alanını daha da genişletmektedir. Televizyondaki rol modelleri taklit etmeye çalışan çocuklar, oradaki şiddeti, olumsuz tutum ve davranışları normalleştirerek uygulamakta ve sapma davranışları geliştirebilmektedirler (İslamoğlu, 2017: 67).

Göç

Bireylerin kendilerine has nedenlerle yaşadığı yerden ayrıлып, sürekli veya geçici olarak yeni bir yere yerleşmesi (Türkyılmaz, 1998: 2) olan göç, çalışmalara bakıldığında çocukların suça sürüklenmesinde önemli nedenlerdendir.

Göç, bireyi ve aileyi içinde yaşadığı topluma yabancılaştırır; uyum ve bütünleşme sorunlarını ortaya çıkaran bir süreçtir. Göç ile yeni bir yere gelen aile bir yandan ekonomik anlamda hayata tutunmaya çalışırken bir yandan da yeni sosyal yaşama uyum sağlamaya çalışmaktadır. Söz konusu bu durum, aile özellikle de çocuk ve ergenler üzerinde olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir (Bulgurcuoğlu ve Çamur-Duyan, 2019: 184). Dolayısıyla göçle birlikte oluşan kaos/kargaşa ortamı, suçta ve patolojik davranışlarda ana faktörlerdendir ve bireyin suça yönelmesinde/sürüklenmesinde belirleyici rol oynamaktadır (Gönültaş ve Hilal, 2012: 158).

Madde Kullanımı/Bağımlılığı

Günümüzde madde bağımlısı olan çocukların, aldıkları maddenin etkisiyle akranlarına göre sağlıklı bir biçimde hareket edemedikleri/davranamadıkları, toplum için genel bir tehlike oluşturduğu ve somut manada da akranlarına göre daha çok suça karıştıkları gözlemlenmektedir (Köksal, 2014: 19).

Birey tarafından kullanılan maddeler, duyguların yoğunluğunda artmaya, vücutta hormonal ve fizyolojik değişimlere, irrasyonel davranış ve bilincin kontrol mekanizmasında zayıflamaya neden olduğundan; bireyi suça yöneltebilmektedir. Ancak, birey bu durumda suça sürüklendiği gibi bazen de aldığı madde etkisi altında mağdur da olabilmektedir (Arabacı-Baysan ve Taş, 2017: 137).

Yapılan araştırmalar, kötü madde kullanımıyla/bağımlılığıyla suç arasında bir ilişki olduğunu ve madde kullananların, yaşamlarında bir ya da birden fazla suçlu sayılabilecek davranışlarda bulunduğunu göstermiştir (Obuz-Tekgöz, 2019: 633).

Boş Zaman Değerlendirmesi

Boş zaman, iş saatleri haricindeki serbest zamandır. Diğer bir deyişle boş zaman, kişinin iş/çalışma dışındaki etkinlikler için kullandığı zamandır (Demir ve Demir, 2006: 36). Çocuk için boş zaman ise genelde okuyor ise okul saatleri, çalışıyor ise iş saatleri haricindeki zamanı (Çakır, 2013: 33) ifade etmektedir.

Günümüzde okul çağına gelmiş çocuklarda ailelerin toplumsallaştırma etkileri azalırken internet ve arkadaş çevresinin etkisi artmakta, çocuk dış faktörlerden daha çok etkilenecek toplumsallaşmaktadır (Öter, 2018: 741). Ancak bu toplumsallaşma çoğu zaman sağlıklı olabilmektedir. Özellikle kontrolden edilmeyen internet kafelerin, çocuğun suça sürüklenmesinde etkin olduğu anlaşılmıştır (Gülüm ve Erbay, 2018: 166).

Dolayısıyla çocukların sağlıklı toplumsallaşmasında boş zaman değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Nitelikli geçirilen boş zaman aktiviteleri, çocukları hem olumsuz çevre ve mekanlardan hem zararlı arkadaş çevresinden hem de sapma ve suç davranışlarından uzaklaştırabilmektedir.

Çocuğun Suça Sürüklenmesinde Aile Faktörü

Suçla ilgili yapılan birçok çalışma, çocukların suça sürüklenmesinde aile faktörü üzerinde durmaktadır. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren yapılan çalışmalarda birçok ailesel unsurun, ebeveyn tutum ve davranışlarının, çocukların suça sürüklenmesinde önemli faktörler olduğu vurgulanmıştır (Güneş-Kayma ve Gökler, 2017: 3744).

“Üreme ve toplumun üyelerinin bakımı için birincil sorumlulukları paylaşan, kan, evlilik ya da anlaşmaya dayanan diğer ilişki ya da evlat edinme üzerinden birbirleriyle bağlantılanan insan kümesi” (Schaefer, 2013: 312; Zencirkıran, 2020: 165) olan aile, bireylerin sosyal ve psikolojik yaşamlarını biçimlendiren ilk sosyal çevredir (Dündar, 2012: 39).

Çocuğun toplumsallaşma sürecinde en etkin kurumlardan olan ailenin; bulunduğu statü, aile içindeki bireylerin birbirleriyle ve çevreyle olan ilişkileri, sorunları çözme yöntemleri vb. durumlar, çocukların gelişimlerine/kişiliklerine olumlu veya olumsuz olarak yansımaktadır (İslamoğlu, 2017: 62).

“Suçlu çocuk yoktur, suça itilen çocuk vardır” ifadesinden hareketle çocuğun suça sürüklenmesinde öne çıkan ailesel nedenlere bakıldığında; aile içinde ebeveynin çocuğa karşı olumsuz tutumu, yeterli değeri vermemesi (sevgi, ilgi yetersizliği, güvensiz/kaygılı bağlanma vb), ailedeki sağlıklı iletişim (ebeveynlerin birbirleriyle ilişkileri, çocuğun ebeveynleri ile iletişimi) dolayısıyla çocuğun aile içinde sağlıklı/kötü toplumsallaşması, ailenin otorite anlayışı, terbiye yöntemleri/disiplin anlayışları, ebeveynlerin eğitim ve ekonomik durumu, ailede suçlu bireylerin varlığı, parçalanmış aileler/anne-baba yoksunluğu, ebeveynlerde alkol ya da madde kullanımı problemi, ailedeki çocuk sayısı, aile içi şiddetin varlığı/ailede çocuğa yönelik kötü muamele/ihmal/istismar vb. gibi (Şahinli, 2018: 718; Bulgurcuoğlu ve Çamur-Duyan, 2019: 172; Sağlam, 2015: 16; İslamoğlu, 2017: 61; Çelik, 2019: 78; Hesapçıoğlu-Tural, 2017: 332; Açıkel-Gülel ve Daşbaşı, 2019: 967; Arabacı- Baysan ve Taş, 2017: 111; Güneş-Kayma ve Gökler, 2017: 3744; Obuz-Tekgöz, 2019: 632; Keş ve Yılmaz, 2019: 29; Öter, 2018: 742-743; Aslan, 2019: 93-94) nedenler göze çarpmaktadır.

Çocuğun Aile içinde Sağlıksız Toplumsallaşmasının Suça Etkisi

Çocuk, doğduğu andan itibaren gelişimini bir aile içinde sürdürür. Çocuk, toplumsallaşma sürecinde toplumdaki kuralları, bu kurallara uymayı, yolunda gitmeyen durumlar olduğunda onlarla nasıl başa çıkacağını öğrenmektedir. Sözü edilen bu süreçte ebeveynlerin çocuğa karşı takındığı tutum ve davranışların, çocuğun suça yönelmesinde etkili olduğu düşünülmektedir (Afşin ve Öğretir-Özçelik, 2018: 387).

Son yıllarda gerçekleştirilen araştırmalara göre aile, çocuk suçluluğunu olumlu ya da olumsuz etkileyen gruplar arasında en önemli toplumsal yapılardan biri olarak görülmektedir. Evlerinde yakın bir ilgiyle aidiyet duygusunu yaşayan çocuklar, mutluluk duygusunu güçlü bir şekilde yaşamakta ve bu durum onların davranışlarına yansımaktadır. Buna karşılık, aile içi ilişkilerin olumsuz ve sorunlu olduğu ortamlarda büyüyen çocuklarsa boyun eğme ve saldırganlık gibi davranışlara yönelmekte ve çevreleriyle çok ciddi sorunlar yaşayabilmektedirler. Bu durum kontrol altına alınmadığında ise çocuklar yasa dışı davranışlara yönelmekte ve hüküm giymeleri söz konusu olabilmektedir (Açıkel-Gülel ve Daşbaşı, 2019: 967). Dolayısıyla aile içindeki sağlıksız/kötü toplumsallaşma süreci, çocuğun suç sayılabilecek davranışlara yönelmesinde büyük bir etkidir.

Aile ile ilgili bu durum, uluslararası sözleşmelerde de yer almış, ailenin önemine dikkat çekilmiştir. Uluslararası sözleşmelerden biri olan Riyad İlkeleri'nde çocuk suçluluğunun önlenmesinde, ailenin ihtiyaçlarının karşılanmasının (11. Madde), aile bütünlüğünün korunmasının (12. Madde), sağlam ve huzurlu aile ortamının sağlanmasının (13. Madde) önemine yer verilmiştir (Güneş-Kayma ve Gökler, 2017: 3744).

Ailede Bağlanma, İletişim ve Sevgi Durumunun Suça Etkisi

Araştırmalar, sevgiden mahrum olarak büyüyen çocuklarda güçlü bir kişilik yapısının gelişmesinin ve temel güven duygusunun yerleşmesinin hemen hemen imkânsız olduğunu ortaya koymuştur (Çelik, 2019: 77).

Bireyin kişiliğinin temellerinin atıldığı dönem olan çocukluk dönemi, onun daha sonraki yaşamını da belirleyecek dönemdir. Bowlby'e göre, doğumdan sonraki ilk beş yıl içinde ebeveynlerden ayrı/uzak kalmak, çocukta suçlu kişilik yapısının gelişmesinde önemli etkidir (Bowlby, 1953'den akt.: Öter, 2018: 748; Afşin ve Öğretir-Özçelik, 2018: 386).

Hirschi (1969) “Çocuk Suçluluğunun Nedenleri” isimli eserinde, çocuğun ailesi ile kuracağı sosyal bağın onu suçtan koruyacak çok önemli bir etken olduğunu belirtmektedir. Bu açıdan ebeveynlerin çocuk ile kurduğu bağ, aralarındaki güçlü iletişim, çocuğun suça sürüklenmesini önleyecek önemli bir etkidir. Nitekim birçok bilimsel çalışma da, ebeveynleriyle ilişki ve iletişimleri güçlü olan çocukların, suç ve sapma türü davranışlardan uzak kaldıklarını göstermektedir (Akt.: Şahinli, 2018: 720).

Erdoğan (2005: 112) tarafından yapılan araştırmada da, suça sürüklenen çocukların suça sürüklenmeyen çocuklara nazaran aile ilişkileri daha sağlıklı ve saldırganlık düzeyleri de daha yüksek olarak saptanmıştır.

Çocuk yetiştirmede temel unsurlardan biri de sevgidir. Ebeveynlerin, çocukların fiziksel ihtiyaçlarını karşılarken sevgi ihtiyaçlarını da karşılaması gerekmektedir. Çünkü çocuk her zaman her koşulda ebeveynleri tarafından sevildiğini bilmek istemektedir. Ebeveynlerinin sevgideki yetersizliği, çocukta sağlıklı bir gelişime neden olmakta (Afşin ve Öğretir-Özçelik, 2018: 387), onlardan sevgi görmemek, onlar tarafından reddedilmek suça sürüklenme risklerini arttırmaktadır (Güneş-Kayma ve Gökler, 2017: 3748).

Çatışma ve kavgaların olduğu huzursuz bir aile ortamında çocuklar muhtaç oldukları sevgi, şefkat ve bakımdan mahrum olmaktadır. Bu mahrumiyet onları, ebeveynlerine karşı güvensizliğe hatta nefret duymaya kadar götürmektedir. Güvensizlik ve nefret duyguları ise onları evden kaçmaya, suç işlemeye itmektir (Çelik, 2019: 78-79).

Anne-Baba Tutumlarının Suça Etkisi

Çocuğun suça sürüklenmesine neden olan faktörler arasında literatürde üzerinde durulan hususlardan bir tanesi de ailedeki disiplin anlayışıdır. Ailedeki disiplin anlayışı, çocuğu olumlu ya da olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Örneğin; aşırı baskı, uygulanan disiplinin çok sert olması veya şiddet içermesi, bu tutumlara maruz kalan çocuklar için şiddet davranışlarını normalleştirebilmektedir (Şahinli, 2018: 720).

Baskı kuran, fiziksel cezalara başvuran, çocuğa karşı sevgi ve ilgi göstermeyen ailelerde yetişen çocuklarda, saldırganlık bulgularına, kızma ve öfke duygularına rastlanmaktadır. Çocuğun doğrudan doğruya bu duygularını ebeveynlerine yansıtamaması/yansıtmaması, onun kızma, öfke ve saldırganlık duygularını içine atmasına, içe atmalar ise çocuğun iç çatışmalar yaşamasına neden olmaktadır. Yaşanan iç çatışmaların, çeşitli dışa vurma yöntemleri vardır ki, bunlardan biri de suçtur (Çakır, 2013: 23).

Ailedeki olumsuz etkileşim, disiplin anlayışı ve yöntemleri, çocuğu zamanla aileden uzaklaştırabilmektedir. Aileden uzaklaşan çocuk, kendisini dışarda var etmeye çalışırken suça da sürüklenebilmektedir. Ancak şu da unutulmamalıdır; aşırı hoş görü, acıma hissi ve buna bağlı olarak koruyucu bir aile yapısı da çocukta olumsuz etkilere yol açabilmektedir. Ailenin çocuğa karşı aşırı koruyucu tavrı, çocuğun ebeveynleri tarafından gereğinden fazla kontrol edilmesine sebep olabilmektedir. Bu bağımlılık ilişkisi yoluyla özgüveni gelişemeyen çocuğun diğer insanlara bağımlı oluşu, onun suça yönelmesine neden olabilmektedir. Ayrıca ailenin aşırı hoşgörülü tavrı ya da "çocuktur yapar, bu yaşta normaldir" söylemi de çocuğun bu durumu normalleştirmesine neden olabilmektedir (Karataş vd., 2020: 139).

Ebeveynlerin Eğitim Durumunun Suça Etkisi

Literatürde çalışmalara bakıldığında çocuğun suça sürüklenmesinde ailenin eğitim durumu/seviyesi belirleyici bir faktör olarak görülmektedir.

Çocukların ilk eğitimlerini aldıkları aile ortamı, çocuğun kişiliğinin gelişiminde, topluma uyumunda önemli bir etkidir. Eğitimli anne-babanın varlığı, bilinçli bir çocuğun gelişimine olanak sağlarken ebeveynlerin eğitim durumunun düşük olması, çocuğun eğitim ve gelişiminde yetersizlikler yaşanmasına neden olmaktadır. Ebeveynleri tarafından tam anlamıyla desteklenemeyen çocukta davranış sorunları gelişebilmektedir. Dolayısıyla aile ortamında yeterli derecede desteklenemeyen çocuğun, suç öğeleriyle yüz yüze kalma ve suça sürüklenme riski de artmaktadır (Güneş-Kayma ve Gökler, 2017: 3747).

Öter (2005: 105-106) tarafından 100 suça sürüklenen çocuk ile yapılan görüşmelerde annelerin %39,6'nın babaların %14,6'sının hiç okuma yazma bilmediği, annelerin %25,3'ünün ve babaların %23,6'sının sadece okuma yazma bildiği, annelerin %2,2'sinin ve babaların %4,5'inin ilkökul terk ve annelerin %25,3'ünün ve babaların %41,3'ünün ilkökul mezunu olduğu belirlenmiştir. Yavuzer (1996: 150)'in yapmış olduğu araştırmada da, suça sürüklenen çocukların annelerinin %76,6'sının, babalarının da %40,7'sinin okuma yazma bilmedikleri saptanmıştır (Akt.Çakır, 2013: 19).

Ebeveynlerin Ekonomik Durumunun Suça Etkisi

Ailenin ekonomik durumu, suçun oluşumunda ve suçun sürdürülmesinde oldukça önemli bir etkidir. Ailelerin yoksulluğu ya da ekonomik şartları, ailedeki bireylerin temel ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanmasında, bireyleri sorunlarla karşı karşıya getirmektedir. Bu durum, aile hayatını, bireylerin ruh sağlığını etkilediği gibi, içinde yaşayan çocuğun kişiliğini de etkilemektedir. Normal insani ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanamaması yanında, yoksulluk nedeni ile sürekli olarak açlık ve soğuğa maruz kalan çocuklarda aşırı endişe görülebilmektedir. Bu da çocuğun kişilik yapısında derin izler bırakmakta ve çocuğun kendisini güven içinde hissetmemesine neden olmaktadır (Yavuzer, 1996'den akt.;; Çakır, 2013: 20). Diğer yandan yeterli gelire sahip olamayan ailelerin çocuklarının, daha iyi şartlarda yaşayan insanlara özenmesi ve bunu meşru yollardan elde edememesi, bu çocukları yasal olmayan yollara da itebilmektedir (Şahinli, 2018: 726).

Çoban (2012: 146) yaptığı çalışmada çocukların anneleri çok yüksek bir oranda çalışmamaktadır ya da yanında olmama gibi nedenlerle gelir getirmemektedir (%83,8). Yaklaşık olarak her dört çocuktan birinin ise babası ya çalışmamaktadır ya da ayrı yaşama gibi nedenlerle eve gelir getirmemektedir (%25,4).

Dolayısıyla suça sürüklenmiş çocukların ailelerinin ekonomik durumu üzerine yapılan araştırmalar, genel olarak bu çocukların, büyük bir kısmının ekonomik durumu düşük ailelerden geldiklerini göstermektedir.

Çocuğun Çalıştırılmasının Suça Etkisi

Ailenin elde ettiği gelir, ailenin geçim sağlamaya yetecek durumda değilse çocuklar aileye katkı sağlamak için çalışmaya başlamaktadırlar. Yoksulluğun görünülerinden biri olan çocuk işçiliği/çocuğun çalıştırılması, çocukları toplum içerisinde oldukça dezavantajlı duruma düşürmekte ihmal ve istismara açık hale getirmektedir.

Yoksul insanlar için çocuk bir sermaye olarak görülmektedir. Geliri düşük aile, gereksinim duyduğu için çocuktan çalışmasını beklemektedir. Bu işlerde çalışan çocuklar okullarından geri kalmakta, boş zaman ve toplumsallaşma olanağı bulamamakta ve gelecekleri de tehlike altına girmektedir (Purutçuoğlu, 2019:105).

Çalışan çocuklara bakıldığında genelde çocuğun işyeri olarak sokaklar göze çarpmaktadır. Tartısı elinde olan, mendil satan ya da cam silip, su satan çocuklara (çocuklar aynı zamanda tarımda mevsimlik işçilik de yapmakta, sanayide de çalışmaktadırlar) sokaklarda rastlanmaktadır. Okulda olması gereken çocuklar bu durumdan kaynaklı olarak fiziksel, ruhsal ya da bilişsel yönden tam ve sağlıklı olarak gelişmemekte, toplumsallaşamamaktadırlar. Dolayısıyla aile ve okul denetiminden uzak olan bu çocuklar tehlikelere (alkol, uyuşturucu, istismar, suç vb. gibi olumsuzluklara/tehlikelere) açık hale gelebilmektedirler.

Ailenin Yapısının/Parçalanmış Aile Yapısının Çocuk Suçluluğuna Etkisi

Çocuğun toplumsal yaşama adım attığı ilk yer olan ailede ölüm veya boşanmadan kaynaklı parçalanmış aile ("çekirdek ailenin üyelerinin birisinin sonradan yok olması (ölüm, terk, boşanma, ayrılık gibi) sonucunda ortaya çıkan, dul eşler ve çocuklardan oluşan aile tipidir" bk. Dündar, 2012: 46) deneyimi, çocukların toplumsallaşma süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuz etki, onların çevrelerine uyum sağlamasında ve iletişim kurmasında çeşitli zorluklar yaşamasına sebep olabilmektedir (Aslan, 2021: 81-82).

Ölüm/kayıp, boşanma veya ayrı yaşama nedeniyle ailenin eksik bir yapıda olması bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak sapma ya da suç sayılan davranışa yönelmeye yol açabilmektedir (Obuz-Tekgöz, 2019: 638). Örneğin; Çoban (2012, 182) yaptığı bir çalışmada, ailenin parçalanmış olması ile suça sürüklenme arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Adana Çocuk Şube Müdürlüğü'nde işlem görmüş çocuklarla yapılan başka bir çalışmada da; çocukların %18,7'sinin bir şekilde parçalanmış ailelerden geldiği tespit edilmiştir (Gönültaş vd, 2014: 59). Dolayısıyla ailedeki birey eksikliği, otorite eksikliği ile açıklanmakta (Obuz-Tekgöz, 2019: 639) parçalanmış ailelerden gelen çocuklar, suça sürüklenmeye daha açık hale gelebilmektedir.

Kardeş Sayısının Suça Etkisi

Çocuk suçluluğu üzerine yapılan çalışmalarda, suça etki eden unsurlardan bir diğeri de ailedeki çocuk sayısıdır. Ailenin kalabalık olması, anne ve babanın çocuklar

üzerindeki kontrolünü (çocukların gözetimi ve takibi noktasında) güçleştirebilmektedir. Bu durumun ise aile aidiyetini olumsuz yönde etkileyebileceği düşünülmektedir (Çakır, 2013: 21; Açikel-Günel ve Daşbaşı, 2019: 981).

Ailede çocuk sayısının fazla olması hem çocuklara sunulan sosyo-ekonomik ve duygusal imkanları hem de ebeveynlerin çocuklara gösterdiği ilgi ve desteği azaltabilmektedir. Dolayısıyla çocuğun gelişimi, gözetimi, denetimi ebeveynler tarafından daha sınırlı yapılmakta, ihtiyaçları/gereksinimleri yeterli düzeyde karşılanamayan çocuk, suç davranışına sürüklenmektedir (Güneş-Kayma ve Gökler, 2017: 3745).

Adana Emniyet Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü'ne gelen veya getirilen çocuklarla yapılan bir çalışmada; çocukların %44,8'inin 3-6 kardeş sayısına sahip oldukları, %4,7'sinin ise 10 ve üzeri kardeş sayısına sahip oldukları tespit edilmiştir (Gönültaş ve Hilal, 2012: 159; Şahinli, 2018: 727).

Aile İçinde Yaşanan/Tanık Olunan Şiddetin/İstismarın Suça Etkisi

Bireyin bedensel ve zihinsel sağlığını bozan, zarar veren şiddet, sebep ve sonuçları ile çocukları daha derinden etkilemektedir. Aile içinde şiddete maruz kalan ya da şiddete tanıklık eden çocuklar, kendi yaşamlarında da başkalarına bu eylemi uygulayabilmekte –ki, şiddet öğrenilen bir davranıştır–, saldırgan davranışlar gösterebilmektedir.

Çocuk suçluluğuna ilişkin sebepleri ele alan çalışmalarda, aile içinde yaşanan şiddet ve çatışmaların, çocuğa yönelik kötü muamelenin suç davranışının ortaya çıkmasında büyük katkısı olduğuna değinilmektedir (Obuz-Tekgöz, 2019: 640; Bilginer vd., 2021: 224).

Farrington (1994: 216)'a göre, genelde ebeveynleri tarafından ihmal ve istismar edilen çocukların (özellikle de erkek çocukların), şiddet içeren suçları işleme riskleri yüksektir.

Çocuklukta şiddet ve ihmale uğrayan çocukların evden kaçma eğilimleri yüksektir. Evden kaçmak ise suç işleme riskini artırmaktadır (Kaufman ve Spatz Widom, 1999: 347). Diğer bir deyişle ailenin kötü muamelesi sonrası çocuk, evden uzaklaşmakta, sokakta yaşamaya başlamaktadır. Sokakta yaşaması ise madde kullanması gibi riskli davranışlara yol açarak, onu suça yöneltebilmektedir (Kim vd., 2009; Trane vd.,2006). Dolayısıyla ailenin kötü muamele yaptığı çocuk, doğrudan ya da dolaylı olarak suça yönelebilmektedir.

Konuyla ilgili yapılan bir çalışmada, ailede yaşça büyük olanların fiziksel şiddetine maruz kalan çocukların sayısı %85,8, maruz kalmayanların sayısı ise %14,2'dir. Şiddetin türlerine bakıldığında ise sözlü şiddete uğrayanların oranı %90 iken fiziksel şiddete uğrayanların oranı ise %85,8'dir. Bu da, çocuğa yönelik şiddetin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Şiddet uygulayanların kim olduklarına bakıldığında ise; %78,9 ile anne ve babalar, %18,6 ile kendilerinden büyük kardeşler, %1,7 ile de aile ile birlikte yaşayan amca gibi akrabalar görülmektedir (Çoban, 2012: 145-147).

Ailede Suçlu Birey (Rol Model) Valiğinin Suça Etkisi

Çocuk hayatına dair birçok şeyi, ebeveynlerini gözlemleyerek, taklit edip, model olarak öğrenmektedir. Sosyal öğrenme yollarından taklit etme/model alma yoluyla davranış ve tutum geliştiren çocuğun, ailesinde suçlu birey ya da bireyler varsa bu, onu olumsuz olarak etkileyebilmektedir (Güneş-Kayma ve Gökler, 2017: 3747-3748; Çelikten-Badanka ve Demirli, 2018: 73).

Ailede bir şekilde suça karışmış bireylerin bulunması, çocuğu suça sürükleyebilmektedir. Çocuk bu tür kişilerden suç işleme yöntemlerini öğrenebileceği gibi suç işlemeyi normal bir davranış olarak da algılayabilir (Şahinli, 2018: 727). Konuyla ilgili olarak Çoban (2012: 140)'ın yapmış olduğu bir çalışmada, aile ve akraba çevresinde bir suçtan dolayı ceza almış bireylerin oranı %67,1'dir.

Kızmaz (2006) da yaptığı araştırmada; katılımcıların %62,5'inin ailesinde suçlu bireylerin olduğunu belirttiğini ve bu kişilerin model alma yoluyla taklit edilmesinin, suç davranışını doğurduğunu ifade etmiştir (Akt.: Obuz-Tekgöz, 2019: 640).

Ebeveynlerin Madde Kullanımının Suça Etkisi

Çocuğun anne veya babasının madde kullanımı problemi, çocukların da kullanım eğilimini artırmakta ve onları suça sürükleyebilmektedir.

Lise son sınıf öğrencileriyle gerçekleştirilen bir çalışmada, gencin annesi sigara bağımlısı ise kendisinin de, alkol bağımlısı ise kendisinin de, madde bağımlısı ise kendisinin de bu maddeleri kullanma oranı, annesi bu maddeleri kullanmayanlara göre anlamlı derecede yüksektir. Uyuşturucu madde bağımlısı olan gençlerin en yüksek oranla (% 32,1) babasının alkol bağımlısı olduğu tespit edilmiştir. Bu oran uyuşturucu madde bağımlısı olmayanlarda %11,5'e düşmektedir (Demir, 2006'dan akt.: Şahinli, 2018: 720). Dolayısıyla madde kullanımı, çocukların suça yönelmesinde oldukça önemli bir faktördür.

Madde bağımlısı olan çocuklar, aldıkları maddenin etkisiyle sağlıklı bir biçimde düşünemediği ve hareket edemediğinden suç işleme riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Sözün kısası suça sürüklenen çocuk konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında; nedenlerin çok boyutlu olduğu ancak bunlar içinde yer alan ailenin en önemli nedenlerden birini oluşturduğunu görmekteyiz. Aile içerisinde özellikle de erken çocukluk döneminde, yeterince sevgi, ilgi göremeyen, sağlıklı bir bağlanma geliştiremeyen, eksik toplumsallaşma yaşayan çocuklar, aile içinde yaşanan şiddete maruz kalan ya da şahit olan çocuklar, madde kullanan, suç işleyen ebeveynlere sahip olan, kalabalık ailelerde yaşayan çocuklar, ekonomik ve eğitim durumları düşük ebeveynlere sahip olan ve bunlar sonucunda çalışmak zorunda kalan çocuklar, dağılmış ya da parçalanmış ailede, yaşamlarını sürdürmeye çalışan çocuklar, diğer çocuklara oranla suça sürüklenme konusunda daha dezavantajlı ve riskli durumdadırlar.

Sonuç ve Öneriler

Suçta sürüklenen çocuk sorunu, her geçen gün artmakta olan toplumsal bir sorundur. Suç davranışını anlamak, nedenlerini ortaya koymak, ileride meydana gelebilecek suçları önlemek için de önemli adımlardır.

Nedenleri itibarıyla çok boyutlu olan suç olgusunun ortaya çıkmasında en önemli nedenlerden biri de çevresel nedenler arasında yer alan ailedir. Ailenin dinamikleri (ailenin yapısı, sağlıksız toplumsallaşma, ebeveynlerin çocukları yetiştirme tutumları, ebeveynlerin eğitim ve gelir düzeyleri, ailedeki çocuk sayısı, şiddet/istismar varlığı, ebeveynlerin madde kullanımı, suçlu birey varlığı vb.) çocuğun suça sürüklenip, sürüklenmeyeceği konusunda ipuçları verebilmektedir. Dolayısıyla çocuklar, ailelerinin özellikleri yüzünden dezavantajlı duruma düşebilmektedirler.

Söz konusu bu dezavantajları ortadan kaldırmak çok yönlü çalışmaları gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla aileleri, eğitimcileri ve diğer ilgili paydaşları (resmi kurumlar ya da STK'lar vb.) konuya dahil edip, koruyucu, önleyici, müdahale edici çalışmalar planlamak, uygulamak gerekmektedir.

İlk olarak ailelerin, çocuğun ihtiyaç ve beklentilerine cevap verecek, çocuklarıyla sağlıklı bağlanma ve iletişim kurabilecek nitelikte ve bilinçte olmaları gerekmektedir. Özellikle ebeveynlerin çocuklarıyla kurduğu sağlıklı/kaliteli iletişim, çocukların kendine güvenli bireyler olmalarını sağlayacak ve sağlıklı bir toplumsallaşma sürecinden geçen çocuklar böylelikle dışardan gelecek tehlikelere (alkol, madde kullanma vb.) karşı kendilerini koruyabileceklerdir. Dolayısıyla bu kadar önemli olan aile içi iletişim (ebeveynler arası iletişim, ebeveynler ve çocuklar arası iletişim) konusunda; ailelere yönelik kapsamlı eğitimler düzenlenmeli, aileler bilinçlendirilmelidir.

Sağlıklı aile içi iletişimin oluşturulmasında/inşa edilmesinde şiddet olgusuna değinilmeli, aileler şiddet konusunda (gerekli kurumlar tarafından) bilinçlendirilmelidir. Çünkü aile içinde maruz kaldıkları ya da tanık oldukları şiddet, çocukların yalnız şiddete yönelmelerine değil, aynı zamanda kötü madde kullanma eğilimlerine, evden ve okuldan uzaklaşma/kaçmaya varan ciddi sorunlara da neden olmaktadır. Kötü muamele/şiddet nedeniyle evden kaçan çocuklar, sokakta daha fazla tehlikeyle karşılaşmakta, suç ve problemleri davranışlarda bulunma oranları artmaktadır.

Suçta sürüklenen çocuk gerçeğinden hareketle çocuk suçluluğunu önlemek ve kontrol altına alma adına, okul rehberlik servislerince (diğer paydaş kurumlardan da destek alınabilir örn.: emniyet çocuk şube, barolar, sosyal hizmet kurumları vb.) ebeveynlere çocuk suçluluğunun nedenleri konusunda eğitimler verilmelidir.

Bununla beraber okullarda sosyal hizmet uzmanlarının yer aldığı okul sosyal hizmeti kadroları açılmalı hem ebeveynler hem çocuklar hem de okuldaki öğretmen ve idareciler konu hakkında bilgilendirilmeli hatta sosyal hizmet uzmanları suça sürüklenme riski taşıyan aile ve çocuklarla (ekolojik kuram perspektifi ile) çalışmalıdır.

Aileler, madde kullanımı konusunda bilinçlendirilmeli (okul, okul aracılığıyla diğer paydaşlar -Amatem, kolluk kuvvetleri gibi-) ve çocuklarını takip etmeleri sağlanmalıdır.

Çocuğun suça sürüklenmesinde etkili olan ailesel faktörlerin, sosyal devlet anlayışı çerçevesinde değerlendirilip, ailenin güçlendirilmesi (sosyo-ekonomik, psiko-sosyal açıdan), işlevselliğinin artırılması için ilgili resmi kurumlar çalışmalar yapmalıdır.

Kent ve aile yaşamında düzensizliği/uyumsuzluğu ve kaosu ortaya çıkaran göçün, nedenleri bütün boyutlarıyla ortaya konulmalı, göçe neden olan koşullar iyileştirilmelidir.

Diğer yandan suça sürüklenmiş çocukların yeniden topluma kazandırması için ceza infaz kurumlarındaki rehabilite edici uygulamaların, çocuğu tekrar suça sürüklenmekten alkoymada etkili olması gerekmektedir. Bunun için çağa, koşullara uygun, bireysel yetenekleri, becerileri dikkate alan, topluma uyum sağlamada gerekli olan düzenlemelerin yapılması ya da varsa eksikliklerin giderilmesi gerekmektedir. Çünkü suç tekrarı, oldukça sık karşılaşılan sorunlardan biridir.

Çocukların suça sürüklenmesi sorunun çözümünde bilimsel çalışmaların da artırılması gerekmektedir. Çünkü yapılan çalışmalar, nedenlerin ve bu nedenlere yönelik çözüm önerilerin ortaya konulmasında oldukça etkili bir alan oluşturmaktadır. Örneğin; çocuğun suça sürüklenmesinde ailenin yapısı, dinamikleri ve çevresiyle (akraba, komşu, okul vb.) olan ilişki ve etkileşimi nasıl bir etkide bulunmaktadır. Sözü edilen bu faktörlerin ortaya konması, araştırma sonuçlarının toplumdaki ilgili kurumlar tarafından dikkate alınması ve bu sonuçlar doğrultusunda (önleme, müdahale etme ya da rehabilite etme vb. gibi konularda) adımların atılması çözümleri de beraberinde getirecektir.

Sonuç olarak çocuğun suça sürüklenmesinde birçok risk faktörü rol oynamaktadır. Bu faktörlerin belirlenmesi ve zamanında gerekli müdahalenin yapılması, risk altındaki çocukların suça sürüklenmesini engelleyecektir.

Extended Summary

Although the phenomenon of crime varies between countries according to their development status (developed, developing, underdeveloped, etc.), this common problem gradually influences individuals and societies deeply due to its consequences.

Crime, a concept as old as human history, is defined as "an act that is performed by a person's own will and requires certain legal sanctions due to being against the laws" (Sarı et al., 2019: 178). Child offender constitutes an important dimension of the crime investigated/focused on by many disciplines (law, sociology, biology, economics, psychology, criminology, etc.).

The concept of child offender, which is "the transformation of anti-social tendencies in a child into a state that requires legal intervention" (Citing from Burt, 1925; Çakır, 2013: 11; Gönültaş and Hilal, 2012: 158), has been replaced by the concept of juvenile delinquent since the child cannot yet complete his/her personality development fully and can be easily manipulated in

performing criminal behavior with the guidance and encouragement of the people in the risky social environment (Karataş et al., 2020: 138). In Child Protection Law No. 5395 (CPL), which entered into force on 15.07.2005, the concept of "juvenile delinquent" is used instead of the expression "child offender" and with this approach, the child is accepted as the victim who has been dragged into crime instead of the committer of the crime (Sarı et al., 2019: 178). According to the CPL, the juvenile delinquent is defined as "the child who has been investigated or prosecuted for the allegation of committing an act defined as a crime in the laws, or for whom a security measure is decided due to the act he/she has committed" (www.mevzuat.gov.tr).

The commitment of unlawful acts by children, adolescents, disabled people, adults, etc. requires different intervention and punishment methods (Aslan, 2021: 80).

Therefore, the legislator regulated the connection between the acquisition of relevant abilities and the age of the child at the time of the crime with the understanding of "responsibility in proportion to the age group" (Ağcaoğlu, 2020: 23). In this context, during the period when Turkish Penal Code No. 765 was in force, the young age group was divided into three periods as 0-11, 11-15, and 15-18 in Articles 53 and 54, whereas the minimum age limit for penal responsibility was increased from 11 to 12 in Turkish Penal Code No. 5237, which entered into force on June 1, 2005. Thus, Turkish Penal Code No. 5237 divided the young age group into three periods as 0-12, 12-15, and 15-18 (Köksal, 2014: 46).

Accordingly, children who have not completed the age of 12 at the time of the act have no penal responsibility. Those who have completed the age of 12 but not the age of 15 at the time of the act do not have any penal responsibility if they cannot perceive the legal meaning and consequences of the act or if their ability to direct their behavior is not adequately developed. If children have the ability to perceive the legal meaning and consequences of the act and direct their behavior regarding this act, penal reduction is applied to these children. If the individual has completed the age of 15 and not the age of 18 when he/she commits the act, reduction is made in the penalty period (Tural-Hesapçioğlu, 2017: 332).

Studies on juvenile delinquent worldwide and in Turkey suggest that the reasons that lead children to crime are multidimensional (individual, environmental). These reasons can be divided into two, individual and environmental reasons (Temel and Aksoy, 2005: 78; Ergenç and Aydın, 2009: 75; Sağlam, 2015: 12-13; Çakır, 2013: 14; Güneş-Kayma and Gökler, 2017: 3743-3744). Individual reasons are child-oriented, and environmental reasons involve factors such as family, school, peers, and society (Güneş-Kayma and Gökler, 2017: 3743-3744).

To understand the phenomenon of juvenile delinquent, it is necessary to first determine why children are delinquency. Although the idea that individual causes may be effective is supported, it is reported that environmental factors are more effective at this point (Sağlam, 2015: 12-13).

In the literature, environmental factors are stated as family, friends, school, mass media, migration, urbanization, etc. However, among these factors, the family, where the child first socializes, and its dynamics are more prominent than other factors. The family, which is a basic institution where the child first socializes, interacts with his/her environment, and his/her personality is formed, plays a crucial role in determining the child's future. Communication styles of individuals in the family, parenting styles, educational and economic status of the family, whether the child works to contribute to the household, the structure of the family -nuclear, traditional, fragmented, incomplete, etc.- conflicts within the family, neglect and abuse, the presence of crime in the family, substance abuse, etc. can be decisive on whether the juvenile will be delinquent or not.

Kaynaklar

- Açikel, E. G. ve Daşbaşı, S. (2019). Suça Sürüklenmiş Erkek Çocuklarla Aile Aidiyeti ve Yaşam Doymu İlişkisi, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 965-987.
- Afşin, R. ve Öğretir, A.D.Ö. (2018). Suça Sürüklenen Çocuklar İle Suça Sürüklenmeyen Çocukların Algıladıkları Anne ve Baba Tutumları İle Ebeveyn Bağlanma Stillerinin Karşılaştırılarak İncelenmesi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66), 384-400.
- Ağcaoğlu, İ. (2020). *Mağduru Çocuk Olan Cinsel Suçlarda Suça Sürüklenen Çocuk Sorunu* (Basılmamış Yüksek Lisans), İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Akyayla, B. (2014). *Suça Sürüklenen Çocukların Yargılanması ve Uygulanacak Tedbirler* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi.
- Amerikan Sosyoloji Derneği Sözlüğü (ASA). Suç, (<http://www.asanet.org/sites/default/files/savvy/introtosociology/Documents/Glossary.html>) Erişim: 07.12.2017.
- Arabacı, L. B. ve Taş, G. (2017). Çocuklarda Suça Sürükleyen Faktörler, Ruhsal Problemler ve Hemşirelik Bakımı, *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 8(2), 110-117.
- Aslan, Y. (2021). Suça sürüklenen çocuklarla ilgili yapılan yayınların incelenmesi, *Anatolian Journal of Health Research*, 2(3), 79-86.
- Ayaz, M., Ayaz, A. B. ve Soylu, N. (2012). Çocuk ve Ergen Adli Olgularda Ruhsal Değerlendirme, *Klinik Psikiyatri*, 15, 33-40.
- Bilginer, Ç., Karadeniz, S., Hızarcı, S., Yılmaz, B.C. ve Kandil, S. (2021). Suça Sürüklenen Çocukların Adli Psikiyatrik Değerlendirme ve Rapor Sonuçları: İki Yıllık Retrospektif Dosya Taraması, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 24, 217-227.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kuralları (Pekin Kuralları). Çocuk, (https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uakararlar/cocukadaletsistemininuygulanmasi.pdf), Erişim 22.09.2022.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi. Çocuk, (<https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>), Erişim 22.09.2022.
- Bulgurcuoğlu, S.E. ve Duyan, G. Ç. (2019). Hükümlü Çocuklar: İstanbul ve Ankara Çocuk Eğitim Evi Örneği, *Hacettepe Üniversitesi Tıbbi Araştırmaları Dergisi*, 30(1), 167-190.
- Çakır, M. (2013). *Suça Sürüklenen Çocukların Korunmasına Yönelik Politikalar ve Kocaeli İli Verilerinin Değerlendirilmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yalova Üniversitesi.
- Çelik, E. (2019). *Suça Sürüklenen Çocukların Yeniden Toplumsallaşmasında Dinin Rolü (İzmir Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu ve Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği)* (Basılmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Çelikten, B. B. ve Demirli, C. (2018). Suça Sürüklenmiş Çocukların Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlarının Bazı Bireysel ve Ailesel Faktörler Bağlamında İncelenmesi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1), 73-83.
- Çoban S. (2012). *Sosyal Çevrenin Etkilerinin Çocukların Suç Ve Problemleri Davranışları İle İlişkileri* (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi.
- Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK). Çocuk, (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf>), Erişim 22.09.2022.
- Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK). Suça Sürüklenen Çocuk, (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf>) Erişim 22.09.2022.
- Çocukların Cinsel Sömürüye ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Lanzarote Sözleşmesi), Çocuk, (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/09/20110910-4-1.pdf>), Erişim 22.09.2022.
- Doğan, D. M. (1996). *Büyük Türkçe Sözlük*, Sayı: 6, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Demir, C. ve Demir, N. (2006). Bireylerin Boş Zaman Faaliyetlerine Katılmalarını Etkileyen Faktörler İle Cinsiyet Arasındaki İlişki: Lisans Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 6(1), 36-48.
- Durkheim, E. (1994). *Sosyolojik Metodun Kuralları*, Türkçesi: Enver Aytakin, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Dündar, Ö. Z. (2012). *Değişen ve Değiş(e)meyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri, Değişen Toplumda Değişen Aile*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erdoğdu, M. Y. (2005). Suça Yönlendirilen ve Yönlendirilmeyen Çocukların Aile İlişkileri ile Saldırganlık Davranışlarının Karşılaştırılması, *Çocuk ve Ruh Sağlığı Dergisi*, 12(3) 106-114.
- Ereş, F. (2009). Toplumsal Bir Sorun: Suçlu Çocuklar ve Ailenin Önemi, *Aile ve Toplum*, 5(17), 88-96.
- Ergenç, S. ve Aydın, H. (2009). Yerel Yönetimlerin Çocuk Suçluluğunu Önlemedeki Rolü, *Denetim Dergisi*, 73-78.
- Farrington, D. P. (1994). Childhood, adolescent, and adult features of violent males. In *Aggressive behavior: Current perspectives*, Springer, Boston, MA. pp.215-240. Plenum Press. https://doi.org/10.1007/978-1-4757-9116-7_9.
- Gökpinar, M. (2007). Sosyal ve Kriminal Boyutlarıyla Çocuk Suçluluğu, *TBB Dergisi*, 7(2), 206-233.
- Gönültaş, B. M. ve Hilal, A. (2012). Çocuk Suçluluğunda Göç Faktörü: Adana Örneği, *Adli Tıp Dergisi*, 26(3), 156-64.
- Gönültaş, B.M., Akduman, İ., Çelik, D. ve Oral, G. (2014). The Role of Substance Abuse in Juvenile Delinquency and Solution Proposals, *Türkiye Klinikleri J Foren Med*, 11(2), 55-62.
- Güneş, D.K. ve Gökler, R. (2017). Türkiye'de Suça Sürüklenen Çocukların Aile Özellikleri, *Journal of Human Sciences*, 14(4), 3742-3755.
- Gülüm, Z. ve Erbay, A. (2018). Çocuklarda Suç Tekrarını Yordayan Risk Faktörleri, *Adli Tıp Bülteni*, 23(3), 162-168.
- Hesapçioğlu, S.T. (2017). Çocuk Adli Vakalarında Karşılaşıldığı İddia Olunan Suç Tipleri ile Benlik Saygısı ve Depresif Belirtiler Arasındaki İlişki, *Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 30(4), 331-337.
- İşık, Ü., Aktepe, E. Akyıldız, A., Şimşek, F. ve Yıldız, A. (2019). Bir Üniversite Hatanesinde Değerlendirilen Suça Sürüklenen Çocukların Sosyodemografik ve Klinik Özellikleri: 2014-2018 Verileri, *SDÜ Tıp Fak Dergisi*, 26(2), 175-182.
- İçli, T. (2004). *Türkiye'de Suçular, Sosyal Kültürel ve Ekonomik Özellikleri*. Ankara: Bizim Büro.Afşin.

- İslamoğlu, G. (2017). *Çocuk Suçluluğunun Sosyolojik Olarak İncelenmesi: İstanbul/Gaziosmanpaşa Örneği* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Kaufman, J. G., Widom, C. S. (1999). Childhood victimization, running away and delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 36(4), 347-370.
- Karataş, K., Akbaş, G. E. ve Orhan, M. G. (2020). Ankara'da Çocuk Suçluluğu: Emniyet Çocuk Şubeye Gelen Olgular Üzerinden Bir Değerlendirme, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (1), 137-156.
- Karbeyaz, K. (2018), Suça Sürüklenen Çocuk Anneler, Eskişehir'den Bir Olgu Serisi, *Osmangazi Tıp Dergisi*, 40(2), 86-89.
- Keş, İ. ve Yılmaz, Y. (2019). Konya İli Örneğinde Çocuk Suçluluğu Üzerine Kriminolojik Bir İnceleme, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(1), 23-46.
- Kızılcelik, S. ve Erjem, Y. (1996). *Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul: Saray Kitabevleri.
- Kim, T. E., Goto, S. G. (2000). Peer delinquency and parental social support as predictors of Asian American adolescent delinquency. *Deviant Behavior: An Interdisciplinary Journal*, (21), 331-347.
- Köksal, M. (2014). *Suç Sürüklenen Çocukların Cezai Sorumlulukları ve Bu Çocuklara Özgü Suç Soruşturması* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi).
- Obuz, A.T. (2019). Suça Sürüklenen ve Hakkında Danışmanlık Tedbir Kararı Verilen Çocukların Suça Sürüklenme Nedenleri: Nitel Bir Çalışma, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(67), 630-641.
- Öter, A. (2005). *Çocuk Suçluluğunun Toplumsal Nedenleri (Antalya Örneği)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi).
- Öter, A. (2018), *Çocuk Suçluluğunun Toplumsal Nedenlerine Sosyolojik Bir Bakış (Antalya Örneği)*, 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 7(21), 739-769.
- Özdemir, M., Kalaycı, H. (2013). Okul Bağlılığı ve Metaforik Okul Algısı Üzerine Bir İnceleme: Çankırı Örneği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13 (4), 2125-2137.
- Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları (Havana Kuralları). Amaç, (https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uakararlar/ozgurlugundenyoksunbirakilmis.pdf.) Erişim 22.09.2022.
- Polat, A (2014). *Suç Önleme*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Purutçuoğlu, E. (2019). *Çocuk Yoksulluğu, Yoksulluk ve Sosyal Hizmet (iç.)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Sağlam, M. (2015). Yargılama Süreci Devam Eden Suça Sürüklenen Çocuklara Yönelik Hazırlanan Destek Eğitim Programının Çocukların Duygu ve Düşüncelerine Etkisinin İncelenmesi (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Sarı, S.A., Çiçek, A.U., Bütün, C. ve Yıldırım, A. (2019) Sivas İlinde Suça Sürüklenen Çocuk Olguların Sosyodemografik ve Klinik Özellikleri, *Adli Tıp Bülteni*, 24(3), 177-182.
- Saygılı, S. ve Aliustaoğlu, S. (2009). Şiddet İçerikli Suç İşleyen Kadın Olguların Değerlendirilmesi, *Adli Tıp Dergisi*, 23(1), ss.24-29.
- Şahinli, Ş. (2018). Çocuğun Suça Sürüklenmesinde Etkisi Olabileceği Düşünülen Ailesel Faktörler Üzerine Betimsel Bir Alan Araştırması, *Journal of Human Sciences*, 15(2), 717-731.
- Schaefer, R. (2013). *Sosyoloji*, (S. Coşar Çev.), Ankara: Palme Yayıncılık.
- Tamer, H., Açıkarsı, Ö., Keten, A., Karanfil, R. ve Avşar, A. (2014). Kahramanmaraş İlinde Suça Sürüklenen Çocukların Sosyodemografik Özellikleri, *Adli Tıp Dergisi*, 28(2), 116-119.
- Trane, L. E., Hoyt, R. D., Whitebeck, L. B., Yoder, K. A. (2006). Impact of family buse on running away, deviance, and street victimization among homeless rural and urban youth. *Child Abuse and Neglect*, 30, 1117-1128.
- Temel, F. ve Aksoy, A. (2005). *Ergen ve Gelişimi: Yetişkinliğe İlk Adım*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Türk Ceza Kanunu (TCK). Çocuk, (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf>), Erişim 22.09.2022.
- Türk Ceza Kanunu (TCK). Ceza sorumluluğu, (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>.) Erişim 22.09.2022.
- Türk Dil Kurumu (TDK). Suç, <https://sozluk.gov.t>, Erişim 22.09.2022.
- Türkyılmaz, A. vd., (1998). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları*, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Yavuzer, H. (2015). *Çocuk ve Suç*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Zencirkıran, M. (2020). *Sosyoloji*, Bursa: Dora Yayıncılık.

Researching of the Plays in the Best-Selling Children's Books During the Covid-19 Pandemic Period

Bedriye Çelik^{1,a,*} Saniye Bencik Kangal^{2,b}

¹Department of Child Development, Vocational School of Health Services, Istanbul Gelisim University, Istanbul, Türkiye

*Corresponding author

²Department of Child Development, Faculty of Health Services, Hacettepe University, Ankara, Türkiye

Research Article

Acknowledgement

This article was produced from the thesis named "Analysis of Children's Games in Best Selling Children's Picture Books from a Developmental Perspective" defended on 08.06.2021.

History

Received: 08/03/2022

Accepted: 08/12/2022

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate the children's games in the stories in the 100 best-selling children's picture books on online book sales sites during the pandemic period, in terms of the game theories of Piaget, Parten and Smilansky. While the universe of the study consists of picture children's books on all online book sales sites, the sample is the 100 best-selling children's picture books on these sites. The data in the examined books were evaluated with the "Book Review Form", which was created by evaluating the studies in the literature. This form is divided into two as general information and game theories. In the general information part of the form, there is information about the book such as the name of the book, its author, illustrator, publisher, while the game theories part of the game includes the game theories of Piaget, Parten and Smilansky and the subtitles of these theories. The study was analyzed using content analysis, one of the qualitative research methods. The MAXQDA program was used for content analysis. As a result of the study, it was determined that 56 of the 100 best-selling children's books on online book sales sites included children's games. The information obtained was discussed in the context of preschool children's literature and game theories.

Keywords: Children's Literature, Children's Picture Books, Children's Play, Game Development.

Kovid-19 Pandemi Döneminde Çok Satan Çocuk Kitaplarında Yer Alan Oyunların İncelenmesi

Bilgilendirme

Bu makale 08.06.2021 tarihinde savunulan "En Çok Satan Resimli Çocuk Kitaplarında Yer Alan Çocuk Oyunlarının Gelişimsel Bakış Açısıyla İncelenmesi" isimli tezden üretilmiştir.

Süreç

Geliş: 08/03/2022

Kabul: 08/12/2022

Öz

Bu çalışmanın amacı, pandemi döneminde çevrimiçi satış yapan kitap satış sitelerinde yer alan en çok satan 100 resimli çocuk kitabının içerisindeki öykülerde yer alan çocuk oyunlarının Piaget, Parten ve Smilansky'in oyun kuramları açısından değerlendirilmesidir. Çalışmanın evrenini çevrimiçi satış yapan tüm kitap satış sitelerinde yer alan resimli çocuk kitapları oluştururken örnekleme ise bu sitelerde en çok satan 100 resimli çocuk kitabı oluşturmaktadır. İncelenen kitaplardaki veriler alanyazındaki çalışmalar değerlendirilerek oluşturulan "Kitap İnceleme Formu" ile değerlendirilmiştir. Bu form genel bilgiler ve oyun kuramları olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Formun genel bilgiler kısmında kitabın adı, yazarı, resimleyeni, yayınevi gibi kitaba ait bilgiler bulunurken, oyun kuramları kısmında ise Piaget, Parten ve Smilansky'in oyun kuramları ve bu kuramların alt başlıkları bulunmaktadır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi yapılırken MAXQDA programı kullanılmıştır. Çalışma sonucunda çevrimiçi satış yapan kitap satış sitelerinde en çok satan 100 çocuk kitabının 56 tanesinde çocuk oyunlarının yer aldığı saptanmıştır. Elde edilen bilgiler okul öncesi dönem çocuk edebiyatı ve oyun kuramları bağlamında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Edebiyatı, Resimli Çocuk Kitapları, Çocuk Oyunları, Oyun Gelişimi.

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

^abedriyecelik54@gmail.com

^b<https://orcid.org/000-0002-1659-120X>

^csaniyebencik@yahoo.com

^d<https://orcid.org/000-0002-2585-5078>

Giriş

Erken çocukluk döneminde çocuğun tüm gelişim alanlarının desteklenmesi çok kıymetlidir. Çünkü özellikle 0-6 yaş arası kişilik gelişiminin büyük bir kısmı oluşmaktadır. Çocuk gelişimini desteklemede birçok önemli unsur bulunmaktadır. Bunların başında oyun ve resimli çocuk kitapları gelmektedir.

Resimli çocuk kitaplarında resimler ve kelimeler soyut döneme geçmemiş çocuk uygun şekilde ayarlanmaktadır. Bu sayede resimli çocuk kitapları çocukların soyut düşünme, soyut kavramları anlama, muhakeme etme, eleştirel ve yaratıcı düşünme gibi birçok bilişsel becerisini desteklemektedir (Ateş ve Aktaş, 2020: 727). Bassa'ya göre bilhassa henüz gelişimsel olarak soyut döneme ulaşmamış okul öncesi dönemdekiler, çocuk kitapları içerisinde yer alan resimler sayesinde sözcükleri daha iyi anlamlandırmakta kitaptaki kişi, olay ve durum gibi unsurları daha somut hale getirmektedir (akt., Erdem, Aydos ve Çoban, 2017: 915). Çocuklar sıklıkla resimli çocuk kitaplarında yer alan resimleri günlük yaşam deneyimleri, daha önce görmüş oldukları olay ve nesnelere ilişkilendirir ve kitapla günlük hayatta da görebilecekleri özdeşimler kurmaya çabalarlar. Bu sayede çocuklar onlara resimli çocuk kitapları okunurken sıklıkla kitabın olay örgüsü, karakterleri, durumu gibi birçok unsurla ilgili hayal güçlerini kullanarak yaratıcı yorumlar yapmaktadırlar (Fang, 1996: s). Çocuklara göre iyi bir resimli çocuk kitabını yazılardan çok içerisinde yer alan resimler anlatmaktadır. Okul öncesinde yer alan çocukların okuma yazma bilmediği düşünüldüğünde kitabı resimleriyle anlamaya çalışmaları anlaşılır bir durumdur. Anderson ise çocukların bu görüşüne iyi bir resimli çocuk kitabının kendini resim sanatıyla ifade edebileceğini belirterek katılmaktadır (akt. Şahin, 2014: 1310). Aslında tam da bu sebepten resimli çocuk kitaplarının doğası, okuyucuların için resim ve yazı olmak üzere iki tane birbirinden farklı bilgi türünün işlenmesini ve bu bilgileri bir araya getirip bütünleştirmesini gerektirmektedir. Her iki bilgi sistemi de içeriği ifade ederken aslında her iki türün kendi içerisinde kendine has yanları vardır. Kiefer'e (2008) göre resimli çocuk kitabında yer alan sözcükler, okuyucularına yer alan zaman içerisinde ileriye, geriye dönük bilgileri daha iyi anımsatırken, görüntüler ise mekânsal, görsel uzamsal bilgiyi iletebileceği en iyi şekilde iletmekte, okuyucularında farklı duygu ve durumları açığa çıkartmaktadır. Bu da resimli çocuk kitaplarının okuyucularına okunurken hem yazıları hem resimleri işleme fırsatı yaratır, bu sayede çocuklar her bilgiyi deneyimlemiş olurlar (akt., Martinez ve Harmon, 2012: 327).

Özellikle erken çocukluk döneminde çocuklar onlara okunan kitaplarla özdeşim kurmakta, kitapta geçen olay, durum ve karakterleri günlük hayatta karşılaştıkları durumlara benzetmekte ve bu sayede de kitapların etkileşimini sürdürebilmektedirler (Erdem, Aydos ve Çoban, 2017: 926). Sever'e (2003) göre çocuklar, resimli

çocuk kitaplarındaki kahramanlarla günlük hayatları arasında bir benzerlikler buldukları için kitaptaki durumlardan etkilenir ve o kitaplarla özdeşim kurarlar. Woolley ve Cox (2007) çocukların gelişimsel düzeyine uygun olarak tasarlanmış ve oluşturulmuş kitapların çocukların yaşadıkları olay ve durumlara ilişkin muhakeme etme, akıl yürütme, farklı düşünme becerilerini, eleştirel düşünme becerilerini, akıl yürütme, hem karşısındakinin hem kendinin duygularını anlama ve anlamlandırma becerilerini desteklediğini belirtmişlerdir. Görüldüğü üzere resim ve yazı olmak üzere iki önemli unsurdan oluşan resimli çocuk kitapları çocukların gelişimini destekleme de oldukça önemli bir etmendir. Bunun yanı sıra resimli çocuk kitapları gibi çocukların gelişimini çok boyutlu destekleyen başka önemli bir etmen de oyundur.

Çocuk oyunları, uzun yıllar birçok bilim insanının ilgisini çekmiştir. Birçok gelişim teorisyeni oyunu incelemiş ve hatta bazıları oyunu aşamalara ayırmıştır. Kuramcılarının ilgisini çeken çocuk oyunları hakkında birçok kuramcı görüşlerini belirtmiştir. Bu çalışmada Piaget, Parten ve Smilansky olmak üzere üç kuramcının oyun ile ilgili görüşleri incelenecektir.

Piaget çocuk oyununu incelerken daha çok bilişsel açıdan yaklaşmış ve oyunu asimilasyonun yani dengenin uyumsamaya yani akomodasyona egemen olduğu dengeli bir ilişkinin olmadığı dengesiz bir durum olarak görmüştür (Mellou, 1994: 94). Piaget'e göre oyun tam olarak bilişsel gelişim demektir. Çocuklar oyun aracılığıyla bilişsel gelişimleri için elzem olan bilgileri edinmekte ve becerileri desteklenmektedir (Ahmad ve ark., 2006: 74). Piaget, kendi çocuklarını gözlemleyerek desteklediği bilişsel gelişim teorisinden faydalanarak oyun için üç önemli aşama belirlemiştir. Bunlar; alıştırma/fonksiyonel, sembolik ve kurallı oyundur. Alıştırma/fonksiyonel oyun çocuğun yaşamının yaklaşık olarak ilk 2 yılında ortaya çıkmakta, tekrarlayan amaçlı ve amaçsız hareketlerin oyun olarak değerlendirildiği dönemi içermektedir. Bahsedilen oyun aşaması çocuğun geçirmekte olduğu bütün duyuşsal döneminde görülmekte, çocuk bu oyunlar sayesinde nesnelere manipüle edebilmektedir (Nicolopoulou, çev. 2004: 140). Çocuk yaşamının ilk dönemlerinde gelişigüzel bir şekilde gerçekleştirdiği hareketleri, zaman geçtikçe, keşfettikçe uygun olarak yapmaya başlamaktadır (Takhvar, 1988: 230). Yaklaşık olarak 2 yaş ve üzeri dönemde zamanla çocuğun dil becerilerinin ilerlemesi ve bilişsel becerilerinin gelişimiyle birlikte sembolik oyun becerileri kendini göstermeye başlanmaktadır. Piaget'e göre sembolik oyun oynama becerilerinin doğuştan gelmektedir, bunun yanı sıra çocuk zamanla kendiyi bütünleşmiş sembollerini kullanarak bu becerileri geliştirmektedir. Çocuk sembolik oyun oynama becerilerinin gelişmesiyle hayali oyunların tadına varmaya başlamaktadır. Çocuk bu oyun sayesinde nesnelere nasıl konumlayacağını öğrenmekte farklı durumlar için denemeler yapmaktadır (Nicolopoulou, çev. 2004: 140). Piaget'in belirttiği son oyun dönemi soyut becerilerin

gelişmeye başlaması ile birlikte artış gösteren kurallı oyun evresidir. Bu evrenin yaklaşık olarak 4 yaş gibi ortaya çıktığı düşünülse de olgunlaşması ve işlevselleşmesi 7 yaş ve sonrasını bulmaktadır. Piaget'e göre bu oyunun oynanması için en az iki oyuncu, oyuncuların etkileşimi ve kurallara sadıklıkları olmalı. Piaget bu oyunların çocukların yetişkinlik yaşamlarının deneyimleri olduğunu düşünmektedir. Piaget'e göre kurallı oyunlar sadece kurallı oyunlardan oluşmamakta daha önce tanımladığı fonksiyonel ve sembolik oyunları da içermektedir.

Smilansky de Piaget'nin görüşlerinden yola çıkarak çocuk oyunları üzerinde çalışmıştır. Ancak o Piaget'den farklı olarak alıştırıcı oyun aşaması ile sembolik oyun aşamasının arasına yapı inşa oyun aşamasını eklemiştir. Smilansky'in kuramında oyunun aşamalar şu şekildedir: işlevsel oyun, yapı inşa oyunu, sosyodramatik oyun, kurallı oyun. Smilansky'in ilk tanımladığı tür olan işlevsel oyun, çocuğun en basit ve peş peşe meydana gelen hareketlerinden oluşmaktadır. Bu basit oyunlar çocukların ilk dönemdeki en temel ihtiyacı olan oyun ihtiyacını keşfetmek adına oldukça önemli ve işlevseldir. Çocuk ilk olarak bu dönemde taklitler, yinelenen hareketler, farklı ve yeni keşfettiği birçok hareket dener. Bunun yanı sıra bu zaman diliminde çocuk yeni yeni sözcükleri oluşturmayı ve oluşturduğu sözcükleri kullanmayı dener. Çocuk için yeni olan bu durum çocuğun hem alıcı ve ifade edici dil becerilerini hem de oyun becerileri desteklemektedir (Takhvar ve Smith, 1990: 114). Smilansky'in Piaget'den farklı olarak tanımladığı yapı inşa oyun türü ise çocuğa hayal gücünü kullanarak yaratıcı aktiviteyi ve bu sayede yeni durumlar yaratma, keşfetme sevincini tanıtmaktadır. Çocuk bu oyunda, oyun malzemelerinin birbirinden farklı kullanımlarını keşfeder; çocuk oyun oynarken artık oyunlarıyla ortaya bir ürün koymaya başlar. Çocuk artık oyununa bir tema belirleyebiliyor, ona uzun süreler odaklanabiliyor ve daha uzun süreler sürdürebiliyor (Takhvar ve Smith, 1990: 115). Smilansky, Piaget'den ilham almasına rağmen farklı olarak 'yapıcı oyun' kategorisini tanımlamıştır. Piaget de bu oyun türü ile ilgili görüşlerini belirtmiştir. Piaget'e göre bloklardan kule inşa etmek gerçek bir oyun değildir, duyuşsal ve motor beceriyi desteklemesine rağmen sembolik, spontane gelişen faaliyetlerdir (Portko, 1985: 3). Smilansky'ye göre sosyodramatik oyun; bir durum ya da olay ile özdeşleşme, bir olay, kişi ya da durumu taklit etme ve tüm bunların dönüşümü içermektedir. Özdeşleşme ise taklit edilecek durumun temelini inşa eder ve özdeşleşmenin yeni bir taklide dönüşmesi öğrenilmiş bir tutumdur. Smilansky'ye göre sosyodramatik oyun çocuğun sembolik oyun yetenekleri arttırmakta ve alıcı ve ifade edici dil gelişimini desteklemek ile birlikte grup içi dramatik oyun ise çocuğun rol yapma deneyimleri içerir. Bunlar okul öncesi dönem çocuklarında, her şeyin onun için olduğunu ifade eden egosantrik(benmerkezci) düşüncenin doğasını azaltmakta ve yavaş yavaş gelişen empati ve akranlarıyla işbirliği gibi sosyal ve prososyal becerilerinin gelişimi için yeni fırsatlar sağlamaktadır. Bilişsel gelişim üzerine çalışan araştırmacılara göre, okul öncesi dönem çocukları dramatik oyunu artık salt oyun olarak görmüyor, bu da

öğrenmede yeni fırsatlar sağlıyor. (Chien, 1995: 30) Kurallı oyun Smilansky'nin son oyun aşamasıdır. Oyun gelişimini inceleyen teorisyenler kurallı oyun aşamasının oyun aşamaları içerisinde çocuğun bilişsel becerilerini en yoğun kullandığı aşama olduğunu belirtmişlerdir. Bu oyunda diğer oyunlardan farklı olarak önceden belirlenmiş kurallar bulunur ve çocuklardan bu kurallara uymaları beklenir. Bu sayede çocuklar gerek ilkokula başladığında gerekse ilerleyen yaşamlarında toplumda kurallara uygun olarak hareket etmenin provasını gerçekleştirirler. Smilansky'i de böyle düşünmüş olmalı ki bu oyunun yetişkinlik yaşamında da devam ettiğini belirtir. Aslında kurallı oyunlar çocukların bir önceki dönemler de oynadığı sembolik oyunların bir bakıma gerçek yaşama dönüşümünü içermektedir (Takhvar ve Smith, 1990: 116).

Piaget ve Smilansky'nin aksine Parten çocuk oyunlarını bilişsel açıdan değil de sosyal açıdan incelemiştir. Parten, çocukların akranlarıyla birlikte yer aldıkları oyunlarını sosyal gelişim açısından incelemek için özellikle dezavantajlı bir grup okul öncesi dönem çocukları üzerinde bir araştırma yürütmüştür (Xu, 2010: 491). Bu araştırma sonunda Parten sosyal olarak oyunu altı gelişimsel aşamaya ayırmıştır. Bunlar, katılımsız oyun, seyirci şeklinde oyun, tek başına oyun, paralel oyun, katılımcı/birlikte oyun ve işbirlikçi/kooperatif oyun şeklindedir. Katılımsız oyunda oynayan bir çocuk oyun oynamıyor gibi gözükabilir, ancak çocuk bu sırada ilgisini çeken şeyleri gözlemlemekle meşguldür. Eğer ilgisini çeken bir durum yok ise bulunduğu odanın içerisinde gezinerek, bir dolaba tırmanarak keşifler yapabilir. Seyirci şeklinde oyunda çocuğun en önemli özelliği gözlem yapmasıdır. Ancak bu gözlemler diğer gözlemlerden farklı olarak oldukça heyecanlı olmaktadır. Çocuk gözlem yaptığı çocukların oyunları hakkında onlarla konuşur, sorular sorar, öneriler verir ancak oyunda aktif bir katılımcı olmaz (Parten, 1933). Üçüncü bir oyun türü ise tek başına oyundur. Tek başına oyunda çocuk, diğer çocuklarla yakın oturmasına rağmen o çocuklardan farklı oyuncaklar kendi oyununu oynar. İlgisi tamamen kendi oyunundadır, başka çocukların oyununa dahil olmadan tamamen kendi oyununu devam ettirir (Parten, 1933: 139). Parten'e göre tek başına oyun, sosyal oyunların en az olgun halidir (Rubin, Maioni, ve Hornung, 1976: 417). Paralel oyun tek başına oyuna benzemekte ancak tek başına oyundan farklı olarak bu oyunda diğer çocuklarla iletişim kurulabilmektedir. Bu oyunda benzer oyuncaklar kullanılabilen ve oyunda yardımlaşma yapılabilmektedir. Bu oyun için bir tarafta legolarıyla uçak yapan diğer tarafta ise legolarıyla gemi yapan bir çocuk düşünülebilir. Oyunda lego alışverişi olabilir ancak kimse birbirinin yaptığı ürüne karışmaz. Paralel oyun grup içerisindeki bağımsız oyunlar olarak ve tek başına oyunun daha sosyal hali olarak düşünülebilir. (Parten, 1933: 143). Diğer iki oyun türü ise kooperatif veya işbirliğine dayalı oyun ve birlikte oyundur. Birlikte oyun, oyun oynayan çocukların ortak bir faaliyet yaptıkları, işbirliğine dayalı oyuna göre kuralların daha esnek olduğu oyunlardır. İşbirliğine dayalı veya kooperatif oyun ise kuralların ve ortak amaçların daha net, grubun bir ya da iki lideri

olduğu, yoğun bilişsel bir çaba ile programlanan grup oyunlarıdır (Parten, 1933: 146).

Çocuk oyunları Piaget, Smilansky ve Parten gibi birçok kuramcının uzun yıllar boyunca ilgisini çekmiş ve üzerinde önemle durulmuştur. Çocuğun gelişimini desteklemek için etkili olan bu etkenin, çocuk gelişimi için önemli bir diğer etken olan resimli çocuk kitapları içerisinde verilmesi çocuk kitabının önemini oldukça arttırmıştır. İlgili literatür araştırmasında ise resimli çocuk kitaplarındaki çocuk oyunlarını inceleyen alan için önemli sayıda araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu sebeple araştırmanın amacı çocuk gelişimi için önemli iki unsur olan bu iki durumu ele alarak, pandemi döneminde çevrimiçi olarak en çok satan 100 resimli çocuk kitabında yer alan çocuk oyunlarını Piaget, Parten ve Smilansky'in oyun kuramları baz alınarak gelişimsel bakış açısıyla incelemektir. İnceleme yapılırken:

Pandemi döneminde kitap satış sitelerinde en çok satılan 100 resimli çocuk kitabının içerisinde bulunan çocuk oyunlarının kaç tanesi Piaget'in oyun teorisinde yer alan alıştırmalı oyun aşamasındaki oyunları kapsamaktadır?

Pandemi döneminde kitap satış sitelerinde en çok satılan 100 resimli çocuk kitabının içerisinde bulunan çocuk oyunlarının kaç tanesi Piaget'in oyun teorisinde yer alan sembolik oyun aşamasındaki oyunları kapsamaktadır?

Pandemi döneminde kitap satış sitelerinde en çok satılan 100 resimli çocuk kitabının içerisinde bulunan çocuk oyunlarının kaç tanesi Piaget'in oyun teorisinde yer alan kurallı oyun aşamasındaki oyunları kapsamaktadır?

Pandemi döneminde kitap satış sitelerinde en çok satılan 100 resimli çocuk kitabının içerisinde bulunan çocuk oyunlarının kaç tanesi Smilansky'nin oyun teorisinde yer alan işlevsel oyun aşamasındaki oyunları kapsamaktadır?

Pandemi döneminde kitap satış sitelerinde en çok satılan 100 resimli çocuk kitabının içerisinde bulunan çocuk oyunlarının kaç tanesi Smilansky'nin oyun teorisinde yer alan yapı inşa oyun aşamasındaki oyunları kapsamaktadır?

Pandemi döneminde kitap satış sitelerinde en çok satılan 100 resimli çocuk kitabının içerisinde bulunan çocuk oyunlarının kaç tanesi Smilansky'nin oyun teorisinde yer alan sembolik oyun aşamasındaki oyunları kapsamaktadır?

Pandemi döneminde kitap satış sitelerinde en çok satılan 100 resimli çocuk kitabının içerisinde bulunan çocuk oyunlarının kaç tanesi Smilansky'nin oyun teorisinde yer alan kurallı oyun aşamasındaki oyunları kapsamaktadır?

Pandemi döneminde kitap satış sitelerinde en çok satılan 100 resimli çocuk kitabının içerisinde bulunan çocuk oyunlarının kaç tanesi Parten'in oyun teorisinde yer alan katılımsız oyun aşamasındaki oyunları kapsamaktadır?

Pandemi döneminde kitap satış sitelerinde en çok satılan 100 resimli çocuk kitabının içerisinde bulunan çocuk oyunlarının kaç tanesi Parten'in oyun teorisinde yer

alan seyirci rolündeki oyun aşamasındaki oyunları kapsamaktadır?

Pandemi döneminde kitap satış sitelerinde en çok satılan 100 resimli çocuk kitabının içerisinde bulunan çocuk oyunlarının kaç tanesi Parten'in oyun teorisinde yer alan tek başına oyun aşamasındaki oyunları kapsamaktadır?

Pandemi döneminde kitap satış sitelerinde en çok satılan 100 resimli çocuk kitabının içerisinde bulunan çocuk oyunlarının kaç tanesi Parten'in oyun teorisinde yer alan paralel oyun aşamasındaki oyunları kapsamaktadır?

Pandemi döneminde kitap satış sitelerinde en çok satılan 100 resimli çocuk kitabının içerisinde bulunan çocuk oyunlarının kaç tanesi Parten'in oyun teorisinde yer alan birlikte oyun aşamasındaki oyunları kapsamaktadır?

Pandemi döneminde kitap satış sitelerinde en çok satılan 100 resimli çocuk kitabının içerisinde bulunan çocuk oyunlarının kaç tanesi Parten'in oyun teorisinde yer alan işbirlikçi oyun aşamasındaki oyunları kapsamaktadır?

Sorularına cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda elde edilen bilgilerin yayınevlerine, yayınevlerinde danışmanlık yapan akademik danışmanlara, alandan çalışan çocuk gelişimi uzmanlarına, ilgili alanda çalışan akademisyenlere, resimli çocuk kitabı yazarlarına yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Bu bölümde araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, veri toplama süreci, verilerin analizi ile bilgilere yer verilecektir. Araştırma bir tez çalışmasından uyarlandığı için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan izin alınmıştır.

Araştırmanın Modeli

Pandemi döneminde kitap satış sitelerinden en çok satan 100 resimli çocuk kitabında yer alan çocuk oyunlarının incelendiği bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan ve sıklıkla kullanılan içerik analizi kullanılmıştır.

İçerik analizi genellikle doküman, evrak incelemesi gibi çalışma durumlarında kullanılmaktadır. Çalışmacı içerik analizine başlarken öncelikle çalışmasıyla ilgili kategoriler ve sonrasında bu kategorileri ayıracak kodlar oluşturmaktadır. Çalışmacı incelediği dokümanları kendi oluşturduğu kategori ve kodlara kodlamaktadır. Bu kodlar bir program yardımıyla niceliksel verilere dönüşmektedir (Özdemir, 20210).

Çalışma kapsamında en çok satan 100 resimli çocuk kitabı içerisinde bulunan çocuk oyunları Smilansky, Piaget ve Parten'in oyun gelişimi kuramı ile ilişkilendirilmiş, her çocuk oyunu her kuram ile ayrı ayrı incelenmiştir.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini pandemi döneminde internet üzerinden çevrimiçi satış yapan okul öncesi dönemde yer alan tüm resimli kitapları oluşturmaktadır. Bu çalışmada nitel

çalışmalarda sıklıkla kullanılan amaçlı örneklem kullanılmıştır. Bu örneklem modelinde hedef, çalışmaya başlarken belirlenen bir amaç doğrultusundaki verilerle ilgili ayrıntılı bilgi toplamaktır (Özdemir, 2010). Bu örneklem modelinin çalışmalarda sıklıkla tercih edilmesindeki en etkili unsur, örneklem çalışmaya başlarken belirlenen amaç doğrultusunda incelendiği için örnekleme çok daha ayrıntılı olarak irdeleme şansı sunmasıdır (Güçlü, 2019).

Çalışmanın amacı doğrultusunda pandemi döneminde internet üzerinden kitap satış sitelerindeki 20 Kasım 2020 ile 25 Kasım 2020 tarihleri arasında en çok satan 100 kitap örnekleme alınmıştır. Örneklem oluşturulurken bilim serileri, seri kitaplar, kahramanları çizgi film karakterlerinden oluşan kitaplar ve aktivite kitapları örnekleme dahil edilmemiştir. Belirlenen 100 resimli çocuk kitabı seçilirken tek bir yayınevi tercihinde bulunulmamıştır, 26 tane birbirinden farklı yayınevinde basılan çocuk kitapları incelenmiştir. İncelenen kitapların hitap ettiği yaş grubu çalışmacı tarafından belirlenmiştir. Örneklemde yer alan resimli çocuk kitaplarının 18 tanesi 2 yaş ve üzeri çocuklar için, 44 tanesi 3 yaş ve üzeri çocuklar için, 8 tanesi 4 yaş ve üzeri çocuklar için 25 tanesi 5 yaş ve üzeri çocuklar için ve 5 tanesi 6 yaş ve üzeri çocuklar için gelişimsel olarak uygun olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada yer alan 100 resimli çocuk kitabından 56 tanesinde çocuk oyunu bulunduğu görülmüştür.

Veri Toplama Aracı

Belirlenen kitapları incelemek adına çalışmacı tarafından ilgili alanyazın araştırması yapılmış, bu araştırma doğrultusunda kitapları incelemek için bir "Kitap İnceleme Formu" oluşturulmuştur. Çalışmanın güvenilirliği açısından iki ilgili alan uzmanı ve bir tane yayınevi çalışanından uzman görüşü alınarak forma son şekli verilmiştir. Form kitaba ait özellikleri irdeleyen genel bilgiler ve çocuk oyunlarına ait bilgileri irdeleyen oyun kuramları bölümlerinden oluşmuştur.

Kitap inceleme formunda genel bilgiler bölümünde kitaba ait daha çok fiziki özellikler yer almıştır. Bunlar kitabın adı, yazarı, resimleyeni, sayfa sayısı, yayınevi ve benzeridir.

Oyun kuramları bölümünde ise öncelikli olarak resimli çocuk kitaplarında çocuk oyunlarının varlığı irdelenmiştir. Sonrasında ise içerisinde çocuk oyunları bulunan resimli çocuk kitaplarındaki oyunlar Piaget, Parten ve Smilansky'in oyun kuramlarına göre incelenmiştir. Piaget'nin kuramına göre çocuk oyunları alıştırma oyunu, sembolik oyun, kurallı oyun; Parten'in kuramına göre çocuk oyunları katılımsız oyun, seyirci rolünde oyun, tek başına oyun, paralel oyun, birlikte oyun ve işbirlikçi oyun; Smilansky'in kuramına göre çocuk oyunları ise işlevsel oyun, yapı inşa oyunları, sosyodramatik oyun, kurallı oyun aşamalarında incelenmiştir.

Veri Toplama Süreci

Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyon başvurusu sonucunda onaylanan "Etik İzin" formu doğrultusunda çalışmaya başlanılmıştır. Pandemi döneminde internet üzerindeki kitap satış sitelerinin 20 Kasım 2020- 25 Kasım 2020 tarihleri arasında en çok satan 100 resimli çocuk kitabı belirlenmiştir. Çalışmacı tarafından ilgili literatür taraması yapılarak oluşturulan kitap inceleme formu ile Aralık 2020- Ocak 2021 tarihleri arasında seçilen kitaplar belli başlı kurallar doğrultusunda incelenip MAXQDA programına kaydedilmiştir.

Belirlenen kitaplar çalışmacı tarafından belirtilen tarihlerde okunarak kitaplarda yer alan çocuk oyunları Piaget, Parten ve Smilansky'in kuramlarına göre gelişimsel bakış açısı ile incelenmiştir.

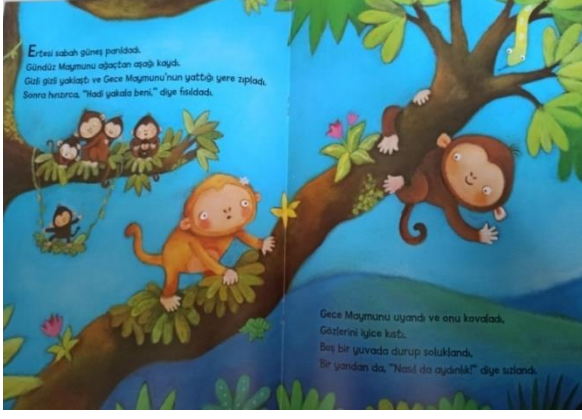
Veri Analizi

Belirlenen 100 kitap çalışmacı tarafından oluşturulan kitap inceleme formu ile incelenmiştir. Formda belirtilen veriler ise nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılarak belli kod ve kategorilere kodlanmıştır. Piaget, Smilansky, Parten başlıklarında 3 kategori oluşturulmuş bunlar; Piaget- Alıştırma Oyunu, Piaget- Sembolik Oyun, Piaget- Kurallı Oyun, Smilansky- İşlevsel Oyun, Smilansky-Yapı İnşa Oyunu, Smilansky-Sembolik Oyun, Smilansky-Kurallı Oyun, Parten-Katılımsız Oyun, Parten-Seyirci Rolünde Oyun, Parten-Tek Başına Oyun, Parten- Paralel Oyun, Parten-Birlikte Oyun, Parten-İşbirlikçi Oyun alt kodlarına ayrılmıştır. MAXQDA 2020 programı kullanılarak kodlama ve harita oluşturma işlemleri gerçekleştirilmiştir. Sonrasında programdan elde edilen veriler doğrultusunda çalışmanın bulguları oluşturulmuş ve yorumlanmıştır. Yorumlama kısmında çalışmanın güvenilirliği açısından araştırmacılar iki ayrı incelemede bulunmuş, daha sonra iki inceleme karşılaştırılarak güvenilirlik sağlanmıştır.

Bulgular

Araştırma kapsamında en çok satan 100 resimli çocuk kitabı incelenmiş, içlerinde yer alan çocuk oyunları Piaget, Smilansky ve Parten'in oyun kuramlarına göre irdelenmiştir. Şekil 1'de (bk. Ekler) görüldüğü üzere her üç teorisyenin kuramlarıyla değerlendirilen oyunlar her kitapta eşit bir şekilde yer almaktadır. Piaget oyun gelişimi kategorisi kendi içerisinde alıştırma/fonksiyonel oyun, sembolik oyun ve kurallı oyun olmak üzere 3 alt koda ayrılmıştır. Alıştırma/fonksiyonel oyun çocukların 0-2 yaş arasında oynadıkları amaçlı ve amaçsız tekrarlanan hareketleri içeren oyunları kapsamaktadır. İncelenen resimli çocuk kitaplarında Piaget'nin alıştırma/fonksiyonel oyun döneminde yer alan 35 çocuk oyunu bulunmaktadır. Alıştırma/fonksiyonel oyuna ilişkin örnek şu şekildedir:

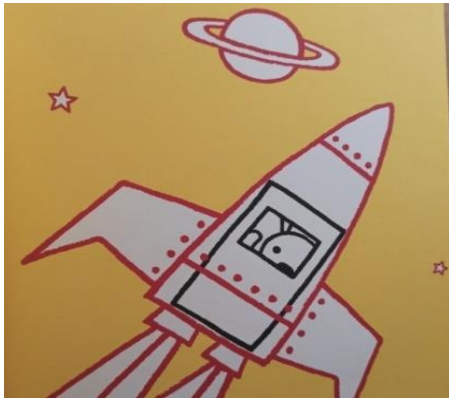
Şekil 2: Piaget Kategorisi Alıştırma Oyun Bölümüne Örnek Resimleme

“Sonra hınzırca “Hadi yakala beni,” diye fısıldadı. Gece maymunu uyanmış ve onu kovaladı.” (Gece Maymunu Gündüz Maymunu, 2019, 16-17s.) ifadesinde maymunların kendi aralarında kovalamaca oynadıkları belirtilmiştir. Şekil 2 (Donaldson, 2019,16-17 s.)’de kaçan ve kovalayan maymunlar görülmektedir. Kovalamaca yinelenen hareketlerden oluşan alıştırmalı/fonksiyonel bir oyundur. Bu sebeple oyun, Piaget’in oyun gelişimi kuramında alıştırmalı/fonksiyonel oyunlar bölümünde yer almıştır.

Sembolik oyun çocukların daha çok ortalama 2-7 yaş arasında oynamayı tercih ettikleri, bir nesnenin işlevini başka bir nesneye yükleyip sembolik olarak oynanan –miş gibi oyunlardır. İncelenen resimli çocuk kitaplarında Piaget’in oyun gelişimi kuramının sembolik oyunlar bölümünde 22 oyunun yer aldığı bulunmuştur. Sembolik oyunlar bölümüne ilişkin örnek şu şekildedir:

Şekil 3: Piaget Kategorisi Sembolik Oyun Bölümüne Örnek Resimleme

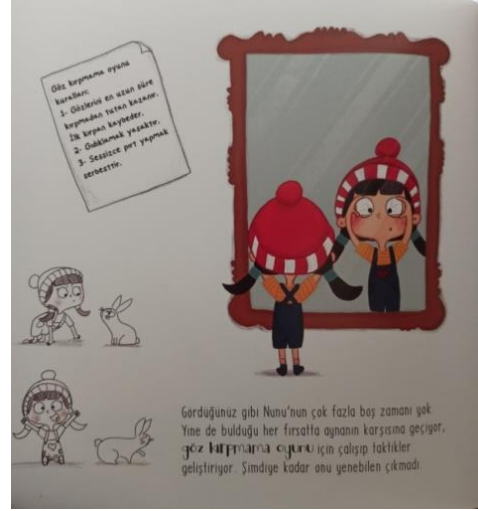

Kitapta karakter bir kutuyu farklı formlara dönüştürerek bir oyun üretmiştir. Şekil 3 (Portis, 2019, 33s.)’te karakter, kutuyu bir uzay mekiğiymiş gibi düşünerek o şekilde oynamaktadır. Karakter kutuya kendi işlevi dışında başka bir işlev yükleyerek oynadığı için sembolik bir oyun oynamaktadır. Bundan dolayı oyun, Piaget’in oyun gelişimi kuramının sembolik oyun bölümünde yer almaktadır.

Kurallı oyunlar genellikle çocuk gelişiminde 7 yaş ve üzeri dönemde çocukların oynadıkları belli kurallarla sınırlandırılmış oyunlardır. İncelenen resimli çocuk

kitaplarında Piaget’in oyun gelişimi kuramının kurallı oyunlar dönemi bölümünde 18 oyun yer almaktadır. Kurallı oyun bölümüne ilişkin örnek şu şekildedir:

Şekil 4: Piaget Kategorisi Kurallı Oyun Bölümüne Örnek Resimleme

“Göz kırpmama oyunu kuralları: 1. Gözlerini en uzun süre kırpmadan tutan kazanır. İlk kırpan kaybeder. 2. Gıdıklamak yasaktır. 3. Sessizce pirt yapmak serbesttir.” (Nunu, 2020, 20s.) ifadesinde bir oyunun sınırlarını çerçevlendiren kurallar belirtilmiştir. Bu bir kurallı oyundur. Şekil 4 (Korçak, 2020, 20s.)’te karakter aynaya karşısında kurallı oyun oynamaktadır. Bundan dolayı incelenen resimli çocuk kitaplarında Piaget’in oyun gelişimi kuramında kurallı oyun bölümünde yer almıştır.

Smilansky’nin oyun gelişimi kuramına göre oyun işlevsel oyun, yapı inşa oyunları, sembolik oyunları ve kurallı oyunlar olmak üzere 4 bölüme ayrılmıştır. İşlevsel oyunlar birbiri ardına yinelenen, amaçlı ya da amaçsız hareketleri içeren oyunları kapsamaktadır. İncelenen resimli çocuk kitaplarında yer alan çocuk oyunlarında Smilansky’in oyun gelişimi kuramından işlevsel oyun bölümünde 32 oyun yer almaktadır. İşlevsel oyuna ilişkin örnek şu şekildedir:

Şekil 5: Smilansky Kategorisi İşlevsel Oyun Bölümüne Örnek Resimleme

"Ela koşmaya ve kendi etrafında dönmeye bayılıyormuş. Etrafta koşuyor ve zıplıyormuş." (Ben Yapmadım, 2020, 9s.) ifadesinde Ela karakterinin koştuğu ve etrafında döndüğü belirtilmiştir. Yukarıda belirtilen hareketler çocuklar için bir oyun işlevi görmektedir. Şekil 5 (Barnard, 2020, 9s.)'te bu bulgu desteklenmiştir. Bundan dolayı kitapla belirtilen oyun, Smilansky'nin oyun gelişimi kuramının işlevsel oyun bölümünde yer almıştır.

Yapı inşa oyunları çocukların bir bütün oluşturmak adına parçaları birleştirdiği, ortaya bir ürün çıkarttıkları oyunlardır. İncelenen resimli çocuk kitaplarında yer alan çocuk oyunlarında Smilansky'in oyun gelişimi kuramından yapı inşa oyunları bölümünde 12 oyun yer almaktadır. Yapı inşa oyunlarına ilişkin örnek şu şekildedir:

Şekil 6: Smilansky Kategorisi Yapı İnşa Oyunu Bölümüne Örnek Resimleme

Şekil 6 (Doerrfeld, 2020, 3-4s.)'da karakterin minik tahta parçalarını birleştirerek bir yapı oluşturduğunu görülmektedir. Bundan dolayı incelenen kitapta yer alan oyun, Smilansky oyun gelişimi kuramının yapı inşa oyunu bölümünde yer almıştır.

Sembolik oyunlar bir nesneye başka bir nesnenin işlevi yüklenerek oyunlaştırılmasıyla oluşur. Bu oyunlara -miş gibi oyunlar ya da hayali oyunlarda denir. İncelenen resimli çocuk kitaplarında yer alan çocuk oyunda Smilansky'nin oyun gelişimi kuramından sembolik oyunlar bölümünde 20 oyun yer almaktadır. Sembolik oyuna ilişkin örnek şu şekildedir:

Şekil 7: Smilansky Kategorisi Sembolik Oyun Bölümüne Örnek Resimleme

"İşte birazdan hazırız yeni oyuna, battaniye dönüşüyor derme çatma bir sala, biz de gemisi fırtınada batan..." (Babamın Battanitesi, 2020, 18-19s) ifadelerinde karakterlerin battaniyeye salın işlevini yükledikleri anlaşılmaktadır. Şekil 7 (Şahinkanat, 2020, 18-19s.)'de karakterler battaniye ile salmış gibi oynadıkları resmedildiği için oyun sembolik oyun olarak değerlendirilmiştir. Bundan dolayı resmedilen oyun, Smilansky oyun gelişimi kuramından sembolik oyun bölümünde yer almıştır.

Kurallı oyunlar belli sınırlarla çerçevelenen, belli bir amacı olan, kuralları önceden netleştirilmiş oyunlardır. İncelenen resimli çocuk kitaplarında yer alan çocuk oyunlarında Smilansky'nin oyun gelişimi kuramından kurallı oyunlar bölümünde 18 oyun yer almaktadır. Kurallı oyun bölümüne ilişkin örnek şu şekildedir:

Şekil 8: Smilansky Kategorisi Kurallı Oyun Bölümüne Örnek Resimleme

Şekil 8 (Would, 2020, 14s.)'de körebe oynayan karakterler resmedilmiştir. Körebe oyununda ebe olan kişinin gözleri bağlı olmalı, ebenin sobelediği kişi yeni ebe olmalıdır. Bu, oyunun önceden belirlenmiş kurallarıdır. Bundan dolayı oyun, Smilansky'nin oyun gelişimi kuramının kurallı oyun bölümünde yer almaktadır.

Parten kategorisi katılımsız/uğraşsız, seyirci rolünde, tek başına, paralel, katılımcı/birlikte, kooperatif/işbirlikçi oyun olmak üzere 6 bölüme ayrılmıştır. Katılımsız/uğraşsız ve seyirci rolünde oyunlar genellikle 0-2 yaş arasında çocukların oynadığı oyunlardır. Çalışma kapsamında incelenen resimli çocuk kitaplarında yer alan çocuk oyunlarında katılımsız/ uğraşsız ve seyirci rolünde oyun yer almadığı için bu bölümlerde herhangi kodlama yapılmamıştır.

Tek başına oyun 2-3 yaş arası çocukların tek başlarına oynadıkları oyunları kapsamaktadır. İncelenen resimli çocuk kitaplarında yer alan çocuk oyunlarında Parten'in oyun kuramına göre tek başına oyun bölümünde 27 oyun bulunmaktadır. Tek başına oyun bölümüne ilişkin örnek şu şekildedir:

Şekil 9: Parten Kategorisi Tek Başına Oyun Bölümüne Örnek Resimleme

Şekil 9 (Starling, 2019, 6s.)’da Tırtık karakterinin çeşitli oyuncaklarla tek başına oynadığı resmedilmiştir. Bu tek başına bir oyundur. Bundan dolayı oyun, Parten oyun kuramında tek başına oyun bölümünde yer almıştır.

Paralel oyun yan yana oturmasına rağmen birbiri ile iletişime geçmeyen, dışarıdan bakıldığında birlikte oynadıkları görünen 3-4 yaş arası çocuk oyunlarını kapsamaktadır. İncelenen resimli çocuk kitaplarında yer alan çocuk oyunlarından Parten’in oyun kuramına göre 15 oyun paralel oyun bölümünde yer almaktadır. Paralel oyun bölümüne ilişkin örnek şu şekildedir:

Şekil 10: Parten Kategorisi Paralel Oyun Bölümüne Örnek Resimleme

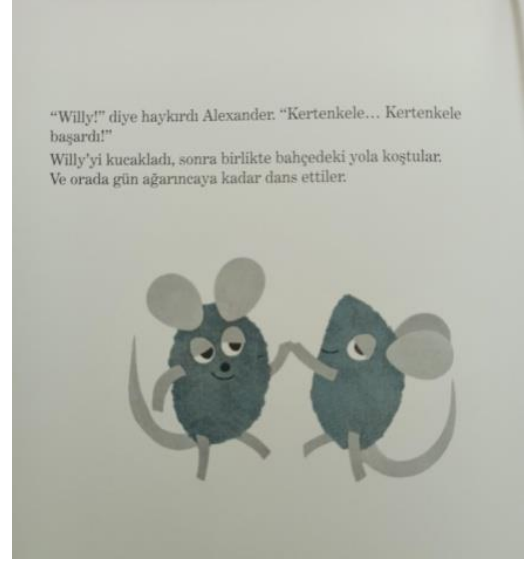

Şekil 10 (Mattioli, 2020, 39s.)’da karakter ve arkadaşı birlikte sallanırlar. Ancak iki arkadaş sallanırken bir etkileşimde bulunmamaktadır. Bu sebeple oyun paralel bir oyundur. Bundan dolayı oyun, Parten’in oyun kuramından paralel oyun bölümünde yer almıştır.

Katılımcı/birlikte oyun çocukların birlikte oynadıkları ancak oynadıkları oyunların belli kurallar doğrultusunda

sınırlanmadığı oyun türüdür. İncelenen resimli çocuk kitaplarında yer alan çocuk oyunda Parten’in oyun kuramında katılımcı/birlikte oyun bölümünde 18 oyun yer almaktadır. Katılımcı/birlikte oyun bölümüne ilişkin örnek şu şekildedir:

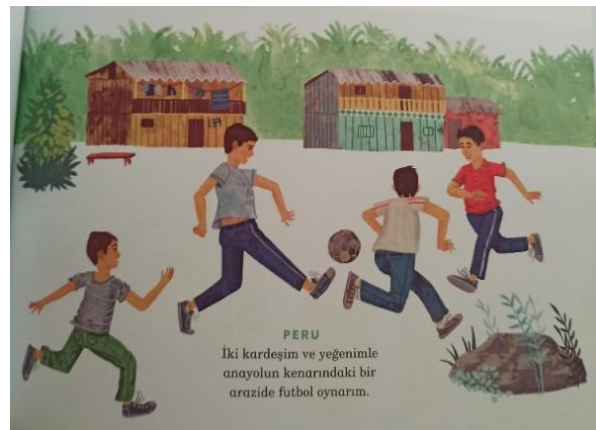
Şekil 11: Parten Kategorisi Katılımcı/Birlikte Oyun Bölümüne Örnek Resimleme

“Ve orada gün ağaruncaya kadar dans ettiler.” (Alexander ve Oyuncak Fare, 2019,32s.) ifadesinde karakterlerin birlikte dans ettiği belirtilmiştir. Şekil 11 (Lionni, 2019, 32s.)’de dans eden fareler resmedilmiştir. Fareler birlikte dans etmektedir ve dansların da herhangi bir kural yoktur. Bundan dolayı oyun, Parten’in oyun kuramından katılımcı/birlikte oyun bölümünde yer almıştır.

Kooperatif/işbirlikçi oyunlar çocukların belli bir amaç kapsamında bir araya geldikleri belli kuralları 4 yaş ve üzeri çocukların oynadıkları olan oyunlardır. İncelenen resimli çocuk kitaplarında yer alan çocuk oyunlarında Parten’in oyun kuramından kooperatif/işbirlikçi oyun bölümünde 14 oyun yer almaktadır. Kooperatif/işbirlikçi oyuna ilişkin örnek şu şekildedir:

Şekil 12: Parten Kategorisi Kooperatif/işbirlikçi Oyun Bölümüne Örnek Resimleme

“İki kardeşim ve yeğenimle anayolun kenarındaki bir arazide futbol oynarım.” (İşte Benim Bir Günüm, 2020, 31s.) ifadesinde karakterlerin futbol oynadığı belirtilmiştir. Şekil 12 (Lamothe, 2020, 31s.)’de de futbol oynayan çocuklar resmedilmiştir. Futbol belli kurallar kapsamında oluşturulmuş hem bir grup oyunu hem bir spordur. Futbol bir oyun olarak kooperatif/işbirlikçi oyundur. Bundan dolayı oyun, Parten’in oyun kuramından kooperatif/işbirlikçi oyun bölümünde yer almıştır.

Sonuç

Bu araştırmada Covid 19 pandemi döneminde en çok satan 100 resimli çocuk kitabının içerisinde yer alan çocuk oyunları Piaget, Smilansky ve Parten’in oyun kuramlarını temel alarak gelişimsel bakış açısıyla incelenmiştir. Araştırma kapsamında kitaplarda yer alan çocuk oyunları Piaget’in kuramı kapsamında alıştırıcı/fonksiyonel, sembolik ve kurallı olmak üzere 3 bölümde; Smilansky’nin kuramı kapsamında işlevsel, yapı inşa, sembolik, kurallı oyunlar olmak üzere 4 bölümde; Parten’in kuramı kapsamında katılımsız, seyirci rolünde, tek başına, paralel, katılımcı/birlikte ve kooperatif/işbirlikçi oyun olmak üzere 6 bölümde incelenmiştir. Çünkü oyun çocukların yetişkinlik yaşamlarının bir provasını yaptıkları herhangi bir kuralı ya da amacı olsun olmasın çocuğun gelişim alanlarını destekleyen bir araçtır (Pehlivan, 2016: 3282). Bunun yanı sıra yine oyun kadar önemli olup çocuğun desteklenmesi adına oldukça işlevsel bir araç olan resimli çocuk kitapları da çocukların gelişiminde büyük bir etki alanına sahiptir. Bundan dolayı resimli çocuk kitapları ve çocuk oyunlarının birlikte incelenmesi uygun görülmüştür. Bu sebeple çocuk kitapları incelenirken kitaplarının içerisinde yer alan öykülerde geçen çocuk oyunları de incelenmiş, bu öykülerin ne kadarı bu faydayı barındırıyor saptanmak istenmiştir.

İncelenen 100 resimli çocuk kitabının 56 tanesinde çocuk oyunları yer almakta, 24 tanesinde oyun kelimesi geçmektedir. İçerisinde çocuk oyunu bulunmayan kitaplarda da oyun kelimesi geçtiği görülmüştür. Resimli çocuk kitabı seçiminde kitabın seslendiği çocuk yaş grubunun saptanması oldukça mühim bir konudur. Bu doğrultuda Çiftçi (2013)’ye göre çocuk edebiyatındaki çocuğa görelilik kavramı, yani incelenen kitabın çocuğun gelişimsel dönemine uygun olup olmaması kitap seçiminde oldukça önemli bir konudur. Bu doğrultuda kitapların üzerinde yer alan kitabın hangi yaşa uygun olduğunu belirten ibare incelenmiştir. İncelenen çocuk kitaplarının yalnızca 13 tanesinin üzerinde hangi yaş grubuna uygun olduğunu belirten ibare olduğu görülmüştür. Pekdoğan (2017) ilgili konu ile alakalı 3-6 yaş arası çocukları olan ebeveynlerle, ebeveynlerin çocuklarına kitap seçimi yaparken dikkat ettiği iç yapı kriterlerini incelediğinde, ebeveynlerin en fazla kitabın çocuğun yaşına uygun olup olmaması kriterini önemsediklerini görmüştür. Bu çalışma doğrultusunda ebeveynlerin kitap seçimi adına kitabın ait olduğu yaş grubunu önemsedikleri görüldüğünde bu araştırma kapsamında bulunan 13 sayısı yetersizdir. Çalışmacı

kitapları çocukların gelişimsel olarak yaş gruplarını baz aldığı 2 yaş ve üzeri, 3 yaş ve üzeri, 4 yaş ve üzeri, 5 yaş ve üzeri, 6 yaş ve üzeri olarak ayırmıştır. İncelenen çocuk kitapları arasında en sık 3 yaş ve üzeri çocuklar için uygunluğu olan kitapların (n:44) yer aldığı bulunmuştur.

Araştırma kapsamında incelenen resimli çocuk kitaplarında yer alan çocuk oyunları her kuramcının kategorisinde eşit olarak kodlanmıştır [(Piaget(n:56), Parten(n:56), Smilansky(56)].

Piaget kategorisi,

Alıştırıcı/fonksiyonel (n:35),

Sembolik (n:22) ve

Kurallı oyunlar (n:18) olmak üzere 3 bölüme ayrılmıştır.

Oyunlarda en fazla görülen aşama alıştırıcı/fonksiyonel(n:35) olarak isimlendirilen 0-2 yaş arası dönemi yer alan amaçlı ya da amaçsız yinelenen hareketlerden oluşan bölümdür.

Smilansky kategorisi,

İşlevsel oyun (n:32),

Yapı inşa oyunları (n:12),

Sembolik oyunlar (n:20) ve

Kurallı oyunlar (n:18) olmak üzere 4 bölüme ayrılmıştır.

Smilansky’in oyun kuramına göre kitaplar incelendiğinde en çok rastlanan oyun türü işlevsel oyun(n:32) olmuştur. Bu oyunlar, Piaget’in alıştırıcı/fonksiyonel oyunları gibi amaçlı amaçsız yinelenen hareketlerden oluşan oyun türüdür. Kitaplarda yer alan oyunlar incelendiğinde bulunan sonuca göre işlevsel oyun(n:32) ve alıştırıcı/fonksiyonel(n:35) oyunun sayıları birbirine oldukça yakın çıkmıştır. Bu durum araştırmanın güvenilirliğini arttırmaktadır. Bunun yanı sıra Toran ve Dilek (2017)’in resimli çocuk kitaplarındaki yer alan çocuk oyunlarını inceledikleri çalışmalarında en çok görülen oyun döneminin Piaget’in alıştırıcı/fonksiyonel dönem olması araştırmanın sonucuna paralellik göstermektedir. Erken çocukluk dönemdeki çocuklar için koşmak, zıplamak, bir nesneyi fırlatmak gibi hareketli oyunlar işlevsel oyun olarak değerlendirildiği ve uzun süre devam ettikleri için bu gibi oyunlardan oluşan işlevsel oyunların Piaget alıştırıcı/fonksiyonel, Smilansky’nin işlevsel oyun kategorisinde en çok oynanan oyun olarak çıkması şaşırtıcı olmamıştır. Ogelman ve ark. (2019) yapmış oldukları çalışmalarında 5 yaşındaki çocukların ebeveynleriyle en çok hangi oyunları oynamayı sevdiğini saptamaya çalışmıştır. Araştırmanın bulgularına göre hem kız hem de erkek çocuklarının anne ve babalarıyla Piaget’in alıştırıcı fonksiyonel, Smilansky’in işlevsel oyunlarının kapsadığı hareketli oyunları oynamayı diğer diğer oyunlara nazaran daha çok tercih ettikleri görülmüştür. Gmitrova ve ark. (2009) erken çocuklukta çocukların en çok hangi oyunları tercih

ettiklerini araştırmak istemişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre çocukların en kurlsız oyun oynamayı tercih ettikleri, bu kurlsız oyunların içerisinde ise en sık –mış gibi oyunları oynadıkları belirtilmiştir. İncelenen resimli çocuk kitaplarının hitap ettikleri kitle ve Gmitrova ve ark. (2009) araştırmasındaki kitlenin, yaş grupları benzer olduğundan dolayı araştırmada Piaget ve Smilansky'nin en çok kodlanan ikinci alt kodu sembolik oyun evresi olması birbirini destekleyici niteliktedir. Stevenson bu durumu çocuklardan mantıksal davranmalarının beklenilmemesi gerektiği ve bunun yanı sıra sembolik oyunların çocuklara çekici geldiği, hayatın sıkıcılığından bir kaçış gibi olduğunu düşündüğünü belirtmiştir (Saracho, 2010: 950). Bu sebeple her iki kuramcının ikinci en çok kodlanan oyun evresinin sembolik oyunlar olması da bilgiyle desteklenebilmektedir.

Parten kategorisi

Katılımsız/uğraşsız oyun(n:0),

Seyirci rolünde oyun(n:0),

Tek başına oyun(n:27),

Paralel oyun(n:15),

Katılımcı/birlikte oyun(n:18),

Kooperatif/iş birlikte(n:14) oyun olmak üzere 6 bölüme ayrılmıştır.

Parten'in oyun kuramına göre incelemede en fazla görülen oyun tek başına oyundur(n:27). Katılımsız/uğraşsız, seyirci rolündeki oyun türüne kitaplarda yer alan oyunları incelendiğinde ulaşılamamıştır. Bu durumun sebebinin örnekleme yer alan kitapların yaş grubunun 3-6 yaş arasında yer alan çocuk kitapları olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Kırman (2019) resimli çocuk kitaplarında yer alan çocuk oyun öğelerini incelediği çalışmasında kitaplardaki oyun Parten, Sherratt ve Peter'in kuramlarını baz alarak sınıflandırmıştır. Çalışmada kitaplarda en sık yer alan oyun türünün birlikte oyun olduğunu saptamıştır. Bu farklılığın sebebinin her iki çalışmada yer alan farklı örneklemlerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu araştırmanın örnekleme grubu okul öncesi dönem çocuklarına hitap eden resimli çocuk kitaplardan oluştuğu için özellikle 3 yaş öncesinde çocukların akranlarıyla gelişimsel anlamda birlikte oyun oynamaları güç olduğundan, bu araştırmanın kodlama kısmında en çok kodlanan oyun türünün tek başına oyun olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak Covid 19 döneminde en çok satan 100 resimli çocuk kitaplarında yer alan çocuk oyunları gelişimsel olarak incelendiğinde kitaplarda yer alan çocuk oyunları Piaget'nin oyun kuramı evrelerinden en çok alıştırmalı/fonksiyonel oyun döneminde, Smilansky'nin oyun kuramı evrelerinden en çok işlevsel oyun

döneminde, Parten'nin oyun kuramı evrelerinden en çok tek başına oyun döneminde yer aldığı saptanmıştır.

Çocuk kitaplarının, çocukların üzerinde iyi ve kötü her anlamda etki gücü oldukça fazladır. Bu sebeple çocuğun en önemli işi olan oyunun, çocuk kitaplarında yer alması çocuğu kitaba yakınlaştıracak, çocuğun kitaptan gördüğü oyunu oynaması, gelişiminin desteklemesi açısından önemli bir rol oynayacaktır. Alan yazında resimli çocuk kitaplarının çocukların gelişimsel düzeylerine uygunluğunu inceleyen yeterli sayıda çalışmaya yer verilmediği görüldüğünden araştırma kapsamında en çok satan resimli çocuk kitaplarında yer alan çocuk oyunları incelenmiştir. Bu çalışma doğrultusunda kitap yayınevlerine, çocuk kitabı yazarlarına, alanda çalışan akademisyenlere şu öneriler verilebilir:

1) Oyunun çocukların gelişimi üzerinde iyileştirici bir etkisi vardır. Çocuklar özellikle erken çocukluk döneminde sevdikleri karakterleri kendileriyle özdeşleştirirler. Bu sebeple resimli çocuk kitaplarında yer alan karakterlerin daha çok oyun oynadığı öyküler arttırılabilir.

2) Resimli çocuk kitaplarında yer alan çocuk oyunları incelendiğinde diğer oyunlara nazaran kurallı oyunlar daha az tercih edilmiştir. Bu kitaplar çocuklara günlük hayatı anlatan ve bunların prova edilmesini sağlayan değerli kaynaklardır. Çocuklar ortalama 7 yaş civarı kurallı oyunlar oynamaya başlamaktadır. Bu döneme başlamadan kitaplar aracılığıyla bu dönemi tanımaları önemlidir. Bundan dolayı resimli çocuk kitaplarında kurallı oyun sayıları arttırılabilir.

3) Resimli çocuk kitapları hitap edecekleri yaşlardaki çocukların gelişimsel dönem özellikleri temel alınarak hazırlanmalıdır. Bundan dolayı resimli çocuk kitapları bir çocuk gelişimi uzmanının danışmanlık sürecinden geçmeli, hitap edilen kitlenin gelişimsel özellikleri baz alınarak hazırlanmalıdır.

4) Yapı inşa oyunları çocukların başta motor becerileri, hayal gücü ve yaratıcılık becerileri olmak üzere birçok gelişimsel alana katkı sağlamaktadır. Yapılan inceleme sonucunda yapı inşa oyunlarının kendi kategorisinde diğer oyun türleri arasında daha az yer aldığı görülmüştür. Bu sebeple legolar, tahta bloklar, küpler, yapbozlar vb. materyaller ile oynanan yapı inşa oyunlarına resimli çocuk kitaplarında daha çok yer verilebileceği düşünülmektedir.

5) Özellikle Covid 19 gibi olağan dışı bir dönemde insanların alışkanlıkları eskiye göre farklılaşmaya başlamıştır. Bu dönemde pandemi sebebiyle yüz yüze olan alışverişler yerini internet üzerinden yapılan alışverişlere bırakmıştır. İnsanların bu dönemlerde kitabevlerine gidip kitapları inceleme gibi fırsatları olmadığı için özellikle bu gibi hassas dönemlerde, basılan kitapların niteliği konusunda yayınevlerinin çok daha hassas çalışması gerektiği düşünülmektedir.

Sadece pandemi gibi olağanüstü dönemleri düşünmeyip, oturduğu bölgede kitabevine gitme şansı olmayan çocuklar da göz önünde bulundurularak internet üzerinden satış yapan kitap satış sitelerinin her kitap için en az 2 sayfasının resmini siteye eklenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Extended Abstract

This research aims to examine the children's games in the best-selling face picture books on the internet sales sites during the COVID-19 period from a developmental point of view. While evaluating the books from a developmental perspective, the game theories of Piaget, Parten, and Smilansky were taken as the basis.

The content analysis method, one of the qualitative research methods, was used in this research, which aims to examine the children's games in the content of the selection of the most popular Turkish books and 100 children's picture books translated into Turkish in the book sales sites that sell them over the internet, according to the game development theories of Piaget, Parten, and Smilansky. The researcher created a "Book Review Form" as a data collection tool" after conducting a literature search. Expert opinion was received from three people, field experts, and a publishing house employee for the book review form created. The book review form consists of two parts: "general information, games, and children's books." One of the qualitative research methods was content analysis to analyze the data obtained from the book review form. The researcher created categories and codes to use the content analysis method. The MAXQDA 2020 program was used while analyzing the data. Then the findings were defined and interpreted. To ensure reliability in the interpretation part, the researchers made separate analyses, and then the two analyses were compared, and reliability was ensured.

It was found that 56 of the 100 children's picture books included in the study featured children's games. When the children's games in the 56 children's picture books are examined according to the game theory of all three theorists, 35 games are in the exercise/functional play stage, 22 games in the symbolic play stage, and 18 games in the rule play stage; from Smilansky's game stages, 32 games are in the functional game stage, 12 games in the building construction game stage, 20 games in the symbolic game stage, and 18 games in the rule game stage; among the game stages of Parten, there are 27 games in the stand-alone game stage, 15 games in the parallel game stage, 18 games in the cooperative/cooperative game stage. Parten's solo play and spectator phases of play could not be noticed in the plays in the books.

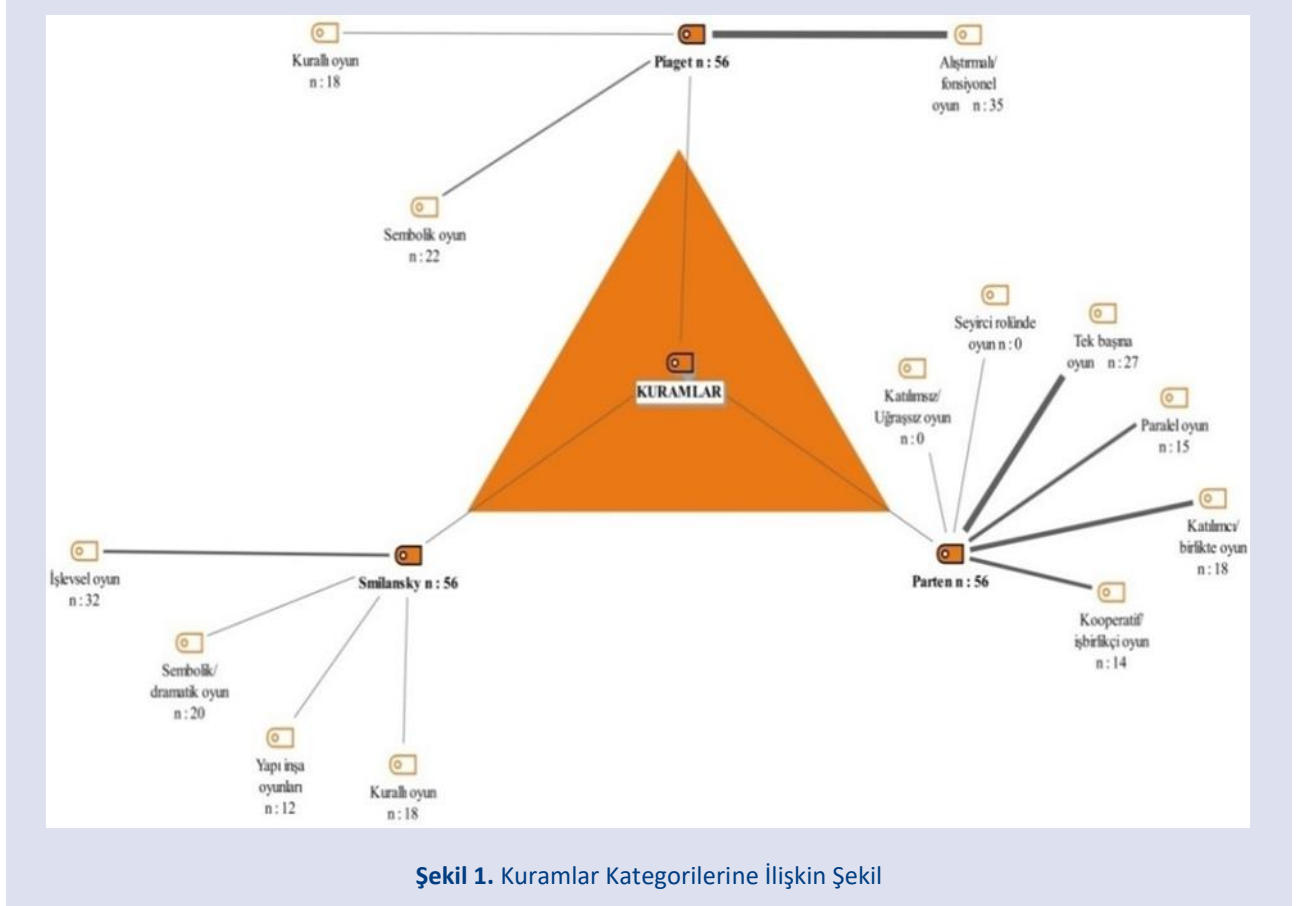
It has been seen that the children's games in the illustrated children's books examined are equally included in each theorist's category (Piaget (n: 56), Parten (n: 56), and Smilansky (56)). They are games consisting of repetitive movements for the 0–2 age period called functional (n: 35). According to Smilansky's game stages,

the books are examined, the most common game stage is available to the game (n: 32). Available games are also exercises or plays in Piaget's game theory. It consists of games primarily of functional and repetitive movements, such as functional games. The fact that the coding numbers of the available game (n: 32) and the exercise/functional (n: 35) games are close to each other increases the reliability of the research. Toran and Dilek illustrate both of these findings. It is parallel to the result of processing the most practical/functional stage in their study, in which they examined the children's games in children's books according to Piaget's game theory. (Toran and Dilek, 2017).

According to Parten's game theory, the most common part of the analysis is the game itself (n: 27). Unattended play and play in the role of spectator were not found in the children's games in the book. Since the plays in the roles of unattended and spectator were primarily encountered in infancy, it was an expected finding that they were not encountered in the plays in the book. Kirman (2019) used the theories of Parten, Sherratt, and Peter while classifying games in his research in which he examined the game elements in children's picture books. The most popular type of game was the game together. The reason for this difference is thought to be the sample difference. Since the sample group of the research is the books that appeal to pre-school children, it is thought that the most coded type of game in coding is the game alone, especially since it is difficult for children before the age of 3 to play games with their peers in a developmental sense.

As a result, when the children's games in the 100 best-selling children's picture books in the COVID-19 period are examined developmentally, the children's games in the books are mainly in the practical/functional game period from Piaget's game theory stages, and the most functional game period from Smilansky's game theory stages. It has been determined that Parten's game theory phases mostly take place in the solitary play period.

Ekler

Şekil 1. Kuramlar Kategorilerine İlişkin Şekil

Kaynakça

- Ahmad, S., Ch, A. H., Batool, A., Sittar, K., ve Malik, M. (2006). Play and Cognitive Development: Formal Operational Perspective of Piaget's Theory. *Journal of Education and Practice*, 7(28), 72-79. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1118552> adresinden erişilmiştir.
- Ateş, S., ve Aktaş, N. (2020). Duygu Durumlarının Farklılaştığı Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Okuyucu Tepkilerinin İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(3): 726-745. doi.org/10.31592/aeusbed.742584.
- Bergen D. (2014). Theoretical Perspectives On Play And Learning. Brooker, E., Blaise, M., ve Edwards, S. (Eds.). *Sage Handbook Of Play And Learning In Early Childhood*. London: Sage.
- Bilir Ş., Dönmez B., (1995). *Hastanede Oyun-Yaş Gruplarına Göre Hastanede Yatan Çocuklar, Çocuk ve Hastane*. Ankara: Sim Matbaacılık.
- Chien, M. Y. G. (1995). *Thematic Fantasy Play Training With Preschool Children* (Doctoral Dissertation). Proquest Dissertations and Theses veritabanından ulaşılmıştır (Yayın No: 9611657).
- Çiftçi, F. (2013). Çocuk Edebiyatında Yaş Gruplarına Göre Kitaplar Ve Özellikleri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1); 125-137. <https://dergipark.org.tr/en/pub/anemon/issue/1835/22367> adresinden erişilmiştir.
- Erdem, A. Ü., Aydos, E. H., ve Çoban, A. (2017). Resimli Çocuk Kitaplarında Yer Alan Olumsuz Duygular Ve Karakterlerin Kullandığı Baş Etme Stratejileri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2): 914-931. doi.org/10.17240/aibuefd.2017.17.30227-326606.
- Fang, Z. (1996). Illustrations, Text, And The Child Reader: What Are Pictures In Children's Story Books For?. *Reading Horizons: A Journal of Literacy and Language Arts*, 37(2); 3. https://scholarworks.wmich.edu/reading_horizons/vol37/iss2/3/ adresinden erişilmiştir.
- Frost, J. L. (2010). *A History Of Children's Play And Play Environments: Toward A Contemporary Child-Saving Movement*. [e- kitap sürümü].
- Gmitrova, V., Podhajecká, M., and Gmitrov, J. (2009). Children's Play Preferences: Implications For The Preschool Education. *Early Child Development And Care*, 179(3); 339-351. <https://doi.org/10.1080/03004430601101883>.
- Güçlü İ. Bölüm 4; Örneklemeler. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. (ss. 90) Ankara: Nobel Yayınları.
- Jones, M. (2001). *Oyun ve Çocuk*. (A. Çayır Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.
- Kırman, A. (2019). *Çocuk Kitaplarında Oyun Ve Oyuncak Kavramının İncelenmesi* [Basılmamış Doktora Tezi]. Ankara; Hacettepe Üniversitesi. <http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/handle/11655/7536> adresinden erişilmiştir.
- Martinez, M., ve Harmon, J. M. (2012). Picture/Text Relationships: An Investigation Of Literary Elements In Picture Books. *Literacy Research And Instruction*, 51(4); 323-343. <https://doi.org/10.1080/19388071.2012.695856>.

- Mellou, E. (1994). Play Theories: A Contemporary Review. *Early Child Development And Care*, 102(1); 91-100. doi:10.17759/chp.2020160307.
- Nicolopoulou, A. (2004). Oyun, Bilişsel Gelişim Ve Toplumsal Dünya: Piaget, Vygotsky Ve Sonrası. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2); 137-169. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000100.
- Ogelman, H. G., Aytac, P., Erol, A., Erdentuğ, F. G., Yolaç, Ö. A., ve Özbilenler, M. G. (2019). Anne-Baba Ve Çocuk Görüşleri Doğrultusunda Oyun. *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal*, 5(2); 65-87. https://dergipark.org.tr/en/pub/iaaoj/issue/43033/510530 adresinden erişilmiştir.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1); 323-343. https://dergipark.org.tr/en/pub/ogusbd/issue/10997/131612 adresinden erişilmiştir.
- Parten, M. B. (1933). Social Play Among Preschool Children. *The Journal Of Abnormal And Social Psychology*, 28(2); 136-147. https://doi.org/10.1037/h0073939.
- Pehlivan, H. (2016). The Role Of Play On Development And Learning. *Journal Of Human Sciences*, 13(2); 3280-3292. https://core.ac.uk/download/pdf/268073494.pdf adresinden erişilmiştir.
- Pekdoğan, S. (2017). 3-6 Yaş Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Resimli Çocuk Kitabı Seçimi Ölçütlerinin İncelenmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, (71);315-326. http://www.ekevakademi.org/Makaleler/1419922183_16%20Serpil%20PEKDOGAN.pdf adresinden erişilmiştir.
- Portko, S. (1985). *A Study Of Play Behavior In Elementary School Children (Pretend Play, Cognitive Aspects)*. [Doctoral Dissertation]. Proquest Dissertations and Theses veritabanından ulaşılmıştır (Yayın No: 8504908.).
- Rubin, K. H., Maioni, T. L., ve Hornung, M. (1976). Free Play Behaviors İn Middle-And Lower-Class Preschoolers: Parten And Piaget Revisited. *Child Development*, 47(2): 414-419.
- Saracho, O. N. (2010). Children's Play İn The Visual Arts And Literature. *Early Child Development And Care*, 180(7); 947-956. https://doi.org/10.1080/03004430802556356.
- Seven, S. (2016). *Oyunun Tarihçesi*. Ogelman, G. H.(Ed.). Yaşamın İlk Yıllarında Oyun: Oyuna Çok Yönlü Bir Bakış. Ankara: Pegem Akademi.
- Sever, S. (2003). *Çocuk ve Edebiyat*. Ankara: Kök.
- Şahin, G. (2014). Okul Öncesi Dönem Çocuk Kitaplarında Görsel Bir Uyarın Olarak Resim. *International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Orturkic*, 9(3); 1309-1324. http://dSPACE.balikesir.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12462/4295 adresinden erişilmiştir.
- Takhvar, M. (1988). Play And Theories Of Play: A Review Of The Literature. *Early Child Development And Care*, 39(1); 221-244. https://doi.org/10.1080/0300443880390117.
- Takhvar, M., ve Smith, P. K. (1990). A Review And Critique Of Smilansky's Classification Scheme And The "Nestedhierarchy" Of Play Categories. *Journal Of Research İn Childhood Education*, 4(2); 112-122.
- Toran, M., ve Dilek, A. (2017). Çocuklar Ve Kitaplar: Piaget'nin Oyun Kuramına Göre Bir Değerlendirme. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, 31(1): 41-54. https://acikerisim.iku.edu.tr/handle/11413/5473 adresinden erişilmiştir.
- Woolley, J. D., & Cox, V. (2007). Development Of Beliefs About Storybook Reality. *Developmental Science*, 10(5), 681-693. https://doi.org/10.1111/j.1467-7687.2007.00612.x.
- Xu, Y. (2010). Children's Social Play Sequence: Parten's Classic Theory Revisited. *Early Child Development and Care*, 180(4); 489-498. https://doi.org/10.1080/03004430802090430.

A Qualitative Study on the Socio-Cultural Origins of Child Bride Marriages: “ I Sacrifice My Daughter to Them”

Ümmü Gülsüm Aslı Nur Doğan^{1,a}, Sevda Mutlu^{2,b,*}

¹ Institute of Social Sciences, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

² Department of Sociology, Faculty of Letters, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

Acknowledgement

This study was produced from the master's thesis titled “Structural Reasons of Child Bride Case in Elazığ Region”.

History

Received: 06/07/2022

Accepted: 08/12/2022

ABSTRACT

Child brides are expressed with the concepts of early marriages and forced marriages. Child bride marriages are marriages formed by girls before they complete their physical and psychological development. The phenomenon of marriage is a conceptualization of adulthood. However, the fact that the adult marriage phenomenon is experienced by children has allowed the definition of child to be considered. In particular, the modernization process has enabled the definition of child to be made more clearly, improving the education conditions of girls, extending the education period and inclusion of girls in economic life. Most importantly, the relationship between mother-child mortality risk and child bride marriages has been clearly demonstrated. The developments have enabled the child bride phenomenon to be defined as a social problem.

In this study, it was tried to determine the socio-cultural reasons of the child bride phenomenon. Literature searches were made. Since the study is considered as a special and detailed subject, it was prepared as a qualitative research. In-depth interview technique was used in the study. The sample is limited to 25 people who are child brides in Elazığ region. The data were analyzed in the MAXQDA/2020 qualitative research program. The reasons for early marriages were analyzed into categories and subcategories. In the research, it was concluded that many factors such as lack of education, poverty, rural life, domestic violence, abuse events, gender discrimination, belief, destiny, honor, traditional and cultural structure are effective in child bride marriages. With the belief that it will contribute to the literature, the importance of the subject has been emphasized and suggestions have been presented.

Keywords: *Sociology, Child Brides, Early Marriages, Lack of Education, Poverty.*

Çocuk Gelin Evliliklerinin Sosyo-Kültürel Kökenlerine İlişkin Nitel Bir Çalışma: “ Ben Kızımı Onlara Kurban Ederim”

Bilgilendirme

Bu çalışma “Elazığ Yöresinde Çocuk Gelin Olgusunun Yapısal Nedenleri” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Süreç

Geliş: 06/07/2022

Kabul: 08/12/2022

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

ÖZ

Çocuk gelinler, erken yaş evlilikler ve zoraki evlilikler kavramları ile ifade edilmektedir. Çocuk gelin evlilikleri, kız çocuklarının fiziksel ve psikolojik olarak gelişimlerini tamamlamadan meydana getirdiği evliliklerdir. Evlilik olgusu yetişkinliğe ait bir kavramsallaştırma değildir. Fakat yetişkinliğe ait evlilik olgusunun çocuklarda yaşanması çocuk tanımı üzerinde düşünülmesine olanak sağlamıştır. Özellikle modernleşme süreci, çocuk tanımının daha net yapılabilmesine, kız çocuklarının eğitim şartlarının iyileştirilmesine, eğitim süresinin uzatılmasına ve kızların ekonomik hayata dâhil olmalarına olanak sağlamıştır. En önemlisi de anne-çocuk ölüm riskinin çocuk gelin evlilikleriyle olan ilişkisi çok net bir şekilde ortaya konulmuştur. Yaşanan gelişmeler çocuk gelin olgusunun bir sosyal sorun olarak tanımlanmasını sağlamıştır.

Bu çalışmada çocuk gelin olgusunun sosyo-kültürel nedenleri belirlenmeye çalışılmıştır. Literatür taramaları yapılmıştır. Çalışma, özel ve detaylı bir konu olarak düşünüldüğü için nitel araştırma halinde hazırlanmıştır. Çalışmada derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Örnekler, Elazığ yöresinde çocuk gelin olan 25 kişi ile sınırlandırılmıştır. Veriler, MAXQDA/2020 nitel araştırma programında analiz edilmiştir. Erken yaşlardaki evliliklerin nedenleri kategoriler ve alt kategoriler halinde incelenmiştir. Araştırmada çocuk gelin evliliklerinde eğitimsizlik, yoksulluk, kırsal yaşam, aile içi şiddet, istismar olayları, cinsiyet ayrımcılığı, inanç, kader, namus, geleneksel ve kültürel yapı gibi birçok faktörün etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatüre katkı sağlayacağı kanaatiyle konunun önemi vurgulanarak öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Sosyoloji, Çocuk Gelinler, Erken Evlilikler, Eğitimsizlik, Yoksulluk.*

^a ummugulsumaslinurdogan@gmail.com ^{ORCID} <https://orcid.org/000-0001-8318-7867>

^b mutlusevda75@gmail.com

^{ORCID} <https://orcid.org/000-0001-5196-1379>

How to Cite: Doğan Ü.G.A.N., Mutlu S, (2022) A Qualitative Study on the Socio-Cultural Origins of Child Bride Marriages: “ I Sacrifice My Daughter to Them”, CUJOSS, 46(2): 218-235

Giriş

Kız çocuklarının erken yaşta evlendirildiği toplumlar genellikle gelişmemiş, gelişmekte olan toplumlardır. Bu toplumlarda bireylerin eğitim ve ekonomik düzeyleri düşük kaldığı için geleneksel kalıplardan evlilikler süreklilik kazanmaktadır. Erken yaş evlilikleri eğitim seviyesi düşük ve bilgiye erişim imkânı bulunmayan bireyler arasında daha yaygındır. Bu bireylerin eğitimsiz olması erken yaş evliliklerinin çocuklara vereceği zararı fark etmemelerine neden olmaktadır. Bununla birlikte erken yaş evliliklerine ilişkin; evliliklerle ilgili gündelik yaşamdaki öncelikleri, pratikleri ve algıları da bu evliliklerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Yıldız, 2018: s. 41).

Çocuk gelin evliliklerinin dünya haritasındaki okumasına bakıldığında, 20-24 yaş arası kadınların %36'sının 18 yaşına ulaşmadan evlendiği belirtilmektedir. Çocuk gelinlerin en sık görüldüğü Güney Asya'da, 15-24 yaş arası kişilerin %48'inden fazlasının 18 yaşına gelmeden evlendiği saptanırken, Afrika'da bu oranın %42 (Doğu ve batı Afrika'da %60'lara varan oranlar bildirilmektedir), Latin Amerika ve Karayipler'de ise %29 civarında olduğu bilinmektedir. Ortadoğu'da çocuk gelinlerin sık görüldüğü Yemen ve Filistin'de, 18 yaş altındaki kız çocuklarının yaklaşık %50'sinin evli olduğu saptanmıştır. Hindistan'da ise kız çocuklarının %40-60'ını çocuk gelinler oluşturmaktadır. Afganistan'da kızların %54'ü, Bangladeş'te ise %51'i 18 yaşına gelmeden evlenmekte veya evlendirilmektedir (Boran vd. 2013: 58). Yine UNFPA (Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu tarafından yayınlanan Dünya Nüfus Raporuna ait veriler) (2020) tarafından dünyada, her 5 çocuktan 1'i evlidir. Bu sayı her yıl 12 milyon kız çocuğunun 18 yaşına basmadan evlendirilmesi anlamına gelirken bugün için ise cinsiyet temelli bakıldığında 18 yaşından önce evlenen her 10 çocuktan 9'unun ise kız çocuğu olduğunu göstermektedir.

Toplumumuzda bundan kırk, elli yıl öncesinde çocuk yaşta evlilikler oldukça yaygındı. O dönem hemen hemen her kız çocuk on sekiz yaşına gelmeden, üstelik ortalama evlilik yaşları on beş iken evleniyor, evlendiriliyordu. Tarım toplumu yapısında ve ataerkil aile sisteminde bu bir sorun olarak görülüyordu. Öyle ki, çocuk yaşta evlendirilen kız çocuğu için bu yaşta evlenmek olağanüstü bir durum değildi. Çünkü ablası da aynı yaşlarda evlendiriliyordu, eve gelen gelin kızın da yaşı aynıydı. Modernleşme süreci kadın haklarında özellikle de hukuki, ekonomik, siyasi ve eğitim alanlarında önemli iyileştirmeler getirdi. Sanayileşme ve kentleşme süreci ile birlikte kız çocukları okula gittiler ve iş hayatına atıldılar. Maddi temellerinden yoksun bir modernleşme sürecine giren toplumumuzda modernliğin ulaşamadığı bölgelerde bireyler vardır. Bu bölgelerdeki kız çocukları hala çocuk yaşta evlendiriliyorlar(Çetin, 2020: 114-116). Bu bağlamda moderniteden bakıldığında çocuk yaşta evlilikler bir sosyal sorun olarak görülmeye başlandı. Akademik literatürde de bu sorun Aydın 2013; Aydın 2019; Bolat 2013; Boyraz 2019; Bütün 2018; Çakır 2013; Kilit 2019; Sezer 2019; Soysaltürk 2020; Tan 2017; UNICEF 2017; UNFPA 2021;

Yıldız 2019, vd. tarafından yapılan çalışmalarda da 'Çocuk Gelinler' şeklinde kavramsallaştırılmıştır.

Bu sorun, Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği'nin 2006 yılından bu yana erken yaşta ve zorla evlilikler üzerine çalışmalar yürütmesi ile ülke gündemine taşınmıştır (Gezer Tuğrul, 2018: 4). Uçan Süpürge 'nin "Çocuk Gelinler: Yıkıcı Gelenekler ve Ataerkil Sosyal Mirasın Mağdurları" projesi, her üç evlilikten birinin erken yaşta yapıldığı ve evli kadınların yüzde 33'ünün çocuk gelin olduğu Türkiye'de, meseleyi ülke gündemine almayı, siyasi mekanizma içinde tartışılır kılmayı hedeflemiştir. Bu proje birçok vakfın da desteğini alarak, 54 ilde çalışmalar yürüterek yaklaşık 20 bin kadına erken evlilik üzerine film gösterimi yapmış ve ilköğretim okullarında bilinçlendirme çalışmaları gerçekleştirmiştir (STGM, 2010).

Bu sorun daha sonraları TBMM'ye Millet Vekilleri aracılığıyla taşınmış, 2009'da erken evliliklerin neden ve sonuçlarından oluşan bir rapor hazırlanmıştır. TBMM' nin Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (2010) raporu erken yaşta evliliklerin nedenlerine ilişkin şu tespitlere yer vermiştir:

- 1) Gelenek, görenek ve dini inançların yanlış algılanmasının erken yaşta evlenmeyi hızlandırdığı,
- 2) Küçük yaşta yapılan evliliklerde, kocaya itaatin ve yeni yuvaya uyumun daha kolay olacağına inanıldığı,
- 3) Erkek aileleri de kendilerine uyumu daha kolay olsun diye mümkün olduğunca küçük yaşta gelin almak istedikleri,
- 4) Erken yaşta evliliklerin genç kızların karşı cinsle evlilik dışı ilişkiye girmelerine ve hamile kalmalarına engel olacağı kanaatinin yaygın olarak görüldüğü sonuçlarına ulaşılmıştır.

Toplum ve birey açısından sağlıklı bir evlilik için evlenecek bireylerin yasal evlilik yaşını doldurmuş olmaları, daha da önemlisi evliliğin sorumluluklarını alabilecek olgunluğa ve bilince sahip olmaları ve rızalarının bulunması gerekmektedir. Gelişimlerini tamamlayamadan evlendirilen çocukların doğal gelişim süreci de sekteye uğramaktadır. Çocuk yaşta evliliklerde şiddete maruz kalma riski daha yüksek olup psikolojik ve fiziksel rahatsızlıklar, intihara teşebbüs riskini arttırmaktadır. Yine cinsel yolla bulaşan hastalıklar daha sık görülmektedir (Aktepe vd., 2017: 416). Çocuk gebeliklerinde ise zor ve ölü doğum yapma, düşük yapma, anne-çocuk ölüm riskleri artmakta ve hastalıklar da sıklıkla görülmektedir (Subaşı, 2021: 3). Çocuk hakları ihlali ve istismarı, anne ve çocuk ölüm riskleri çerçevesinde, erken yaşlarda evlendirilen veya evliliğe gizil bir şekilde yönlendirilen kız çocukları düşünüldüğünde; konunun vicdani açıdan tekrardan sorgulanması gerektiğine dair bir kanaat oluşturmaktadır. Erken yaşlarda evlendirilen kız çocuklarının; yeni dünyanın bilgi ağından ve yaşam tecrübesinden uzak kaldığı, yaşam tecrübesinden uzak kalan kız çocuklarının kişilik geliştirmede zorlandıkları UNICEF tarafından belirtilmektedir. Erken yaşta yapılan evlilikler, kadınların ve kız çocuklarının toplumdaki eşitsiz konumunu pekiştirmekle beraber, yaşam fırsatlarına ilişkin

tercihlerini de azaltmaktadır. Kız çocukları ve kadınlarımızı; eğitimsizlik, yoksulluk, cahillik ve bağımlılığın çıkmaz döngüsüne hapseden bu evlilikler, onların geleceğe dair hayallerini de ellerinden çekip almaktadır. Erken yaşta yapılan bu evliliklerin bir çocuk hakkı, kadın hakkı ve insan hakkı ihlali olduğu kabul edilmiştir (TBMM, 2009: 4). Yapılan düzenlemelere rağmen günümüzde tam olarak sayısını bilemediğimiz küçük yaşlarda evlendirilen ve birçok kız çocuğu bulunmaktadır. Bu kız çocuklarından sadece biri, 17 Şubat 2022'de zorla evlendirilmek için sözlendirildiği kişi tarafından vahşice öldürülen 16 yaşındaki S.Ş. 'dir(hurriyet.com.tr). Acımasızca öldürülen bu kız çocuğu bir çocuk gelin adayıydı. Tıpkı kendinden önce zorla evlendirilmiş ve evliliğe gizil bir şekilde yönlendirilmiş diğer kız çocukları gibi. Çocuk gelin olgusunun bilimsel açıdan incelenmesi gereken bir konu olduğu, bu olayla birlikte bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Sosyal sorunu çözebilmenin en temel yollarından biri sorunun bilimsel olarak araştırılarak nedenlerinin ortaya çıkarılmasıdır. Çocuk yaşta ve zorla evliliklerin önüne geçilebilmesi için, sosyo-kültürel nedenlerin irdelenmesi gerekmektedir. Bu araştırma bu amaçla yapılmıştır. Bu araştırmada, ÇG' lerle yapılan derinlemesine mülakatlarla sorun detaylı bir şekilde ele alınarak verilerin analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar ile bu araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı ve var olan boşlukları dolduracağı inancı oluşmuştur.

Çalışmada çocuk gelin kavramı kısaltılarak ÇG olarak sıklıkla kullanılmıştır. Pejoratif bir çağrışım içeren ÇG kavramsallaştırmasının kullanılmasının nedeni konuya daha fazla dikkat çekerek, farkındalık kazandırmaktır. "Ben Kızımı Onlara Kurban Ederim" ifadesi bir katılımcıya aittir. Soruna dikkat çekmesi açısından bu ifade makale başlığında kullanılmıştır.

Araştırma Konusu ve Amacı

Araştırmanın konusu, Çocuk Gelin evliliklerinin yapısal, kültürel ve toplumsal nedenleridir. Araştırmanın amacı, çocuk yaşlarda evlendirilmiş ya da evliliğe yönlendirilmiş kız çocuklarının evliliklerinin altında yatan sosyo-kültürel nedenleri tespit etmektir.

Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evreni Elazığ ili olup, örnekleme ise Çocuk Gelin olan 25 katılımcıdan oluşmaktadır.

Yöntem, Teknik ve Veri Toplama Aracı

Bu çalışma, nitel bir araştırmaya dayanmaktadır. Çalışmada, derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine mülakat tekniği ile ÇG' lerin kendi deneyimleri ışığında evliliklerinin nedenlerine ilişkin veriler toplanmaya çalışılmıştır. Kartopu örneklem tekniği ile ulaşılan katılımcılardan ilk olarak telefon üzerinden randevu alınmıştır. Katılımcıların belirlediği tarih ve saatlerde evlerine gidilmiş ve mülakatlar bizzat

araştırmacı tarafında yapılmıştır. Covid-19 Pandemisi nedeniyle mülakatlar 13 ay sürmüştür. Mülakatlar 2020 Nisan ayında başlamış, 2021 Mart ayında ise tamamlanmıştır. Çalışmanın etiği açısından katılımcıların her birinden tek tek onay alınarak, mülakatlar esnasında ses kayıtları alınmıştır. Mülakatların en kısısı 15 dakika, en uzununu ise 57 dakika sürmüştür.

Mülakat soruları literatür taranarak oluşturulmuş, oluşturulan sorulara ilişkin uzman görüşü alınarak çalışmanın güvenilirliği artırılmıştır. Mülakatların bizzat araştırmacı tarafından yapılması, araştırmacının derinlemesine gözlemler yapmasına ve katılımcılara ilişkin kişiye özel notlar tutarak analiz aşamasında bunlardan yararlanılmasına sağlamıştır. Böylece çalışmanın güvenilirliği arttırılmıştır.

Mülakat Soruları

Mülakat soruları demografik sorular ve evlilik sürecine ilişkin sorular olmak üzere iki ana bölümden ve toplamda 20 sorudan oluşmaktadır:

a) Demografik Sorular

- 1) Kaç yaşındasınız?
- 2) Siz ve eşiniz kaç yaşında evlendiniz ya da evlendirildiniz?
- 3) Medeni durumunuz nedir?
- 4) Sizin ve eşinizin eğitim düzeyiniz ve mesleğiniz nedir?
- 5) Anne-babanızın eğitim düzeyi nedir?
- 6) Herhangi bir işte çalışıyor musunuz?
- 7) Evlenmeden önce refah durumunuz nasıldı?
- 8) Evlendikten sonra refah durumunuz nasıldı?
- 9) Evlenmeden önce aile tipiniz nasıldı?
- 10) Evlendikten sonraki aile tipiniz nasıldı?
- 11) Evlilik öncesinde nerede yaşıyordunuz?
- 12) Evlilik sonrasında nerede yaşamaya başladınız?

b) Evlilik Sürecine İlişkin Sorular?

- 1) Nasıl evlendiniz ya da evlendirildiniz?
- 2) Evlilik kararını kim verdi?
- 3) Evleneceğinizi öğrendiğinizde ne hissettiniz ve tepkiniz ne oldu?
- 4) Sizce erken yaşta evlendirilmenizin nedenleri neydi?
- 5) Yaşadığınız çevre erken evliliklere nasıl bakılıyor?
- 6) Resmi nikâhınız var mı?
- 7) Dini nikâhınız var mı?
- 8) İlk kıyılan nikâhınız hangisiydi?

Verilen Analizi ve Yorumlanması

Bu araştırmada, metinleri nitel olarak analiz etmeye ve verilerin yorumlanmasına yardımcı olan MAXQDA/2020 Nitel Araştırma Programı kullanılmıştır. Mülakatların ses kayıtları Word programında transkripsiyonlara dönüştürülmüştür. Transkripsiyonlara dönüştürülen belgeler, MAXQDA programına yüklenmiştir. Araştırmacıların çalışmalarını, metinlerini ve saha

bulgularını nitel olarak analiz etmek ve değerlendirmek için programa yüklenen bu belgeler konularına göre sınıflandırılmıştır. Sınıflandırmaların her birine kodlar atanmıştır. Atanan kodlar çalışmanın amacına uygun olarak mapler halinde sunulmuştur. Maplerin analizleri yapılarak, katılımcıların ifadelerinden de alıntılar yapılarak yorumlanmıştır. Katılımcıların isimleri çalışmada kullanılmamıştır. Katılımcıların isimleri yerine katılımcılara K-1, K-2, K-3... gibi kodlar verilmiştir.

Araştırma Bulguları

Bulgular, sosyo-demografik bulgular ve çocuk gelin evliliklerinin nedenlerine ilişkin bulgular olmak üzere iki ana başlıkta kategorize edilerek yorumlanmıştır.

Sosyo-Demografik Bulgular

Katılımcıların sosyo-demografik bilgileri aşağıda (Tablo 1) verilmiştir.

Tablo 1 : Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri

	Değişkenler	Sayı	Toplam
Yaş	13-17 Yaş	1	25
	18-30 Yaş	9	
	31-50 Yaş	7	
	41-50 Yaş	0	
	51-72 Yaş	8	

Evlilik Yaşı	13 Yaş	1	25
	14 Yaş	2	
	15 Yaş	4	
	16 Yaş	11	
	17 Yaş	7	
Eşin Yaşı Evlilik	17 Yaş ve Altı	1	25
	18-30 Yaş	22	
	31-40 Yaş	1	
	41-50 Yaş	0	
	51 Yaş ve Üstü	1	
Medeni Durum	Evli	18	25
	Boşanmış	4	
	Dul/Eşi Vefat Eden	3	
Meslek	Ev Hanımı (Ücretsiz Hane İçi Çalışan)	23	25
		2	

Eş Meslek	Sigortasız Hane Dışı Çalışan		25
	Sigortasız Serbest Meslek Çalışanı	13	
	Memur	8	
	Esnaf	3	
Eğitim Durumu	Sigortalı Meslek Çalışanı	1	25
	Okur-Yazar Değil	6	
	Sadece Okur-Yazar	1	
	İlkokul Mezunu	9	
Anne Eğitim Durumu	Ortaokul Mezunu	8	25
	Lise ve Dengi Mezunu	1	
	Okur-Yazar Değil	18	
	Sadece Okur-Yazar	6	
Baba Eğitim Durumu	İlkokul Mezunu	1	25
	Okur-Yazar Değil	9	
	Sadece Okur-Yazar	10	
	İlkokul Mezunu	4	
Eş Eğitim Durumu	Ortaokul Mezunu	2	25
	Okur-Yazar Değil	2	
	Sadece Okur-Yazar	5	
	İlkokul Mezunu	4	
Evlilik Öncesi Refah Durumu	Lise ve Dengi Mezunu	10	25
	Yüksek Okul Mezunu	1	
	Lisans Mezunu	1	
	Yoksul	11	
Evlilik Sonrası Refah Durumu	Orta	11	25
	Zengin	3	
	Yoksul	1	
Evlilik Öncesi Aile Tipi	Geniş Aile	15	25
	Çekirdek Aile	9	
Evlilik Sonrası Aile Tipi	Geniş Aile	20	25
	Çekirdek Aile	5	
Evlilik Öncesi	Geniş Aile	22	25
	Kır Yaşamı	3	
Evlilik Sonrası	Geniş Aile	22	25
	Kır Yaşamı	16	

Mekansal Yaşam	Kent Yaşamı	9	
Evlilik Sonrası	Kır Yaşamı	14	25
Mekansal Yaşam	Kent Yaşamı	11	

Katılımcıların şu anki yaşları incelendiğinde, 13- 17 yaş aralığında olan katılımcı sayısı 1, 18-30 yaş aralığında olan katılımcı sayısı 9, 31-50 yaş aralığında katılımcı sayısı 7, 41-50 yaş aralığında katılımcı sayısı 0, 51-72 yaş aralığındaki katılımcı sayısı 8'dir. Bu verilerden hareketle yakın zamanda yapılan evliliğin bir tane olduğu, geçmiş zamanda daha sık yapıldığını söyleyebiliriz.

Katılımcıların evlilik yaşları incelendiğinde, 13 yaşında evlenen katılımcı sayısı 1, 14 yaşında evlenen katılımcı sayısı 1, 15 yaşında evlenen katılımcı sayısı 4, 16 yaşında evlenen katılımcı sayısı 11, 17 yaşında evlenen katılımcı sayısı 7'dir. Evlilik yaşının ağırlıklı olduğu yaş aralığının 16 ve 17 olduğu gözlemlenmektedir.

Katılımcıların eşlerinin evlilik yaşları incelendiğinde ise, 17 yaş ve altında evlenen katılımcı eş sayısı 1, 18-30 yaş aralığında evlenen katılımcı eş sayısı 22, 31-40 yaş aralığında evlenen katılımcı eş sayısı 1, 41-50 yaş aralığında evlenen katılımcı eş sayısı 0, 51 yaş ve üstünde evlenen katılımcı eş sayısı 1'dir. Katılımcıların eşlerinin evlilik yaşlarının 18-30 yaş aralığında ağırlıklı olduğu belirlenmiştir. Bu bulgulara bakılarak, erkeklerin çocuk yaşta evlenme oranının düşük olduğu söylenebilir.

Katılımcıların medeni durumları incelendiğinde, 18 katılımcının evli olduğu, 4 katılımcının boşanmış olduğu, 3 katılımcının dul/ eşi vefat eden olduğu belirlenmiştir.

Katılımcıların meslekleri incelendiğinde, 23 katılımcının ev hanımı (ücretsiz hane içi çalışanı) olduğu, 2 katılımcının ise sigortasız hane dışı çalışanı olduğu belirlenmiştir. Bu bulgulara bakılarak, katılımcıların büyük çoğunluğunun ekonomik özgürlüğünün olmadığı, çalışan iki katılımcının ise çalışma koşullarının güvenceli olmadığı söylenebilir.

Katılımcıların eşlerinin meslekleri incelendiğinde, 13'ünün sigortasız serbest meslek çalışan olduğu, 8'inin memur olduğu, 3'ünün esnaf olduğu ve 1'irinin sigortalı serbest meslek çalışan grubunda olduğu belirlenmiştir.

Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde, okur-yazar olmayan katılımcı sayısı 6, sadece okur-yazar olan katılımcı sayısı 1, ilkokul mezunu olan katılımcı sayısı 9, ortaokul mezunu olan katılımcı sayısı 8, lise ve dengi mezunu olan katılımcı sayısı 1'dir. Katılımcıların anne eğitim durumları incelendiğinde, okur-yazar olmayanların sayısı 18, sadece okur-yazar olanların sayısı 6 ve ilkokul mezunu olanların sayısı 1'dir. Katılımcıların baba eğitim durumları incelendiğinde, okur-yazar olmayanların sayısı 9, sadece okur-yazar olanların sayısı 10, ilkokul mezunu olanların sayısı 4, ortaokul mezunu olanların sayısı 2'dir. Katılımcıların eşlerinin eğitim durumları incelendiğinde, okur-yazar olmayanların sayısı 2, sadece okur-yazar olanların sayısı 2, ilkokul mezunu olanların 5, ortaokul mezunu olanların sayısı 4, lise ve dengi okul mezunu olan katılımcı eş sayısı 10, yüksekokul mezunu olan katılımcı eş

sayısı 1, lisans mezunu olan katılımcı eş sayısı 1'dir. Katılımcıların kendilerinin, anne-baba ve eşlerinin eğitim düzeylerinin düşük olduğu özellikle de kendilerinin evlilik kararını veren anne-babalarının eğitim düzeylerinin çok daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Ebeveyn eğitim düzeylerinin düşük olduğu aile yapılarında erken yaş evliliklerinin daha fazla olduğu düşünülmektedir.

Yapılan birçok araştırmada erken yaş evliliklerin ana faktörünün eğitimsizlik olduğu belirtilmiştir (Aydın 2013; Aydın 2019; Bolat 2013; Boyraz 2019; Bütün 2018; Çakır 2013; Kilit 2019; Sezer 2019; Soysaltürk 2020; Tan 2017; UNICEF 2017; UNFPA 2021; Yıldız 2019).

Katılımcıların evlilik öncesi refah durumları incelendiğinde, yoksul olan katılımcı sayısı 11, orta seviyeli olan katılımcı sayısı 11, zengin olan katılımcı sayısı ise 3'tür. Katılımcıların evlilik sonrasındaki refah durumları incelendiğinde ise, yoksul olan katılımcı sayısı 1, orta seviyeli olan katılımcı sayısı 15, zengin olan katılımcı sayısı ise 9'dur. Bu verilerden hareketle, çocuk yaşta evlendirilen kız çocuklarının genellikle yoksul ailelerden geldikleri ve ekonomik açıdan daha iyi bir aileye gelin olarak gittikleri söylenebilir.

Katılımcıların evlilik öncesindeki aile tipleri incelendiğinde, çekirdek aile tipine sahip katılımcı sayısı 5, geniş aile tipine sahip katılımcı sayısı ise 20'dir. Katılımcıların evlilik sonrasındaki aile tipleri incelendiğinde, çekirdek aile tipine sahip katılımcı sayısı 3, geniş aile tipine sahip katılımcı sayısı 22'dir. Katılımcıların çoğunluğunun geniş aileden geldikleri ve yine geniş aileye gelin olarak gittikleri söylenebilir.

Katılımcıların evlilik öncesinde yaşadıkları yerler incelendiğinde, kır yaşamına sahip katılımcı sayısı 16, kent yaşamına sahip katılımcı sayısı 9'dur. Katılımcıların evlilik sonrasında yaşadıkları yerler incelendiğine, kır yaşamına sahip katılımcı sayısı 14, kent yaşamına sahip katılımcı sayısı 11'dir. Katılımcıların genellikle kır kökenli olduklarını gözlemlenmiştir.

Sosyo-demografik bulgular sonucunda, katılımcıların çoğunluğunun eğitimsiz, yoksul, kır kökenli ve geniş ailelerde yetiştikleri, gelin olarak gittikleri ailelerinin hemen hemen benzer özelliklere sahip oldukları tespit edilmiştir.

Çocuk Gelin Olgusunun Nedenlerine İlişkin Bulgular Ve Tartışma

Bu araştırmada ÇG olgusunun sosyo-kültürel nedenlerine odaklanılmıştır. MAXQDA programında oluşturulan Harita ile (Harita 1) ÇG evliliklerinin nedenleri hiyerarşik olarak sıralanarak alt kodlarla birbirine bağlanmıştır. Bu kodlar erken evliliklerin genel nedenleri adlı kodun altında olmak üzere on ayrı kod ile detaylandırılmıştır (harita 1 için ekler kısmına bakınız).

Harita 1'de ÇG evliliklerinin nedenleri olarak kodlanan 10 temel kod aşağıdaki gibidir:

- 1) Sosyoekonomik faktörler,
- 2) Siz ve eşiniz kaç yaşında evlendiniz ya da evlendirildiniz?
- 3) Ataerkil Sistem Kalıpları ve Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı,

- 4) İnanç-Kader-Namus,
- 5) Kültürel Öğeler
- 6) Çocuk İhmal Ve İstismarları
- 7) Aileye İlişkin Faktörler
- 8) Mutlu yuva figürü,
- 9) Aşk
- 10) Bilinçsizlik

Bu kodlar ÇG evliliklerinin genel nedenleri olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte bu kodların kendi içerisinde alt kodları bulunmaktadır. Kodların ve alt kodlarının analiz ve yorumlanması kısa başlıklar halinde yapılmıştır.

Sosyoekonomik Faktörler Kodu ve Alt Kodlarını Tartışma

Sosyoekonomik faktörler iki alt kod olarak, yoksulluk ve kırsal yaşam ile kodlanmıştır. Fakat sosyoekonomik faktörler eğitimsizlik başta olmak üzere birçok etkeni kendi içerisinde barındırmaktadır. Bu nedenle diğer etkenler tek tek ve kendi içerisinde alt kodlar verilerek incelenmiştir. Sosyoekonomik faktörler kodunun alt kodları olan yoksulluk ve kırsal yaşam faktörüne ilişkin bulgular ise şöyle değerlendirilmiştir.

ÇG evliliklerinin çok ciddi bir kısmı yoksulluk ve kırsal yaşamdan kaynaklanmaktadır. Özellikle yoksulluk ve kırsal yaşamdan dolayı, kız çocukları eğitim olanaklarına ulaşamamaktadır. Eğitim sürecinden uzaklaşan kız çocukları ise ÇG evliliklerine risk olarak daha yakındır. ÇG evliliklerin nedenleri içerisinde bu kodlar düşünüldüğünde, yoksulluk kırsal yaşam etkisini daha sert bir şekilde göstermektedir. Bu durum kırsal yaşamın hâkim olduğu alanlarda kız çocuklarına yönelik düşünce ve bakış açıları bir katılaşmaya neden olmaktadır. Bu katılaşma ataeril sistem ve öğretilerinin cinsiyet odaklı bakış açısından bağımsız değildir. Kırsal yaşam kodunda özellikle, kız çocuklarına yönelik bekâret anlayışı ve bazı geleneksel (başlık parası, süt parası, ...gibi) uygulamalar söz konusudur. Bu uygulamalar özellikle yoksullukla birlikte geleneksellik adı altında betimlenmektedir.

Aileler yoksulluktan kurtulmak için, kız çocuklarının bedenlerini nesneleştirilip başlık parası karşılığında bir araç haline dönüştürmektedir. Bu uygulamalar ise, geleneksellik çatısı altında toplumda normal bir kabul olarak görülmektedir. Bulgulara göre 25 ÇG olan katılımcının tamamında evlilik sürecinden önce evlilikleri için başlık parası alındığı belirlenmiştir. Başlık paralarının niteliği ise evliliklerin amacına göre farklılık göstermektedir. Bu başlık paraları ağırlıklı olarak ailelerin zenginleşmesinde, kız çocuklarının çeyiz- masraf parasında, kan ve süt parası olarak geleneksellik çatısı altında alınmaktadır. ÇG evliliklerinde yoksulluk faktörü katılımcılar tarafından şöyle dile getirilmiştir.

“Yoksulluk da etkili oldu hemen karar vermemde” (K-6). “Eşimin ailesinin durumu bizim ailenin durumundan çok çok iyiydi. Köyde oturuyorduk. Bizim mesela evimiz çok küçüktü. Bütün kardeşler hepimiz aynı odada uyurduk. Yataklarımızı yan yana sererdik. Kışın sürekli

damımızdan su damlardı...” (K-8). “Sanırım yoksulluktan bir çıkış yolu gibi gelmişti gözüme eşimin durumu... Geçim sıkıntısı başka bir şeye benzemiyor” (K-11). “Herkes açtı, bir karın aç bir karın tok yatıyorduk zaten. En çok bu yüzden evlendirdi annem” (K-25).

Katılımcılar ÇG olgusunda yoksulluğun etkisini direkt veya dolaylı olarak dile getirmişlerdir. Yoksulluk hem kız çocuklarının erken yaş evliliklerine tutumlarında hem de ailelerin erken yaş evliliklerine ilişkin tutumlarında önemli bir etkidir. Zira yoksulluktan kurtulmak için birçok ailenin kız çocuklarını erken yaşlarda evlendirdiği ve karşılığında başlık parası aldığı, yine aşırı yoksulluk ve cinsiyet ayrımcılığı gibi nedenlerin etkisiyle kız çocuklarının erken yaşlarda evlendirilmesini sağlayarak hane içerisinde tüketimin azaltılmasını hedefledikleri belirlenmiştir. Kız çocuklarının ise yoksulluğun etkisiyle asgari yaşam standartlarını arttırmak için, erken yaş evliliklerine gizil bir şekilde yöneldikleri ve eğitim sürecinden uzaklaştıkları belirlenmiştir.

Yine özellikle yoksulluk ve kırsal yaşam değerleriyle ailelerin zenginleşmede kız çocuklarını başlık parası için nesneleştirmesi ve bir ürün haline dönüştürmesini kırsal yaşamın hâkim olduğu alanlardaki geleneksellik adı altında yapılan uygulamalar içerisinde değerlendirdikleri belirlenmiştir. Yoksulluk ve kırsal yaşam değerleriyle ilişkilendirilen, kan ve başlık parası uygulamalarıyla ilgili bazı katılımcıların söylemleri şu şekildedir:

“Ya kan çıkardı ya da beni berdel olarak o aileye gelin olarak verirlerdi. Babam çaresiz kaldı artık. Ben daha 13 yaşındaydım. Yengeme karşılık beni berdel yaptılar” (K-4). “Senin küçük kıza talibim demiş. Kızı bana verin demiş. Siz de bu yoksulluktan kurtulursunuz demiş. Kızın içim başlık parası olarak, bir arsa bir de geçimini sağlayacak kadar hayvan veririm demiş. Babam ilk başta kızmış ama sonra kabul etmiş” (K- 23). “Babam o zaman 1000 Euro gibi bir başlık parası aldı. Annem için de 300 Euro süt parası istemişlerdi. Şimdi aklım yeni yeni getiriyor annemle babam süt parası bile aldılar benden. Annemden emdiğim sütün bile parasını aldılar...” (K- 3).

ÇG evliliklerindeki berdel uygulaması yasal olmayan bir uygulamadır. Berdel olgusunda kız çocuklarının bedenleri kan veya para karşılığında aileler arasında bir takas unsuruna dönüştürülmektedir. Berdel uygulaması kırsal yaşamın hâkim olduğu geleneksel toplum yapılarında görülmektedir. Kız çocuklarının yine aileleri tarafından başlık parası gerekçesiyle erken yaşta evlilikler için nesneleştirilip satılması ve özellikle evlilik süreçlerine dâhil edilmesi normalleştirilmiş bir durumun zararlı geleneksel uygulamaları içerisinde değerlendirilmelidir. Bu bağlamda kız çocuklarının kendi bedenleri üzerindeki denetim ve söz hakkı sınırının aileler tarafından belirlendiğini vurgulamak gerekmektedir (Doğan, 2021: 105).

Yine erken evliliklerle ilgili UNFPA (2020) ÇYEZE raporunda da yoksulluk ve kırsal yaşam faktörünün yüksek

olduğu bölgelerde ve aile yapılarında erken yaş evlilik riskinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Araştırmacı tarafından elde edilen bulgularla da sosyoekonomik faktörlerin alt kodları olan, yoksulluk ve kırsal yaşam kodunun ÇG evliliklerinde etkili olduğu belirlenmiştir. Bu kodlarla kız çocuklarının erken evliliklere gizil bir şekilde yöneldiğini çalışma bulgularında da görmek mümkündür. Bu nedenle kız çocukları yoksulluk ve kırsal yaşamdan kurtulma ve daha iyi bir yaşam düşüncesiyle birlikte gizil bir şekilde evliliğe yönelmektedir.

Eğitimsizlik Kodu ve Alt Kodlarını Tartışma

Evlilik etkeni olarak betimlenen eğitimsizliğin, on alt kodu bulunmaktadır. Bunlar incelendiğinde, yoksulluk, ulaşım sıkıntıları, dini etkenler, namus, bekâret, sosyal çevre, ataerkil sistem kalıpları ve kız çocuklarına yönelik toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, çocuk işçiliği, çocuk ihmal ve istismarları, kız çocuklarının okulu sevmemesi gibi alt kodlardır.

ÇG evliliklerinin sosyo-kültürel yapıda açık veya gizli olmak üzere birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenler, ÇG evliliklerinin anlamlı olarak tespit edilmesinde önemli etken olmakla birlikte erken evliliklerin çözümüne yönelik yapılacak değerlendirmelerde ve konuya farkındalık kazandırması açısından aynı zamanda bir araç niteliği taşımaktadır. Bu nedenle ÇG evliliklerinin sosyo-kültürel nedenleri katılımcıların bilgileri dâhilinde kategorilendirilmiştir. Önemli bir neden olduğu düşünülen eğitimsizliğin ÇG evliliklerine etkisi bulgular aracılığıyla değerlendirilmiştir.

ÇG olan katılımcıların küçük yaşlarda eğitim sürecinden uzaklaşmasında, eğitimsiz kalmasına sebep olan bu etkenler aynı zamanda erken yaş evliliklerinin nedenidir. Bu açıdan bakıldığında eğitim sürecinden uzaklaşan veya uzaklaştırılan kız çocukları erken yaş evliliklerine risk olarak daha yakındır. Eğitim süresi, kız çocuklarının evlilik yaşını yukarıya çekmektedir. Kız çocuklarının eğitimleri için geçen süre, ekonomik hayata dâhil olmaları gibi etkenler ile birleştirildiğinde erken yaş evliliklerinde eğitimsizlik ciddi anlamda önem arz eden bir sorundur.

ÇG olgusunun nedenleri üzerine düşünüldüğünde eğitimsizlik kodunun, ÇG olgusunun yapısal nedenlerinden biri olarak görülmesi, eğitim sürecinden uzaklaşan veya uzaklaştırılan kız çocuklarının erken yaşta evliliklere risk olarak daha yakın görülmesiyle bağlantılıdır. Özellikle okullaşma süreci, okuldan mezun olma süresi ve iş hayatına dâhil olma gibi aşamalar içerisinde sistematik olarak kız çocuklarının daha bilinçli olması söz konusu olurken, okul süresinde geçirilen zaman evlilik yaşının yükselmesine de anlamlı olarak olanak sağlamaktadır. Aksi durumda eğitim sürecinden uzaklaşan kız çocukları potansiyel açıdan erken yaş evlilikleri için uygun bir adaya dönüşmektedir.

ÇG evliliklerinde katılımcıların eğitim sürecinden uzaklaşması veya uzaklaştırılmasıyla ilişkilendirilen çocuk ihmal ve istismarlarına ilişkin gözlemler mülakatlar sonucunda aşağıdaki gibi tespit edilmiştir.

Çocuk ihmal ve istismarlarının eğitim sürecindeki etkileri, yaşam boyu sürececek bir örüntüye sahiptir. Katılımcılardan biri alt kod olarak belirlenen ihmal ve istismarlar için ilkökul öğrencisiyken yaşadığı olayı şu şekilde anlatıyor:

“Yani öğretmenimiz şerefsizdi, pislikti. Kızları elliyordu, bir gün geldi sıramın yanına beni çimdikledi. Bende defterimi kalemimi aldım okuldan kaçtım, eve geldim kalemimi defterimi sobaya attım yaktım, bir daha da gitmedim, korktum” (K- 21).

Eğitim sürecinde öğretmenler aktif rol oynamaktadır. Yasalar ve meslek etiği düşünüldüğünde öğretmenlerin özellikle toplumsal anlamda değersizleştirilen, namus ve bekâret kavramlarıyla özdeşleştirilen kız çocuklarını daha güçlü bir karaktere ve yarınlara hazırlamak yerine istismar etmeleri hem bir utanç unsuru hem de suç unsurudur. Yine bu suç unsurları ÇG evliliklerinin ve aynı zamanda eğitimsizliğin bir nedenidir.

Bu bağlamda, ÇG olgusu özellikle sosyo-kültürel nedenler üzerinden düşünülmesi gereken bir konudur.

Kız çocuklarının bekâret ve namus unsurlarıyla özdeşleştirilmeleri denetlenmesini sağlarken, istismarlara açık kapı bırakmaktadır. Eğitim sürecinde meydana gelebilecek istismar olaylarının yaşanmasını engellemek adına bu nedenle eğitim geri plana atılmaktadır. Özellikle kimi zaman ailelerin kız çocuklarını okuldan uzaklaştırdıkları, kimi zaman ise kız çocuklarının taciz gibi durumlardan korkmaları nedeniyle okul sürecinden uzaklaştığı veya uzaklaştırıldığı görülmektedir. Okul sürecinden uzaklaşan kız çocuklarının ise ÇG evliliklerine daha yakın olduklarını araştırma bulgularına dayanarak söylemek mümkündür.

ÇG evliliklerinin nedenleri içerisindeki eğitimsizliğin bir alt kodu olan çocuk ihmal ve istismarları, hukuksal ve toplumsal açıdan değerlendirilmesi gereken önemli bir konudur. Yine istismar olaylarında hem hukuksal anlamda hem de toplumsal anlamda yeni suç unsurlarının doğduğu, özellikle çocukların şantajlar aracılığıyla daha farklı istismar olaylarına maruz kaldıklarını elde edilen bulgularla söylemek mümkündür. Bu bağlamda K-2'nin söylemleri şu şekildedir.

“Ben amcamın oğluyla evlendim daha doğrusu şey yani biraz kötü şeyler başıma geldi. Bizimkiler de el âlem laf etmesin diye iş büyümesin diye beni amcamın oğluyla evlendirdiler. Okula gidiyordum aslında, lise son sınıfta okuldan aldılar beni şey o kötü şeyler başıma gelince, internetten biriyle tanıştım, sosyal medya üzerinden bir süre konuştuk. Babam abilerim gibi değildi o aslında. Ama yani şey beni kandırmış, aslında pislğin tekiymiş. Görüşmek istedi benimle bende güvendim buluşmaya gittik, arabayla gelmişti biraz ilçeden uzaklaştık, sonra şey bir yere gittik bana dokunmaya çalıştı işte... Ben çok korktum ağladım bağırdım... Öyle işte. Sonra bana hep şantaj yaptı ailene söylerim diye korkudan artık okula da gidemedim. Kimseye de anlatamadım, polise de gidemedim bizim ora küçük bir yer hemen ne yapsan yani şey resmi kurumlarda herkes biliyor. Komşular kavga

ediyor mesela şikâyet ediyorlar, oraya gidince biri birine söylüyor herkes duyuyor işte. Bende korktum hani herkes duyar diye. Sonra bizimkiler kızarlar diye ben kendim gittim çünkü. Bir gün kapıya kadar geldi yine bende korkudan gittim o sırada abim gördü. Beni tuttu eve getirdi onu da dövdü. Pislik demiş ben kimseye zorla bir şey yapmadım” (K-2).

Kız çocuklarının yaşadıkları istismar olaylarının gizlenmesinde, sosyal kontrol (dışlanma, dedikodu kültürü, onur vb. ...) araçlarının etkisi ve hukuksal aşamalar, hukuksal aşamalarda olan kişilerin toplumsal açıdan yeterince güvenilir bulunmaması gibi nedenler etkilidir. İstismara maruz kalan kız çocuklarının ataerkil sistem kalıpları ve kız çocuklarına yönelik toplumsal cinsiyet ayrımcılığıyla eğitimden uzaklaştırılması ve namus kaygısıyla evlendirilmesi söz konusudur.

ÇG evliliklerinin nedenlerinden olan eğitimsizliğin alt kodlarından yoksulluk, bir katılımcı tarafından şu şekilde ifade edilmiştir.

“Onun bunun verdiği maddi destekle nereye kadar okuyabilirdim ki. Okula gidemiyorsanız, başkasına ekonomik olarak bağlıysanız ilk karşılaştığınız alternatif gözünüze çok güzel geliyor, sanırım benim öyle oldu” (K-11).

Yoksulluk faktörü eğitimsizliğin bir etkeni olmakla birlikte, ÇG evliliklerinin bir nedenidir. Bu bağlamda yoksulluk ve kırsal yaşam faktörlerinden dolayı kız çocukları eğitim olanaklarından ve fırsatlarından adil bir şekilde yararlanamamaktadır. Yoksulluğun etkisiyle eğitim sürecinden uzaklaşan kız çocukları erken yaşta evlilikleri yoksulluktan kurtuluş yolu olarak değerlendirmektedirler. Yoksulluk eğitimsizliği etkilediği gibi ÇG evliliklerinin kanıksanmasında etkili bir role sahiptir.

ÇG’lerin eğitimsizliklerinde yine dikkat çeken farklı bulgular söz konusudur. Dini inanışın yanlış algılanması ile okuldan uzaklaştırılan iki katılımcının söylemi şu şekildedir.

“Onlara göre kızlar niye okusun ki, haramdan değildi ha, kızlar hiç okur mu? Kızdır yani okumasın kafalarında hep sapıkça şeyler vardı, kızların başına kötü şeyler gelir, bir şey gelir o gibi şeyler vardı” (K-18). “Dedem aslında izin vermiyordu, o din âlimiydi, diyordu kızların ne işi var okulda haramdır, şeytanlık öğrenirler okulda. İmkân da yoktu...” (K-22).

Kız çocuklarının eğitimsiz kalmalarında, namus ve sosyal denetlenme unsurları din olgusu üzerinden kullanılmaktadır. Toplumsal yapıda din olgusunun yüksek anlamda bağlayıcı olması, ÇG evliliklerinde mevcut yapıdaki kültürel değerlerin inisiyatifine göre şekillendirilmesine neden olmaktadır. Bu noktada toplumsal açıdan dini anlamda değerlerin ve öğretilerin asıl kaynağına yönelik bilgisizlik ve bilinçsizlik konunun farklılaştırılmasında ÇG evliliklerinin normalleştirilen bir kabul haline dönüştürülmesine olanak sağlamaktadır.

Özellikle kız çocuklarının eğitimsizliğinde ve erken evliliklerinde dini öğretilerin yanlış aktarımı toplumsal açıdan önemli bir etkidir. Ataerkil sistem tarafından ÇG olgusunun yaygınlaştırılıp normalleştirilmesinde, din ve din unsurları bir araç haline getirilerek, kız çocuklarının eğitim almaması gerektiği kanaati İslam inancına ait bir düşünce gibi aktarılmaktadır. Alak suresinin 1. Ayetinde “İkra'bismi rabbikellezi halak (Yaratan rabbinin adıyla oku)” ifadesiyle düşünüldüğünde; Ümmi olmaktan ziyade, bilgiyle kendini geliştiren, eğiten ve örnek olan bireyler tasavvur edilmektedir.

Erken yaş evliliklerle ilgili hazırlanan ÇYEZE (2020) (UNFPA'nın tarafından hazırlanan ÇYEZE (Çocuk Yaşta Erken ve Zorla Evlilikler) Raporu. Çocuk yaşta evliliklerin güncel durumunu analiz etmek amacıyla yürütülmüş nicel verilere dayalı bir araştırmadır) raporunda, ÇG evliliklerin önüne geçilmesinde eğitimin erken yaş evliliklerini geciktirdiği belirlenmiştir. Yine sosyal sermaye açısından kız çocuklarının eğitimsizliği, ülke kalkınmasını ve gelişmesini etkileyen dinamik olgulardandır. Bu nedenle katılımcıların eğitimsizliklerindeki ana nedenlerin tespitini sağlamak amacıyla eğitimsizlik nedenleri detaylı olarak sorulmuştur.

Ataerkil Sistem Kalıpları/Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı Kodu ve Alt Kodlarını Tartışma

Katılımcılar, ÇG evliliklerinin nedenlerini ataerkil sistem kalıpları/toplumsal cinsiyet ayrımcılığı kodu ve bu alt kodlamalar üzerinden gerçekleştirildiğini dolaylı veya direkt olarak belirtmişlerdir. Ataerkil sistem kalıpları ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığı kodu, beş alt kod ile kodlanmıştır. Bu alt kodlar, kız çocuklarının değersizliği, beden ve güzellik algısı, nesneleştirilen kız çocukları, denetlenme ve El âlem ne söyler? Olarak kodlanmıştır.

Geleneksel uygulamalar ataerkil sistemin içerisindeki unsurlardan beslenmektedir. Geleneksel uygulamaların birçoğu ataerkil sistemdeki cinsiyet temelli ayrıştırmalardan meydana gelmektedir. Kız çocuklarının nesneleştirilmesi alt koduna ilişkin katılımcıların şu ifadeleri dikkat çekicidir:

“Annem demiş ki, benim kız kardeşim taa o uzak köyden gelmiş, ben kızımı onlara kurban ederim, nasıl vermem ben kızımı kardeşime, veriyorum demiş” (K-16). “Mesela derlerdi ki biz kızımızı dayısına kurban etmişiz, amcasına kurban etmişiz, hatta derlerdi ki kirvelerine kurban etmişiz, sanki bir dana kurban etmişler, sanki bir koyun kurban etmişler gibi” (K-18). “Benim teyzemin eşi geldi beni eşime istemeye, annemle babam beni ona kurban ettiler işte...” (K-21).

K-16, K-18 ve K-21’ in evlilikler için bedenlerinin geleneksellik adı altında kurbanlık koyun gibi ifade edilerek aileleri tarafından nesneleştirildiğini söylemek mümkündür. Nesneleştirme kavramının ÇG olgusunun etkenlerinden biri olarak değerlendirilmesinde, nesneleştirmenin günümüzde kadın bedeni üzerinden ve ticari bir unsur olarak görülmesine bağlanmıştır. Özellikle başta ekonomik sahada olmak üzere birçok alanda olmak

üzere kadın bedeninin nesneleştirilmesi söz konusudur. Sosyolojinin toplumun bütün parçalarından oluşan bir disiplin olması hasebiyle, nesneleştirme kavramının da erken evliliklerle bağlantılı olduğu düşünülerek konuyla ilişkilendirilmiştir.

Bu bağlamda sosyolojide, kadın bedeninin nesneleştirilmesi, bir diğer şekliyle metalaşması anlamında kullanılmaktadır. Sosyal psikologlar ise kadın bedeninin başkaları yani öteki tarafından kullanımı açısından sadece beden veya beden parçaları olarak tanımlamaktadır. Her iki tanımlamanın odak noktasında bedenlere bağlı cinsiyet faktörü rol oynamaktadır (Soysaltürk, 2020: 15). Sosyo-kültürel yapıda ÇG evliliklerinde kız çocuklarının cinsiyetleri üzerinden metalaştırılması ve bu metalaştırılma sonucunda aileler tarafından kullanıldığını iddia edebiliriz. Kadın ve kız çocuklar ötekileştirilmekte, ikincilleştirilmekte ve değersizleştirilmektedir.

Kız çocuklarının değersizleştirilmesi alt kodu ile ilgili katılımcıların şu ifadeleri önemlidir.

“Bizim orda kızların çocukları sanki el çocuğu gibi muamele görüyor” (K -9). “El âlem ne der laf söz olur diye beni zorla evlendirdi... Yeter ki kızım başıma kalmasınlar derdi hep” (K-24). “Kızların yani erken evlenmesinin tek sebebi bence bizim geleneklerimiz, o gelenekler örf adetler ortadan kalksa kızları kimse artık küçük yaşta evlendiremez” (K-4). “Benim bu hayattaki en büyük pişmanlığım hayatımı geleneklere adetlere aileme kendimi kurban etmek” (K-23).

Katılımcıların bu ifadelerinden, kız çocuklarının cinsiyet temelli ayrımcılığa uğradığı ve değersizleştirildiği, sosyal yapının kız çocuklarını denetlediği ve sosyal baskıdan dolayı evlendirildiği söylenebilir.

ÇG evliliklerinin geleneksellik içerisinde değerlendirilmesi ve kanıksanması, hukuksal anlamda ÇG evliliklerine anlamlı bir değer katmamaktadır. Küçük kız çocuklarının üzerine bedenleri üzerinden geleneksellik ile kılıf biçmek ve normalleştirmek her geleneksel olan değerlerin insani açıdan doğru olmadığını aleni bir şekilde göstermektedir.. ÇG evlilikleriyle ilgili yapılan çalışmalarda da (ÇYEZE 2020; Kaptanoğlu ve Ergöçmen 2012; Tuna vd. 2019) kız çocuklarının erken yaşlarda evlendirilmesinin temel nedenlerinden biri olarak geleneksel değerler ve kabul edilen ananeler gösterilmektedir. Uluslararası kuruluşlardan biri olan UNICEF (2017), geleneksel uygulamalar ve erken evlilik ilişkisi için, “zararlı geleneksel uygulamalar” ifadesini kullanarak konunun farkındalığına dikkat çekmiştir.

İnanç-Kader-Namus Kodu ve Alt Kodlarını Tartışma

ÇG evliliklerinin nedenleri içerisinde kodlanan inanç, kader ve namus kavramları, regl ve bekâret alt kodu ile ilişkili bir biçimde ÇG evliliklerinin nedenleriyle bağlantılı olarak kodlanmıştır.

ÇG evliliklerinde özellikle kader anlayışı katılımcıların her biri tarafından bir veya birden fazla kez üzere

dile getirilmiştir. Araştırmacı tarafından da kader anlayışı, inançtan bağımsız olmadığı düşüncesiyle inanç, kader ve namus kodlarının birleşimi içerisinde değerlendirilmiştir.

Erken yaştaki evliliklerin genel ve özel nedenleri içerisinde katılımcılar sık sık namus ve kaderin kız çocukları için bir evlilik etkeni olduğunu dolaylı veya direkt olarak vurgulamışlardır. Toplum yapısı bir bütün halinde düşünüldüğünde mevcut düşünce sisteminin dinden bağımsız olmadığı, din veya dinler aracılığı ile kendisini biçimlendirdiği bilinmektedir. İnanç sistemine bağlı olarak kaderci bir yaklaşım çerçevesinde ÇG evliliklerinin Yaratıcı tarafından kişiye verilmiş bir değiştirilemez “alın yazgısı” olduğu kanaati yaygınlaştırılmıştır. “Allah’ın izni olmadan hiç kimse inanamaz. O, akıllarını kullanmayanları murdar (inkârcı) kılar” (Yunus Süresi, Ayet: 100). Yunus süresinin 100’üncü ayeti inananlar için aslında akılı şart koşturmuştur. Bu bağlamda “akıl” yetişkinliğine erişemeyen birisinin hele ki küçük yaştaki çocukların evlendirilmesi dinen mümkün değilken, toplumun dini öğretileri yanlış okumalarından ve yanlış anlatılarından dolayı, ÇG evliliklerinin “ kader ” olduğu düşüncesi, dinden geliyormuş gibi düşünülmektedir. Toplumsal yapıda da bu nedenden dolayı ÇG evlilikleri inanç sisteminin bir parçası gibi aktarılmaktadır. Bu bağlamda İslam inancında ÇG evlilikleri ile birbirinden farklı hadislerin var olması bu konuda düşünsel bir karışıklık yaratmaktadır. Bu konudaki bazı hadis ve mezheplerdeki yorumlamalar ÇG olgusunun inanç sisteminin bir parçası gibi düşünülmesine olanak sağlamaktadır (Kilit, 2019: 10).

Bu bağlamda K- 6, K-7, K-9, K-20, K-21 ve K-22 erken yaştaki evlilik sürecinde direkt olarak kaderin etkili olduğunu dile getirirken geriye kalan 19 katılımcı ise dolaylı olarak kaderin erken evliliklerin bir nedeni olduğunu betimlemişlerdir. İnanç ve kader ilişkisi için bazı katılımcıların ifadeleri şöyledir:

“Aradan bir zaman geçti düşünümüz oldu, onu düşün gecesini gördüm, bacağından sakattı... Allah bana bir güç verdi, hiç üzülmedim aksine merhamet etti” (K-15). “Kader olunca oluyor işte yazılmışsa sen ne yaparsan yap oluyor” (K- 20). “ Kader yazılmıştı bir kere, oldu evlendim” (K-9). “Bence kader de olmuştu, gözümüz kapanmıştı, bizim de kaderimizde vardı” (K-22).

Kaderci yaklaşımların hâkim olduğu düşünce sistemlerinde, insan iradesinin teslimiyeti yaratıcıya bırakılarak, yaşanan iyi veya kötü her durumunun koşulsuz olarak kabullenilmesi söz konusudur. Kaderci düşüncenin toplumsal anlamda benimsenmesindeki en temel neden, yaşanan olaylarda kişilerin bilinç ve düşünce sisteminin ortadan kaldırılmasıdır. Yani yaşanan sorunlarda, sorunların nedenine dair düşüncelerin en aza indirgenmesi sağlanarak kişide güven duygusu oluşturulmaktadır. Bu yaklaşım koşulsuz teslimiyeti temsil ettiği için, bireyler yaşadıkları olaylarda kendilerini sorgulamaktan kaçınırlar ve her şeyin Yaratıcıdan geldiğine kanaat getirerek akıl ve sorgulama süreçlerini ortadan kaldırma eğilimi gösterirler. Bu şekilde erken

evliliklerin yaratıcı tarafından yazılan bir "alın yazgısı" olduğu kanaatiyle kaygı seviyesi düşürülmekte ve kişiler kendilerini ruhsal açıdan terapi etmektedir (Gerçek, 2019: 78-79). Katılımcıların birçoğunun evlilik etkeni farklı olmasına rağmen, 'kaderci' bakış açısının çocuk gelin evliliklerinde bir 'alın yazgısı' olduğu düşüncesi evliliklerin nedenlerinin ortaya çıkarılmasında ve çözüme kavuşturulmasındaki en büyük engellerden birisidir.

İnanç, kader ve namus hiyerarşisinde namus kavramıyla ilişkilendirilen bekâret ve regl, ÇG evliliklerinde meşru bir neden olarak toplumsal yapıda kabul edilmektedir. Özellikle ataerkil sistem yapısında inanç üzerinden temellendirilmeye çalışılan namus kavramı sık sık kız çocuklarının bekâreti ile kutsanmaktadır. Katılımcıların ifadeleri üzerinden de namus ve regl üzerinden temellendirmek mümkündür.

"Kaçırılan kız kaçtığı erkeğin namusu sayılır" (K 4). "Kocaya vereceğim namusuyla gitsin evinde otursun dedi. Sanki ne yapmışım ki ben öyle diyordu" (K- 13). "Annem kızlarının namusuna bir şey olur diye evlendirmek istiyordu" (K- 24). "Hem bizim zamanımızda, kızlar adet gördüler mi tamam derlerdi, evlilik yaşı gelmiş" (K-22).

ÇG evliliklerinde cinsiyet temelli olan bu yaklaşımların özünde, ataerkil sistemin dişil yapı üzerindeki kontrol ve tahakküm gücünün izleri bulunmaktadır. Kadın cinselliğini kontrol altına alma ve hegemonik erkekliğin kadın bekâreti ile yeniden inşasında bakirelik toplumsal anlamda kabul edilen bir değer haline dönüştürülmektedir. Bu bağlamda, ataerkil sistemin kız çocukları üzerindeki farklı çelişkilerinden biri ise regldir. Toplumsal yapı ve ananelerinde menstrual döngü ayıplanıp, saklanırken çocuk gelin evlilikleri için bir ölçüt olarak kabul edilip dile getirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, toplum ve bireyler tarafından kadın bedeni ve cinselliğinin sosyal norm ve ananeler için konunun nedenselliğine bağlı olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. İnanç ve kaderin kız çocukları üzerindeki sosyal denetlenmelerinde ve evliliklerinde namus üzerinden dolaylı olarak şekillendirildiği yapılan farklı çalışmalarda da belirtilmektedir (Altuncu 2012; Çadırcı 2019; TBMM 2011; ...vb.) Cinsiyet ve bekâretlerinin eril yapı tarafından denetlendiği bu nedenle erken yaşlarda evlendirilerek bekâretlerinin kontrolünün sağlanmaya çalışıldığını söyleyebiliriz.

Kültürel Öğeler Kodu ve Alt Kodlarını Tartışma

Kültürel öğeler kendi içerisinde temelde iki alt kod ile ilişkilendirilmiştir. Kültürel öğelerin alt kodları, gelenek-görenekler ve kültürel söylemlerdir. Kültürel söylemler kodu ise, sosyal çevre ve kültürel kodların gündelik yaşamla ilişkisi ile alt kod olarak kodlanmıştır.

ÇG evlilikleri toplum tarafından benimsenmiş olsa dahi erken yaşlarda evlenen çocuklar üzerinde olumsuz izler bırakmaktadır. Bu bağlamda erken yaşlardaki evliliklerin genel nedenlerinden biri olarak kültürel öğeler,

katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucunda kategoriler halinde kodlanmıştır. Çocuk evliliklerin temelinde var olan kültürel öğeler, erken yaşlardaki evliliklerin ataerkil yapıda normalleştirilmesini ve kabul görmesini, kültürel söylemler ve gelenek-göreneklerin işlevleriyle yerine getirmektedir.

Ataerkil sistemde evlilik genellikle kültürel yaşamın devamlılığı için görülen bir gerekliliktir. Bu nedenle evlilikler, toplumun kendisi tarafından teşvik edilmekte ve olması gereken bir değer olarak görülmektedir. Geçmişte ve günümüzde ailevi ve kültürel kodların aracılığıyla, evlilikler kuşaklar arası bir aktarıma sahip olmuştur. Erkek hegemonyasına ait olan kültür aktarımı yine erkek hegemonyasının belirlediği sınırlar dâhilinde gerçekleşecek bir kod ve kültür aktarımına bağlıdır. Bu bağlamda, çocuk gelin evlilikleri eril tahakküm gücünün devamlılığı açısından geleneksel ve kültürel yaşamda ataerkil sistem için büyük bir önem arz etmektedir. Katılımcılar çocuk yaşta evliliklerinin nedeninin gelenekler olduğunu şu şekilde ifade etmişlerdir:

"Kızların yani erken evlenmesinin tek sebebi bence bizim geleneklerimiz, o gelenekler örf adetler ortadan kalksa kızları kimse artık küçük yaşta evlendiremez İnşallah hiç kimse benim yaşadığım şeylere bu kötü şeylere maruz kalmaz" (K-4). "Benim bu hayattaki en büyük pişmanlığım hayatımı geleneklere adetlere aileme kendimi kurban etmek" (K-23).

Toplum kız çocuklarının üzerinde denetim yetkisini kültürel öğelerle gerçekleştirmektedir. Ataerkil sistemin kültürel öğeleri, kız çocuklarının erken evlilik süreçlerinde rol oynayan önemli bir etkidir. Bu etkenlerle çocuk evliliklerin kabulleri normalleştirilmektedir. Ataerkil sistemin gelenek- görenekleri kız çocukları üzerinde hegemonik söylemleri aracılığıyla, erken evlilikleri 'kutsal kabul' haline dönüştürmektedir.

Kız çocuklarının bireysel anlamda bir kimlik bilinci oluşturamayacağı ve bu nedenle eğitim fırsatlarından yararlanmasının gereksiz olduğu düşüncesi ataerkil sistem ve kültürel değerleri ile oluşturulmaktadır. Bu nedenle toplumda dil söylemleri aracılığıyla, geleneksel ve kalıplaşmış değerler oluşturulmaktadır. 'Kız beşikte çeyiz sandıkta' 'Kız çocuğu bekletmeye gelmez' 'On beşindeki kız ya erdedir ya yerde' 'Erken evlenen döl alır, erken kalkan yol alır' gibi geleneksel söylemler ÇG evliliklerinin toplum tarafından meşrulaştırılmasında ve kanıksanmasında önemli bir role sahiptir.

K-13 evlenme nedenini şu şekilde açıklıyor:

"Evlenmemin en büyük nedeni Allah onları affetmesin onlardı. Hep babamın aklına onlar girdi en çok. Kocaman kızdır, kız kısmı okula gider mi, kız dediğin evde oturur çeyiz yapar? Saçı uzun aklı kısa ne işi vardır onun dışarda, okulda hep derlerdi. Evde bizimle otursun koca beklesin derlerdi" (K-13).

K-13 ün söylemlerine binaen kültürel yaşamın genel geçer kabulü olarak kız çocuklarının evlenmesi veya

evlendirilmeleri aile tarafından desteklenmektedir. Kız çocuklarına yönelik kabul edilen bu değerler erken yaşlardaki evlilik süreçlerini pekiştirmektedir. Toplum deyim ve söyleyişleri toplumda var olan kemikleşmiş-katılaşmış düzenin ve uygulamaların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ataerkil sistemde birçok kız çocuğu, toplumsal cinsiyet ayrımcılığının bir sonucu olarak ikincilleştirilmektedir.

K-8 erken evlilik etkenlerinden bazılarını şöyle açıklamaktadır:

“Bir de babamın köyü yani köyümüzün insanları gerçekten çok değişti. Mesela hatırlıyorum kızlar köyde bisiklet sürünce utanmaz kız, kocaman olmuş hala bisiklet sürüyor erkekler gibi derlerdi. Hâlbuki 12 ya vardım ya yoktum. Kafamızda yazma olmasa yine utanmaz derlerdi sen utanmıyor musun yazma takmıyorsun... Dedikoducuydular. Hemen kızları evlendirirlerdi” (K-8).

K-8 ataerkil sistemde toplumsal açıdan kız çocuklarına yönelik cinsiyet ayrımcılığının bir sonucu olarak kültürel öğeler içerisinde yer edinen değerlerin evlilikleri meydana getirdiğini belirtmektedir.

Bir diğer katılımcı ise kız çocuklarının üzerindeki denetimin ayıp kavramı ile sağlandığını şöyle dile getirmektedir.

“Annem... Çok baskıcıydı, öyle yağma yoktu yani biz ondan korkup kafamızı kaldırıp birine bakamazdık, hele hele erkeklerle asla bacaklarımızı kırardı vallahi. Kardeşlerimle biraz fazla gülünce hemen diyordu ayıptır, sizde utanma kalmamış...” (K- 22).

Toplumsal anelerde denetleyici bir araç olarak kimi zaman bazı kavramlar kullanılmaktadır. Bunlardan biri ise “Ayıp” kavramıdır. Ayıp kavramsallaştırması ile kız çocukları üzerinde denetleyici mekanizmalar geliştirilerek kız çocuklarının davranışları kontrol altına alınmaktadır. Kız çocuklarını evliliğe iten faktörler üzerinde düşünüldüğünde, çocuk gelin evliliklerinin toplumsal yapının söylemlerinden etkilenecek meydana geldiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda sorgulanması gereken önemli nokta, ayıp kavramsallaştırmasının evlenmemiş kız çocukları üzerinde evliliğin teşvik edilmesi bağlamında gizil bir işleve sahip olmasıdır.

K-5 evliliğinin nedenini şöyle açıklamaktadır:

“Sanırım bizim orada erken evlenme çok normal yani şey biraz normalleşmiş, kültürümüzde var aslında biz istesek de istemesek de o çimize işlemiş bilinçaltımızda var hani... Eşim üniversite mezunu ama aramızda da yaş farkı olmasına rağmen bu durum mesela onun için çok normal. Hatta kızların erken evlenmesi gerektiğini düşünüyor. Eğitimle de alakalı bir şey değil, evlilik bence kültürle, gelenek – görenekle alakalı bir şey” (K- 5).

ÇG evlilikler, ataerkil sistemin gelenek-görenekleri ve kültürel yaşamı tarafından onaylanmakta ve uygulanmaktadır.

Çocuk İhmal ve İstismarları Kodu ve Alt Kodlarını Tartışma

ÇG evliliklerinin meydana gelmesinde bir diğer etken ise, çocuk ihmal ve istismarlarıdır. Buna bağlı oluşturulan üç alt kodlama; çocuk işçiliği, çocuk istismarı ve kaçırılma çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Çalışmada 1 katılımcının evlilik öncesinde cinsel istismar yaşadığı bu nedenle evlendirildiği, 1 katılımcının evlilik öncesinde fiziksel istismar yaşadığı, 2 katılımcının ise ailelerin mirasın yabancıya gitmesini engellemek için kızlarını akrabalarına kaçırarak çocuk ihmal istismarında buldukları, birçok katılımcının ise okul sürecinde olması gereken zamanlarda okula gönderilmeyip hane içerisinde işçi olarak çalıştırıldığı belirlenmiştir.

ÇG evliliklerinde, çocuk istismarları evliliklerin bir nedenidir. Özellikle aileler kendi üzerlerindeki toplumsal baskıyı azaltmak için kız çocuklarının istismara uğradığını bildikleri halde bu istismarları gizlemeyi tercih etmektedir. Bu noktada K-2 istismar sonucunda evlendirildiğini şu şekilde ifade etmektedir.

“İnternette biriyle tanıştım, sosyal medya üzerinden bir süre konuştuk. Babam abilerim gibi değildi o aslında. Ama yani şey beni kandırmış, aslında pisliğin tekiymiş... Pislilik demiş ben kimseye zorla bir şey yapmadım” (K-2).

Cinsel istismar olaylarında, istismarın evlilik yoluyla örtülmeye çalışılması çocuk ihmal ve istismarlarındaki suç unsuru ortadan kaldırmamakla birlikte failerin gizlenmesine neden olmaktadır. Kız çocukları bu şekilde mağduru oldukları istismarın faili haline getirilmektedir. Bu istismarların çocukların, ruhsal ve bedensel sağlıklarında kalıcı izler bırakacağı unutulmamalıdır. Özellikle ailelerin sosyal denetlenmeden ve “el âlem ne söyler?” kaygısından dolayı bu istismarların üzerini örtmeye çalışması konunun insani açıdan trajik yönünü göstermektedir. Bu noktada ebeveyn rollerinin irdelenmesi gerekir. Zira ebeveynler çocuklar için önemli bir rol modelidir. Suç unsurlarının bu şekilde gizlenmesi, üzerinin örtülmesi çocukların kendi benliklerinde kalıcı hasarlar meydana getirmekle birlikte istismarların kanıksanmasına da neden olmaktadır.

İstismarların üzerlerinin örtülmesini sağlamak amacıyla küçük çocukların evlendirilmesi, istismarların ÇG evliliklerinin bir nedeni olduğunu alenen ortaya çıkartmaktadır. Bu konuda ÇG evlilikleri ve çocuk istismarları; Ankara, İstanbul, Diyarbakır gibi büyük şehir Barolarında de ele alınmıştır. Ankara, İstanbul, Diyarbakır gibi Baroların (2020) yaptığı açıklamalarda da ÇG evliliklerinin nedenlerinden birinin çocuk istismarı olduğu ve bu istismarların “çocuk gelin evlilikleri” adı altında normalleştirildiği ve meşrulaştırıldığı belirtilmektedir.

Alt kod olan kaçırılma ile ilgili bazı katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Daha sonra birkaç kişiyle babam da onlara yardım etti beni arabaya bindirdiler. Babam bunu yaptı biliyor musun zorla hem de. Babam enişteme al senin eşindir dedi” (K- 14). *“Arabayla götürdüler beni. Sonradan kuzenim; seni kaçırdım, artık benimdin dedi. Babam kuzenime beni kaçırsın demiş. Benim evlenmeyeceğimi bildiği için”* (K-19).

Kız çocuklarının kaçırılmasının aileler tarafından normal bir kabul olarak değerlendirilmesinde iki etken bulunmaktadır: İlk etken, kız çocuklarına kalacak mirasın evlilik yoluyla yabancılara geçmemesi için oluşturulan geleneksel tutum ile ilişkilendirilebilir. İkinci etken ise, kız çocuklarının hane içerisinde biriyle evlendirilmesinin, kız çocuklarının yapacağı evlilik seçiminde en doğru tercih olarak kabul görmesi ve kız çocuklarının kontrolünün daha rahat sağlanabileceği düşüncesi ile ilişkilendirilebilir. Kız çocuklarının bu iki etkenden dolayı kaçırıldığını ve bu kaçırılmaların da aileler tarafından onaylandığını, bir suç olduğunun ise göz ardı edildiğini söylemek mümkündür. Miras etkeninin kız çocuklarının kaçırılmasında meşru bir etken olarak görülmesi, ÇG evliliklerinin bir nedeni olmakla birlikte, kaçırılmanın geleneksel tutumlarla birleştirilmesi ve bu olaya iyimser bir perspektif kazandırılması, çocuk ihmal ve istismarının yaşanmasına rağmen üstünün örtülmesine neden olmaktadır.

Alt kod olan çocuk işçiliği erken evliliklerin meydana gelmesine zemin sağlamaktadır. ILO’ya (ILO -Uluslararası Çalışma Örgütü-, sosyal adaleti, uluslararası planda tanınan insan ve emek haklarını gerçekleştirmek için çalışan küresel bir örgüt) göre, küresel ölçekte her 10 çocuktan 1’i çocuk işçi olarak çalışıyor veya çalıştırılıyor. Bu açıdan bakıldığında ataerkil toplum yapısında da kız çocukları özellikle ev işçilikleri bünyesinde çalıştırılmaktadır. Kız çocuklarına hane içi roller yüklenip evliliğe hazırlanmaları sağlanırken, çocuk ihmal ve istismarlarının meydana gelmesine de neden olmaktadır.

Bu bağlamda hane içerisinde kız çocuklarına ev işçiliğinde yüklenen fazla işlerin, çocuk beden işçiliklerinin evlilik öncesinde bir prova haline dönüşmesine ve ÇG evliliklerinin kanıksanmasında zemin sağladığı düşünülmektedir.

Katılımcıların hane içi çalıştırdıklarına ilişkin ifadeleri şöyledir:

“Annem beni bir bakıcı gibi, temizlikçi gibi görürdü” (K-3). *“Annem her sene bir çocuk doğuruyordu, yani birinin çamaşır bulaşık yıkması da lazımdı, benim ömrüm de banyo da çamaşır yıkayarak geçti”* (K -18). *“Hem kızlar okula gitseydi kim evde ineklere keçilere bakacaktı, yemek yapacaktı tarlaya samana kim gidecekti. Bütün bunların hepsini benle annem yapıyorduk”* (K -24).

Ataerkil sistem ve geleneksel yapının hâkim olduğu toplumlarda, özellikle çocuk işçilikleri ebeveynlerin kendilerini sigortalama biçimleri olarak, sosyal güvence

olarak çocuklarını görme ve buna bağlı olarak hane içerisindeki işlerin maliyetini azaltma düşüncesinden ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle parasız iş gücü temini ve yoksullukla bağlantılı olarak çocuklardan yararlanılmaktadır. Fakat bu işçiliklerde özellikle kız çocukları cinsiyetlerinden ötürü hane içisine konumlandırılarak ev işleri öğretilmektedir. Ev işlerini özümseyen ve bu alanda beceri kazanan kız çocukları eğitim sürecinden de uzaklaştırılarak potansiyel gelin adaylarına dönüştürülmektedir (Tunçcan, 1999: 244).

Aileye İlişkin Nedenler Kodu ve Alt Kodlarını Tartışma

Erken yaş evliliklerinin etkenlerinden biri olarak değerlendirilen aileye ilişkin nedenler temelde üç alt kod ile değerlendirilmiştir. Bu alt kodlar şiddet, sevgisiz aile ortamları ve iletişim problemleridir.

Şiddet alt kodu kendi içinde, psikolojik, fiziksel ve ekonomik olmak üzere üç kod ile ilişkilendirilmiştir. İletişim problemi alt kodu, birey olma duygusu alt kodu ilişkilendirilip kodlanmıştır.

Bu kodlamaların özellikle aileye ilişkin nedenler üzerinden değerlendirilmesinin temel dayanak noktası, aile kurumu ve işlevlerinin bozuk olduğu aile yapılarında kız çocuklarının erken yaş evliliklerine risk olarak daha yakın görülmesiyle bağlantılıdır. Özellikle çalışmadaki 25 katılımcının her birinin şiddetin farklı türlerini en az bir kere olmak üzere yaşadıkları belirlenmiştir. Bu katılımcıların özellikle şiddetten kaçış yolu olarak erken yaşlarda evlilikleri tercih ettikleri de belirlenmiştir:

“O kadar çok dövdü ki ben bayılmışım hatırlamıyorum gerisini. Zaten ondan sonra da korktum babama hayır diyemedim... Dayaktan korktum evlendim, çok korkuyordum yani o yüzden kaçtım ama yine dayanın içine düştüm.” (K-13).

Çalışmaya katılan bütün katılımcıların evlilik öncesi ve sonrasında açık veya gizil bir şekilde şiddetin farklı türlerini yaşadıkları ve birçoğunun ise şiddeti kendi benliklerinde içselleştirdikleri belirlenmiştir. Toplumsal yapıda özellikle ataerkil sistemin şiddet olgusuyla kız çocuklarını kontrol altına aldığı ve kontrol aracı olarak şiddeti kullanarak yaptırımlar gerçekleştirdiğini vurgulamak gerekmektedir. Yine ÇG evliliklerinde kız çocuklarının evlilikleri kabul etmeleri için ailelerin şiddet uyguladığı belirlenmiştir. UNFPA’ nın (2021) ÇYEZE raporunda özellikle şiddet aracılığıyla evlenen veya evlendirilen kız çocuklarının yine şiddet gördüğü ve şiddet sarmalından kurtulamadığı belirtilmektedir.

ÇG evliliklerinin meydana gelmesinde aileye ilişkin nedenler içerisinde yer alan, iletişim problemleri ve kız çocuklarına yönelik sevgisizlik, kız çocuklarının kendilerini birey olarak görmemelerin ve güçlü bir bireysel kimlik oluşturmalarına engel olmaktadır. Buna ilişkin katılımcıların şu ifadeleri önemlidir:

“Geldi ilk konuşmamızda babamdan annemden evimden görmediğim o saygıyı eşimden gördüm,

hissettim. Beni insan yerine koyan birisiyle ilk defa karşılaşmıştım. Çok mutlu oldum. Sonra kabul ettim evlendik” (K-5). “Anneme de hep karşı çıkıyordum çok anlayamıyorduk, annemle. Annem en çok beni başından salmak için rahat etmek için evlendirdi” (K-25).

Kız çocuklarının eğitim sürecinden alıkonması, toplumda değersizleştirilmesi ve bir birey olarak görülmemesi sonucunda, kız çocukları bireysel kimliklerini tanımlayamamaktadır. Bu bireysel kimlikleri, evlilikler aracılığıyla tamamlamaya çalıştıkları belirlenmiştir. Bu bağlamda K-5’in söylemleri tamamlanmamış bireysel kimlikleri tamamlama girişimine, K-25’ in ifadeleri aileyle olan iletişim probleminden kaynaklı olarak evliliklerde aile faktörünün etkisine örnek gösterilebilir.

‘Beauvoir Dersleri’ adlı kitapta geçen şu cümle bulgumuzu destekler niteliktedir: “Genç kızlar için evlilik toplulukla bütünleşmenin tek yoludur ve eğer “ıskarta” olurlarsa, sosyal fire olurlar. Annelerin onları ne pahasına olursa olsun, bir kocaya vermeye çabalamaları bundandır” (Soysal, 2016: 152). Kız çocuklarının toplumla bütünleşmesinin, toplumca kabul edilmesinin, benimsenmesinin ön koşulu evliliğdir. Toplum, evlilikle birlikte kız çocuklarına ait olma, birey olma, statü kazanma, kendilerini tamamlama gibi duygular aşılamaktadır.

Kız çocuklarının bilinçaltılarında, kutsanmış evlilik ve toplumsal statü (anne, eş, evli, vb. ...) kazanma arasında ilişki oluşturularak, bir anlamda tamamlanmamış bireysel kimliklerinin evlilik yoluyla tamamlanacağı fikri aşılanmaya çalışılmaktadır. Oysa kız çocukları eril sisteme bağlı-bağımlı kişiler haline getirilerek sömürülmektedir. Toplumsal yapının değerleri ve kız çocuklarının da bu değerleri içselleştirmiş olmasıyla ÇG evlilikleri normalleştirilip kabul görmektedir.

Evlilik Kurumunun Biricikliği Kodu ve Alt Kodlarını Tartışma

Erken yaş evliliklerinin etkenlerinden biri olarak değerlendirilen evlilik kurumunun biricikliği kodu tek alt kodla kodlanmıştır. Bu alt kod, “mutlu yuva figürü” olarak kodlanmıştır.

Toplumsal yapıda, kültürel anane ve değerlerde evlilik kurumu toplumun devamı ve kültürel kodların aktarımı için bir gereklilik olarak görülmektedir. Evlilik kurumu üzerinden kültürel kodlarla gündelik yaşamda kullanılan birçok söylem ve değerde, kadına ve kız çocuklarına yönelik, eş vurgusu, güzellik vurgusu, bekâret vurgusu, eril güce boyun eğme vurgusu, şiddet vurgusu, evlilik ve erken evlilik vurgusu bulunmaktadır. Bu söylemler toplumda yer edinmiş olsa da insani açıdan çelişik düşünce bilincini ifade etmektedir. Bu nedenlerden dolayı birçok kız çocuğu kültürel yaşamdan kaynaklanan değerlerden ötürü, çocuk yaşlarda evlenmekte veya evlendirilmektedir (Doğan, 2021: 146).

Yine toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın sonucunda kız çocukları evlilik kurumunda ve mutlu yuvaların

temennisinde birer araç haline dönüştürülmektedir. Evlilik kurumunun temelinde var olan karşılıklı söz akdinin ve ortak yaşam paylaşımının aksine, hane içerisindeki bütün sorumlulukların, kadınlara ve kız çocuklarına ait olduğu algı, sistematik bir düşünce yapısı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda mutlu yuvaların olması, kız çocuklarının erken yaşlardaki evliliklerine bağlanmaktadır.

Katılımcıların evlilik kurumunun biricikliğine ve alt kod olan mutlu yuvaya ilişkin ifadeleri şöyledir:

“Bir de annem diyordu kız kısmı dediğin yaşı geçmeden evlensin, evlensin ki gideceği yerin huyuna suyuna alışsın yoksa geçim yapamazmış yaşı geçince” (K- 7). “Ağaçken yaşken eğilir. Diyorlar o yüzden en çok da erken evlensin de gittiği yerin yerini huyunu suyunu alsın” (K- 8). “Bence kızlar çok gecikmeden evlenmeli. 22-23 ünde falan yoksa kızlar evlenince gelin gittikleri evin huyunu alamıyorlar. Kızların yaşı ilerledikçe kendi kafasına göre davranıyor, gelin gittiği evin huyunu âdetini kendine kabul ettiremiyor. Yani küçük olursa o evdekilere uyum sağlayabiliyor, yaş geçtikten sonra bu daha zor oluyor. Ben mesela onlarla büyüdüm, onlar gibi oldum, o yüzden uyum sağladım. Bence zaten evlendikten sonra aileni bırakıp, o aileye uyum sağlaman gerekiyor. Yoksa mutlu olamazdık. Muhakkak yoksa sorun olurdu, Allaha şükür sorun bu yüzden yaşamadım” (K- 20).

Bu söylemler kız çocuklarının evliliğe bakış açısını, neslin devamı için gerekli olan aile ve evlilik kurumuna bağlamasına neden olmaktadır. Geleneksel kabuller yoluyla çocuk yaşta evliliklerin teşvik edildiği ve evliliğin uzun sürmesinin böylelikle sağlandığını gözlemliyoruz. Böylelikle, mutlu yuva figürünün oluşmasına da zemin sağlanmaktadır.

Kız çocukları üzerinden bu durumun kutsanması ataerkil sistemin gelenek-göreneklerinin kız çocukları üzerinde hegemonik bir güce sahip olduğu, bu sürecin de evlilikler yoluyla pekiştirildiği görülmektedir. Çocuk gelin evliliklerinin mutlu yuva figüründe temel etken olarak kabul edilmesinin bir diğer nedeni ise yaşlarının küçük olması sebebiyle bu çocukların yaşam tecrübelerinin, bilgi, beceri ve birikimlerinin az olması evlenecekleri hanelerde ve kişilerde evliliğe dair uyum problemlerini azaltılacağı yönündeki kanaattir.

Aşk ve Bilinçsizlik Kodlarını Tartışma

ÇG evliliklerinin nedeni olarak tek kod halinde kodlanan iki kod bulunmaktadır. Bunlar aşk ve bilinçsizlik kodudur.

Evliliği kabul etmesinde aşk ve bilinçsizliğin etkili olduğunu vurgulayan K-12’nin söylemi şu şekildedir:

“16 yaşında evlendim. Çocuktum, çocuklukta, bu aklım olsa evlenir miydim? Kendim cahilliğime kapıldım, sevdim aslında sevmedim desem yalan olur. Aslında onu beğenmemiştim, aslında sadece arkadaşlık çok güzel, bana arkadaşlık teklifi etti, benimde zaten

gönlüm ona düşmüştü birde akrabaydı diye ben de kabul ettim” (K-12).

Yine çalışmadaki 25 katılımcının 6’sının aşk faktöründen ötürü erken yaş evliliklerini tercih ettiği belirlenmiştir. Katılımcıların ÇG evliliklerindeki sadece aşk koduna ilişkin verdikleri bilgiler şöyledir:

“Sevgili olduk. Birbirimizi sevdik. Konuştuk işte dedi evlenelim bende kabul ettim” (K-1). “Babam Almanya’daydı. Eşimi daha önceden görmüştüm. Amcamdan istediler beni amcam sordu bana evlenmek istiyor musun diye? Ben zaten eşimi seviyordum kabul ettim evlendim” (K-20). “2 yıl kadar biz eşimle mektuplaştık, zaten ben de o da kimseye söylememiştik birbirimizi sevdiğimizi. Ben de eşimle o zaman konuşuyorduk yani birbirimizi seviyorduk, eşim merkeze okumaya gitti okul bitince de hemen imam oldu. Aramızda 2 yaş vardı. Evlenelim dedi bende tamam dedim. İstemeye geldiler” (K-22). “İlk başlarda sadece koşuyorduk. Eşim benden 5 yaş büyüktü. Onunla konuştuğumuzda ben daha 15 yaşımı bitirmemiştim. Sonra sevmeye başladım zaten oda beni seviyordu. Evlenmek istedik işte” (K-11). “O zaman 14 yaşındaydım. İlk görüşte âşık oldum ona. O’ da beni seviyordu zaten evlendik” (K-9).

ÇG evliliklerinin etkenlerinden biri olan aşk olgusunun katılımcılar tarafından erken evlilikler için yeterli bir neden olduğu görülmüştür. Kültürel olarak flörtleşmek onaylanmadığı için flört eden kız çocuklarının evlenmek zorunluluğunu hissettiklerinden dolayı çocuk yaşta evliliği kabul ettiklerini söylebilir.

Katılımcıların tümünün ilk nikâhının dini nikâh olduğu belirlenmiştir. Resmi nikâhın çocuklar olduktan sonra kıyıldığı tespit edilmiştir. Medenî Kanun’un yürürlüğe girmesinden önce nikâh akdinin imamlar tarafından yapılmasının nedeni, imamın katılmadığı ve dua okumadığı nikâh akdinin geçerli olamayacağı kanaattir. Çoğu durumda geleneksel hukuk resmi hukukun önüne geçebilmektedir. Özellikle ataerkil toplum yapısında imam nikâhının kabul edilme nedeni dini nikâhta yaş sınırının, hadislerin ve mezheplerin farklı yorumlanmasından kaynaklı olarak 12 yaşına kadar düşürülmesiyle yakından ilişkilidir. İmam nikâhının tercih edilmesinin bir diğer nedeni de cezai yaptırımlardan kaçınmadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada ÇG olgusunun sosyo-kültürel nedenleri belirlenmeye çalışılmıştır. ÇG’ lerle yapılan mülakatlar sonucunda birtakım bulgular elde edilerek kodlanmıştır. Bu kodlar; Sosyoekonomik faktörler, Eğitimsizlik, Ataerkil Sistem Kalıpları ve Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı, İnanç-Kader- Namus, Kültürel Öğeler, Çocuk İhmal Ve İstismarları, Aileye İlişkin Faktörler, Mutlu yuva figürü, Aşk ve Bilinçsizlik etkenleri olarak ilişkilendirilmiştir.

ÇG evliliklerinin genel ve diğer etkenlerini etkileyen ana unsur sosyoekonomik faktörlerdir. Sosyoekonomik

faktörlerin içerisinde yer alan yoksulluk ve kırsal yaşam kodları erken yaş evliliklerinin meydana gelmesinde kritiktir. ÇG evliliklerinin yaşandığı aile tipleri ve yaşam tiplerinde, yoksulluk ve kırsal yaşamın hâkim olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda yoksulluk ve kırsal yaşamın ÇG evliliklerinde belirleyici bir rol üstlendiği katılımcı ifadeleriyle de desteklenmiştir. Özellikle hem ailelerin hem de kız çocuklarının yoksulluktan kurtulmak için ÇG evliliklerini tercih ettikleri belirlenmiştir. Ailelerin kız çocuklarını evlendirirken kızlarının karşılığında başlık parası alarak zenginleştiği belirlenirken yine kız çocuklarının ise yoksulluktan kurtulma ve bir üst sınıfa geçmek için erken yaşta evlenmeyi tercih ettikleri belirlenmiştir. Özellikle kırsal yaşamın hâkim olduğu alanlarda kız çocuklarına yönelik kontrol mekanizmalarının daha yoğun etkisini gösterdiği yine katılımcı ifadelerinde bulunmaktadır. Bu nedenle katılımcıların kendileri üzerindeki sosyal baskıyı azaltmak için daha gelişmiş veya gelişmekte olan bir şehir yaşam arzusuyla erken yaşta evliliği normalleştirdikleri ve erken yaşlarda evlendikleri belirlenmiştir. Yine yoksulluğun diğer birçok alanda erken yaş evliliklerinin nedeni haline geldiği de tespit edilmiştir. Hiç şüphesiz ki geçmişte de günümüzde de eğitimsizliğin en önemli nedenlerinden biri yoksulluktur. Bu bağlamda bakıldığında eğitimsizlik ÇG evliliklerinin nedeni iken yoksulluğun ise bir sonucudur.

Eğitimsizlik ÇG evliliklerinde önemli bir etkidir. Özellikle eğitim profili düşük toplum ve aile yapılarında ÇG evlilik riski daha yüksek olmaktadır. Bunun temelinde ise eğitimden çeşitli nedenlerle uzaklaştırılan veya uzaklaşan kız çocuklarının erken yaş evliliklerinde risk grubunu oluşturmaları bulunmaktadır. Okuldan uzaklaşan kız çocukları hane içerisine konumlandırılıp ev işleri öğretilerek potansiyel açıdan evliliğe yakın bir figüre dönüştürülmektedir. Kız çocuklarının eğitimsizliklerinin özel nedenleri içerisinde toplumda var olan kız çocuklarının değersizleştirilmesine yönelik ananelerin var oluşu etkilidir. Söz konusu bazı söylem ve deyişler, “saçı uzun akılı kısa, kız kısmı okumaz” gibi kemikleşen ifadeler kız çocuklarının değersizleştirilip okuldan alınmasına neden olmaktadır. Bununla bağlantılı olarak yoksul ailelerin çocuklarını okuturken cinsiyete dair bu ayrıştırmalar sonucunda erkek çocuklarının okumasını kız çocuklarının ise okumamasını tercih ettikleri belirlenmiştir. Kız çocuklarının hane dışında kontrolünün zorlaşacağı ve bakireliklerinin korunamayacağı düşüncesinin kız çocuklarının eğitimsiz kalmasında etkili olduğu belirlenmiştir. Buna bağlı olarak istismar olaylarının yaşanması ve yaşanmasını önlemek adına kız çocukları eğitimden uzaklaştırılarak erken yaşlarda evlendirilmektedir. İstismar olaylarının bu şekilde örtülmesi ve önlenmeye çalışılması kız çocuklarının eğitimsiz kalmasına ve ÇG evliliklerinin yaşanmasına neden olmaktadır.

Ataerkil sistem kalıpları ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığına dair bulguların genel profiline bakıldığında, toplumsal yapı içerisinde kız çocuklarına yönelik kemikleşen algılar, kız çocuklarının değersizleştirilmesine hem cinsiyet hem toplumsal cinsiyet odaklı ayrımcılığa

uğramasına neden olmaktadır. Kız çocukları bedenleri üzerinden nesneleştirilip değersizleştirilirken bedenlerine yönelik bir güzellik algısı da oluşturulmaktadır. Erken yaşlarda evlenen kız çocuklarının bedenleri yoksulluktan kurtulma ümidiyle aileleri tarafından bir kâr aracı haline dönüştürülüp para karşılığında bir takas edilmektedir. Bu uygulamalar geleneksel yaşamın bir parçası içinde değerlendirilmektedir. Yine kan parası karşılığında kız çocuklarının bedenlerinin berdel uygulamasıyla barış nişanesi olarak kabul edildiği belirlenmiştir.

Çoğu zaman geleneksel değerler üzerinden normalleştirilen kız çocuklarının erken yaşlardaki evliliklerinin bir diğer nedeni ise evliliklerin erken yaşlarda gerçekleşmesi durumunda uzun ve sağlıklı olacağına dair kanaattir. "Ağaç yaş iken eğilir" mantığıyla, kız çocuklarının gelin olarak gittikleri haneye kolay uyum sağlayacağı düşüncesiyle, erken yaşta evlendirilmeleri normalleştirilmektedir. Bu görüşün evliliklerde odak noktası olmasında "mutlu ve temelleri sarsılmaz yuva" figürüne dair yaklaşım etkili olmaktadır.

ÇG evliliklerinin nedenlerinden olan inanç, kader ve namus etkenleri ise hem doğrudan hem de dolaylı olarak ÇG evliliklerinin nedenleri içerisinde yer almaktadır. Toplumsal yapıda ataerkil sistemin etkisiyle ÇG evlilikleri inanç sisteminin bir parçasıymış gibi düşünülmekte ve kabul edilmektedir. Özellikle erken yaş evliliklerine kadercı bir bakış açısı kazandırılarak evliliklerin Yaratacı tarafından kişilere verilmiş değiştirilemez bir alın yazgısı olduğu benimsenmektedir. İnanç sistemin içinde olan kadercı bakış açısıyla birleştirilen alın yazgısı kanaati, ÇG evliliklerinin sorgulanmaksızın kabul edilmesine olanak sağlamaktadır. Bu şekilde ÇG evlilikleri dinden geliyormuş gibi kabul edilmektedir.

Kız çocuklarının sürekli korunması ve denetim altında tutulmasına dair düşünce yapısı namus olgusunun sadece kız çocuklarına ait bir kavram olarak olanak sağlamaktadır. Toplumsal yapıda namus özellikle kız çocuklarının bakireliğiyle özdeşleştirilmektedir. Bu nedenle kız çocuklarının namusunun bakireliğinin zarar göreceği veya korunamayacağı düşüncesiyle ÇG evlilikleri normalleşen bir kabul haline dönüştürülmektedir.

Erken evliliklerde aile tutumları da yine evliliklere dair çizilen rotada etkili olmaktadır. Bu bağlamda şiddetin hâkim olduğu, iletişim problemlerinin yaşandığı ve kız çocuklarının bir birey olarak görülemediği aile yapılarında özellikle çocuk yaşlardaki evlilikler artmaktadır. Kız çocuklarının dolaylı olarak şiddetten kaçmak için evliliklere yöneldikleri belirlenmiştir. Fakat şiddetten kaçan kız çocuklarının evliliklerden sonra da yine şiddete maruz kaldığı belirlenmiştir. Aileye ilişkin tutumlarda dikkat çeken bir diğer nokta ise iletişim problemlerim hâkim olduğu aile yapılarında kız çocuklarının evde hissedemedikleri aidiyet duygusunu ve statüleri evlilikler aracılığıyla tamamlamaya çalışmalarıdır.

Erken evliliklerin önemli ve hassas etkenlerinden biri ise çocuk ihmal ve istismarlarıdır. Kız çocuklarının istismara uğramaları sonucunda istismarların üzerinin kapatılmasını sağlamak adına evlendirildikleri belirlenmiştir. Yapılan bu uygulama hukuksal olarak bir suç

unsurudur. Aynı zamanda bu uygulama ahlaki açıdan düşünüldüğünde failerin mağdur, mağdurların ise fail haline getirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda çocuk ihmal ve istismarları ÇG evliliklerinin hem nedeni hem sonucudur. Vicdani açıdan çocuk ihmal ve istismarları son derecede hassas bir etkidir. Bu istismarların sebebi her ne olursa olsun ÇG evlilikleriyle üzerinin kapatılması kabul edilemez bir durumdur.

Evliliklerin nedenlerinden olan aşk etkeni ise ÇG evliliklerini toplumsal anlamda meşrulaştıran romantik bir etken olarak kabul edilse de hukuksal açıdan ÇG evliliklerine anlamlı bir değer katmamaktadır. Söz konusu durum evliliklere ilişkin bilinçsizlikle yakından ilgilidir.

Bu araştırma sonucunda elde ettiğimiz sonuçlara dayalı olarak ÇG evliliklerinin minimum seviyede yaşanmasını sağlamak ve önüne geçebilmek adına bir takım önlemlerin alınması gerektiği belirlenmiştir. Bu bağlamda;

- 1) ÇG evliliklerindeki yasal cezalandırmaların sıkı denetime tabi tutulması gerekmektedir.
- 2) ÇG evlilikleriyle ilgilenen, kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapan sorumlu personele yönelik bilgilendirmeler sıkılaştırılmalı ve görev ihlal/ ihmali yapan personele gerekli hukuksal yaptırımlar uygulanmalıdır.
- 3) ÇG evliliklerindeki istismarların hukuksal cezaları, para cezasına ve idari cezaya çevrilmemelidir.
- 4) Toplumsal normlar içerisinde yer alan dini nikâhların resmî nikâh olmadan gerçekleştirilmesine cezalar verilmelidir.
- 5) Kadın ve erkeklere yönelik istihdamlar cinsiyet odaklı değil, hakkaniyetli olmalı ve ekonomik sermaye içerisinde kız çocuklarının da yer alacağı politikalar geliştirilmelidir.
- 6) ÇG evlilikleriyle ilgili bilinçli bir medya dili, toplumsal söylemlerle kamu vicdanı ve bilinci oluşturulmalıdır.
- 7) Çocuk İzlem Merkezleri ÇG evliliklerinin önüne geçilmesinde ve anne- çocuk ölüm riskinin tespitinde aktif rol almalıdır. Buna binaen, çocuk politikaları oluşturulmalıdır.
- 8) Kadın haklarının iyileştirilmesine yönelik sosyal politikalar düzenlenip, uygulanmalıdır. Özellikle; ulusal düzeyde AÇSHB, ASPB, SB, TAPV, TAYA, TNSA, TÜİK gibi kurumlar ÇG evliliklerinin önüne geçmede kolektif bir bilinç ve disiplin içerisinde, interaktif bir biçimde çalışmalıdır. Yine BM, BMGK, UNFPA, UNICEF, WHO gibi küresel ölçekteki yapılanmalar ÇG evlilikleri bağlamında interdisipliner bir bakış açısıyla çalışmalıdır.
- 9) ÇG evliliklerinin önlenmesine yönelik çözüm odaklı çalışmalar dünyanın her yerinde yaygınlaştırılmalıdır.
- 10) STK'lar, ÇG evlilikleriyle ilgili geniş tabanlı bir boyutta hareket etmeli ve halkı bilinçlendirmelidir.
- 11) İstismar sonucunda hamile kalma durumunda gerçekleştirilen evliliğin önlenmesi amacı ile cinsel eğitim müfredata eklenmeli, eğitim görme imkânı olmayan kesimlerde buna yönelik faaliyetler gerçekleştirilmelidir. Ve unutulmamalıdır ki ÇG evliliklerinin azaltılmasındaki en etkin olan yol; Eğitimidir. Bu nedenle kız çocuklarının zorunlu eğitim süreleri uzatılmalıdır (Doğan, 2021: 167).

Son söz olarak...

Bu çalışmanın; çocuk ihmal ve istismarlarının önlenmesinde, çocuk hakları tanımının daha net algılanmasında, anne- çocuk ölümü ve risklerinin düşürülmesinde konuya farkındalık kazandırması dileğiyle...

Extended Summary

This study includes the investigation of the socio-cultural origins of the marriage of girls who were married at an early age or were secretly directed to marriage. The main reason for the study of this subject is that child bride marriages are not legally valid, the phenomenon of marriage cannot be found within the definition of child, and girls are kept from their childhood by getting married and this study has been conscientiously investigated by the researcher. To contribute to the minimization of the risk of mother-child death by ensuring the determination of the main factors related to the causes of child bride marriages, to raise awareness on the subject by determining the reasons for marriage with a scientific approach from the eyes of girls who have been deprived of their childhood, abused and married with the concept of honor under the name of traditional values. and contributing to the scientific literature is one of the main purposes of this study.

In this study, the concept of child bride is frequently used to describe the girls who are married at an early age and are directed to marriage. As it has a pejorative connotation, it is desired to draw more attention to the subject by using the Child bride conceptualization. The causes of the socio-cultural factors of marriages have been tried to be examined with the patriarchal system criticism of feminist theories and the structuralist point of view. In order to provide a full understanding of the reasons for early marriages, the literature including religious literature, legal literature and traditional values was scanned in relation to the reasons for marriages. The main objective of the study is to prevent child bride marriages, to ensure the perception of child neglect and abuse, and to raise awareness in defining mother-child mortality risks. Based on the findings, it is aimed to contribute to the gap in the literature on early marriages on a scientific scale.

This study is a qualitative research and it has been turned into a research article produced from the master's thesis named "Structural Reasons of Child Bride Case in Elazığ Region". In presenting the study as an article, it is aimed to reach more audiences. In-depth interview technique was used in the study. The main reason for using the in-depth interview technique is to provide detailed information on the subject. The study was limited to 25 participants who were married as children. Participants were reached by snowball sampling technique. An appointment was made from the participants and they went to their homes. Audio

recordings were made of the in-depth interviews. Permission was obtained from the participants for the audio recordings. Interviews were conducted by the researcher himself. In the interviews, the participants were asked what the reasons for the marriages were caused and affected.

In order to analyze the findings obtained as a result of in-depth interviews in the study, audio recordings were transcribed in Word files. These files, which were recorded specifically for individuals, were uploaded to the Qualitative Research Program, MAXQDA/ 2020. Codes thought to be the causes of early marriages among themselves were added to the files. These codes were tried to be analyzed by turning them into maps in connection with each other. While the findings were analyzed, they were supported by the statements of the participants. The names of the participants were defined as K-1, K-2, K-3... at the analysis stage. The main reason why it was defined in this way was to ensure that the participants were able to speak and give information more easily and to prevent them from being deciphered. There are 10 basic codes that are thought to be the causes of early marriages. These codes are; Socioeconomic factors are Lack of Education, Patriarchal System Patterns and Gender Discrimination, Faith-Fate-Honor, Cultural Elements, Child Neglect and Abuse, Factors Related to Family, Happy Home Figure, Love and Unconsciousness. These codes are associated with subcodes within themselves.

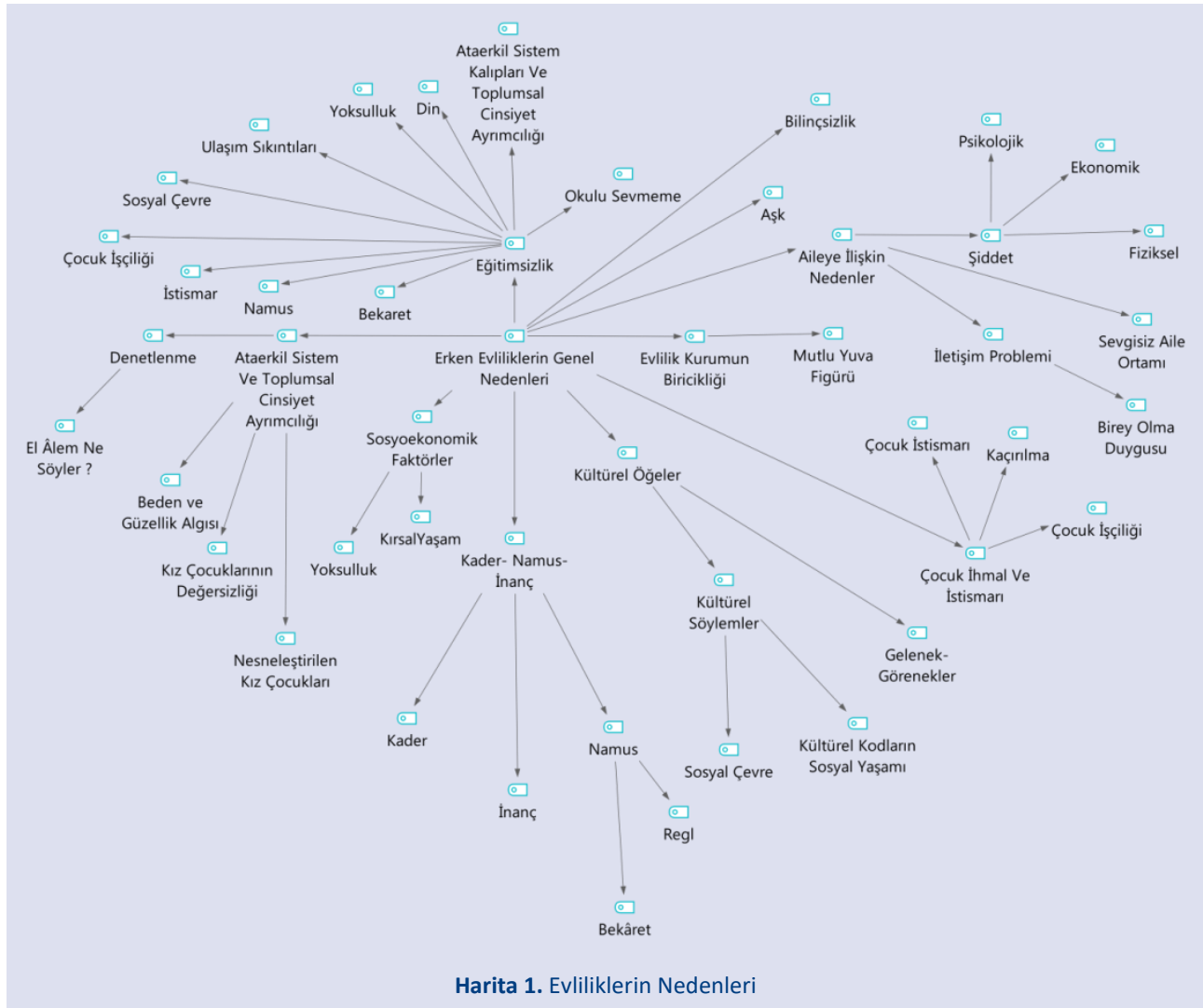
A number of conclusions were reached with the analysis of the study. With these results, it was determined that a high proportion of marriages resulted from socio-cultural factors. In this context, it has been determined that marriages are adopted under the name of tradition. One of the main results determined based on the statements of the participants is socioeconomic factors. Socioeconomic factors have affected girls in many areas, especially poverty and rural life. For these reasons, girls have moved away from the education process and are included in the early marriage processes. Girls who did not want to marry were persuaded into marriage through violence. Girls who married with the hope of avoiding violence stated that they were also exposed to violence after marriage. Again, it was determined that all 25 participants experienced violence before and after marriage, so they got married at an early age and turned to marriage. It was determined that the majority of the participants associated the main reason for their marriage with fate, and even claimed that they were exposed to violence in their destiny. They tried to explain the reasons for their early marriages from a fatalistic point of view. It was determined that they tried to base their fatalistic perspective on religious values.

Another remarkable result is the perspective of the patriarchal system towards girls. Especially girls being seen as worthless, being removed from education for this reason, not being seen even as an individual have caused

girls to turn to marriage at an early age. It was determined that some of the participants tried to obtain the attention and love they could not see in the household through marriage. Marriages have gained an optimistic perspective in the eyes of girls for reasons such as gaining self-confidence, gaining status, living in the city and getting rich. It has been determined that families, especially when marrying their daughters, get richer by receiving bride price under the name of traditional practices. This enrichment has been achieved by the commodification of the bodies of girls, especially through traditional values. A striking result is child neglect and abuse. In particular, it has been determined that families marry their girls in order to hide the abuse in the society in the abuse of girls. It has been determined that the

abuses experienced by girls are hidden under the name of marriage. In the results obtained in the study, it was stated by themselves that all of the participants did not live their childhood. They stated that they were married for socio-cultural reasons under the name of traditions. Therefore, this study; A number of suggestions were presented at the end of the study in order to raise awareness on the issue in the prevention of child neglect and abuse, the clear perception of the definition of child rights, and the reduction of mother-child death and risks. The study is expected to reach more audiences and raise awareness.

Ekler

Kaynaklar

- "Allah'ın izni olmadan hiç kimse inanamaz. O, akıllarını kullanmayanları murdar (inkârcı) kılar" Kur'an-ı Kerim Meali(Yunus Suresi: 100). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- "Ikra'bismi rabbikellezi halak" . Kur'an-ı Kerim Meali(Alak Suresi:1). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Aktepe, E. ve İ. Meltem Atay (2017). Çocuk Evlilikleri ve Psikososyal Sonuçları. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar. 9(4): 410-420 (doi:10.18863/pgy.310791).
- Altuncu, T. (2012). *İnsan İradesi ve Kader İlişkisi* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Aydın, D. (2013). Adölesan Gebelik ve Adölesan Annelik. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*. 16(4), 250-54.
- Aydın, İ. (2019). *Türkiye'de Çocuk İstismarı, Çocuk İstismarını Önleyici Sosyal Politikalar ve Diyarbakır Örneği* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Bolat, G. A. (2013). Berdel Töresi ve İnsan Ticareti [Basılmış Doktora Tezi]. Polis Akademisi.
- Boran P., Gökçay G., Devicioğlu E. ve T. Eren (2013). Çocuk Gelinler. *Marmara Medical Journal*, (26), 58-62 (Nisan 2013).
- Boyras, A. (2019). *Türkiye'de Kadın Bekâreti Söylemi ve Etkileri* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Bütün, Y. (2018). *Sosyo-Kültürel Ekonomik Eşitsizlikler Çerçevesinde Erken Evlilikler: Bingöl İli Örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Bingöl Üniversitesi.
- Çadırcı, Ş. (2019). *Kader Bağlamında İnsanın Özgürlüğü* [Yüksek Lisans Tezi]. Harran Üniversitesi.
- Çakır, H. (2013). *Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Faktörler Çerçevesinde Erken Evlilikler: Ankara Pursaklar Örneği* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Çetin, M.(2020). Toplumsal Bir Gerçeklik Olarak Çocuk Gelinler. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*. (5), 107-122.
- Doğan, Ü. G. A. N.(2021). *Elazığ Yöresinde Çocuk Gelin Olgusunun Yapısal Nedenleri* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Gerçek, Ş. (2019). *Yetim Annelerin Kesişimsellik Bağlamında Mitlere Bakışı* [Yüksek Lisans Tezi]. Gaziantep Üniversitesi.
- Gezer Tuğrul, Y. (2018). Erken Yaşta Evlendirilen Kadınların Evlilik Süreçleri, Deneyimleri ve Sonraki Yaşamları Üzerinde Nitel Bir Çalışma. *Sosyoloji Notları*, 2(1), 2-38.
- [https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.a ciklama?p1=98632%20%20\(Eri%C5%9Fim%20Tarihi:%2007.10.2021\)](https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.a ciklama?p1=98632%20%20(Eri%C5%9Fim%20Tarihi:%2007.10.2021))
- <https://ucansupurge.org.tr/cocuk-yasta-erken-ve-zorla-evli%cc%87li%cc%87kleri%cc%87-sosyal-hi%cc%87zmet-perspekti%cc%87fi%cc%87yle-degerlendi%cc%87rme/> (Erişim Tarihi:18.01.2022)
- [https://www.hurriyet.com.tr/gundem/eski-nisanli-dehseti-4200522%20\(%20Eri%C5%9Fim%20Tarihi:%2023.02.2020\)](https://www.hurriyet.com.tr/gundem/eski-nisanli-dehseti-4200522%20(%20Eri%C5%9Fim%20Tarihi:%2023.02.2020))
- İlknur K. Y. & B. Ergöçmen (2012). Çocuk Gelin Olmaya Giden Yol. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. 15(2), 129-161.
- ILO.<https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm> (Erişim Tarihi: 07.06.2021).
- Kilit, N. N. (2019). *Kader Algısı- Psikolojik İyi Oluş Üzerinde Bir Araştırma* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Sezer, S. (2019). Evli Olmayan Bireylerde Evlilik Kaygısı ile Romantik İlişkilerde Akılcı Olmayan İnançlar ve Umutsuzluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Arel Üniversitesi.
- Soysal, D. (2016). Beauvoir Dersleri 'Evli Bir Kadın Üzerine Deneme'. Belge Yayınları.
- Soysaltürk, D (2020). Kadınlarda Kendini Nesneleştirme ve Susturmanın Dissosiyatif Yaşantılarla İlişkisi [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Işık Üniversitesi.
- STGM (2010). Uçan Süpürge, 'Çocuk Gelinler'e El Uzatıyor. <https://www.stgm.org.tr/ucan-supurge-cocuk-gelinlere-el-uzatiyor#:~:text=U%C3%A7an%20S%C3%BCp%C3%BCrge'ni n%20%22%C3%87ocuk%20Gelinler, mekanizma%20i%C3%A7inde%20tart%C4%B1%C5%9F%C4%B1%C4%B1r%20k%C4%B1lma%20hedefliyor> (Erişim Tarihi: 18.01.2022).
- Tan Eren, G. (2017). Erken Evliliği Deneyimleyen Kadınların Evliliğe Düşüncelerinin Sosyo-Kültürel Temeli: Ardahan Örneği [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- TMK.https://www.anayasa.gov.tr/Kararlar/GenelKurul/Basvuru_Karari/2016-119.pdf (Erişim Tarihi: 07.09.2021)
- Tuna Uysal M., Tan Eren G. & Esmâ Ş. (2019). Toplumsal Doğallaştırılması: Erken Evliliklerde Toplumsal Cinsiyet Algısı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (47), 196-220.
- Tunçcan, N. (1999). Küreselleşen Dünyada Çocuk İstihdamı [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2020). Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri (Erişim Tarihi: 10.12.2021)
- TürkiyeBarolarBirliği.<https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/turkiye-barolar-birligi-cocuk-gelinler-baslikli-toplantisi-22651> (Erişim Tarihi: 11.10.2021)
- UNFPA (2020). <https://turkey.unfpa.org/tr/news/d%C3%BCnyan%C3%BCfus-raporu-swop-2020> (Erişim Tarihi: 26.04.2021)
- UNFPA (2021). https://turkey.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/swop_highlights_tr.pdf (Erişim Tarihi: 09.19.2021).
- UNICEF (2017). Hizmet Sağlayıcılar İçin Çocuk Yaşta Evliliklerin Önlenmesi. Temel Eğitim Programı Katılımcı El Kitabı.
- Yıldız, D. (2018). Sosyo- Kültürel Faktörler Bağlamında Erken Evlilikler [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Wedding Tradition of the Southern Crimean Tatars

Elvina Er^{1,a,*}

¹Department of Contemporary Turkish Literatures and Dialects, Faculty of Letters, Sivas Cumhuriyet University, Sivas Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 11/11/2022

Accepted: 08/12/2022

ABSTRACT

A wedding is a marriage ceremony consisting of many closely related series of ceremonies that take place in a certain period of time. Wedding ceremonies preserve many interesting forms dating back to the oldest layers of a nation's marriage and family history, and to some extent shed light on the evolutionary path of hundreds of years. With this feature, wedding constitutes one of the most important sources of culture and language and is of great importance in Turcology studies.

The Turkish world has various and colorful wedding traditions and terminology related to these traditions. Today, while Turkish tribes show common features in some ceremonies and practices of wedding traditions, in some cases they have their own characteristics. In this study, the old wedding tradition of the Southern Crimean Tatars, which consists of colorful ceremonies in succession to shape the happy family, is discussed. The data of the research consisted of written sources, source persons and our personal observations.

Keywords: Southern Crimean Tatars, Yalıboyu, Wedding, Ceremony.

Güney Kırım Tatar Türklerinin Düğün Geleneği

Süreç

Geliş: 11/11/2022

Kabul: 08/12/2022

Öz

Düğün, belli bir zaman diliminde gerçekleşen birbiriyle yakından bağlantılı birçok merasim dizisinden ibaret evlenme törenidir. Düğün merasimleri, bir milletin evlilik ve aile tarihinin en eski katmanlarına dayanan birçok ilginç formu korumakta ve bir dereceye kadar yüzlerce yıllık evrim yoluna ışık tutmaktadır. Bu özelliğiyle düğün, kültür ve dilin en önemli kaynaklarından birini oluşturmada ve Türkoloji araştırmalarında büyük önem taşımaktadır.

Türk dünyası çeşitli ve renkli düğün geleneklerine ve bu geleneklerle ilgili terminolojiye sahiptir. Bugün Türk boyları düğün geleneklerinin bazı merasim ve uygulamalarında ortak özellikler gösterirken bazı durumlarda kendilerine has özellikler de taşımaktadırlar. Bu çalışmada mutlu ailenin şekillenmesi için birbirini takip ederek renkli merasimlerden oluşan Güney Kırım Tatar Türklerinin eski düğün geleneği ve terminolojisi ele alınmıştır. Araştırmamızın verilerini yazılı kaynaklar, kaynak kişiler ve kişisel gözlemlerimiz oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Güney Kırım Tatar Türkleri, Yalıboyu, Düğün, Merasim.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

^a eler@cumhuriyet.edu.tr

<https://orcid.org/000-0002-6965-1069>

How to Cite: Er E, (2022) Wedding Tradition of the Southern Crimean Tatars, CUJOSS, 46(2): 236-248

Giriş

Güney Kırım Tatar Türkleri, Kırım yarımadasının güneyindeki Balaklava'dan Kefe'ye kadar uzanan Karadeniz'in kıyı bölgesinin yerli halkıdır. Kırım'da *Yalıboylu* olarak adlandırılan bu bölge halkı etnik, kültürel ve dilsel olarak Kırım'ın diğer bölgelerinden farklı bir grup oluşturmaktadır. Kırım Türklüğünün etnik ana unsurunu Kıpçak boyları oluştururken bu bölge halkı Oğuz boyları ve Kırım Hanlığı döneminde Türkleşen Yunan, Ceneviz, Kafkasya halklarının kaynaşmasıyla meydana gelmiştir. Bu bölgede Oğuz boylarının etkisi, Altın Orda döneminden önce (XIII. yüzyılda) Anadolu ile başlayan siyasi, ekonomik, kültürel ilişkilerinin neticesinde başlamış ve Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti'ne tabi olmasıyla (1475) giderek artmıştır (Kuftin, 1992: 242; İnalçık, 2002: 447-448).

Bu bölge yaşantısı, yüzyıllar süren Oğuz, Kıpçak ve Türk dışı etnik unsurların sentezi neticesinde Güney Kırım Tatar Türklerinin renkli kültürel mirasa sahip olmalarına neden olmuştur. Düğün geleneği ve terminolojisi de bu durumun açık göstergelerindedir. Bu çalışmada Güney Kırım'ın renkli kültürel mirasını ortaya çıkarmak amacıyla Yalta (Dereköy, Ay-vasıl, Autka), Balaklava, Sudak, Aluşta, Karasubazar ve kısmen Bahçesaray köylerinin eski düğün geleneği ve terminolojisi araştırılmıştır.

Düğün Geleneği

Evlilik Türleri

Güney Kırım Tatar Türklerinde, Kırım'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi kan bağı olmadan *dış evlilikler* (exogamie) yapılır (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 22) ve eskiden olduğu gibi günümüzde de ciddi bir şekilde uygulanır. Bu nedenle Kırım'da bir evliliğe karar vermeden önce evlenecek gençlerin büyükleri tarafından göbek hesabı yapılır. Bir evliliğin yapılabilmesi için evlenecek gençlerin aralarında yedi göbek öncesine kadar akrabalık bağının olmaması gerekir. Bu kural Güney Kırım'ın bazı yerlerinde üçüncü göbeğe kadar inmektedir (Roslavtseva, 2003: 290).

Güney Kırım Tatar Türklerinde boy veya bölge içi evliliklerin yapılmasıyla *içten evlenme* (endogami) türü evliliklere de rastlanmaktadır. Eskiden beri Güney bölgesi Kırım Tatar Türkleri (Oğuzlar) kendi bölgesinden kız alıp vermeye dikkat ederek Kuzey bölgesindekilerle (Kıpçaklar) evlenmekten kaçınırlar. Bunun dışında bu yöre halkında *içten evlenme* türünün köy içinde yapılan evlilikleri de bulunmaktadır. Eskiden Kırım'ın güneyindeki köylerde evliliklerin bir köy içinde yapılmasına özen gösterilirdi ve genç kızların başka köylere verilmesi veya başka köylerden kız alınması hoş karşılanmazdı (Kerim, 2006: 49).

Güney Kırım'da bulunan bir başka evlilik türü *kıdalık* 'görücü' [< Mo. *quda* 'güveyin veya gelinin babası' (TMEN, 1963: 295/423) + Tü. *+IXk*] usulüdür. Bu evlilik türü Kırım'da bütün Müslüman Türk toplumunda olduğu gibi genç kızların erkeklerle aynı ortamda bulunmaları iyi karşılanmadığından dolayı yaygınlık kazanmıştır. Görücü usulüyle yapılan evlilikler, gelin adayının "*Anası maktağan kızını alma, halk maktağan kızdan kalma.*" 'Annesinin övdüğü kızı alma, halkın övdüğü kızdan geri kalma.' (Kırbaç, 2012: 37)

atasözündeki mantıkla akrabalarından, komşulardan veya tanıdıklardan soruşturulması ve *kıda* 'dünürücü, görücü; düğünde çeşitli merasimlere katılan gelin veya damadın akrabalarından biri' veya *elçi* 'dünürücü, görücü' olarak adlandırılan aracı kişiler vasıtasıyla ailesinden istenmesiyle gerçekleşir.

Kırım'ın güneyinde katı geleneklere rağmen XX. yüzyılın başından itibaren gençlerin birbirini *görüp beğenmeyle* yapılan evlilikler görülmeye başlanmıştır. Gençlerin birbirini görmeleri daha çok çeşme başlarında, bayramlarda, halk kutlamalarında, düğünlerde, at oyunları ve yarışlarında, *cıyın* 'gençlerin katılımıyla gerçekleşen eğlence'lerde veya *kız cıyın* 'genç kızların katılımıyla gerçekleşen akşam toplantısında' olmuştur (Roslavtseva, 2003: 292; Kurtametova, https://kkx.ru/scince/svadebnyy_obryad_krymskikh_tatar_kubani/; 20/05/2022). Güney Kırım'da delikanlıların genç kızları beğenmeleri en ilginç biçimi düğünlerde ve *kız cıyınlarda* görülürdü. Eskiden delikanlılar düğünde genç kızların bir arada eğlendiği odanın penceresinden veya kapısından gizliden bakarak kızları beğenirlerdi. Delikanlılar, düğünde beğendikleri kızları *kız ağaları* 'kız evindeki düğünün merasimlerinde geline yardım eden ve kadın misafirlere hizmet eden gelinin en yakın bekâr kız arkadaşları' vasıtasıyla bir kaç defa oynatabilirdi (Karalezli, 1992: 227). *Kız cıyınlarda* ise delikanlılar, genç kızların toplandığı evi önceden öğrenirlerdi ve o evin yakınlarında bekleyerek onları görmeye çalışırlardı (Kurtametova, https://kkx.ru/scince/svadebnyy_obryad_krymskikh_tatar_kubani/; 20/05/2022).

Yüz yüze görüşme mümkün olmadığı için delikanlı beğendiği kıza gizliden işlenmemiş mendil gönderirdi. Genç kız da eğer bu delikanlıya karşılık vermek isterse mendili işler ve bu hâliyle ona iade ederdi (Şerfedinov, 1978: 47). Delikanlı, beğendiği kızdan olumlu cevap aldıktan sonra sıra kararını anne babasına bildirmesine gelirdi. Ancak eskiden Kırım'da delikanlıların evlenme kararını anne babalarına direkt söylemeleri ayıp sayılırdı. Delikanlı, bu haberi yakın kadın akrabalarından birinin vasıtasıyla anne babasına iletirdi (Karalezli, 1992: 228). Eğer anne baba oğullarının beğendiği kızı araştırıp soruşturduktan sonra kendilerine münasip görürse bir müddet sonra isteme merasimi gerçekleşirdi. Kırım'da hem kızlar hem de genç erkekler çocukluktan itibaren anne ve babaya itaat içerisinde yetiştirilirdi. Bu nedenle evlilikte genellikle anne babanın kararına uyulurdu.

Eskiden olduğu gibi bugün Güney Kırım'da yaygın olmasa da uygulanan evlilik türlerinden biri de *iç kıyev* 'iç güveyi' usulüdür. Bu tür evlilikler genellikle damadın ev kurmaya veya kendi babasının yanında kalmaya imkânı olmadığı yapılar. Maddi durumu iyi olan aileler bu tür erkekleri *iç kıyev* 'iç güveyisi' olarak alırlar. Damat kayınbabanın evinde yaşamayı kabul ettiği için toplumda hakir görülür. Bu nedenle bu tür evlilikler Kırım'da itibarlı sayılmaz.

Bugün Güney Kırım Tatar Türklerinde diğer Türk boylarında görülen *beşik kertmesi*, *kız kaçırma*, *levirat* ve *çok eşlilik* evlilik türleri bulunmamaktadır. Ancak tarihî kaynaklara ve bu bölgenin düğün gelenekleri üzerine

yapılan çalışmalara dayanarak (Bunun için bk. Dyaçenko, 2005: 188; Bonç-Osmolovskiy, 1926: 24; Vozgrin, 1992: 170-172) bu tür evliliklerin yaklaşık olarak XIX. yüzyıldan başlayarak yavaş yavaş uygulamadan kalkmaya başladıklarını ve XX. yüzyılın ortalarına doğru tamamen unutulduklarını söyleyebiliriz.

Düğün Öncesi Geleneği

Ƙudalık ve Söz Kesim

Mutlu ve sağlam bir ailenin kurulması için Kırım'da gelin ve damat adaylarında aranan bazı vasıflar bulunmaktadır. Kırım'da evlenirken önce soy sop ve ailelerinin düzgün bir yapıya sahip olmalarına bakılır. Gelin ve damat adayının çalışkan, namuslu, dürüst aileden olması gerekir. Ayrıca "Atasını kör de, oğluna kıziñi ber." 'Babasını gör de oğluna kızını ver.' veya "Alma terekten uzak düşmez" 'Elma ağacından uzak düşmez.' (Kırbaç, 2012: 36, 41) sözleriyle onların anne ve babalarının karakterlerine dikkat edilir. En sonunda gelinle damat adaylarının bireysel özellikleri incelenir (Kurtametova, https://kx.ru/scince/svadebnyy_obryad_krymskikh_tatar_kubani/; 20/05/2022). Genç kızlarda aranan özellikler arasında güzellikten başka sağlıklı, becerikli, ağırbaşlı, terbiyeli, temiz, saygılı ve iffetli olmasıdır. Erkeklerde ise aranan en önemli özellikler cesaret, büyüklere saygılı olması ve ailenin geçimini sağlayacağı için "Tenbelge kız, aynecige yüz berme" 'Tembele kız, kurnaza yüz verme.' (Kırbaç, 2012: 90) atasözünden görüldüğü gibi çalışkan ve becerikli olmasıdır.

Erkek tarafı bu şartlara uygun kendilerine münasip bulduğu gelin adayını *Ƙudalık etmege / Ƙudalılı etmege* 'kız istemeye' veya *Ƙudalılığa barmağa* 'dünür gitmeye' gider. Güney Kırım'da bazı istisnalar dışında uğursuzluk getireceğine inanıldığından damadın anne babası, kız tarafının düğünde düzenleyeceği çeşitli merasim ve kutlamalara katılmaz. Aynı sebeple gelinin anne babası da erkek tarafının düzenlediği kutlamalara katılmaz. Bu duruma bağlı olarak Kırım'ın güneyinde kız istemeye evlenecek gencin anne veya babası gitmez. Kız istemeye erkek tarafının en yakın akrabalarından toplumda sayılan, itibarlı ve örnek aileye sahip olan kırk yaşın üzerindeki erkek *Ƙuda* veya *Ƙudalar* gönderilir. Yalta'da kız istemeye üç erkek *Ƙuda* (Karalezli, 1992: 228), Tuak'ta (Aluşta) ise *Ƙuda* veya *elçi* olarak adlandırılan bir erkek gönderilir. Bahçesaray'ın bazı köylerinde dünürücü olarak kadınların da gittiği görülmektedir (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 30).

Güney Kırım'da *Ƙudalık / Ƙudalılı veya Ƙuda yiberme* olarak adlandırılan 'kız isteme' için en hayırlı gün perşembe akşamı veya cuma sayılır. Kararlaştırılan günde en güzel elbiselerini giyen ve kollarına yeşil, mavi veya kırmızı renkte tülbent bağlayan *Ƙudalar* (Roslavtseva, 2003: 292) kız evine giderler. Hatice Karalezli'nin Yalta Dereköy sakini Urhuş Gafarova'dan yaptığı derlemesine göre XX. yüzyılın başında kız isteme merasimi aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir. Kız evine gelen *Ƙudalar* önce ev sahibini yüksek sesle selamlarlar ardından bir müddet sohbet ederlerdi. Uygun vakit bulunca *baş Ƙuda* 'dünür başı, kız istemeye gidenlerin veya düğünde çeşitli merasimlerde iştirak eden damat, gelinin yaşlı ve

itibarlı erkek veya kadın akrabası' kendilerine emanet edilen işi tamamlamak için kızın babasına veya babası yoksa kızın en yakın erkek akrabalarından birine: "Alla'nıñ emrinen felanıñ... avalesinen kıziñizni onıñ oğluna Ƙudalık etmege keldik." 'Allah'ın emriyle felanın... havalesiyle kızınızı onun oğluna istemeye geldik.' şeklinde geliş maksadını açıklardı ve genellikle damat adayının iyi özelliklerini anlatmaya başlardı. Kızın babası bu durumda *Ƙudalara*: "Ƙismet olursa ebet olur." 'Kismet olursa elbette olur.' diyerek karısına danıştırdı. Genellikle başka bir odada bulunan kızın annesi olumlu durumda cevaben: "Sizge münasip mağa da münasip." 'Size münasipse bana da münasiptir.' diye cevap verirdi. Baba ve annenin rızası alındıktan sonra kıza sorulurdu. Kızın fikrinin sorulması için yanına en yakın arkadaşlarından biri gönderilirdi. Kız: "Anam, babam nasıl münasip körse öyle olur." 'Annem, babam nasıl münasip görürse öyle olsun.' diye cevap verirdi. Kızın babası annesiyle danıştıktan ve kızın rızası alındıktan sonra (1992: 228) Kırım Tatar Türklerinde "Ƙızı barnıñ nazı bar." 'Kızı olanın nazı var.' (Kırbaç, 2012: 73) atasözüne uygun olarak bazen saatlerce sürebilecek pazarlık yoluyla *ağırlık* 'başlık parası' miktarı belirlenirdi. Her iki tarafı tatmin eden *ağırlık* miktarı belirlendikten sonra "Söz bir, Alla bir." 'Allah da bir söz de bir.' denilerek birbirine söz verilir ve kutlayarak el sıkışılırdı (Karalezli, 1992: 229). *Ağırlık* miktarının belirlenmesiyle yapılan anlaşma sonucunda *söz kesim* 'söz kesme' merasimi yapılmış sayılırdı. Güney Kırım'ın bazı köylerinde bu merasimin adı *söz, söz kesme* (Bonç-Osmolovskiy, 2005: 104) veya *küçük Ƙudalık* şeklinde değişir (Kurtametova, https://kx.ru/scince/svadebnyy_obryad_krymskikh_tatar_kubani/; 20/05/2022).

Söz kesimden sonra kızın başının bağlandığının göstergesi olarak sembolik hediyeleşme yapılırdı. Bu hediyeleşmede *Ƙudalar* kız tarafına yanında getirdikleri tülbende sarılı bir miktar para veya altın ve kıza (bazen anne babasına da) kıyafet, elbiselik kumaşlar verilerdi. Yalta, Sudak ve Bahçesaray'da *söz kesimde* yapılan hediyeleşmede başörtü veya mendil bulunması gerekirdi. Bahçesaray'ın köylerinde *Ƙudalar* yanlarında sadece *yağlık / yavlık / yavluğ ve yemeni yağlık / yemeni yavlık* adında iki başörtü (Roslavtseva, 2003: 292, 298) veya *bürümçük / bürümçik* 'büyük dikdörtgen yıldızlarla süslü başörtü', Sudak'ta başörtü ve tatlı (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 30) Yalta'da ise bir miktar altın ve ipek başörtü getirirlerdi (Karalezli, 1992: 229). Kız tarafı ise *Ƙudalara yağlık* hediye ederdi. Bu *yağlık* dört köşesi altın iplerle işlenen beyaz renkli, küçük boyutlarda dörde katlanmış olmalıdır (Roslavtseva, 2003: 298). *Söz kesimde* gelin adayından damat adayına gönderilen bu başörtü veya mendil olumlu cevabı simgelerdi.

Güney Kırım Tatar Türklerinde kız istemede kız babasının *Ƙudaları* doğrudan reddetmesi büyük ayıp sayılırdı. Kız babası damat adayını istemediğinde erkek tarafının *ağırlık* olarak yerine getiremediği koşulları talep ederdi. Bu durumda isteme olumsuz gerçekleşirdi. Ancak damat adayı, kız babasının gönlüne göre birisi ise tüm tavizler kabul edilir ve kızın evlenmesi sağlanırdı (Dyaçenko, 2005: 189).

Ağır Nişan ve Dokuzlama

Ağır nişan 'büyük nişan, nişan', söz kesimden iki-üç hafta sonra, genellikle pazartesi veya perşembe günü, kız tarafının ev sahipliğinde her iki tarafın karşılıklı hediyeleşmesi ve ziyafetin verilmesiyle düzenlenen merasimdir. Söz kesimde evlilikle ilgili alınan karar *ağır nişanda* her iki tarafın akrabalarına duyurulmasıyla resmî hâl alır ve bu merasimden sonra evlenecek gençler *kiyev* 'damat' ve *kelin / gelin* 'gelin' olarak *nişanlı* sayılırdı (Karalezli, 1992: 229). Bazı köylerde bu merasimin adı *böyük kudalıktır* (Kurtametova, https://kcx.ru/scince/svadebnyy_obryad_krymskikh_tatar_kubani/; 20/05/2022).

Ağır nişan için belirlenen günün akşamına doğru kız evine erkek tarafından 20-25 erkek *kuda* gelirdi. *Qudaların* önünde hediyelerle dolu iki *sını* 'sini, büyük bakır tepsi' taşıyan iki delikanlı yürürdü. Sinilerdeki bohçaların içinde genellikle geline iki elbise, şal, *bürümçik*, anne babasına kahve, şeker ve elbiselik kumaşlar bulunurdu (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 31). Delikanlılar, erkek tarafının gönderdiği hediyeleri gelinin bir akrabasına teslim eder ve karşılığında hediye olarak birer gömlek alırdı. *Qudalar* ise kız tarafında güzel yemekle ağırlandı. Yemekten sonra kız tarafının hazırladığı ve erkek tarafının getirdiği hediyeler yan yana konulur ve karşılaştırılarak incelenirdi. Her iki tarafın hediye karşılaştırması bittikten sonra kız tarafından iki delikanlı, gelinin hazırladığı hediyelerle dolu (*doğuzlama*) bohçaları ve *kiyev köbetesi* 'damat böreği'ni erkek tarafına götürürdü. Erkek tarafı bu hediyeler karşılığında delikanlılara para (bahşiş) verirdi (Karalezli, 1992: 229-230).

Bu merasimde önce dualar edilir daha sonra ise müzik eşliğinde eğlenilirdi. Gelinin bu günü akrabalarının evinde geçirmesi gerekirdi (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 31).

Doğuzlama [< OT. *tokku*: 'dokuz' +*IA-mA* (EDPT, 1972: 474b)], gelin adayının *ağır nişan* gününe dokuz parçadan oluşan ve bu dokuz parçanın her birinin bizzat kendisinin gümüş iplerle işlediği bohçanın adıdır. Damat için hazırlanan eşyalardan oluşan ve teslimiyeti, sadakati sembolize eden bu bohçanın hazırlanması büyük bir özveri isterdi. Bu nedenle *ağır nişan* evlenecek genç kızlar için büyük önem taşırdı. Güney Kırım'ın köylerinde *doğuzlama* bohçasının adı *dohuz / doğuzluk / dohuz bohça* (Aliye Abduvaliyeva, Kişisel Görüşme, 14 Nisan 2022) (Doğuzlama için ayrıca bk. Ablyamitova, 2008: 25; Durbilmez, 2007: 185-186; Kincses-Nagy, 2020: 221-222; Er, 2021: 340-342) veya *kiyev çamaşır* şeklinde değişir. Diğer bölgelerden farklı olarak Bahçesaray'ın bazı köylerinde *doğuzlama* bohçası söz kesimde bazılarında ise *ağırlık* gününde verilir (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 28).

XX. yüzyılın başında Yalta'ya bağlı Dereköy'de *doğuzlama bohçası* içerisinde:

1) *Üçkur / üçhur* 'kemer yerine erkek şalvarı bağlamaya yarayan halat, ip'

2) *Tiz-bez* 'abdestten sonra ayakları silmek için kullanılan havlu'

3) *Yemeni* 'kenarları işlemeli mendil'

4) *Yedegi* 'altın işlemeli pembe renkli tül bent'

5) *Torba kise* 'tütün kesesi'

6) *Torba kise* 'tütün kesesi'

7) *Kise* 'dibine küçük altın dikilen gümüş işlemeli kese'

8) *Çevre* 'kenarları gümüş veya altın işlemeli genellikle beyaz renkli mendil'

9) *Çorap bav* 'uzun erkek çorapları diz altında bağlamaya yarayan bağlar'

bulunmuştu. Bu eşyalar dışında *doğuzlama bohçası* içerisinde bir çift *çerge kölmek* 'beyaz renkte ipek gömlek', *çorap, saat kap* 'saat kabı' (Karalezli, 1992: 229) veya *saat han* 'işlemeli saat kabı' girmişti. Aynı dönemde Güney Kırım'ın diğer köylerinde *doğuzlama* bohçasının içinde bu listeye benzer çok küçük farkla eşyalar konulmuştu. Mesela Hapshor'da (Sudak) bu bohçada *uzun çekmen* 'damadın düğünde giydiği kapüşonlu uzun ceket', Üsküt'te (Aluşta) *kaftan* 'gömlek', Ay-Serez'de (Sudak) *şalvar* da bulunmuştu (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 28).

Hazırlanan bütün eşyalar kenarları gümüş işlemeli bohçanın içine konulur ve üstüne gelinin, damadın ölen yakın akrabalarından birinin ruhuna Kur'an-ı Kerim'i hatim ettiği anlamına gelen "*Kuran hatim*" yazısı dikilirdi. Varlıklı ailelerin kızları sadece damada değil, *çaynana* 'kaynana' ve *çaynata* 'kayınbaba'ya da *doğuzlama bohçası* hazırlardı. Gelin, ağır nişanda *doğuzlama bohçası* dışında damadın yakın akrabalarına *kölmek* 'gömlek', kadınlara dış giyimde kullandıkları *çadra* 'kadınların örtünmesinde kullanılan çarşaf', *yüz-bez* 'havlu', *kise* (Karalezli, 1992: 229), *magrama / marama* 'mahrama, geniş dikdörtgen şeklinde işlemeli şal', *şerbente* 'dikdörtgen başörtü' (Roslavtseva, 2003: 292, 298) ve diğer eşyalardan oluşan hediyeler hazırlardı. En sonunda gelinin hazırladığı hediyelerinin üzerinde kime ait olduklarını yazan notlar yapıştırılırdı (Karalezli, 1992: 229). Bu hediyeler erkek tarafına gidene kadar bir odada minderlerin üzerine sergilenirdi ve ağır nişanı kutlamaya gelen akrabalara, komşulara gösterilirdi.

Körüş / Körünüş

Ağır nişandan sonra evlenecek gençler Güney Kırım bölgesinin bazı yerlerinde gizli bazı yerlerinde ise resmî bir şekilde görüşebilirlerdi. Bu görüşmelerin adı Güney Kırım'ın köylerinde *körünüş / körüş*, (Özenbaş'ta) *çagertu*, (Bahçesaray, Ay-Serez'de) *pencere var* (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 30, 32) veya *pencereye keldi* (Kurtametova, https://kcx.ru/scince/svadebnyy_obryad_krymskikh_tatar_kubani/; 20/05/2022) şeklinde değişir.

Nişanlıların görüşmelerinin meşruiyeti ve gizlilik derecesi değiştiği için bu merasimin uygulanmasında bu yörede köyden köye farklılık gösterdiği görülür. Yalta'da ağır

nişanın ertesi günü damat kız tarafına içinde gelini görmek istediği bilgisini içeren bir not gönderirdi. Damat kız tarafından olumlu yanıt aldıktan sonra akşamleyin gelinin en yakın akrabası eşliğinde evleneceği kızı ziyaret ederdi. Bu ziyaret esnasında gelin damadın sorularına ya hiç cevap vermez ya da zor duyulacak şekilde karşılık verirdi. Bu tür ziyaretler damatla gelinin birbirine alışması için bir kaç sefer tekrarlanabilirdi (Karalezli, 1992: 230).

Bahçesaray'ın köylerinde ve Ay-Serez'de ise damadın nişanlandığı kızla açık bir şekilde görüşmesi yasaktı. Bu nedenle damat, nişanlıyla görüşebilmek için onun yakın akrabalarından yaşlı bir kadınla (veya bir erkek çocuğuyla) irtibata geçerek bir gün belirlerdi. Yaşlı kadın damadın isteğini gizlice geline iletirdi. Görüşmeler genellikle hava karardıktan sonra olurdu. Damat, kimseye görünmeden nişanlısının penceresine gelirdi. Bu nedenle bu yörede nişanlıların buluşmaları *pencere var* veya *pencereye keldi* olarak adlandırılırdı. Gelin, nişanlısı gelince konuşmaz ve ancak *sölemlik* 'söylemlik' adında hediyesi karşılığında konuşmaya başlardı (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 33).

Bu görüşmeler nişanlıların aynı köyde yaşamaları durumunda daha serbest ve sık yapılabilirdi. Ancak eğer damat farklı köy veya şehirde yaşıyorsa ki, kızların başka köylere verilmesi hoş karşılanmadığından, damat bu köyde yabancı sayılırdı. Bu nedenle damat nişanlısının evine yaklaşınca köyün delikanlıları tarafından sıkıştırılırdı (Dyaçenko, 2005: 193). Delikanlılar damattan genellikle para ile verilen *ballih* 'ballık' (Bahçesaray'da) (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 33) adında bahşiş isterlerdi. Eğer delikanlıların isteklerini karşılayacak şeyler damadın üzerinde yoksa veya delikanlıların amacı onunla eğlenmek ise onlar damadın varını yoğunu alıp onu döverler ve hiçbir şey yokmuş gibi bırakırlardı. Damat kendini soyan ve dövenlerin peşine düşmezdi. Çünkü bu olayın duyulması hâlinde bütün köy halkının uzun zaman boyunca onunla alay etmesine neden olabiliyordu (Dyaçenko, 2005: 193). Damat nişanlıyla görüşmek için bütün engelleri aşarak köyün delikanlılarını atlatması hâlinde, bu delikanlılar resmî nikâh yapılırken ondan *ballih* bahşişi almadan *molla* 'imam'a evlilik sözleşmesinde imza attırmazlardı (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 33).

Düğün Hazırlığı

Ağır nişandan sonra her iki taraf düğün hazırlıklarına başlardı. Kız tarafı çeyizi tamamlamaya çalışırdı. Erkek tarafı ise kız tarafının *ağırlıkta* talep ettiğini tedarik etmeye başlardı. Her iki tarafın hazırlıkları ve eksiklikleri tamamlandıktan sonra düğün günü belirlenirdi. Düğün gününü belirlemek ve iki taraf akrabalarının birbiriyle tanışmalarını sağlamak için önce erkek tarafı gelinin anne babasını ve yakın akrabalarını yemeğe çağırırdı. Bu yemekte gelinin annesi damada altın saat veya (daha az varlıklı) gümüş tütünlük hediye ederdi. Bir hafta sonra ise kız tarafı erkek tarafını yemeğe çağırırdı. Yemekte gelin kaynanasına ve yemeğe gelen diğer kadın akrabalarına kaliteli kumaştan güzel işlemeli *toprak bastı magraması* 'toprak bastı mahraması' adında şal hediye ederdi. Bu şal kaynananın kız tarafına ilk defa gelişinden dolayı bu ad alırdı. Kaynananın

ise gelinine kaliteli ve pahalı güzel bir elbise hediye etmesi gerekirdi (Karalezli, 1992: 230-231).

Ağırlık

Güney Kırım Tatar Türklerinde *ağırlık* 'bir çeşit başlık parası' ve 'başlık parasının kız tarafına teslim edildiği gün' olmak üzere iki anlamda kullanılır. XX. yüzyılın başında başlık parası, bu yöre halkında kızın babasına kalmazdı, çeyiz ve düğün masraflarında kullanılırdı. Bu bölgede başlık parasının bir başka adlandırması *kalımdır* (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 25, 27).

Başlık parası *naht* ve *niki* olmak üzere iki kısımdan oluşurdu (Bu terimlerin İslam hukunda karşılığı *mehr-i müsemma* ve *mehr-i müecceldir*). *Naht* miktarı kız tarafının talep ettiği eşyalara göre belirlenirdi. Bazen kız tarafına nakit olarak teslim edilirdi, bazen ise kız tarafının belirlediği eşyaları erkek tarafı temin ederdi. Yalta'nın köylerinde *nahtın* içinde 200-300 ruble ve 300-500 kulaç ölçüsünde arsa, 50 büyük *dukat* 'büyük altın para' veya *nusfis* 'küçük altın', 2 pahalı elbise, *ipşli-kuşak* 'gümüş kemer', *kürk* 'kadife manto', *ferace-marama* 'kadınların dış giyimde kullandıkları beyaz renkli çarşaf' bulunurdu (Karalezli, 1992: 228). Sudak ve Bahçesaray'ın köylerinde ise *naht*, 20-40 Osmanlı altını, bir çift *küpe* 'altın küpe', *uçbaşa kuşak* veya *kümüş kuşak* 'gümüş kuşak', *atlas anter* veya *başanter* 'bayramlık üç elbise', *tonçuk* 'sincap kürk', üç-dört ipek veya yün şal, *duağ* 'duvak' (sadece Bahçesaray'da), altın iplerle işlemeli *perde*, bakır kaplar, birkaç tane yorgan, döşek gibi eşyalardan oluşurdu. *Ağırlığın* ikinci *niki* kısmı (yaklaşık olarak 60 ruble), geline boşanma durumunda ödenirdi. Gelinin ölmesi durumunda ise cenazesi için harcanırdı. Bu nedenle *ağırlığın* ikinci kısmı damadın elinde kalırdı (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 26, 27).

Ağırlık gününün tarihini (genellikle düğünden birkaç gün önce) erkek tarafı düğün hazırlıklarını tamamladıktan sonra belirlerdi. Erkek tarafı, gelinin babasına bu günün tahnini bir hafta önce (Çubukçuzade, 1997: 28) bir *kuda* aracılığıyla bildirirdi. Gelinin babası, buna karşılık yine *kuda* aracılığıyla, erkek tarafının *ağırlık* için anlaşılan nakit ve eşyaları göndermesini isterdi (Dyaçenko, 2005: 193). Bunun üzerine belirlenen günde erkek tarafından beş-on kişi kız tarafına *ağırlığı* ve yanında çeşitli tatlıları, *sakız* 'macun'u getirirdi. Kız tarafı *ağırlık* getirme karşılığında bu kişilere bahşiş olarak birer gömlek, havlu ve kese verirdi. *Ağırlık* kız evine getirildikten sonra gelinin üzerine örtü örtülürdü. Bu şekilde gelinin üç gün boyunca anne, babası ve üç hafta boyunca ağabeyi ve diğer erkek akrabalarına görünmemesi gerekirdi. Kız tarafı, *ağırlığın* getirildiği ertesi günü damadın gönderdiği tatlıları ve sakızı, geline uğur getireceğini inanıldığından, gelinin akrabaları ve en yakın bekâr arkadaşları arasında dağıtırdı. *Ağırlığın* ikinci günü ise kız evine gelinin düğünde giyeceği elbiseyi dikmek için *terci-kadın* 'terzi kadın' ve çeyizdeki eksiklikleri tamamlamada geline yardım etmek için düğün gününe kadar yanında ayrılmadan kalacak en yakın sekiz-on arkadaşı gelirdi (Karalezli, 1992: 231).

Gegez

Güney Kırım'da *cegez / ciyez / ciyis* 'çeyiz' [**Ar. cihâz** 'gelin için hazırlanan her türlü eşya' (TS, 2011: 528)], "*Kızım beşikte olsun, ciyezi sandıkta olsun.*" 'Kızım beşikte, çeyizi sandıkta olsun.' (Kırbaç, 2012: 73) atasözünde de ifade edildiği gibi küçük yaşlardan itibaren toplanmaya başlanırdı ve erkek tarafının *ağırlıkta* temin ettiği eşyalarla veya parayla tamamlanırdı. Eskiden Kırım'da fabrika üretimi eşyalar kıymet görmezdi ve gelinin çeyizinin tamamı el işlemeli eşyalardan oluşurdu. Çeyizde çeşitli kumaşlar, dış giyimde kadınların kullandığı çarşaf, ipek şallar, ipek başörtüleri, çeşitli amaçlarda kullanılan havlular, el bezleri, masa örtüleri, mendiller, keseler, minderler, tespihler, halılar, döşekler, yorganlar, bakır tabak ve çanaklar bulunması gerekirdi.

Toy Duası

Toy duası 'düğün duası', düğünden bir kaç gün önce hem güvey evinde hem de kız evinde kurban kesilmesi ve ölen atalara dualar edilmesiyle gerçekleşen merasimdir. Kırım Tatar Türklerinde bu merasim ataların rızasının alınması için düzenlenirdi. *Toy duasının* hem düğünün problemsiz geçeceğine hem de yeni kurulan aileye uğur ve mutluluk getireceğine inanılırdı (Kurtametova, https://kkx.ru/scince/svadebnyy_obryad_krymskikh_tatar_kubani/; 20/05/2022).

Toy / Dügün

Dügün, Kırım'ın güney bölgesinin bazı köylerinde *toy* [**OT. to:y** 'topluluk, büyük toplantı; ziyafet, düğün ziyafeti; bayram' (EDPT, 1972: 566b)], bazılarında ise *dügün* [**OT. tügün** 'dügüm' (EDPT, 1972: 484a)] sözcüğü ile ifade edilir. Kırım'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi, bu bölgede düğünler, çoğunlukla harman işlerinin bittiği ve düğünde kullanılacak sebze, meyve ve et bol olduğu için, yazın sonu ve güz aylarından ağustos, eylül, ekim, kasım da düzenlenirdi. XIX. yüzyılda düğünler pazartesi günü başlardı ve yedi-on gün boyunca sürerdi. XX. yüzyılın başında ise düğünlerin süresi kısalmış ve üç-dört gün boyunca (pazartesi-salı başlayıp cuma gününe kadar) devam etmiştir. *Toy / dügün* töreni, kız tarafında gerçekleşen *hına toy / nişan toy* ve erkek tarafında gerçekleşen *yüken toy* olmak üzere iki ana kısımdan oluşur (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 40).

Pazartesi günü her iki tarafta düğün başlardı. Erkek tarafına sabahtan çalgıcılar gelirdi. Damadın babasıyla annesi perşembe gününe kadar akrabalarından, komşularından tebrikler kabul ederlerdi. Burada biraz müzik çalındıktan sonra çalgıcılar, *kıdalar* ve damadın akrabalarından oluşan grup geline damadın tebriklerini iletmek ve kutlamalara katılmak için kız evine giderlerdi (Karalezli, 1992: 231). Pazartesi gününden perşembe gününün sabah veya öğle saatlerine kadar düğünün önemli kısmı kız tarafında gerçekleşirdi.

Hına Toy / Nişan Toy

Güney Kırım'da *hına toy* 'kına düğünü, kutlaması' / *nişan toy* 'nişan düğünü, kutlaması' kız evinde gerçekleşen düğün töreni kısmının genel adıdır. Bu kısım çeyiz kutlaması ve çeyizin serilmesi, gelinin akrabalarıyla vedalaşması, kına yakma, gelin hamamı, zülûf kesme gibi birbirini takip eden merasimlerden oluşur. Güney Kırım'da bu merasimlerin sıralanmasında ve uygulanmasında köyden köye değişiklik gösterdiği görülür.

XIX. yüzyılda *hına toy / nişan toy* gelin hamamı ve kına merasimiyle başlardı. Önce genç yengeler gelini hamamda yıkardı. Sonra ise saçlarına, el ve ayak tırnaklarına (soylularda gelinin ayakları bileklerine kadar) kına yakarlardı. Ardından gelin giydirilir, süslendirilir ve baba evinde (veya komşu evinde) özel bir odanın köşesindeki perde arkasında oturtulurdu. Bundan sonra gelini iki gün boyunca annesi ve babasının görmemesi gerekirdi. Evde ise eğlence devam ederdi. Bu esnada gelinin yengeleri düğüne gelen kadın misafirlere bir odada serilmiş çeyizi gösterirdi. Misafirler müzik eşliğinde dans ederler, şarkı söylerler ve perde arkasındaki gelini tebrik ederlerdi (Dyaçenko, 2005: 193-194).

XX. yüzyılın başında Yalta'nın köylerinde ise *hına toy / nişan toy* kız evine erkek tarafından *sağdıç kadın* 'gelinin sağdıç'ın gelmesiyle (pazartesi günü) başlardı. *Sağdıç kadın* bir elinde tülbende sarılı kırbaç diğer elinde küçük bir şalla sarılı *sağdıç çıracı* 'sağdıç çırağı' adında mum tutarak eve girerdi. *Sağdıç kadın* mum ve kırbaç kız ağalarına teslim ederdi. *Sağdıç kadından* sonra kız evine damadın kadın akrabalarından oluşan kalabalık misafir grubu ve çalgıcılar girerdi. Kız evinde bu misafirler güzel yemeklerle ağırlandı. Yemekten sonra kına merasimi düzenlenirdi. Bu merasimde önce *sağan* 'sahan, derinliği az olan tabak benzeri kap'ta kına suyu karıştırılırdı. Kınanın içine damat tarafından gönderilen altın ve gümüş para konulurdu (Karalezli, 1992: 231-232). Kına hazırlanırken orada bulunan genç kızlar ellerinde mumlar tutarak türküler söylerdi.

Ağlama Kelin

Geline bak geline
Yazık ince beline
Düşmüş yenge eline
Ağlama gelin ağlama

Gelin gider naz ile
Ayağınıñ toz ile
Bir yigitñin söz ile
Ağlama gelin ağlama

Gelin gider bağçeye
Tonın koyar bağçaya
Özin satar akçaya
Ağlama gelin ağlama

*Gelini tahtadan indirdiler
Gelinligin bildirdiler
Al duvağın giydirdiler
Ağlama gelin ağlama*

*Geliniñ giydiği atlas
Atlasa igneler batmas
Benim canım yalnız yatmaz
Ağlama gelin ağlama*

*Gelin hınañ ezildi
Baş cengeler (yengeler) dizildi
Damiñ benden üzüldü (Sen benden ayrıldın)
Ağlama gelin ağlama*

[*Ağlama Kelin* türküsü, 1925 yılında O. Akçokraklı'nın anlatımıyla G. Bonç-Osmolovskiy tarafından Rusça yayınlamıştır. Bonç-Osmolovskiy'in verdiği bilgiye göre bu türkü Bahçesaray'da bulunan eski bir cönkten alınmıştır (1926: 42-43). Bir yıl sonra bu türkü S. Yefetov ve V. Filanenko tarafından *Pesni kırımskih tatar* adlı makalede tekrar basılmıştır. Bu makalede türkünün Rusça versiyonu yanında Kırım Tatar Türkçesiyle Arap harfli versiyonu da verilmiştir (1927: 83).]

Kına hazırlandıktan sonra ağlayan gelinin başı bir yastığa konuldu. Damadın yaşça büyük yengesi kınanın içindeki paraları gelinin başına koyardı ve mutluluk diledikten sonra bir tarafa çekilirdi. Sonra gelinin saçlarına kına yakılırdı. Genç kızlar kismetlerinin açılması dileğiyle, kalan kınayı ellerine yakardı. Gelinin saçlarına kına yakıldıktan sonra kınayı yakan kadın düğünün başladığının göstergesi olarak oynamaya başlardı. Akşama doğru misafirler gelirdi. Genç kızlar şarkı söyler ve oynarlardı. Yalta'da misafirlerle ilgilenen ve çeyizi gösteren *kız ağaları* olurdu (Karalezli, 1992: 232). Çeyizi inceleyen misafirler orada bulunan bir tabağa hediyeler bırakırdı. Bu şekilde çeyiz sergilemesi perşembe gününe kadar sürerdi.

Bahçesaray'da ve Küçük Üzen (Aluşta), Aylanma (Karasubazar), Ay-Serez, Şelen (Sudak) gibi köylerde *hına toy / nişan toyun* içindeki merasimler farklı sıralamayla ve her merasim için ayrılmış günde yapılırdı. Küçük Üzen, Aylanma, Ay-Serez, Şelen'de pazartesi günü *cegez toy* 'çeyiz düğünü, kutlaması' yapılırdı. *Cegez toy*, çalgılı ve oyunlu eğlence eşliğinde gelinin hazırladığı çeyizin ve damadın gönderdiği *ağırlığın* sergilenmesi ve her iki taraf akrabalarına, komşulara gösterilmesi merasimidir. Bu merasimde *ağırlık* ve çeyiz özellikle erkek tarafının komşuları ve akrabalarının görmesi için sergilenirdi. Akşama doğru *ağırlığı* incelemek için damadın kendisi gelirdi (eksiklerin olup olmadığını tespit etmek için) ve geline (onu

görmeden) bir altın hediye ederdi (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 40).

Bahçesaray'da *cegez toy*, erkek tarafından *ağırlığın* gelmesi üzerine (pazartesi günü) gelinin arkadaşları, akrabaları tarafından gelen eşyaların sergilenmesi ve müzik eşliğinde eğlencenin düzenlenmesiyle yapılırdı. Burada *cegez toy* için altın renginde kâğıtlarla süslenmiş *nahıl* [< Ar. *nahil* 'hurma ağacı' (Devellioğlu, 1996: 798)] adında süs ağacı hazırlanırdı. *Nahıl* yemeklerle dolu tepsinin ortasında yerleştirilir ve en değerli misafire (genellikle düğünde en pahalı hediye verene) sunulurdu (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 47). Bu yörede *cegez toydan* sonra pazartesi akşamı veya salı günü *kız toy* 'kız düğünü' veya *sauluhlaşır* 'vedalaşma' yapılırdı. Gelinle veda gecesi anlamına gelen bu merasimde kız tarafında gece boyu hem kız hem de erkek tarafından gelen misafirlerin katılımıyla ziyafet ve müzik eşliğinde eğlenilirdi. *Hına toy / nişan toyun* üçüncü gününün akşamında (Bahçesaray'da) ise *kızlar cıyın* 'kına merasimi'nde geline kına yakılırdı (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 48). Bahçesaray'ın bazı köylerinde geline kınayı yengesi, bazılarında ise *çong sağıdıc* adında bu işi için özel görevlendirilmiş kadın yakardı. Perşembe gününün sabahında ise gelin hamama götürülürdü. Hamamda müzik ve şarkı eşliğinde gelin yıkandıktan sonra saçlarına ince örgüler örülürdü. Sonra gelinin yengesi gelinin yüzünün iki yanından saçlarını keser ve bu saçları kıvrarak *zelif* 'zülüf' hâline getirirdi. Eskiden Kırım Tatar Türklerinde yüzün iki tarafında bırakılan bu zülüfler evli kadınları bekâr kızlardan ayıran en önemli özelliği olurdu (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 50). Hamamdan sonra gelinin çeyizi sandıklara ve bohçalara konularak hazır hâle getirilirdi.

Yüken Toy

Yüken toy 'büyük, önemli düğün' düğün töreninin erkek tarafında yapılan kısmının genel adıdır. Düğün töreninin erkek tarafında yapılan kısmının bu şekilde adlandırılması, erkek tarafına verilen önemden ve düğünün en önemli merasimlerinin (nikâh, gelinin güvey evine getirilmesi, damat tıraşı, gelinin yaşayacağı evinin veya odasının süslenmesi, damadın gelinle karşılaşması) bu törende gerçekleşeceğinden olmalıdır.

XIX. yüzyılda *yüken toy* perşembe günü başlardı ve üç gün sürerdi. Zenginler ise *yüken toyu* bir hafta boyunca kutlardı (Dyaçenko, 2005: 199). XX. yüzyılın başında *yüken toyun* süresi bir güne kısalmıştır.

Nikâh ve Gelinin Baba Evinden Ayrılması

Perşembe günün sabahında damat önce kız tarafına çeyizi almak için at arabası gönderirdi. Damat bu at arabasında *aşçı* ile birlikte altın kâğıtlarla ve çiçeklerle bezenmiş iki koyun ve pirinç, ekme, tuz, soğan, kaşık, bıçak göndermesi gerekirdi. Kız tarafına gelen aşçı düğün evindekileri tebrik ettikten sonra koyunlarını keserdi ve *ikil ket şorbası* 'yıkıl git çorbası' adında pirinç çorbasını pişirmeye başlardı. Saat on ikiye doğru erkek tarafından kız evine *vekil* 'nikâhta damadı temsilen yakın akrabalarından 50 yaşlarında mutlaka evli bir erkek', iki *şaat* 'şahit' ve içinde

birkaç yengenin ve akrabalarından yaşlı erkeğin bulunduğu *kudalardan* oluşan bir grup gelirdi. Erkek tarafından gelen bu grup gelmeden önce kız evinin avlusunun dış kapısı kilitlenirdi ve ancak gelenlerin verdikleri bahşiş karşılığında açılırdı. Gelen misafirler kız evinde yedi-sekiz çeşit yemekle ağırlanırdı. Yemekten sonra *kız ağaları* gelini nikâha hazırlamaları için haber verilirdi. *Kız ağaları* gelinin abdest almasına yardım ederler ve üstünü giydirip üzerine örtü örterlerdi. En sonunda *kız ağaları* gelinin aynaya bakmasını sağlarlar ve bulunduğu odaya arkadaşlarını çağırırlardı (Karalezli, 1992: 232-233).

Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra dinî nikâha geçilirdi. XIX. yüzyıl kaynaklarına göre nikâh esnasında gelinin perde ile kapalı bir köşede bulunması gerekirdi. Gelinin bulunduğu odaya *molla*, damadın gönderdiği iki şahit ve vekil girerdi. Bazı köylerde ise nikâhta kız tarafını temsilen iki şahit de bulunurdu. Vekil ve şahitlerin odanın eşliğinde durması gerekirdi. *Molla* ise perdenin arkasında duran geline yaklaşır ve damadın ismini söyleyerek gelinin onunla evlenmek isteyip istemediğini üç defa sorardı. İlk iki soruyu sormasında gelinin cevap vermemesi, üçüncüsünde ise ağlaması gerekirdi. Gelinin ağlamasını *molla* olumlu cevap olarak karşılardı (Dyaçenko, 2005: 195).

XX. yüzyılın başında nikâh merasiminde modernleşme yönünde değişiklik gösterdiği görülmektedir. Yalta'da önce damadın gönderdiği şahitlerden biri, gelinin damatla evlenmek isteyip istemediğini üç defa sorardı. Burada gelinin, perdenin arkasında değil, yüzü örtüyle kapalı bir hâlde şahidin sadece üçüncü soru soruşunda kararlı bir şekilde cevap vermesi gerekirdi. Ardından şahit aynı soruları vekile sorardı. Şahit, ondan da kararlı cevap aldıktan sonra odada şahit olarak bulunan gelinin arkadaşlarına bu nikâha şahit olup olmadıklarını sorardı. En sonunda nikâh kıyılırdı. Nikâhtan sonra gelinin üzerine kalın bir örtü örtülürdü ve bundan sonra onu hem anne-babasının hem de kızın arkadaşlarının görmemesi gerekirdi. Bu yöre halkı damattan önce gelinin yüzünü birinin görmesi hâlinde *kelin şirniği kete* 'gelinin şirinliği gider' der ve uğursuz olacağı inanırdı (Karalezli, 1992: 233).

Nikâhtan sonra gelinin baba evini tamamen terk edeceğinin işareti olarak misafirlere *ikil ket şorbası* ikram edilirdi. Misafirler çorbayı içer içmez kötü ruhları şaşırtmak için telaş içinde bir an önce at arabalarına binmeye çalışırlardı. Gelinin bulunduğu odaya ise gelinin sağdıç (*sağdıç kadın*) gelirdi. *Kız ağaları* bahşiş almadan onu içeri almazlardı. *Kız ağaları*, genellikle para ile verilen bahşiş aldıktan sonra, sağdıç gelinin yanına götürürlerdi. Sağdıç, geline önce *ferace marama* 'çarşaf' giydirir sonra ise üzerine *duvak* 'yüzü kapatan genellikle kırmızı renkte brokar kumaştan örtü' örterdi ve bu hâlde gelinin dua etmesini sağlardı. Gelinin duasından sonra *çırak telleme* 'çırak telleme' merasimi yapılırdı. Bu merasimde sağdıç, *hına toyda* getirdiği kırbaç ve sağdıç çırağını *çırak tellev avası* 'çırak telleme havası' eşliğinde tülbent ve şaldan sıyrır ve onların üzerine renkli ve altın renginde güzel kâğıtlar ve kumaşlar bağlardı. Bu hâliyle kırbaçla sağdıç çırağı, sağdıç tarafından güvey evine götürülürdü ve orada 40 gün boyunca bekletilirdi (Karalezli, 1992: 232-234).

Daha eski adetlere göre Güney Kırım'da nikâhtan sonra kötü ruhları şaşırtmak amacıyla oyun oynanırdı. Bu oyunda damadın yengeleri gelinin bulunduğu odaya bir kilim veya çarşafa gelirler ve gelinin arkadaşlarından, yengelerinden onlara verilmesini isterlerdi. Gelinin arkadaşları damadın yengelerine aradıkları birinin orada bulunmadığını söylerlerdi. Bunun üzerine yengeler gelinin bulunduğu perdeye koşarlardı. Gelin ise, perdeden çıkıp arkadaşlarından oluşan kalabalıkta gizlenmeye çalışırdı. Yengeler, gelinin peşinden bir köşeden diğerine koşarak onu yakalamaya çalışırlardı. Bu arada yengelerin kucaklarına çarşafa sarılı bir genç kız atılırdı. Yengeler sanki bunu fark etmiyorlarmış gibi sahte gelini yakalarlar, onu hırpalayarak çarşafın içinden yüzüne bakmaya çalışırlardı. Aradıkları gelinin olmadığını anlayınca onu bırakırlardı ve tekrar gelini yakalamak için uğraşırlardı. Bütün bunlar gülmeler, kahkahalar eşliğinde yapılırdı. Sonra yengeler onlarla birlikte gelen damadın vekilini yardımlarına çağırırlardı. Vekil gelini yakalardı. Sonra gelini yengelerin getirdiği kilime sararlardı veya çarşafın üzerine koyup uçlarını birleştirerek ağzını bağlarlardı. Bu şekilde gelin vedalaşmak için yakınlarının yanına getirilirdi (Dyaçenko, 2005: 196).

Gelin ağlayarak önce kız arkadaşlarıyla vedalaşır. Ardından önce annesinden sonra babasından *elallık* 'helallik' ister ve ellerini öperdi. Gelin babasının elini öptükten sonra babası (bazı bölgelerde ağabeyi) (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 43) gelinin beline *ipşli-kuşak / ipşli kuşak, kumüş kuşak, üçbaş kuşak* şeklinde köyden köye adı değişen gümüş kuşak bağlardı. Vedalaşmanın ardından toplu dua edilirdi. Duadan sonra gelinin babası odadan ayrılırdı. Ardından odaya gelinin en yakın akrabalarından dört delikanlı gelirdi. Bu delikanlılar, renkli kumaşlardan dikilmiş örtüyü dört köşeden tutup gelini ve dört yengesini de kapatırlardı. Gelin bu hâlde onların kucaklarında gelin arabasına bindirilirdi (Karalezli, 1992: 235). Gelini kapatmak için kullanılan örtünün adı Sudak ve Bahçesaray'da *perde*, Aluşta'da *kösege* (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 44), Yaltada'da *duvazardır* (Karalezli, 1992: 235). Sudak'ta Yalta'dan farklı olarak gelin, gelin arabasına babası veya ağabeyi tarafından kucağında bindirilirdi (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 43). Gelin, gelin arabasına bindikten sonra *kız ağaları* çeyiz en önemli parçalarından biri olan *yüz yastığını* erkek tarafına para karşılığında satarlardı. Pahalı kumaştan dikilen bu yastıkta erkek çamaşırı ve havlu bulunurdu (Karalezli, 1992: 231-235). *Yüz yastığı* Güney Kırım'ın bazı yerlerinde *habar* olarak adlandırılır. Balaklava'ya bağlı köylerde ise gelin baba evinden ayrılırken annesi yanında şeker ve çeşitli kuru yemişlerle dolu *kuman yemiş* 'bakır güğüm' gönderirdi. Güvey evine bu güğümü gelinin yengesi götürür ve oraya gelince damadın yengesine teslim ederdi (Kurtametova, https://kkr.ru/scince/svadebnyy_obryad_krymskikh_tatar_kubani/; 20/05/2022).

Gelin arabasında gelininin her iki tarafında olmak üzere ikişer (bazen dörder) yenge otururdu. Sudak'ta arabada yengelerden başka iki erkek çocuğu da bulunurdu. Bunlardan biri elinde Kur'an-ı Kerim tutarak arabayı sürenin

yanında, diğeri ise onun arkasında ellerinde süslenmiş mumlarla oturtulurdu (Roslavtseva, 2003: 296).

Gelin arabası konvoy hâlinde ilerlerdi. Konvoyun önünde kollarında beyaz tülbenler bağlayan iki atlı gelirdi. Bu atlılar gelin arabasını kapatmak için yol boyunca ellerinde sııklara bağlanan *perde / köşeye / duvazarı* tutardı (Karalezli, 1992: 235). Konvoyun sonunda çeyiz ve *ağırlığı* taşıyan at arabası gelirdi. Bu arabanın içinde damadın gönderdiği çalgıcılar da bulunurdu. Gelin konvoyunun etrafında nikâha gelen damadın vekili, şahitler ve gelinin akrabalarından birkaç delikanlı at üstünde gelirdi (Dyaçenko, 2005: 197).

Gelin arabası güvey evine (başka köyden geliyorsa köyüne) yaklaşınca gelin konvoyu durdurulurdu ve gelinin yaklaştığını haber vermek için damadın evine bir *kıda* gönderilirdi. *Kıda*, damada gelinin yaklaştığını müjdeleyen *yüz yastığı / habarı* götürürdü. Bu müjdeyi alan damat, gelin konvoyunu karşılamak için kalabalık at konvoyuyla *kiyev başı / kiyev ağası* 'düğün boyunca damada yardım eden en yakın arkadaşı'nı gönderirdi. Gelin konvoyundaki yengelerden biri at üstünde gelen kiyev başına hediye verirdi. O bu hediyeyi alarak güvey evine giderdi. Arkasında ise gelin konvoyu takip ederdi (Dyaçenko, 2005: 197). Gelin arabasında çok sayıda bahşişlik mendiller, havlular, çeşitli çamaşırlar bulunması gerekirdi. Bu eşyaların bir kısmı gelin arabasının yolunu kesen genellikle damat tarafının akrabaları veya arkadaşlarına bahşiş olarak dağıtılırdı (Çubukçuzade, 1997: 30). Mendiller ise yolda yengeler tarafından hareket hâlindeki arabadan atılırdı. *Kiyev başı / kiyev ağasıyla* birlikte gelen delikanlılar at üstündeki becerilerini sergileyerek yengelerin attığı mendilleri havada yakalamaya çalışırdı (Dyaçenko, 2005: 197).

Konvoy güvey evine gelince gelin, iki atlının yol boyu ellerinde tuttıkları *perde / köşeye / duvazar* ile kapatılır ve dört yengeyle birlikte (Sudak'ta ağabeyinin kucağında) eve götürülürdü. Kapıda gelini kaynanası karşılardı. Kaynana gelini eve girerken üzerine evde mutluluk, bolluk, bereket getirsin ve soyunun devamının olması dileğiyle buğday, bozuk para ve renkli kâğıtlarda şekerleri (daha önceleri sadece buğday) atardı. Ardından gelin yatak odasına götürülür ve *perde / köşeye / duvazar* ile örtülü köşeye oturtulurdu. Sonra kaynana gelinin odasına girerdi. Bunun üzerine *baş kıda*, kaynananın gelinin ağzına bal ve tereyağını vermesi için gelinin örtüsünü açardı. Bal ve tereyağı gelinin bu evde bolluk ve mutluluk içinde yaşamasını sembolize ederdi. Kaynana bir fincan kahve içtikten sonra gelinin odasından çıkardı. Yengeler (*kıdalar*) ise odanın bütün pencerelerini kapatarak gelinin üzerindeki duvağı, *ferace maramayı* çıkarırlardı. Gelinin başında sadece *çadra* kalırdı. Gelinin yüzü ise dantel veya tül den oluşan süslü örtüyle kapatılırdı (Karalezli, 1992: 235).

Kiyev Tıraşı

Gelin güvey evine geldikten sonra koçlar kesilir, yemekler pişirilmeye başlanırdı. Damat ise o zamana kadar büyüklerin gözüne görünmemeye çalışırdı. Bu yörenin geleneğine göre damadın gelinin gelişini görmemesi gerekirdi. Çünkü gelinin gelişini gören damadın evliliğinin

uzun sürmeyeceğine inanılırdı. Bu nedenle damadın, gelin gelmeden ablası, kız kardeşi veya yakın akrabalarının evinde bulunması gerekirdi (Karalezli, 1992: 236).

Yüken toy boyunca damadın yanında ona önderlik eden ve yanından ayrılmadan her işte yardımcı olan en yakın arkadaşlarından iki *kiyev başı* veya bazı köylerde *kiyev ağası* olarak adlandırılan yardımcıları ve bir *sağdıçı* (genellikle damadın büyük ablasının kocası veya en yakın akrabalarından biri) bulunması gerekirdi. Damat gelinin gelişinden bir müddet sonra eve döner ve *kiyev tıraşı* 'damat tıraşı' merasimi başlardı. Bu merasimde önce kiyev başları damadı tıraş etmeye hazırlardı. Damat, *kiyev tıraşından* önce bir iki ay tıraş olmayarak uzun sakal uzatırdı. Genellikle evin avlu kısmında yapılan bu merasimde tıraş sadece *Tıraş avası* 'Tıraş havası' eşliğinde yapılabilirdi. Çalgıcılar *Tıraş avasını* çalmaya başlayınca berber, damadı tıraş etmeye başlardı. Orada bulunan gelinin ağabeyleri veya diğer misafirler çalgıcılara para vererek başka hava ısmarlardı. Bu şekilde berber tıraşı bırakıp oynamaya başlardı. Bu durum damadın akrabalarından birinin yine para karşılığında *Tıraş avası* ısmarlayana kadar sürerdi. İki tarafın çekişmesi şeklinde yapılan bu merasim birkaç saat sürebilirdi (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 45-46). Damadın ise bu zaman zarfında sabırlı olup sakalı köpüklü bir hâlde oturması gerekirdi. Üsküt köyünde farklı olarak *kiyev tıraşı* esnasında dualar okunurdu (Kerim, 2006: 49).

Tıraş bittikten sonra bu merasimde bulunanlar berberin aynasına para bırakırdı. Gelinden ise berbere güzel *yüzbez* 'havlu' verilirdi. Berber *yüzbezi* omuzlarına asardı ve biraz dans ettikten sonra oradan ayrılırdı. Damat ise çamaşırlarını değiştirmek için eve girer ve iç çamaşır hâliyle tekrar avluya çıkardı. Burada kiyev başları müzik eşliğinde ve ellerinde mumlar tutan erkek çocuklarının oluşturduğu çemberin ortasında damadın üstünü giydirirlerdi (Karalezli, 1992: 237; Çubukçuzade, 1997: 29).

XX. yüzyılın başında damadın düğün kıyafeti gelin tarafından hazırlanırdı ve beyaz renkli *keten kölmek* 'keten gömlek', *ştan* 'pantolon' veya *şalvar*, *miytan* 'işlemeli kısa ceket', *yipişli* 'gelin tarafından hazırlanmış gümüş veya altın iplerden işlenmiş kuşak'tan oluşurdu. *Yipişli kuşak* damadın düğünde kullanması gereken en önemli aksesuarlardan sayılırdı ve sadece düğünlerde takılırdı. Bu kuşaktan başka damadın düğünde giydiği kıyafetin en önemli aksesuarları arasında, gelin tarafından hazırlanmış *çorap bavlar* adındaki çorapları bağlamaya yarayan kadife şeritler yer alırdı (Roslavtseva, 2003: 299).

Damadın üstü giydirildikten sonra kiyev başı gelinin yanına kırmızı renkte ipek *marama* almaya giderdi. Bu *marama* damadın boynuna asılırdı (Karalezli, 1992: 237), ardından damadın babası çağırılırdı. Damadın babası oğluna astragan kürkünden *kalpak* giydirirdi (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 41). Bu kalpakla damadın düğün kıyafeti tamamlanırdı. Damat babasının elini öperdi. Buradan damat, iki yanındaki *kiyev başlıları* ve arkadaşlarıyla birlikte, müzik eşliğinde annesinin yanına giderdi ve önce annesinin sonra ise odada bulunan diğer büyüklerin elini öperdi (Karalezli, 1992: 237). Bahçesaray'da damat annesinin elini öptükten sonra annesi oğlunun üzerine buğday ve bozuk para atardı. Sonra damadın önüne sahanda üstü *yedek /*

yedeği 'bir çeşit tülbent veya kenarları işlemeli havlu' ile kapalı bir kabin içinde kına getirilirdi. Kına bu merasime has *Hına avası* 'Kına havası' eşliğinde getirilir ve damattan saklanırdı. Damadın bu kınayı bahşış karşılığında satın alması gerekirdi. Kına satın alındıktan sonra sağdıç damadın büyük ve işaret parmağına kına yakar ve üzerine *yemeni yavlık* bağlardı. Kalan kına ise ellerine yakmaları için orada bulunan genç erkeklere dağıtılırdı (Bonç-Osmolovskiy, 2005: 90, 120).

Kınadan sonra damada özel hazırlanmış bir odada büyük sinilerle yemekler getirilirdi. Gelinin, damadın bulunduğu odaya üç minder göndermesi gerekirdi. Bu mindere ortada damat bulunacak şekilde yanlarına *kiyev başları* oturtulurdu. Geleneğe göre damadın, ona ne yapılsa yapılsın hareket etmeden oturması gerekirdi. *Kiyev başlarının* ise odada bulunan misafirler tarafından damadın başından kalpağın ve ayaklarından ayakkabılarının çıkarılmaması için gözlerini damattan ayırmaması gerekirdi. Çünkü misafirler *kiyev başlarıyla* alay etmek için damada çeşitli şakalar yapabiliirdi ve eğer *kiyev başları* fark etmeden damadın başından kalpak çıkarılırsa bu onlar için büyük ayıp sayılırdı. Bu durum köyde kiyev başlarıyla uzun süre alay edilmesi için bir gerekçe olabilirdi. Damadın bulunduğu odada gençler yemeklerle ağırlanır, müzik eşliğinde dans edilir ve şarkılar söylenirdi. Damadın bu zaman zarfında yere bakması, konuşmaması ve sadece kutlamalara alçak sesle cevap vermesi gerekirdi (Karalezli, 1992: 237).

Cegez Ev

Cegez ev 'çeyiz evi', gelinin arkadaşları ve akrabaları tarafından gelinle damadın yaşayacağı odayı veya evi çeyizle süsleme merasimidir. Bu merasim Sudak'ta gelin düğün evine gelir gelmez (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 45), Yalta'da ise güneş battıktan sonra (Karalezli, 1992: 235) düzenlenirdi. Burada önce damadın yakın akraba veya arkadaşlarından bir erkek tarafından çeyizleri asmak için tavanın ortasına bir çember (halat) asılırdı. Bu çembere gelinin çeyizini asmak için çok sayıda şeritler çekilirdi. Bu şeritlere başörtüler, mendiller asılırdı. Duvarlara gelin ve damadın kıyafetleri (Ablyamitova, 2008: 29), havlular ve Kur'an-ı Kerim asılırdı (Kerim, 2006, s. 49). Yere *kiyiz* 'keçe' serilirdi. Duvarların altına *minder ve duvar yastıklar* döşenirdi. Sofra şeklindeki alçak masalarda *el bezler* dizilirdi. Bir köşeye döşek, yorgan ve yastıklar üstüste gelecek şekilde konulurdu. Dolaplara *sını, filcan* 'kahve fincanı', *tirmen* 'kahve öğütücüsü', *yibrik* 'cezve' vd. dizilirdi (Ablyamitova, 2008: 29). *Cegez evin* düzeni düğünden sonra 40 gün, Sudak'ta ise altı-sekiz ay boyunca değiştirilmezdi (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 45).

Gelinle Damadın Karşılaşması

Gelinle damadın karşılaşması gece yarısından sonra olurdu. Bu karşılaşma için gelin ve odası özenle hazırlanırdı. Çeyiz yerleştirildikten sonra misafirlere yemek verilirdi. Yemeğinden sonra gelin başka odaya çıkarılırdı. Bu odada gelinin abdestini alması ve önce *Yasin* suresini daha sonra ise Kur'an-ı Kerim'in ilk iki-üç sayfasını okuması gerekirdi.

Sonra gelin giydirilir, süslenilirdi. Onun üzerine damadın hediye ettiği gümüş iplerle işlenmiş kadifeden pahalı *anter* 'elbise' giydirilirdi. Beline gümüş kemer takılırdı. Başına altın paralarla ve yanlardan sarı renkli *sırma-topuz* 'püsküller'le süslü *kadife fes* takılırdı. Fesin üzerine *marama, şerbente, fırlanta* veya *bürümçük* olarak adlandırılan örtü geçirilirdi. Boynuna ona erkek tarafının aldığı bütün altınlar takılırdı. Yüzü ise sarı renkli pullarla ve yıldızlarla süslenmiş renkli şalla kapatılırdı. Bundan sonra gelin tekrar *ferace marama* veya duvakla örtülür ve perdenin arkasındaki köşeye oturtulurdu (Karalezli, 1992: 236; Kurtametova, https://kcx.ru/scince/svadebnyy_obryad_krymskikh_tatar_kubani/; 20/05/2022).

Gelinin üstü giydirilirken *sağdıç kadın ve baş kuda* gelinle damadın yatağını döşerlerdi. Döşegin altına nazardan saklasın diye ekmek koyarlardı. Yatağın üstüne ise küçük erkek çocuğu oturtulardı ve gelinin çok erkek çocuğu olması için dua ederlerdi (Roslavtseva 2003: 297).

Damat gelinin yanına on-on beş arkadaşı tarafından şarkılar eşliğinde getirilirdi. Gelinin yakın akrabalarından biri damadın yanında gelenlere hediye olarak havlu verirdi. Gençler dağıldıktan sonra damatla sağdıç abdest alırdı ve sağdıç gelinin odasına girmek için müsaade isterdi. Odadan gelin, *sağdıç kadın ve baş kuda* dışında herkes çıkardı. Damatla sağdıç ise içeri girip namaz kılmaya başlardı. Namaz bittikten sonra sağdıç damadın namazlığının altına para koymasını ister ve odadan çıkardı. Bu parayı gelinin sağdıç alırdı. Damat ise mindere oturur ve gelinin çıkmasını beklerdi. Yaklaşık olarak 10 dakika sonra iki kadın *ferace marama ve duvakla* (Karalezli, 1992: 238) veya *bürümçükle* (Roslavtseva, 2003: 299) örtülü gelini ellerinden tutarak damadın yanına getirirdi. Damadın yanına gelmeden önce gelinin sağdıç geline, damadın elini öperken ayağına basmasını öğütlerdi. Geleneğe göre eğer gelin damadın ayağına basarsa evde sözü geçerdi. Ancak kendi sağdıç tarafından öğüt alan damat çok nadir durumlarda geline ayağına bastırırdı. Gelin yavaş adımlarla damadın yanına gelir ve dizlerini kırarak elini öperdi. Sonra tekrar kapıya giderdi. Gelin bunu üç defa tekrarlarırdı. Üçüncü seferinde damat gelinin elini bırakmazdı ve üzerindeki *ferace marama*, duvağı çıkarırdı. En sonunda damatla gelin onlar için hazırlanmış yemeği yerlerdi (Karalezli, 1992: 238).

Düğün Sonrası Geleneği

Gerdek Çarşafı ve Kelin Körme

Güney Kıрым'da düğünün ertesi sabahı gelinin bakire olduğunu göstermek için gerdek çarşafını görme merasimi yapılırdı. En eski kaynaklara göre bu merasimde sabaha doğru gelinin yanına iki yengesi gelirdi. Yengeler geline yeni çamaşırılar getirirlerdi, karşılığında ise gelinin gerdek çarşafını veya bazı köylerde gömleğini alırlardı. Bu çarşaf önce kaynanaya gösterilirdi sonra ise gelinin annesine gönderilirdi (Dyaçenko, 2005: 198).

Daha geç dönemlerde ise düğün gecesinde *kiyev başı* veya sağdıç, gelinle damadın kapısına vurarak durumu yoklardı. Olumlu durumda gelinin annesine müjde verilirdi. Gelinin annesi bu müjde için müjde verene büyük parça et

verirdi. Bahçesaray'da ise olumlu haber üzerine erkek tarafı akrabalarına *közaydın köbete* 'gözaydın böreği' dağıtırdı (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 52).

Sabah erkenden ise düğün evine çalgıcılar gelir ve müzik çalarlardı (Kerim, 2006: 51). Damatla gelin onlar için özel hazırlanmış hamamda yıkanır. Hamamdan önce damatla gelinin misafirlere görünmesi uğursuzluk sayılırdı. Damatla gelinin hamamı esnasında kadın *ğudalar* gelinin gerdek çarşafını komşulara ve akrabalara gösterirlerdi. Bazı köylerde, bu amaç için *keliñçek* olarak adlandırılan özel gömlek kullanılırdı. Bu gömlek tepsilerde akrabalara gösterilirdi. Akrabalar geline vermek üzere, bu tepsiye para veya altın atarlardı. Gelinin anne babasına ise düğün günü güvey evine getirilen *ğuman yemişin* boğazına kırmızı kurdele bağlayarak geri gönderilirdi. Aksi durumda ise ortası delik *köbete* pişirilirdi ve gelinle birlikte baba evine gönderilirdi (Roslavtseva, 2003: 297).

Düğünden sonra yeni gelin erkek tarafının keyfine veya köyden köye değişen geleneğe bağlı olarak bazen birkaç gün, hafta, ay bazen de bir yıl boyunca evden çıkmazdı. Çubukçuzade'nin aktardıklarından XX. yüzyılın başında yeni gelinin düğünden sonra 40 gün dışarı çıkmadığını öğreniyoruz (1997: 31). Bu süre bittikten sonra *kelin körmeye* 'gelin görme' adında aileye yeni gelini gösterme ve tanıştırma merasimi düzenlenir. Bu merasim bazı köylerde *ğelin görüşmesi*, *köz aydın* olarak da adlandırılır (Kurtametova, https://kx.ru/scince/svadebnyy_obryad_krymskikh_tatar_kubani/; 20/05/2022). XIX. yüzyılın ortasında *kelin körmeye* iki ayrı günde düzenlenirdi. Birinci günde kayınbaba bütün erkek akrabalarıyla gelini görmeye gelirdi. Misafirleri damat karşıladı ve onları oturttuktan sonra güzel giyinmiş gelini çıkarırdı. Damat gelinle birlikte ellerinde ikramlık içeceklerle önce kayınbabasının yanına gelirdi. Gelin kayınbabasının elini öperdi. Bu esnada damat bardağa içecek doldururdu. Gelin bu içeceği kayınbabasına uzatırdı. Kayınbaba gelini tebrik ederdi ve içeceği içtikten sonra ona *körmlük* 'görümlük' olarak adlandırılan hediye verirdi veya ne hediye ettiğini söylerdi. Bu durumda genellikle hediye büyükbaş veya küçükbaş hayvan olurdu. Bazen kayınbaba hediye olarak para veya altın verirdi. Bu durumda kayınbaba hediye tepsisi koyardı. Bu şekilde orada bulunan bütün erkek akrabalarının eli öpülürdü ve onlardan hediye alınır. Bundan sonra damatla gelin başka odaya gidip tekrar gelirdi. Damat ellerinde hediyelerle dolu tepsiyle geri dönerdi yanında ise gelin dururdu. Bu hediyeler önce kayınbabaya sonra ise bütün misafirlere dağıtılır, ardından tatlılar ve kahve ikram edilirdi. Yeni gelinin bu süre zarfında saygıdan ayakta kalması gerekirdi ve sadece ona sorulduğunda konuşabilirdi. Yeni gelinin kocasına ve erkek akrabalarına *siz* olarak hitap etmesi gerekirdi. İkinci gün gelinin yanına kayınbaba ve damadın kadın akrabaları gelirdi. Bu defa gelin kendisi misafirleri karşıladı ve önce onlardan hediye alırdı, sonra ise onlara hediye dağıtırdı. Burada gelin daha serbest ancak yine saygı çerçevesinde oturabilir ve konuşabilirdi. Bu iki ziyaretten sonra gelin erkek ailesine girmiş sayılırdı (Dyaçenko, 2005: 199).

Daha geç dönemde Yalta'nın köylerinde düğünün ertesi günü benzer merasimle yeni gelin erkek tarafının sadece

kadın akrabalarına gösterilirdi. Burada damadın arkadaşları, güneş doğarken müzik ve şarkılarla damadı uyandırır ve eğlenmeye götürürdü. Gelinin yanına ise kadın *ğudalar* gelirdi. *ğudalar* geline pahalı bir elbise giydirebilir ve evi topladıktan sonra kayınbaba gelinin misafirleri ağırlamaya hazır olduğunu haber verirdi. Bir müddet sonra kayınbaba akraba ve tanıdıklarla gelin görmeye gelirdi. Misafirlerin arasında gelinin akrabaları da bulunabilirdi. Gelin misafirlerin karşısına üstünde *ğerace marama* ve başında duvakla (Karalezli, 1992: 238-239) veya bürümçükle (Roslavtseva, 2003: 299) örtülü bir şekilde iki taraftan ellerinden tutularak kayınbabanın yanına getirilirdi. Ardından çömelip önce kayınbabanın elini daha sonra orada bulunan diğer büyüklerin elini öperdi. Bundan sonra gelin misafirlerin bulunduğu odadan çıkarılırdı ve ayrı bir odada üzerindeki *ğerace marama* ve duvak çıkarılarak ikinci defa el öpmeye giderdi. İkinci el öpülmesinden sonra gelin kayınbaba ve onunla birlikte gelen kadınlara birer çadra hediye ederdi. Bundan sonra odaya bir tabak getirilirdi. Bu tabağın içine kayınbaba başta olmak üzere bütün misafirler hediye (*körmlük*) verirdi. Hediye olarak kayınbaba genellikle altın, diğer misafirler ise para verirdi. Misafirler onlara ikram edilen reçel ve birer fincan kahve içtikten sonra dağılırlardı. Misafirler dağıldıktan sonra damat gelirdi ve gelin tarafından gelen *ğudaların* ellerini öperdi. *ğudalar* damatla kahve içtikten sonra gelinin selamını iletme için annesinin yanına giderdi (Karalezli, 1992: 238-239).

Güney Kırım'da düğün sonrası geleneği içerisinde gelin akrabalarının gelini ziyaret ettiği veya süpürge, çıkık gibi aletlerin gönderildiği görülür. Mesela Küçük Üzen'de düğünün üçüncü gününde gelini yoklamak amacıyla onun büyük ağabeyleri ve ablaları gelerek mahsus hazırlanmış süpürgeyi getirirlerdi. Damat, bu misafirlere koyun keser ve akşama kadar ziyafet verirdi (Kerim, 2006: 51) (Akim Abduvaliyev, Kişisel Görüşme, 11 Nisan 2022). Bahçesaray'da ise düğünden bir hafta sonra gelinin anne babası geline *ğrete* adında çıkık gönderirdi (Bonç-Osmolovskiy, 1926: 52).

Sonuç

Bu çalışmada Güney bölgesi Kırım Tatar Türklerinin eski zamana ait düğün evlilik türleri, düğün öncesi, düğün, düğün sonrası geleneği ve merasimleri ele alınmıştır. XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başında yazılan kaynaklar, kaynak kişiler ve kendi gözlemlerimize dayanarak Kırım'ın bu yöresinin düğün geleneklerinin merasimleri ve bu merasimlerle alakalı terminolojinin büyük bir kısmının Eski Türklerin göçebe hayatlarının mevcut dönemin hayatına adapte edilmesi, bir kısmının ise İslamiyet'in etkisiyle geliştiği söylenebilir. Güney Kırım'ın düğün gelenekleri, bir taraftan kötü ruhları (cin) şaşırtmak, uzaklaştırmak, korkutmak, iyi ruhları ise memnun etmek, kızdırmamak ve saygı göstermek için yapılan çeşitli oyunlar ve merasimler eski Türk inanç sisteminin izlerini taşıırken diğer taraftan kına yakma ve nikâh kıyma gibi merasimler İslamiyet'in izlerini taşımaktadır. Yeni sentezle bu bölgenin hayatına adapte edilen bu merasim ve uygulamaların temel amacı evlenenlere mutluluk ve bereket getirmesini, soyunun

sürdürmesini sağlamak; düğün törenini ve yeni kurulan aileyi her türlü kötülük ve olumsuzluklardan korumaktır.

Extended Summary

Establishing a family and continuing its lineage is considered one of the most important values of the Turks today, as it was in the past. For this reason, the marriage ceremony, as one of the basic elements of Turkish culture, has a great effect on keeping national values and language alive. However, various events experienced by the people in the historical process may cause their cultural values to be forgotten or to be influenced by foreign cultures. This situation poses a great danger to the Turkish tribes, who have been under the influence of the Russian and other sovereign states for a long time. The cultures and wedding traditions of the Turkish tribes, which have problems in keeping the national values alive due to the various practices of the sovereign states, are about to be forgotten today. The development of today's technology is also of great importance in the loss of cultural values. It is very important to record the various events of the culture in order to ensure that ancient traditions are not forgotten in this environment.

In this study, information was given about the Crimean Tatars living in the coastal region of the Black Sea, extending from Balaklava to Kefe in the south of the Crimean peninsula, and the marriage types of the people of this region, the pre-wedding tradition, the wedding tradition, the post-wedding tradition and ceremonies are determined. At the end of our study, the terminology determined in the traditions and ceremonies of the wedding is given.

The people of this region, called the Yalıboylu in the Crimea, were formed by the fusion of the Oghuz tribes and the Greek, Genoese and Caucasian peoples who became Turkish during the Crimean Khanate. The influence of the Oghuz tribes on this region started in the XIII. century and gradually increased with the subordination of the Crimean Khanate to the Ottoman State in the XV. century.

Based on the sources, source persons and our own observations written in the XIX. century and the beginning of the XX. century, it has been determined that marriage types such as foreign marriage, internal marriage, arranged method, seeing and admiring method, bridegroom living in his wife's parents' house are practiced in this region of Crimea. It has been observed that the types of marriage such as cradle notch, abduction, levirate and polygamy, which are seen in other Turkish tribes, do not exist in the Southern Crimean Tatars. Starting from the XIX. century, these types of marriages started to disappear gradually and were completely forgotten towards the middle of the XX. century.

The wedding tradition of the Southern Crimean Tatars begins with going to a wedding and asking for a girl, and continues with the desponsage, give gold jewellery engagement (agir nisan), a traditional folk dance (agirlik), henna toy feast/engagement toy feast (cegez toy feast, girl toy feast girls' cıyın /meeting), and the yuken toy feast

(nuptials, bringing the bride to the groom's house, Kyiv shave, cegez house, groom's meeting with the bride) and is completed with the ceremonies of showing the nuptial sheet and seeing the new bride after the wedding. Among these main ceremonies, there are also smaller ceremonies related to körüş/körünüş, çirah telleme, nahil, zelif, and ikil ket şorba. In addition, symbolic gifting with deep meanings in these ceremonies (doğuzlama, ağırlık, yüz yastığı / habar, toprak bastı magraması, kuman yemiş, yağlık / yavluğ, körimlik) and giving various tips (sölemlik, ballıh) is of great importance.

It has been seen that most of the wedding traditions of South Crimea and the terminology related to these ceremonies are adapted from the old Turkish nomadic life, and some of them have been developed under the influence of Islam. The wedding traditions of this region, on the one hand, carry the traces of the old Turkish belief system, with various games, ceremonies and ceremonies related to the cult of ancestors performed to surprise, drive away, frighten evil spirits, and to please, not anger and show respect to good spirits. On the other hand, traces of Islam can be seen in ceremonies such as apply henna and wedding ceremony. The main purpose of these ceremonies and practices, which have been adapted to the life of this region with a new synthesis, is to bring happiness and abundance to those who get married, and to ensure that their lineage continues; is to protect the wedding ceremony and the newly established family from all kinds of evil and negativity.

The wedding ceremonies of the Southern Crimea appear with many common ceremonies and terminologies with the Oghuz tribes and especially with the Anatolian Turks due to geographical proximity. Arranged marriage, asking for a girl, desponsage, engagement, dowry laying, henna night, groom's shaving, seeing the bride, tying the bride's sash, giving the bride price, throw something out, covering the bride's face, ceremonies related to cutting some hair of the bride, and wedding terms such as gelin, sağdıç, ağırlık, elçi, nişan, nişanlı, cegez, görümlük are largely common with Anatolia.

While the wedding traditions of Southern Crimea share common features with Anatolian Turks, it is seen that they share common features with Kipchak tribes on the other hand. The absence of consanguineous marriage, covering the bride with a curtain during the wedding, ceremonies such as toy feast praying, dowry house, and terms such as kiyev, kuda, kudalık, tokuzlama, qalım, pencere var, toy duası, köşege, kiyev başı are similar to other Kipchak tribes.

Kaynaklar

- Abyamitova, L. (2008). Simvolickekiye aspektı natsional'nogo krimskotatarskogo kostyuma v svadebnom obryade. *Harodna tvorçist ta etnografiya*, no. 1, 24-31.
- Bonç-Osmolovskiy, G. (1926). Braçniye obryadı tatar gornogo Krıma. *İzvestiya gosudarstvennogo russkogo geografičeskogo obsşestva*, Red. V. Komarov, T. 58, V. 1, Moskva, Leningrad: Gosudarstvennoye izdatelstvo, 22-63.

- Bonç-Osmolovskiy, G. (2005). Krımskiye Tatarı. *Krımskiye tatarı*, Simferopol': Dolya, 82-123.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press = EDPT.
- Çubukçuzade, S. K. (1997). Kırım Dügünleri. *Emel*, haz. Ayşe Gençkol, S. 217, 28-32.
- Devellioğlu, F. (1996). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın.
- Doerfer, G. (1963). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen: unter besonderer Berücksichtigung älterer Neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timuridenzeit I*, Weisbaden: Franz-Steiner = TMEN.
- Durbilmez, B. (2007). Kırım Türk Halk Anlatılarında Sayı Simgeçiliği. *Millî Folklor*, 10/76, 177-190.
- Dyaçenko, P. (2005). Svadebnıye obryadı krımskih tatar. *Krımskiye Tatarı*, Simferopol': Dolya, 187-203.
- Er, E. (2021). Kırım Hanlığı'nın Rus ve Lehistan-Litvanya Devletlerinden Yıllık Tahsil Ettiği Vergi: Hazîne. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 18, S. 3 (Eylül 2021), 325-357.
- İnalçık, H. (2002). Kırım. *İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara: İslâm Araştırmaları Merkezi, 447-449.
- Karalezli, H. (1992). Starinnıy obıçay tatarskogo zaruçeniya i svadbi v derevnyah: Dereköy, Ay-vasıl' i Autka Yaltinskogo rayona. *Zabveniyu ne podlejit*, Kazan': Tatarskoye knijnoye izdatel'stvo, 227-239.
- Kerim, Y. (2006). *Küçük Üzen Tarih Etnografiya*, Akmescit: Dolya.
- Kırbaç, S. (2012). *Kırım-Tatar Atasözleri*, İstanbul: Doğu.
- Kincses-Nagy, É. (2020). Nine Gifts. *Ottomans-Crimea-Jochids: Stusies in Honour of Méria Ivanics* (Edited by István ZIMONYI). Szeged.
- Kuftin, B. (1992). Yujnoberejniye tatarı Krıma. *Zabveniyu ne podlejit*, Kazan': Tatarskoye knijnoye izdatel'stvo, 239-250.
- Kurtametova, F. Svadebnıy obryad krımskih tatar Kubani, *Materiali fol'klorno-etnografiçeskikh ekspeditsiy ot dela traditsionnih natsional'nih kul'tur KNMTS NT i Otdela folkloru i etnografii TSNK GBNTUK KK "Kubanskiy kazaçiy hor" 1989-1995 gg.* https://kx.ru/scince/svadebnıy_obryad_krymskikh_tatar_kubani/ (Erişim Tarihi 20/05/2022).
- Roslavtseva L. (2003). Sem'ya. *Tyurkskiye narodu Krıma*, Moskva: Nauka, 286-302.
- Şerfedinov, Y. (1978). *Zvuçit kaytarma*, Taşkent: Gafur Gulam.
- Türkçe Sözlük*. (2011). haz. Şükrü Halûk Akalın, Ankara: Türk Dil Kurumu = TS.
- Yefetov S., Filanenko V. (1927). Pesni krımskih tatar, *İzvestiya tavrıçeskogo obşestva istorii, arheologii i etnografii*, T. 58, Simferopol': Krimpoligrafrest, 69-84.
- Vozgrin, V. (1992). *İstoriçeskiye sudbi krımskih tatar*, Moskva: Misl.

Kısaltmalar

- Ar. : Arapça
- EDPT : Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- haz. : Hazırlayan
- Mo. : Moğolca
- OT. : Ortak Türkçe
- Tü.: : Türkçe
- TMEN: : Doerfer, G. (1963). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen: unter besonderer Berücksichtigung älterer Neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timuridenzeit II*, Weisbaden: Franz-Steiner.
- TS: : *Türkçe Sözlük* (2011), haz. Şükrü Halûk Akalın, Ankara: Türk Dil Kurumu.

Influential Music Institutions and Persons in Sivas Province (1950-2022)

Göktürk Erdoğan^{1,a,*}

¹Department of Turkish Music, State Conservatory of Turkish Music, Sivas Cumhuriyet University, Sivas Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 02/10/2022

Accepted: 08/12/2022

ABSTRACT

Sivas province retains unique figures and institutions in Turkish music from the proclamation of the Republic to the present, in addition to being one of the momentous cities of Turkey in terms of musical culture. Upon the compilation of activities initiated in the field of folk music in the first quarter of the Republic, cultural and artistic life in the city has taken form in the context of the activities of Sivas Community Center, Public Education Center, Sivas Municipality Conservatoire, Sivas State Turkish Folk Music Ensemble, music departments at Cumhuriyet University and various other Turkish music associations and choirs formed by individual efforts, respectively. In this sense, music-related studies from the past to the present have opened the door slightly to music culture enrichment and its transfer to future generations in Sivas. This study aimed to reveal what kind of personal and institutional studies have been carried out in the field of music in Sivas since 1950, focusing on musical works that were accelerated and shaped by individual and institutional initiatives after the 1950s. In addition to the literature review, the study especially gave substantial place to oral sources. Consequently, the study findings revealed the pioneering names, organizations, and studies that molded the music culture in Sivas and concluded that organized music activities merely began in the post-1990 period.

Keywords: Sivas, Folklore, Folk Music, Art Music, Conservatory.

Sivas'ta Musikiye Yön Veren Kurum ve Kişiler (1950-2022)

Öz

Sivas, musiki kültürü açısından Türkiye'nin önemli şehirlerinden biri olmakla birlikte Cumhuriyetten günümüze Türk müziği alanında önemli isimleri ve kurumları bünyesinde taşımaktadır. Cumhuriyetin ilk çeyreğinde halk müziği alanında başlayan derleme faaliyetlerinin yanı sıra sırasıyla; Sivas Halkevi, Sivas Halk Eğitim Merkezi, Sivas Belediye Konservatuvarı, Sivas Devlet Türk Halk Müziği Korosu, Cumhuriyet Üniversite bünyesindeki müzik bölümleri ve bireysel çabalarla oluşturulan çeşitli Türk müziği dernek ve korolarının faaliyetleri kapsamında şehirde kültür ve sanat yaşamı şekillenmiştir. Bu doğrultuda geçmişten günümüze yapılan musiki çalışmaları, Sivas'ta müzik kültürünün zenginleşmesine ve gelecek kuşaklara aktarılmasına da kapı aralamıştır. Bu çalışmada 1950 sonrası bireysel ve kurumsal girişimlerle hızlanan ve şekillenen musiki çalışmaları ele alınmış olup çalışmanın ana amacı; Sivas'ta 1950 yılından günümüze musiki alanında bireysel ve kurumsal anlamda ne gibi çalışmalar yapıldığını ortaya koymaktır. Çalışmada literatür taramasının yanı sıra özellikle sözlü kaynaklara geniş yer verilmiştir. Çalışma sonucunda Sivas'ta müzik kültürüne yön veren öncü isimler, kurumlar ve çalışmalar tespit edilmiş olup 1990 sonrası dönemde sistemli müzik faaliyetlerinin başladığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivas, Folklor, Halk müziği, Sanat müziği, Konservatuvar.

Süreç

Geliş: 02/10/2022

Kabul: 08/12/2022

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

^a erdogangokturk77@gmail.com

^a <https://orcid.org/000-0001-8174-6979>

How to Cite: Erdoğan G, (2022) Influential Music Institutions and Persons in Sivas Province (1950-2022), CUJOSS, 46(2): 249-258

Giriş

XIX. yüzyılın sonlarına doğru dünya ölçeğinde imparatorlukların dağılması sonucu ortaya çıkan ulusalcılık akımları ve beraberindeki uluslaşma çabaları neticesinde ortaya çıkan derleme faaliyetlerinin başında halkbilimi ve halk müziği gibi alanlar gelmektedir. Türkiye’de 1900’lü yılların başına denk gelen folklor çalışmalarının yanı sıra musiki alanındaki ilk düzenli çalışmalar Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde gerçekleşmiş ve 1917’de kurulan Darü’l Elhan (1927’de İstanbul Belediye Konservatuvarı adını alacak) bünyesinde; 1926, 1927, 1928 ve 1929 yıllarında ilk ciddi derleme faaliyetleri başlamıştır. Bu derleme faaliyetlerini 1937-1952 yılları arasında Ankara Devlet Konservatuvarı bünyesindeki derlemeler takip etmiştir (Şenel, 1999). Ankara Devlet Konservatuvarı’nın derlemelerinde bizzat bulunan M. Sarısözen, on bine yakın türküyü derleyerek sonrasında kurulacak ve kültürel belleğimizi adeta yeniden şekillendirecek olan ‘Yurttan Sesler’ bünyesinde bu türkülerini kayda alınmış ve seslendirilmiştir. Bu bağlamda milli birlik ve “milli müzik” fikrini destekleyecek tarzda halk müziği araştırmalarının Anadolu’da geniş halk kitleleri arasında yapılabileceği fikri, Cumhuriyet’in ilanından sonra resmî Türk müzik politikasının ana unsurlarından biri olmuştur. 1896 yılından beri gündemde olan halk müziği derleme işini fiiliyata kavuşturan ilk kurum ise Dârülelhân’dır. Dârülelhân, 1924 yılında hazırlayıp Anadolu’nun çeşitli bölgelerine gönderdiği anket aracılığıyla derlediği 85 adet türkü ve oyun havasının notasını “Anadolu Halk Şarkıları” serisinin ilk iki defteri olarak 1926 yılında yayımlamıştır (Kaya, 2019:10). Hiç şüphesiz bu çalışmaların önemli bir ayağını da Sivas yöre türkülerini oluşturmaktadır. Halk musikisinin ilk dönem derleme faaliyetlerinin yanı sıra Sivas’ta klasik sanat musikisine yönelik çalışmalar ise özellikle 1950’li yıllardan sonra gelişmeye başlamış, sanat müziği alanında şehir kültürünü besleyen pek çok bireysel ve kurumsal çalışma gerçekleşmiştir. Bu çalışmada sınırlandırıcı olması sebebiyle 1950 sonrası Sivas’ta yapılan musiki çalışmalarının neler olduğu üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ana amacı; XX. yüzyılın ikinci yarısından günümüze Sivas’ta musiki adına yapılan kurumsal ve akademik çalışmaların genel muhtevasını ortaya koymaktır. Çalışmanın ana araştırma sorusu ise şöyle kurgulanmıştır: Sivas’ta 1950 sonrası bireysel ve kurumsal anlamda Türk müziği (halk müziği ve sanat müziği) adına hangi çalışmalar kimler tarafından nasıl gerçekleştirilmiştir?

Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma kapsamında durum çalışması (case study) yaklaşımıyla ele alınmış olup Creswell (2013: 97) durum çalışmasını; güncel sınırlı bir sistem ya da belli bir zaman içerisindeki çoklu sınırlandırılmış sistemler hakkında mülakat, görsel-işitsel materyal veya dokümanlar aracılığı ile detaylı ve derinlemesine bilgilerin toplandığı bir ‘durum betimlemesi’ veya ‘durum temaları’ olarak tanımlamaktadır. Söz konusu çalışmada ayrıca literatür taraması yapılarak konuyla ilgili makale, kitap, dergi gibi dokümanlar analiz edilmiştir. Çalışmanın en önemli ayağını

kaynak kişilerle yapılan sözlü tarih yöntemi oluşturmaktadır. Nitekim dönemin canlı tanıkları olarak görüşülen kaynak kişiler; belli bir konu üzerinde diğerlerinden “daha detaylı ve kapsamlı bilgilere sahip olan bireyler” (Karahasanoğlu ve Yavuz, 2015: 64) olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede halk müziği ve sanat müziği alanından toplam 5 kaynak kişi ile görüşmeler yapılmış olup kişinin izinleri dahilinde çeşitli türden (yüz yüze ve e-posta yolu ile) yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler şu iki temel soru etrafında şekillenmiştir: a) Sivas’ta musiki kültürü kimler tarafından nasıl şekillenmiştir? b) Sivas’ta ne gibi musiki faaliyetleri yapılmıştır? Kayda geçen görüşmeler deşifre edilerek elde edilen bilgiler dahilinde metne dönüştürülmüş ve yazarın ele aldığı araştırma amacına uygun bir biçimde tematik olarak konu başlıklarına ayrılmıştır. Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde kısa kodlama yapılmadan açık bir biçimde verilmiş ve kaynak kişilerin verdiği ifadelerin anlam bütünlüğünü yitirmemesi adına blok alıntı şeklinde metin içinde kullanılmıştır. Kaynak kişilerden derlenen veriler 2020 ve 2021 yıllarını içermekle birlikte, çalışmanın etik kurul onayı alınmıştır.

1920-1950 Yılları Arası Sivas’ta Yapılan İlk Dönem Çalışmalar

Sivas müzik folkloruna ait ilk derleme 1926 yılında İstanbul Darülelhan’ı tarafından yapılmıştır (Yönetken, 2006: 53). Cemal Reşit Rey aracılığıyla derleme çalışmalarında kullanılmak üzere ilk kez fonografin getirtildiği ve sonrasında Dârülelhan bünyesinde Yusuf Ziya Bey, Rauf Yekta, Dürrü Bey ve Ekrem Besim’den oluşan heyetle 1926 yılında Adana, Gaziantep, Urfa, Niğde, Kayseri ve Sivas illerini kapsayan ve 51 gün süren derleme gezi faaliyeti sonucu 250 tane türkü derlendiği bilinmektedir (Balkılıç 2009: 158). “Muzaffer Sarısözen, Maarif Vekâleti (Milli Eğitim Bakanlığı) tarafından planlanan ve 1937’de Sivas’ta gerçekleştirilen birinci derleme gezisinden başlayarak Anadolu’daki müziksel gereçlerin derlenmesi, arşivlenmesi ve Batı notasyonu ile çeviri yazımlarının yapılmasının yanı sıra, Ankara Radyosu’nda kurulan ‘Yurttan Sesler’ topluluğu ile ‘Türk Halk Müziği’nin inşası sürecinde en önemli aktörlerden birisi olarak karşımıza çıkar” (Yükselsin, 2015: 79).

1931 yılında ise Ahmet Kutsi Tecer tarafından kurulan ‘Halk Şairlerini Korumu Derneği’nin düzenlediği “Sivas Halk Şairleri Bayramı; Sivas Halayları” (1932) adlı derleme çalışması tarihsel olarak önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır (Erdoğan, 2019: 39). Bu çalışmada Sivas Halayı (sözlü) ilk kez notaya alınmış olup halayın bölümleri hakkında görsel malzemeler de derlenmiştir. Söz konusu çalışmanın ilk bölümünde Sivas ve çevre illerden gelen farklı saz ve söz âşıkları (Âşık Veysel, Revani, Suzani, Âşık Süleyman, Karslı Mehmet, Hikayeci Ağa Dayı, Âşık Müştak, Yarım Ali, Talibi, Yusuf, San’atı, Âşık Ali) konu edinmiş ve âşıkların şiirleri derlenmiştir. Dönemin Maarif Müdürü Ahmet Kutsi Tecer tarafından düzenlenen “Sivas Halk Şairleri Bayramı” Âşık Veysel’in sonrasında ülke çapında

tanınmasına da vesile olmuştur. TRT Müzik Dairesi'nin halk müziği ile ilgili resmi internet sitesinde (Cumhuriyet döneminden günümüze kadar olan süreçte), derlenen toplam 47 adet Sivas halayının notası bulunmaktadır. Bu derleme çalışmaları Muzaffer Sarısözen ve Halil Bedii Yönetken gibi müzik ve folklor araştırmacılarının alan gezileri sırasında derlediği ve Türkiye'nin bir çok bölgesini dolaşarak yaptığı halay, zeybek, âşık tarzı çalıp söyleme gibi farklı müzik formlarını kapsamaktadır. Halil Bedii Yönetken'in "Derleme Notları, Anadolu'da Geleneksel Müzik Yaşamı Üzerine (1937-1952)" adlı kitabı dönemin müzik kültürüne ışık tutan çok önemli bir müzikoloji çalışması olarak karşımıza çıkmaktadır. Sivas'ı da konu edinen bu kitap Yönetken'in 1937-1952 yılları arasında Ankara Devlet Konservatuvarı Folklor Arşivi için Anadolu ve Trakya'da gittiği 14 farklı ildeki müzik ve halk edebiyatı ürünleriyle ilgili bilgilerin yanı sıra Sivas'ta halk müziğinde kullanılan bazı terimlere (zahme, sağma) ve türkü sözlerine yönelik derleme notları mevcuttur. Yönetken, kitabın "Sivas" adlı bölümünde dönemin yerel müzisyenleri ile ilgili bilgiler vermekle birlikte Muzaffer Sarısözen'le birlikte pek çok ezgi ve sözlerin de kaydedildiğinden bahsetmektedir. Ayrıca Yönetken eserinde 1937 yılında Âşık Veysel'in bağlamalarının boyutlarından söz ederek; perde sayısı, sap ve tekne bölümleri gibi teknik bilgiler de vermektedir. Sonrasında ise ilk kez 1937 yılının Ağustos ayında Sivas Halkevi'nde Sivas halaylarını izleyen Yönetken ve ekibi, bu halayları taş plağa kaydetmiştir. Sivas'ta halk müziği ve halk oyunları adına diğer bir öncü çalışma ise Vehbi Cem Aşkun'un iki cilt olarak Sivas Halkevi yayınları bünyesinde basılan "Sivas Folkloru" isimli kitabıdır. Söz konusu kitap Sivas halk şairleri, düğün gelenekleri ve atasözleri gibi bölümlerden oluşmaktadır (Aşkun, 1943). Anadolu kültürünün saziyla ve sözüyle ön plana çıktığı Sivas, Cumhuriyet döneminin ilk derleme çalışmalarını yapan ekibin (Muzaffer Sarısözen, Sadi Yaver Ataman, Ferruh Arsunar) öncü faaliyetleriyle; ülkemizde halk müziği repertuarını kayıt altına alınmıştır.

Sivas'ta kurumsal anlamda ilk musiki eğitiminin 1933 yılında kurulan Sivas Halkevi ile başladığı söylenebilir. Sivas Halkevi'nin resmi yayın organı niteliğindeki *Ortayayla* ve devamı niteliğindeki *4 Eylül* dergileri döneme ışık tutması açısından önemlidir. Bu dergiler ışığında Sivas Halkevi'nin yaptığı faaliyetler derlenmiş, söz konusu çalışmada, Sivas Halkevi'nin Güzel Sanatlar Kolu bünyesindeki müzik çalışmaları yıl bazlı olarak kısaca şöyle ifade edilmiştir:

"Müzik çalışmalarında amaçlardan biri, kültürümüzde çok önemli bir yere sahip olan halk türkülerimizi Batı tekniği ile işleyerek besteciler için bunları toplayıp saklamak ve Türk müziği de etkinken çok sesli müziğe aşinalık kazandırmaktır. Bu kol çalışmalarında koro, bando, orkestra, radyo, gramofondan faydalanmıştır. Halk türkülerinin notalarını, sözlerini tespit etmiş ve orijinallerini korumak için çalışmıştır. Müzik kolu 1933 yılında modern musiki ile ilgilenmiştir. Aynı yıl 3 konser düzenlenmiş ve bunların 300 dinleyicisi olmuştur. 1934'te modern musikin yayılmasına çalışılmış, 1935'te açılan keman kursunda 15 öğrenci yetiştirilmiş

ve 1939 yılında mandolin kursu açılmıştır. CHP'nin 5. Kurultayında güzel sanatlar kolu tarafından bir konser verilmiş, Hatay'ın kurtuluşu ve Lozan Antlaşması'nın 16. Yılı vesilesiyle konser verilmiş ve askeri sinemada balo düzenlenmiştir. Yine 4 Eylül Sivas kongresinin yıl dönümünde bir konser etkinliği tertip edilmiştir...1940 yılı çalışmalarına bakıldığı zaman bu kol tarafından biri Türk biri Batı müziği alanında haftada iki kez ve devamlı şekilde konser verildiği görülmektedir. Aynı yıl toplam 39 konser verildiği ifade edilmektedir. 1940 yılı sonrasında Güzel Sanatlar Kolu bir keman kursu açmıştır. Halkevlerinin Ankara'da kutlanacak olan onuncu yıl dönümü sebebiyle Sivas Halkevi Güzel Sanatlar Kolu bir halay takımının hazırlanması için çalışmalarına başlamıştır. 25.01.1942'de Dr. Sırrı Alıçlı'nın okuduğu çalışma raporuna göre güzel sanatlar kolu olarak 1941 yılı içerisinde halk müziği ile batı müziği konseri düzenlenmiş ve bunu 12.650 kişi dinlemiştir. Her cumartesi radyoda konserler verilmiş ve Sivas'ın saz şairleri ve âşıklarının yer aldığı meclislerde türküler ve bazı faaliyetler gerçekleştirilmiştir" (Önge, 2017: 40-41).

Sivas Halkevi'nin açılmasıyla birlikte 1933 sonrası dönemde Sivas'ta ilk profesyonel musiki çalışmalarının başladığı, keman ve mandolin kurslarının açıldığı ve öğrenci yetiştirildiği, önemli ve resmi günlerde Batı müziği ve Türk müziği konserleri verildiği, her Cumartesi düzenli olarak radyo yayınlarının yapıldığı ve Sivas saz şairlerinin Halkevleri bünyesinde çeşitli faaliyetler sürdürdüğü anlaşılmaktadır (Erdoğan, 2021: 28).

Bulgular

1950'den Günümüze Sivas'ta Musiki Çalışmaları

Yapılan bu derleme faaliyetleri dışında güncel ve teorik çalışmalar ise daha ziyade Sivas'ta âşıklık geleneği üzerinden yürütülmüştür. XX. yüzyılın ikinci yarısında itibaren yakın dönem çalışmaları şehrin geleneksel müzik kültürü adına karşılaştığımız çalışmalar olmakla birlikte bu çalışmalardan ön önemlileri ve ilk dönem çalışmaları arasında Halkevleri bünyesinde süreli olarak çıkarılan; "*Ortayayla*", ve "*Dört Eylül*" gibi yayınlar/dergiler olmuştur (24 Şubat 1933 günü açılan Sivas Halkevi, 1936 yılı Mayıs ayından itibaren Ortayayla adında bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Dergi, 17. sayısı sayısından itibaren isim değiştirerek 4 Eylül adını almıştır. 4 Eylül dergisi, 31 Mart 1942 tarihinde 51. sayısını yayımladıktan sonra yayım hayatına veda etmiştir. Bkz. Taşdemir, 2002; Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 18, 2002: 405-421). Sonraki dönemlerde ise "*Sivas Folkloru*" halkbilimi içerikli bir başka dergi çıkarılmıştır. Bu yayınlar içerisinde müzik adına daha ziyade âşıklık geleneği ve halkbilimi çerçevesindeki müzik çalışmaları ele alınmış olup 1986 yılında Sivas Belediye Konservatuvarı'nın kurulması sonrası Konservatuvar bünyesinde çıkarılan '*Sivas Kültür-Sanat Dergisi*'nin süreli yayınları ile karşılaşmaktayız. 2005 yılında ilk sayısını çıkaran ve yayın hayatına günümüzde de devam eden *Hayat Ağacı Dergisi* ise Sivas folklor hayatına dair önemli bir süreli yayın

olarak ülke çapında önemli bir dağarcığa sahiptir. Dergi, bibliyografya, geleneksel halk kültürü ürünleri ve şehrin meşhurlarının yanı sıra zaman zaman musiki yazılarıyla da önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Bireysel çabalarla ve meşk usulü eğitimin ve koro faaliyetlerinin Sivas müzik kültürü açısından önemi ise çok daha büyük olmuştur. Udî Kirkor Hoca, fasıl müziğinin Sivas'ta yaygınlaşmasını ve sevilmesini sağlamıştır. Sistemli koro ve cemiyet çalışmalarını yürüten ilk isimlerden biri ise Dr. Arif Şanlı'dır. 1986 yılında Dr. Arif Şanlı'nın büyük uğraşlarıyla kurulan Sivas Belediye Konservatuvarında bu faaliyetler 1996 yılına kadar devam etmiştir. Sivas Belediye Konservatuvarı'nda teorik eğitime katkıda sunanlar arasında ise başta TRT bestecilerimizden S. Eyyubi Işıksal, Zeki Bölükbaşı (aynı zamanda enstrüman yapımcısı), Kemanî/Udî Doğan Tokgöz ve Mustafa Akpınar da bulunmaktadır. 1996 yılında Kamil Şakar yönetiminde 'Sivas Atatürk Kültür Merkezi Türk Musikisi Topluluğu' kurularak, Şef Selahattin Eyyubi Işıksal ve Kamil Şakar yönetiminde çeşitli sanatsal etkinlikler on yıl devam etmiştir. (Erdoğan, 2021: 24). Sivas'ta XX. yüzyılın başlarında musiki eğitimi ile ilgili çok detaylı bilgi bulunmamakla birlikte, A. Mert'in "20. YY'da Sivas'ta Klasik Türk Musikisi" (2020: 19) adlı kitabında S. Eyyubî Işıksal ile yaptığı mülakatlardan şu kritik bilgileri bizlere aktarmaktadır:

"Zaman içinde Darüelhân külliyyatları, Kubbealtı ve İskender Kutmani'nin yayınları 1960'lı yıllarda Sivas'a posta yolu ile getirilmiş, İl Halk Kütüphanesi ve İl Kültür Müdürlüğü gibi kurumlarından da temin edilen nota fasikülleri ve mûsikîşinas hocaların evlerinde bulunan nazariyat kitapları, mûsikîye ilgisi olan kişilere kaynak olmuştur. Usta-çırak ilişkisi olarak meşk sistemiyle gerçekleştirilen çalışmalarda mûsikîye vakıf kişiler tarafından meraklılarına öğretilmiştir." Aynı çalışmada Ermeni asıllı müzisyen, Udî Kirkor Elmasdağ'ın yanı sıra musiki bilgisi ve icrasıyla klâsik Türk müziği alanında 1950'li yıllara damgasını vuran iki önemli müzisyen öne çıkmaktadır. Bunlar; Tanburî Hüsnü Aykol ve Tanburî Ömer Altuğ'dur. Bu isimlerin yanı sıra aynı dönemlerde Sivas'ta doktorluk yapan Orhan Gürpınar'ın da Sivas'ta yaklaşık 20 kişilik bir musiki korusu kurduğu bilinmektedir (Mert, 2020: 19).

1970 sonrası Türk müziği koro faaliyetlerinde bulunan diğer bazı isimler ise sırasıyla şunlardır: Tanburî Hüsnü Aykol, Ömer Altuğ, Doğan Tokgöz, Dr. Arif Şanlı, Haluk Çağdaş, S. Eyyubi Işıksal, Kamil Şakar ve Ömer Dilek Tali. Klasik Türk sanat musikisi temelli bu isimler hem öğrenci yetiştirmek hem de müziği kurumsal anlamda şehirde yaşatmak ve yaygınlaştırmak adına önemli çalışmalara imza atmışlardır. Klasik Türk müziğinin yanı sıra özellikle Belediye Konservatuvarı'nda ders veren ve pek çok öğrencinin yetişmesine vesile olan Uğur Kaya, Rifat Kaya ve Ahmet Dökmetaş ise Sivas'ta geleneksel halk müziğinin aktarımında çok önemli roller üstlenmiştir (Erdoğan, 2021). Sivas'ta 1950 ve 1970'li yıllar arası müzik kültürü açısından çok bilinen bir dönem değildir. Âşık Veyssel ve çağdaşı olan pek çok âşığın ve davul zurna geleneğinin dışında hem yazılı

hem de sözel çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte 1970 ve sonrası dönem, kaynak kişiler vasıtasıyla daha görünür bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kaynak kişilerden biri de Sivaslı ünlü kemençe virtüözü Hasan Esen'dir. Esen, müzikal yaşantısının ilk başladığı 1970'li yıllarda Sivas'taki musiki yaşamına dair şu önemli bilgileri aktarıyor:

"Ben Sivaslı olduğum için müzik hayatımda Sivas'ta başladı. Ortaokul yıllarımda müzikle ilgilenmeye başladım. O zamanlar burada çok iyi bir müzik ortamı vardı. Kirkor Bey vardı, Hüsnü Emmi (Saatçi Hüsnü) vardı. Müziği burada öğrendim diyebilirim. Sivas'ta önceleri Halkevi vardı, sonra Halk Eğitim Merkezi oldu, oralara devam ettik. Okullarda korolar vardı, onlara da yardım için gidiyorduk. O vakitler keman çalıyordum. Doğan Tokgöz hoca vardı, rahmetli oldu, ondan keman dersi aldım. Kirkor Elmasdağ'dan nazariyat dersleri aldık, meşk yaptık. Hüsnü Emmi'nin dükkkanı zaten bir meşk yuvasıydı. Cemil Bey (Tanburî) aşığı idi. Hatta onunla görüştüğünü filan söylerdi. Tabi biz onlara soru soramazdık, o yıllarda büyük-küçük ilişkileri farklıydı. Fakat İstanbul'a çok sık gidip geldiğini biliyordum. Bize çok güzel hikayeler anlatırdı. Hüsnü Emmi bize; 'önce şunu çalışın, nota öğrenmeden önce meşk yapmak daha iyidir hani perdeleri öğrenme açısından... filan derdi. Dükkkanı büyüktü. Bir köşesini saat tamirine ayırmıştı. Bizi görür görmez hemen bırakırdı saatleri, yanımıza gelirdi. Tanburlar asılıydı duvarlarda, hemen bir taş plak koyardı. Çok taş plağı vardı, akşama kadar plak çalardı. Hatta o Yemenciler Çarşısı'nda ahbablar arasında bir cezalandırma usulü gelişmiş. Biri yükses sesle müzik dinleyip komşu esnafı rahatsız ederse ceza olarak Paşa Fabrikasına götürür, yedirir içirmiş. Hüsnü Emmi de taş plağın sesini fazla açar, milleti Paşa Fabrikası'na taşırılmış." (Şener, 2019: 265).

1950 ve 1970 yılları arasında Sivas'ta musiki zevkini şekillendiren önemli bir başka konu ise müzik dinleme alışkanlıklarının; radyo, gramofon ve plak gibi dönemin teknolojileriyle ilgili olduğudur. Nitekim bu araçların yaygınlaşması şehirde belli bir repertuarın oluşması adına önemli bir rol oynamıştır. Sivas'ta yaşayan ve elinde muazzam bir plak arşivi bulunan araştırmacı Rifat Kaya Hayat Ağacı Dergisi'ndeki (2009) röportajında bu konuda şunları ifade etmektedir:

"Sivas'ta 1950'lerden sonra yaygınlaşmaya başlayan gramofon ve radyolarda dinlenen mûsikî eserleri, 1970'li yıllara kadar çalınan taş plaklar, ardından 45'likler ve LP'ler (Longplay) Sivas'ta ortak bir mûsikî zevkinin oluşmasında rol oynamıştır. Diyarbakırlı Celal Güzelses'ten Tanburî Cemil Bey'e, Münir Nurettin'den Hafız Sadettin Kaynak'a pek çok türkü ve klâsik türden eserler dinlenmiştir. Sivas'ta 1950'lerden sonra yaygınlaşmaya başlayan gramofon ve radyolardadinlenen mûsikî eserleri, 1970'li yıllara kadar çalınan taş plaklar, ardından 45'liklerve LP'ler (Longplay) Sivas'ta ortak bir mûsikî zevkinin oluşmasında rol oynamıştır. Diyarbakırlı Celal

Güzelses'ten Tanburî Cemil Bey'e, Münir Nurettin'den Hafız Sadettin Kaynak'a pek çok türkü ve klâsik türden eserler dinlenmiştir" (Akt., Şener, 2009: 49-55).

2000 sonrası dönemde ise Sivas'ta musiki adına akademik çalışmaların arttığı görülmektedir. Bu çalışmalar kapsamında Sivas Valiliği'nin öncülüğünde çeşitli sempozyumların da düzenlendiği bilinmektedir: "*Halk Kültürümüzde Sivas'ın Yeri Sempozyumu*" (2003), "*Kültürümüzde Türkü Sempozyumu*" (2011), "*Ölümünün 50. Yılında Muzaffer Sarısözen Sempozyumu*" (2015). Söz konusu dönemde musikiyi konu alan pek çok çalışmanın hız kazandığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmalar arasından 'konu kapsamı' itibarı ile bazıları ise şunlardır; Sivas Türkü Repertuarı ve Oyun Havaları (Öztürk, Turan vd. 2017), Âşıklık Geleneği (Kaya, 1994, Kaya; 2013; Yıldız; 2018), Sivas Halayları (Kaya, 2000; Önder, 2001), Sivas Halk Dansları Ve Ezgileri (Kılıç, 2002), Âşık Veysel (Bakiler, 2011; Özdemir, 2013), Halk Oyunları ve Oyuncuları (Kaya, 2011), Sivas'ta Davul Zurna Geleneği (Erdoğan, 2019), Sivas'ta Bağlama Yapımcılığı (2018), 'XX. Yüzyıldan Günümüze Sivas'ta Musiki Hayatı' (Erdoğan, 2021) ve XX. Yüzyılda Sivas'ta Klasik Türk Müziği (Mert, 2022) üzerine yapılan çalışmalardır. Bu çalışmaların yanı sıra Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Müzik Bölümleri bünyesinde pek çok lisansüstü çalışma yapılmış olup bu çalışmalar -çoğunlukla- yerel âşıkların biyografi, notasyon derleme, usûl ve makamsal analizi boyutlarını konu alan çalışmalardır.

Kurumsal Çalışmalar

Sivas Halk Eğitim Merkezi ve Sivas Belediye Konservatuvarı

Sivas Halk Eğitim Merkezi'nde uzun yıllar eğitmenlik yapmış Mustafa Akpınar ise Sivas'ta musiki yaşamına yön veren isimleri ve Halk Eğitimi bünyesindeki müzik bölümünün önemini şu ifadelerle aktarmaktadır:

"1974'te Halk Eğitim açılmıştı. Müziğe Halk Eğitim ile başlamış oldum. Sivas'ın eski müzisyenlerinin hepsi orada yetişti belediye konservatuvarı da 1986'da açıldı. Halk Eğitim'de Uğur Kaya, Rahmi İbicek, Ali İbicek, Rifat Kaya, Ömer Dilek Talu vardı. Nazariyat derslerini veriyordu. Halk müziğine de Rifat Kaya ve Uğur Kaya giriyordu. Orası Sivas'ta notanın ilk doğuş yeri idi. Eskiden sarı saman kağıtları vardı bir cihaz vardı nota yazmak için içine mürekkep konurdu iğneleri vardı kolu vardı kolu çevirirdi ki kağıdı içine koyardık notalar oradan öylece Akardı ya kısaca Sivas'ın müzisyen camiası notayı müziğin nazariyesini Halk Eğitimde öğrendi. Ayrıca Haluk Çağdaş, Udî Kirkor gibi isimler de orada ders verdi. Dr. Arif Şanlı ise bu işin en eskilerinden ve mihenk taşı idi." (Erdoğan, 2021: 38).

Uzun yıllar Halk Eğitim Merkezi'nde derler vermiş olan Ahmet Dökmetaş, Sivas Halk Eğitim Merkezi'ndeki eğitmenlik rolünü ve kurumun musiki faaliyetlerini bizlere şöyle anlatmaktadır:

"Biz Sivas Halk Eğitim'den yetişmeyiz. Orası kaliteli bir eğitim merkezi idi. Uğur Kaya, Ali İbicek gibi önemli sanatçılarla birlikte başladık bu işe. Kendimiz istediğimiz her şeyi alıyor söylüyorduk ama bu işin bir standardı olması gerektiğini düşündük. Tabi nota ve nazariyat da bilmiyorduk. O dönem Sivas'ta bir kadın bir müzik öğretmeni vardı ondan rica ettik. Üçümüze özel ders veriyordu. Muammer Sun'un solfej kitabını gösterdi. Bu temel eğitimin sonrasında Ali İbicek ve Uğur Kaya İTÜ Devlet Konservatuvarını kazandılar ama ben gitmedim. Onlar gittikten sonra ben Adapazarı'na gittim orada iki yıllığına öğretmenliğe gittim (1979-1981). O dönem okuldan çıkınca trenle doğru İstanbul'a Kadıköy Moda Halk Eğitim Merkezi'ne gider gelirdim. O dönem Kadıköy Halk Eğitim Merkezi İTÜ'nün Konservatuvarına çok eleman yetiştirdi. Biz orada halk müziğini öğrendik. Öncesinde ise Sivas'ta Osman Babuşçu isminde bir binbaşı vardı. Klarnet çalardı. İlk ondan öğrendik müziği açıkçası. İlk derslerimizi ondan aldık. Halk Eğitim aslında eskiden Halk Evleri'nin bir nevi devamıdır. Biz orayı kurmadık ama orada eğitim aldık ve eğitim verdik. Bizim o dönem verdiğimiz eğitim inanın İstanbul'daki konservatuvarlar ayarındaydı. Öyle sağlam bir eğitim verirdik. 1986 yılında konservatuvar açıldı. Halk eğitim açılmadan önce Konservatuvar vardı. 1986'dan sonra yetişen sanatçıların yüzde 90'ı müzik yaşamlarını Ömer Dilek Talı, Av. Orhan Sağlamer ve Av. Haluk Çağdaş'a borçludur. Çünkü bu isimler yön verdi Sivas'ta musiki yaşantısına. Bu isimler kurdu Halk Eğitimi. Bir de Dr. Arif Şanlı vardı tıp doktoru. O en eskisidir bu isimlerin. Ben de bu isimlerin arasına sonradan dahil oldum ve her sene düzenli olarak öğrenci almaya başladık. Postanenin karşısındaki Halk Eğitim idi. Şehrin muhtelif yerlerine duyuru asardık öğrenci almak için. Biz öğrencilerimizi imtihanla alırdık. Her yaştan her meslekten öğrenci alırdık. Öğrenci grubumuz 12-18 yaş ve 18 ve üstü olmak üzere iki gruptu. Küçükler haftada iki gün gündü eğitim görürlerdi Salı-Perşembe günü sanat ve halk müziği ve halk oyunları, yine Salı-Perşembe ve Pazar günleri de akşamları 18 yaş ve üstü öğrenciler gelirdi. Sanat müziğinde Mustafa Akpınar, Ömer Dilek Talu, Haluk Çağdaş, ders verirdi." (Ahmet Dökmetaş, kişisel görüşme, 12.11.2021).

Sivas Belediye Konservatuvarı Av. Orhan Sağlamer'in gayretleriyle kurulmuş olup Konservatuvarı yaşatmak ve yapılan çalışmalar hakkında toplumu bilgilendirmek adına 1987 yılında 'Kültür Sanat Dergisi' adıyla süreli bir dergi yayımlanmıştır. Söz konusu derginin ikinci sayısında şu önemli bilgiler yer almaktadır:

"Sivas Belediye Konservatuvarı'nın kuruluşuna temel teşkil eden çalışmalar, 1980'li yıllarda Halk Eğitim Merkezinde Dr. Arif Şanlı'nın kurduğu Klasik Türk Musikisi korosuyla başlamıştır diyebiliriz. Bilimsel tarzda ve disiplinli biçimde sürdürülen çalışmalarla koro, kısa sürede Sivas halkına yılda birkaç kez konser verebilecek seviyeye ulaşmış, bir hayli takdir toplamıştır. Bu çalışmaların yanında Türk Halk musikisinin tiyatrosu

bölümünün, halk oyunları bölümünün de zaman zaman sundukları programlarla, halkın sanat gereksinimi gereği gibi karşılanır hale gelmiştir. Bununla da kalınmamış, çalışmaların giderek hız kazanması sonucu her bölümde öğrenci sayıları artmış Sivas'ın folklorik zenginliği, kaynak şehir oluşu bu faaliyetlerle yetenekli öğrencilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Konservatuvar, her yıl Ekim ayında tedrisata başlamakta olup, Eylül ayında bölümlere başvuran adayların imtihanları yapılmaktadır. İmtihanlar, sınıflara alınacak öğrenciler ve icra heyetleri için ayrı ayrı ve her dalda ve o branşın öğretmenlerince, konservatuvar müdürünün başkanlığında yapılmaktadır. Konservatuvarın daha da gelişmesi için ayrıca Konservatuvarı Geliştirme ve Yaşatma Derneği" adı altında bir dernek kurulmuştur. 1986 yılında kurulan bu dernek kanalıyla Sivas'ı ve Konservatuvarı kültürel ve sanatsal yönden tanıtıcı mahiyette "Sivas Kültürü ve Sanat Dergisi" çıkarılmaktadır. Üç ayda bir çıkarılması planlanan bu derginin ilk sayısı büyük beğeni kazanmış, yurdun muhtelif yerlerinden gelen teşekkür mektupları bizleri uygulandırmış ve mutlu etmiştir." (Kasım 1987 Yıl:1 sayı:2, sy. 2-3).

Sivas Devlet Türk Halk Müziği Korusu

Sivas Devlet Türk Halk Müziği Korusu, 1990 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kurulan Sivas'taki ilk resmi devlet korusu olarak önem arz etmektedir. Kurumun resmi sitesinde tarihçesi, kuruluş amacı ve vizyonu şöyle ifade edilmektedir:

"Türk Halk Müziğini yozlaştırıcı müzik türlerinin etkisinden korumak, Sanat değeri olan halk müziği eserlerini sunmak ve en üst seviyede icra etmek, yurt içi ve yurt dışında Türk Halk Müziğinin tanıtılması ve bu sanatın gelişmesi için konserler vermek plak, bant ve çeşitli yayın yapılarak sanatsal faaliyetlerde bulunmak amacıyla kurulan Sivas Devlet Türk Halk Müziği Korusu 15.11.1990 tarihinde faaliyete geçmiştir" (URL-1 <https://124.im/nhg6F>). Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'nün çatısı altında kurulan koroların görev, yetki ve vizyon tanımları şöyle ifade edilmektedir:

- Klasik, çağdaş ve geleneksel sanat akımlarını takip ederek, yurt içindeki sanat faaliyetlerinin milli kültür ve çağdaş anlayışa uygun olarak yürütülmesi ve yayılmasını, milletin bu yönden bilgi sahibi olmasını sağlamak,
- Resim ve heykel sanatları, görsel sanatlar ile geleneksel Türk süsleme sanatları koleksiyonlarını geliştirmek,
- Güzel sanatlara ilişkin çalışmaların sosyal ve kültürel gelişme bakımından verimli olması için tedbirler almak,
- Orkestralar, korolar, çalgı, ses ve halk oyunları toplulukları, resim ve heykel müzeleri ile müzik müzeleri kurulmasını teklif etmek ve bunlara ilişkin hizmetleri yürütmek,

- Diğer ülke sanatlarının yurtiçinde tanıtılması amacıyla tedbirler almak,
- Bakan tarafından verilen diğer görevleri yapmak.

"Güzel Sanatlar alanında, ülkemiz sanatçılarının tüm dünyada etkinlik yapabilmelerine ve tanınmalarına yardımcı olmak; sanatsal yaratıcılığı desteklemek; dünyadaki sanatsal gelişmeleri yakından takip etmek ve çeşitli etkinliklerle ülkemizin önemli bir sanat merkezi haline dönüşmesi için çalışmak; sanatsal ve kültürel etkinlikleri yaygınlaştırmak ve eğitim faaliyetleri yoluyla toplumda ilgilileri, bilinci ve duyarlılığı artırmak" (URL-2 <https://124.im/x1>).

Halk müziği korosunun ilk dönem şefliğini sırasıyla Celal Vural ve Uğur Kaya yapmış olup 2010 sonrası Solmaz Kadioğlu yönetiminde konserlerine devam etmiştir. Koroda, dönem dönem değişmekle birlikte, güncel olarak şu sazlar yer almaktadır: bağlama, kaval, zurna, ney, kabak kemane, keman, klarnet, ud, kanun, asma davul, bendir, klavye ve klasik gitar. Ayrıca çeşitli yaş gruplarından ve farklı ses rengine sahip kadın ve erkek sanatçılar da koroda görev almaktadır. Sezon içerisinde haftalık konserlerin yanı sıra özel ve resmi günlerde ve çeşitli şehir dışı görevlerinde de etkinlikler gerçekleştiren koro, ilk olarak Atatürk Kültür Merkezi'nde müzik çalışmalarına başlamış olup 2019 yılında Muhsin Yazıcıoğlu Kültür Merkezi bünyesinde konserlerine ve çalışmalarına devam etmektedir. Koronun müzisyen ihtiyacı, dönem dönem ihtiyaç dahilinde açılan sınavlarla doldurulmakta olup konserlerini solo ve koro olarak çeşitli temalar altında sürdürmektedir. Yıl içinde verilen rutin konserlerden bazıları şunlardır: Âşık Veysel'i Anma Konseri, 19 Mayıs Konseri, Kadınlar Günü Konseri, Çanakkale Şehitlerini Anma Konseri, Nevruz Bayramı Konseri (Bu bilgiler yazarın kurum içindeki kişisel tecrübeleri ve gözlemleri doğrultusunda oluşturulmuştur).

Atatürk Kültür Merkezi Türk Sanat Müziği Korusu

1997 yılında Kamil Şakar ve S. Eyyübi Işıksal'ın gayretleri sonucu Atatürk Kültür Merkezi bünyesinde amatör olarak kurulan Türk müziği korosudur. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne bağlı binadan (Atatürk Kültür Merkezi) istifade etmesi sebebiyle Atatürk Kültür Merkezi Türk Sanat Müziği Korusu adıyla kurulmuştur. Bu anlamda 1990 sonrası dönemde Sivas'taki ilk koro faaliyetlerinden birisini teşkil etmektedir. Faaliyetlerini İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü bünyesinde halen devam ettirmekte olan koronun şu anki şefliğini Öğr. Gör. Servet Zeki Ersoy üstlenmekte ve çeşitli temalar altında Muhsin Yazıcıoğlu Kültür Merkezi'nde klasik Türk müziği konserleri düzenlemektedir. Her yaş grubundan ve farklı mesleklerden katılımla konserlerini gerçekleştiren koro, rutin olarak yılda iki konser etkinliği düzenlemektedir. Koroda zaman içerisinde çok sayıda kişi müzikle tanışmış olup meslek hayatlarına profesyonel müzisyen olarak devam eden kişiler bulunmaktadır. Söz konusu koronun kurucularından Eyyübi Işıksal kendisi ve koro ile ilgili şunları ifade etmektedir:

"Müzik hayatıma 1970 yılında amatör müzik grupları içerisinde enstrüman icra deneyimleriyle başladım. 1974 yılında Kırkor Elmasdağlı yönetimindeki Sivas Halk Eğitim Merkezi Klasik Türk Musikisi korosunda korist olarak başladım ve devam ettim. Kendisinden özel ud dersleri aldım. Yine aynı yerde Kemani Doğan Tokgöz'den keman eğitimi aldım. 1978 yılında Doğan Tokgöz yönetimindeki Türk Musikisi Korosu'nda ud icracısı olarak yer aldım. Sivas Halk Eğitim merkezinde Dr. Arif Şanlı yönetimindeki Türk Musikisi Cemiyeti'nde keman sanatçısı ve repertuar kurulu başkanlığı yaptım. Prof. Erol Başara'nın engin prozodi ve kompozisyon deneyimlerinden istifade ettim. Sivas Belediye Konservatuari'nin kurulmasıyla birlikte bu kurumda keman sanatçısı ve Türk Musikisi koro şefi olarak görev aldım. Birçok konser ve etkinlikte saz sanatçısı ve koro şefi olarak faaliyetlerimi sürdürdüm. 1997 yılında Kamil Şakar ile birlikte Atatürk Kültür Merkezi Türk Musikisi Korosu'nu kurarak Sivas Belediye Konservatuari'ndeki faaliyetlerime son verdim. Burada koro şefi ve viyola sanatçısı olarak çalışmalarımı sürdürdüm" (Eyyübi Işıksal, kişisel görüşme, 16.05.2020).

Sivas'ta musiki eğitiminde ve klasik Türk müziği korolarının kurulmasında önemli katkıları olan E. Işıksal kendi müzik yaşamını ifade ederken aslında Sivas'taki musiki yaşamını ve kurumlarını da kısaca özetlemektedir. Bu açıdan söz konusu koronun 1997 yılından bu yana aktif olarak amatör müzisyenlerin yetişmesinde ve şehrin kültür sanat hayatının gelişmesinde önemli katkıları olduğu söylenebilir. bu isimlerden biri de Kamil Şakar'dır. Şakar konuyla ilgili şunları ifade etmektedir:

"Müzik hayatım 1979 yılında merhum Kırkor Elmasdağlı'nın çalıştığı Sivas Halk Eğitim merkezi korosunda başladım. Aynı yıl merhum Kemani Doğan Tokgöz'le çalışmaya devam ettim. 1981 yılında Dr. Arif Şanlı koromuzu çalıştırmaya başladı. Müzikal anlamda bir şey öğrenmedim ama bir koronun nasıl oluşturulacağını, nasıl çalıştırılacağını velhasıl bütün incelikleri bize o öğretti. Dr. Arif Şanlı Türk müziği açısından Sivas'ta bir milattı. Sivas'ta musiki Dr. Arif Şanlı öncesi ve sonrası olarak ayrılır diyebilirim. 1985 yılına kadar Sivas Halk Eğitim Merkezi'nde devam eden çalışmalarımız, Dr. Arif Şanlı'nın büyük emek harçayarak kurduğu Sivas Belediye Konservatuari'nde devam etti. 1996 yılına kadar korolarda ud, keman ve viyola çalgısı icra ettim. 1996 yılında Belediye Konservatuari'nden ayrılarak, Sivas Atatürk Kültür Merkezi Türk müziği korosunda Eyyübi Işıksal ile dönüşümlü olarak şeflik ve koro yöneticiliği yaptım. A.K.M'de bulunduğum süreçte yaptığım etkinlikler Sivas'ta ilktir diyebilirim. Yusuf Nalkesen, Saadettin Kaynak, Selahattin Pınar, Y. Asım Arsoy gibi bestekârların bestelerinden oluşan konserler verdik" (Kamil Şakar, kişisel görüşme, 16.06.2020).

Sivas Kültür ve Sanat Derneği Klasik Türk Müziği Korosu

Sivas Kültür ve Sanat Derneği Klasik Türk Müziği Korosu, Sivas'ta bireysel çabalarla Şef Ömer Dilek Talı tarafından kurulmuş olup klasik Türk sanat müziği alanında konser faaliyetleri yürüten en köklü koroların başında gelmektedir. 2002 yılında kurulan ve çeşitli temalarla konserler vererek çalışmalarını yürüten koro, bünyesindeki amatör ve profesyonel hanende ve sazanelerle şehrin en önemli kültür ve sanat kurumlarının başında gelmektedir. Ud, kanun, tanbur, kudüm ve ney gibi Türk müziğinin klasik sazlarını bünyesinde barındıran koro, hem konser faaliyetleri hem de öğrenci yetiştirmek amacıyla bünyesinde açtığı kurslarla şehrin sanat yaşamına ayrı bir değer katmaktadır. Kuruluş yılından günümüze kadar olan süreçte açıklamalı konserlere de yer veren koro, hem eğitici hem de öğretici nitelikte bir sanat kurumu olarak Sivas'ta musikişinasların takip ettikleri bir kurumdur. Sivas Kültür ve Sanat Derneği Klasik Türk Müziği korosu, Ali Ufki'den, Dede Efendi'ye, Refik Fersan'dan Neveser Kökdeş'e kadar önemli bestecilerin eserlerini repertuarlarında barındırmakla birlikte 2005 yılında ünlü bestekâr Alaeddin Yavaşca'nın solist olarak katıldığı çok önemli bir konsere de imza atmıştır (ayrıca bkz: <https://l24.im/40g>).

Sivas Fasil Heyeti Âşıklar, Şairler ve Halk Oyunları Derneği

Dernek 2001 yılında kurulmuş olup başkanlığını Sivas'ın ikinci nesil usta zurnaclarından Ahmet Ayık yapmaktadır. Âşıkların, şairlerin ve halk oyuncularının ortak bir kültürü paylaşmak ve yaşatmak adına çeşitli zamanlarda bir araya geldikleri bu dernek, Sivas'taki âşıklık geleneğinin devamlılığını sağlamak adına şehirde çeşitli etkinlikler düzenlemektedir. Bu etkinliklerin başında ise "Sivas Uluslararası Âşıklar Bayramı" gelmektedir. 2021 yılının Kasım ayında en son etkinliğini düzenleyen dernek, Gürcistan, Azerbaycan ve Türkiye'den katılımcılarla âşıklık geleneğinin günümüzdeki önemli temsilcilerine ev sahipliği yapmaktadır. Bünyesinde çeşitli kurumlarda çalışan ses ve saz sanatçılarının yanı sıra âşıklık geleneğine ve Sivas halk oyunlarına gönül vermiş farklı meslek gruplarından insanlar da yer almaktadır. Derneğin faaliyetleri İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas Belediyesi ve Sivas Cumhuriyet Üniversitesi tarafından desteklenmektedir. Yapılan konser ve etkinliklerin yanı sıra meşk usulü eğitimi benimseyen dernek, usta çırak ilişkisi bağlamında günlük sohbetlere ve meşk ortamlarına da ev sahipliği yapmaktadır.

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bünyesindeki Müzik Bölümleri ve Toplulukları

1998 yılında eğitime başlayan Eğitim Fakültesi Müzik Öğretmenliği bölümü, ilk akademik çalışmaları Prof. Dr. Mustafa Hilmi Bulut öncülüğünde yaparak üniversitede ve çevre illerde pek çok konser etkinliğine öncülük etmiştir. 2002 yılında Güzel Sanatlar Fakültesi bünyesinde Müzik Bilimleri ve Müzik Teknolojisi bölümleri aynı yıl ilk öğrencilerini almıştır. Hem şehirden hem de ülkenin çeşitli yerlerinden lisans eğitimi almak için gelen ve farklı müzik

kültürlerine sahip bu öğrenciler, şehri akademik ve sanatsal açıdan beslemiş ve müzikal çeşitliliğe zemin hazırlamıştır. Bu kapsamda Üniversite bünyesinde oluşturulan müzik topluluklarının yanı sıra müzik teknolojisi bölümü içerisinde kurulan profesyonel stüdyo ve ekipmanlar sayesinde, öğrenciler ses kayıt tekniklerini öğrenerek gerek konserlerde gerekse stüdyo ve albüm çalışmalarında müziğin modern imkanlarıyla tanışmışlardır. Eğitim içeriği olarak Klasik Batı müziği ağırlıklı dersler ve konserler veren bu bölümler hem polifonik hem de solo konserler vererek pek çok akademik konsere imza atmıştır. Bu konserlerin başında Öğr. Gör. Özgür Dikbaş'ın baş kemancı olarak yer aldığı pek çok konser düzenlenmiştir. Ayrıca Güzel Sanatlar Fakültesi bünyesindeki müzik bölümlerinde okuyan öğrenciler şehirdeki halk müziği ağırlıklı müzik kültürünü de çeşitlendirerek pop, rock ve fantezi gibi farklı türlerde müzikal mekanların oluşmasına da katkı sağlamıştır. Özellikle 2005 ve 2015 yılları arasında müzik açısından oldukça dinamik bir görüntü çizen şehir, zamanla canlı müzik mekanlarının artmasına ve üniversite bünyesindeki öğrenci konserlerinin de yaygınlaşmasına vesile olmuştur. Bu çalışmalar kapsamında Üniversite bünyesinde Öğr. Gör. Kürşat Taydaş tarafından Güzel Sanatlar Fakültesi Türk Halk Müziği Topluluğu (GSFTHM) kurulmuş ve öğrencilerden oluşan topluluk 2021 yılına kadar çeşitli halk müziği konserlerine de imza atmıştır. Ayrıca Kürşat Taydaş yönetiminde "Biz de Cumhuriyet Üniversitesi İçin Çaldık" (2012), "Cumhuriyet Üniversitesi'nin 40. Yılı" (2014) ve "Sivas İçin Söyle: Sivas Kongresi'nin 100. Yılı" (2019) gibi video projelerine imza atılmıştır. 2019 yılında G.S.F. ve içerisindeki Müzik Bilimleri ve Müzik Teknolojileri bölümü kapanmış olup 2022 yılında Doç. Dr. Göktürk Erdoğan'ın kurucu müdürlüğünü yaptığı Sivas'taki ilk Türk Müziği Devlet Konservatuvarı kurulmuş ve Türk Müziği Bölümü 20 öğrenci ile eğitim-öğretime başlamıştır (Bu bilgiler yazarın kurum içindeki kişisel tecrübeleri ve gözlemleri doğrultusunda oluşturulmuştur)

Sivas'ta İlk Özel Müzik Kursu: Yorum Müzik Merkezi

Sivas'ta belediye Konservatuvarı ve Halk Eğitim Merkezi dışında öğrenci yetiştiren ilk özel kurs merkezi Yorum Müzik Merkezi'dir. 1995 yılında Uğur Kaya ve Cafer Üvenç tarafından kurulan müzik merkezi, kısa ve uzun sap bağlama eğitimi ile öğrenci yetiştirmeye başlamış olup 1998 yılında S.C.Ü. bünyesinde açılan Müzik Öğretmenliği lisans programına da çok sayıda öğrenci hazırlamıştır. Söz konusu dönem Sivas'ta özel müzik kurslarının yaygınlaşmaya başladığı dönem olarak Sivas'ta adeta milad sayılabilir. Nitekim 1998 sonrası dönemde Sivas Cumhuriyet Üniversitesi bünyesindeki müzik bölümlerinin açılması, şehirdeki müzik hayatını canlandırmış, amatör ve profesyonel anlamda müziğe ilgi duyan pek çok kişi bu kurslar sayesinde müzikle tanışmışlardır. Konuyla ilgili detaylı bilgileri kursun kurucularından Cafer Üvenç şöyle aktarmaktadır:

"1995 yılında Uğur Kaya hocamız ile ortak Yorum Müzik Merkezi'ni açtık. Burada ilk olarak düşüncemiz yetenekli

öğrencilere yardımcı olmaktı. 10 yıl içerisinde buna muvaffak olduk. Dersler yaklaşık 20 kişilik öğrenci gruplarından oluşturduğumuz sınıflarda kesin kayıtlar yapıldıktan sonra başladılar. Sistem oturunca öğrenciler çevrelerine söylüyorlar, böylece dershanenin ismi daha çok duyuluyordu. O dönemde Sivas'ta notayla eğitim verip başarılı olan yerler pek yoktu. Bu nedenle birkaç sene bunun zorluğunu çektik. Bizim sistemimiz yaklaşık bir buçuk ay Muzaffer Sarısözen'in solfej kitabındaki '40 derste nota eğitimi' ile başladı. Daha sonra iki gruba ayrılıp isteyenle kısa sap isteyenle uzun sap bağlamayı parmak egzersizlerine başlanırdı. Öğrenciler 1,5 - 2 yıl sonra çok başarılı bir şekilde bağlamayı çalabiliyorlardı. Aynı zamanda Uğur hocamızın bilgileri doğrultusunda, eğitim fakültesi müzik öğretmenliği bölümüne de öğrenciler hazırlanırdı. 2005 yılına kadar devam eden kursumuzda yaklaşık 70 müzik öğretmenliği öğrencisi hazırladık. Mezun olup görevlerine başladılar ve gurur kaynağımız oldular. Her yıl haziran ayında bütün öğrencilerimizle piknik düzenlerdik. Dershanemizde ses kayıt stüdyosu da vardı. Yerel kanal SRT'de öğrencilerimizle her ay 'Ezim Ezim' isimli halk müziği programı yapardık. 10 yıl sonunda öğrencilerimizden olup müzik öğretmeni olan İlker Soğukpınar hocamıza Yorum Müzik Merkezini devrettik. Bir süre aynı sistemle devam etti ve daha sonra kapattığını söyledi. Bu merkez aynı zamanda Sivas'ın ilk özel müzik dershanesi idi."

Sonuç

Çalışmanın sonunda şu bilgilere ulaşılmıştır; kurumsal anlamda Sivas'ta XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren; 1974-1986 yılları arası Halk Eğitim Merkezi, 1986-1996 arası dönemde "Sivas Belediye Konservatuvarı", 1990 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde açılan ve hala müzik faaliyetlerine devam eden "Sivas Devlet Türk Halk Müziği Korosu", 1997 yılında Kamil Şakar tarafından kurulan "Atatürk Kültür Merkezi Türk Sanat Müziği Korosu", Sivas Cumhuriyet Üniversitesi bünyesinde 1998 yılında S.C.Ü. Eğitim Fakültesi bünyesinde eğitim-öğretime başlayan Müzik Eğitimi Bölümü, 2002 yılında kurulan ve Güzel Sanatlar Fakültesi bünyesindeki Müzik Bilimleri ve Müzik Teknolojileri Bölümü, 2002 yılında Ömer Dilek Talı tarafından kurulan "Kültür ve Sanat Derneği Klasik Türk Müziği Korosu" ve 2001 yılında kurulmuş olan "Sivas Fasil Heyeti, Âşıklar, Şairler ve Halk Ozanları Derneği" Sivas'ta musiki yaşamına yön vermiş kurumlar olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte köklü bir âşıklık geleneğine sahip olan Sivas'ta 2001 yılında kurulan SİFAHOD, söz konusu geleneğin yaşatılması ve devamlılığı adına önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Bu kurum, hem sohbet ortamı hem de müzik icrası bakımından âşıklık geleneğinin ve Sivas halaylarının adeta uygulama merkezi olarak işlev görmektedir. 1995 yılında açılan Yorum Müzik Merkezi ise - özellikle bağlama alanında- Sivas'ta profesyonel müzik icracılarını yetiştiren ve akademik yaşama hazırlayan ilk özel dershanelerden biri olarak şehrin müzik kültürüne ve ekonomisine ivme kazandırmıştır.

Söz konusu kurumlardan Halk Eğitim ve Sivas Belediye Konservatuarı ilk defa akademik anlamda öğrenci yetiştiren ve günümüzde pek çok müzisyenin nota ve repertuar öğrenmesine de vesile olan kurumlar olarak ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte şehirde bireysel çabalarla oluşturulan koro faaliyetleri kapsamında şehrin kültür sanat yaşamına dair önemli sanatsal gelişmelerin yaşandığını ve bu korolar sayesinde şehirde hem halk müziği hem de sanat müziği alanında musikişinaslar yetiştiği anlaşılmaktadır. 1990 yılında kurulan Devlet Türk Halk Müziği Korosu ise Sivas'ta halk müziğinin kurumsal anlamda yerleşmesini sağlamıştır. 2002 sonrasında S.C.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi bünyesindeki müzik bölümlerinin açılmasıyla, Batı müziği ağırlıklı eğitimi yaygınlaşmış olup şehre gelen öğrenciler şehirde var olan müzik kültürünün çeşitlenmesini sağlamıştır. Dolayısıyla Sivas'ta sistemli müzik çalışmalarının 1990 sonrası şekillendiği ve ivme kazandığı anlaşılmaktadır.

Sivas'ta 1960 sonrası bireysel anlamda nazariyat, usûl ve repertuar dersleri veren ve çeşitli koro faaliyetleri kapsamında öğrenci yetiştirerek Türk Müziği eğitimi veren kişiler arasında ise şu isimler yer almaktadır: Ömer Altuğ (Tanburi), Kirkor Elmasdağı (Udi), Hüsnü Akyol (Saatçi Hüsnü, tanburi), Doğan Tokgöz (Kemani, udi), Dr. Arif Şanlı (koro şefi), Osman Babuşçu (nazariyat, klarnet), S. Eyyübi Işıksal (koro şefi, nazariyat), Kamil Şakar (koro şefi ve çellist), Haluk Çağdaş (nazariyat ve usûl), Ahmet Dökmetaş (bağlama), Uğur Kaya (bağlama, nazariyat) ve Ömer Dilek Talı (udi, koro şefi).

Extended Summary

In addition to the first-period compilation activities of folk music, studies on Turkish classical music began to emerge in Sivas, especially after the 1950s, and several individuals and institutions carried out studies in the field of classical music, which nourished the city's culture. Due to its limiting nature, this study focused on musical research conducted in Sivas after 1950. The principal study purpose is to reveal the general content of the institutional and academic studies carried out in the name of music in Sivas from the second half of the 20th century to the present. The primary research question in the study is structured as follows: By whom, how, and which projects –both traditional and classical– were carried out on behalf of Turkish music (folk and classical music) individually and institutionally in Sivas after 1950?

The study design was in the case study approach within the context of qualitative research, and the literature review served to find and assess subject-related resources such as articles, books, and periodicals. The oral history approach created with the source folks was the most significant pillar of the study. In this context, interviews were held with five specialist experts in folk and classical music, conducting various interview types –semi-structured (face-to-face and via e-mail)– with their consent. These interviews focused on two fundamental questions: a) By whom and how was the musical culture in Sivas influenced? b) What types of musical events took place in Sivas?

According to the information gathered, the taped interviews were transcribed into text and organized thematically under subject categories by the research purpose of the authors. The source persons were given explicitly without short coding in the text, utilizing them as block quotations to preserve the meaning integrity of the expressions given by the source persons. There is an ethics committee approval for the study, albeit the data collected from the source persons also included the 2020-2021 timeframe. The study outcomes were as follows;

Institutionally, it is conceivable to list the organizations that have influenced the musical life of the Sivas province since the second half of the 20th century as follows: 'Public Education Center' between 1974-1986; 'Sivas Municipality Conservatoire' between 1986-1996; 'Sivas State Turkish Folk Music Ensemble' founded under the Ministry of Culture and Tourism in 1990 and yet pursues its musical activities; 'Atatürk Cultural Center Turkish Classical Music Choir' founded in 1997 by Kamil Şakar; Department of Music Education, which began teaching within the Faculty of Education and established in Sivas Cumhuriyet University in 1998; Music Sciences and Music Technologies Department established in 2002 under the Faculty of Fine Arts; 'Culture and Art Association Classical Turkish Music Chorus' founded by Ömer Dilek Talı in 2002; and 'Sivas Fasil Committee, Minstrels, Poets, and Folk Poets Association' founded in 2001. However, the SIFAHOD association established in 2001 in Sivas, which has a deep-rooted tradition of minstrelsy (ashik), plays a significant role in keeping the tradition alive and sustaining the culture. This association essentially serves as the practice center of the minstrel tradition and Sivas halay (a folk dance) in conversation atmosphere and musical performance. The 'Yorum Music Center,' one of the pioneering private tutoring schools in Sivas province to train professional musicians and prepare them for academic life, especially in the bağlama instrument, was established in 1995 and enabled the progress of music culture and economics of the city.

Public Education and Sivas Municipal Conservatories stand out among these institutions as educating students academically for the first time and are instrumental in learning musical notes and repertoire for many musicians in the present day. Furthermore, the city's cultural and artistic life underwent substantial artistic advancements as a result of the choir activities yielded by individual efforts; additionally, it appears that musicians in Sivas received training in both folk and classical music through the endeavors of these choirs. The State Turkish Folk Music Ensemble, established in 1990, on the other hand, served to the institutionalization of folk music in Sivas. Western music-oriented education spread after 2002 with the establishment of the music departments under the Faculty of Fine Arts of the Sivas Cumhuriyet University, and the students who came to Sivas to study ensured the diversification of the existent music culture in the city. Therefore, it is safe to state that systematic music education in Sivas took form and gained momentum after 1990.

The following individuals are among those who introduced Turkish Music by teaching students within the context of various choral activities and who conducted personal theory, method, and repertoire classes in Sivas after 1960: Ömer Altuğ (Tanbur), Kirkor Elmasdağı (Oud), Hüsnü Akyol (Clock smith Hüsnü, Tanbur), Doğan Tokgöz (Violin, Oud), Physician Arif Şanlı (Choir Master), Osman Babuşçu (Theoretic, Clarinet), S. Eyyübi Işıksal (Choir Master, Theoretic), Kamil Şakar (Choir Masteri Cellist), Haluk Çağdaş (Theoretic, Methodist), Ahmet Dökmetaş (Baglama), Uğur Kaya (Baglama, Theoretic), and Ömer Dilek Talı (Oud, Choir Master).

Kaynaklar

1. Telif Eserler

- Aşkun, V. C. (1943), Sivas Folkloru I-II, Sivas: Kamil Matbaası.
- Bakiler Y. B. (2011), Âşık Veysel, Sivas Belediyesi Yayınları.
- Balkılıç, Ö. (2009). Cumhuriyet Halk ve Müzik-Türkiye’de Müzik Reformu 1922- 1952, Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.
- Erdoğan G. (2019). Müzik, Gelenek ve Temsil: Sivas’ta Davul-Zurna Geleneği ve Temsilcileri , Ankara: Gece Kitaplığı.
- Erdoğan G. (2021). XX. Yüzyıldan Günümüze Sivas’ta Musiki Hayatı, Ankara: Duvar Yayınları.
- Kaya, C. V. (2019), Türk Halk Müziği Derleme Çalışmaları Tarihçesi, TRT Bir Dünya Müzik Dergisi, Temmuz, sayı: 45, s. 10.
- Kaya, D. (1994a), Âşık Minhacî, Sivas: Dilek Matbaası.
- Kaya, D. (1994b), Sivas’ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatı, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, D. (2011), Sivas Halk Oyunları, Halk Oyuncuları ve Davul Zurna Sanatçıları, Ankara: Vilayet Yayınevi.
- Kaya, D. (2013), Âşık Talibî Coşkun, Sivas: Buruciye Yayınları.
- Kaya, U. (2000), Sivas Halay Ezgileri, Sivas Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kılıç, M.(2002), Geleneksel Köy Seyirlik Oyunları, Halk Dansları ve Ezgileri ile Sivas, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Mert A. (2022), XX. Yüzyılda Sivas’ta Klasik Türk Müziği, Konya: Eğitim Yayınevi.
- Önder, E.(2001), “Folklor Sosyolojisi Açısından Sivas Halayları”, Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, Sayı 10. s.80-105.
- Önge, S. (2017), “Ortayayla ve 4 Eylül Dergilerine Göre Sivas Halkevi”, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir A. (2013), İki kapılı HandaÂşık Veysel, Sivas Platformu Yayınları.
- Öztürk, Turhan, Dökmetaş, Şan ve Kaya (2017), Sivas Elllerinde Sazım Çalınır: Sivas Türküleri ve Oyun Havaları I-II-III, Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

- Pürlü K. (2011). “Kültürümüzde Türkü I-II-III Cilt”, Sempozyum Bildirileri, 22-25 Ekim 2011, Sivas.
- Sağlamer, O. (1987) “Konservatuvarların Önemi ve Sivas Belediye Konservatuvarı”, Sivas Kültür ve Sanat Dergisi, yıl:1, sayı 2, s. 2-3.
- Taşdemir S. “sivas Halkevi Dergisi: Ortayayla (4 Eylül)”. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 18 (2002): 405-421.
- Şenel, S. (1999). “Cumhuriyet Dönemi’nde Türk Halk Müziği Araştırmaları”, Folklor/Edebiyat Dergisi, Sayı:17, s. 99-128.
- Şener, T. (2019). “Tabirin Sığmaz Kaleme, Sivas Söyleşileri”, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Şener, T. (2009), “Musikişinas Arşivist Rifat Kaya İle Söyleşi,” Hayat Ağacı Dergisi, sayı: 13, s.48-55.
- Yıldız A. (2018), Sefil Selimi, İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Yönetken Halil Bedii (2006). Derleme Notları I. Kitap; Anadolu’da Geleneksel Müzik Yaşamı Üzerine Notlar (1937-1952). Ankara: Sun Yayınevi.
- Yükselsin, İ. (2015) Bir ‘Kültürel Aracı’ Olarak Muzaffer Sarısözen ve Erken Cumhuriyet Döneminde ‘Türk Halk Müziği’nin Yeniden İnşasındaki Rolü. Yedi, (14), 77-90.

2. İnternet Kaynakları

- URL-1 <https://guzelsanatlar.ktb.gov.tr/TR-2220/tarihce.html> (Erişim tarihi: 07.08. 2022)
- URL-2 <https://guzelsanatlar.ktb.gov.tr/TR-2132/gorevleri.html> (Erişim tarihi: 07.08. 2022)
- URL-3 <https://www.facebook.com/SivasKulturVeSanatDernegiKorosu/> (Erişim tarihi: 07.08. 2022)
- URL-4 <https://www.youtube.com/channel/UC6Y124uRB1rxdk8IAffjI> Eg (Erişim tarihi: 07.08. 2022)

3. Sözlü Kaynaklar

- S. Eyyübi Işıksal, müzisyen, görüşme tarihi: 16.05.2020 (e-posta yoluyla)
- Kamil Şakar, müzisyen, görüşme tarihi: 16.06.2020 (e-posta yoluyla)
- Cafer Üvenç, müzisyen, ses sanatçısı, görüşme tarihi: 08.09.2020 (e-posta yoluyla)
- Mustafa Akpınar, müzisyen, görüşme tarihi: 16.08.2021 (yüz yüze görüşme)
- Ahmet Dökmetaş, müzisyen, görüşme tarihi: 12.11.2021 (yüz yüze görüşme)

The Concept of the Turkish House in the Travel Stories of J. F. Michaud and J. J. François Poujoulat in City of Empires Istanbul 1830

Hamza Kuzucu^{1,a,*} Gülay Güler^{2,b}

¹Department of Translation and Interpreting, Faculty of Letters, Sivas Cumhuriyet University, Sivas Türkiye

*Corresponding author

² French Preparatory Program, School of Foreign Languages, Sivas Cumhuriyet University, Sivas Türkiye

Research Article

History

Received: 23/07/2022

Accepted: 08/12/2022

ABSTRACT

In the travel writings written by Western travelers based on their trips to the East, Istanbul, the cradle of many civilizations, takes place, and the heritage remaining from these civilizations is revealed with its cultural texture. These works, which present the family life of the period along with the architecture of the city, give information about the Ottoman Turks from the eyes of the travelers. One of these works is the City of Empires Istanbul 1830, written by Joseph-François Michaud and Jean-Joseph-François Poujoulat, who were French travelers in the mid-19th century and were both journalists, writers, and historians. The authors describe the Ottoman society and family structure in their travel books. In this work, written together by Michaud and Poujoulat, which represents the view of Istanbul from the outside, Ottoman house architecture is included under the title of "Turkish houses", and the importance of the house the fact in Turkish family culture is mentioned. The historical roots of Turkish culture are mentioned. Although it is emphasized that the houses built by the Turkish society, which used to live in the form of nomads, were created by the conditions of the time, it is stated that the cultural life practices in their houses reflect the past and the traces of nomadism are maintained in spatial areas. In this study, which will be handled with a descriptive and sociological method, the social structure of these two travelers, in which the Ottomans' view of life was in parallel with their lifestyle, they shaped their houses accordingly, and the emphasis on privacy was shaped by the understanding of Islam will be revealed.

Keywords: J.F. Michaud, J.J. François Poujoulat, City of Empires Istanbul 1830, House Architecture, Domestic Life.

J. F. Michaud ve J. J. François Poujoulat'ın İmparatorluklar Şehri İstanbul 1830 Adlı Seyahatnamesinde Türk Evi Olgusu

Süreç

Geliş: 23/07/2022

Kabul: 08/12/2022

Öz

Batılı seyyahların Doğu'ya gerçekleştirdikleri gezilerden hareketle kaleme aldıkları gezi yazılarında, birçok medeniyete beşiklik etmiş olan İstanbul geniş biçimde yer almakta, bu medeniyetlerden geriye kalan miras kültürel dokusuyla ortaya konmaktadır. Şehrin mimarisiyle birlikte dönemin aile yaşantısını da sunan bu eserler seyyahların gözünden Osmanlı Türkleri hakkında bilgiler vermektedir. Bu eserlerden biri de 19. yüzyıl ortalarında Fransız seyyahlardan olan, her ikisi de aynı zamanda gazeteci, yazar ve tarihçi unvanlarını taşıyan Joseph-François Michaud ve Jean-Joseph-François Poujoulat'ın kaleme aldıkları İmparatorluklar Şehri İstanbul 1830 adlı eserdir. Yazarlar seyahatnamede Osmanlı toplumunu ve aile yapısını anlatırlar. İstanbul'a dışarıdan bakışı temsil eden Michaud ve Poujoulat'ın birlikte yazdıkları bu eserde, "Türk evleri" başlığı altında Osmanlı ev mimarisi yer alırken ev olgusunun Türk aile kültüründeki öneminden bahsedilir. Türk kültürünün tarihsel köklerine değinilir. Eskiden göçebe biçimde yaşam süren Türk toplumunun yerleşik yaşama geçtikten sonra inşa ettikleri evlerin zamanın koşullarıyla oluşturulduğu vurgulansa da evlerindeki kültürel yaşam pratiklerinin eskiyi yansıttığı, göçebeliliğin izlerinin mekânsal alanlarda sürdürüldüğü dile getirilir. Betimleyici ve sosyolojik yöntemle ele alınacak bu çalışmada Osmanlıların hayata bakışlarının yaşam biçimleriyle paralellik oluşturduğu, evlerini de buna göre şekillendirdikleri, mahremiyete önem verişin Müslümanlık anlayışıyla biçimlendiği toplumsal yapı ortaya konulacaktır.

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

Anahtar Kelimeler: J.F. Michaud, J.J. François Poujoulat, İmparatorluklar Şehri İstanbul 1830, Ev Mimarisi, Ev Yaşamı

hkuzucu@cumhuriyet.edu.tr

<https://orcid.org/000-0002-8244-0389>

pgulay@cumhuriyet.edu.tr

<https://orcid.org/000-0003-1074-3011>

How to Cite: Kuzucu H, Güler G, (2022) The Concept of the Turkish House in the Travel Stories of J. F. Michaud and J. J. François Poujoulat in City of Empires Istanbul 1830, CUJOSS, 46(2): 259-264

Giriş

İnsanoğlu var olduğundan beri doğa koşullarından korunabilmek ve yaşamını devam ettirebilmek için sığınağa gereksinim duymuştur. Tarihsel süreçte bu ihtiyaç korunma amaçlı barınaklarla sağlanırken zamanla pek çok ihtiyacın açığa çıkmasıyla fiziki çevre koşullarına, kültürel etkenlere ve çağın teknolojisine bağlı olarak değişik yapısal özellikler gösteren bir oluşumla karşılanan “ev”, terim itibarıyla Türk Dili Sözlüğünde; “Bir kimsenin veya ailenin içinde yaşadığı yer, konut, hane” (Büyük Türkçe Sözlük, 2011: 834) olarak tanımlanır. Buna paralel olarak, Ömer Düzbakar benzer ifadeyle; “*ailelerin içinde yaşadığı mekâna, "ev" veya "hane" denir. Onun için de aile reisi aynı zamanda hane reisi, ev halkı da hane halkı olarak adlandırılır*” (Düzbakar, 2008: 91-92) şeklinde tarif eder.

İnsanın barındığı yer olan ev, çağdan çağa, milletlerden milletlere değişebildiği gibi aynı devlette farklı özelliklerinden dolayı farklı şekillerde yer alır. Kendi içerisinde birbiri ile anlam denkliği oluşturan mimari terimlerle de dile getirilir. Osmanlı dönemi mimarisinde yer alan ev kavramı hem mimari kullanım hem de toplumun sahip olduğu kültürün yansıması olarak isimlendirilmiştir. Ev teriminin karşılığı olarak saraydan hücreye kadar uzanan birçok kavram – hane, mesken, konak, oda, kasr, köşk, yalı, saray – mevcuttur.

Türk kültürünün tarihsel kökleri incelendiğinde, göçebe yahut konargöçer tarzda hayat sürdükleri, bundan dolayı da ev tasarımlarının çadır şeklinde olduğu, bu yaşantının yansımalarının yerleşik hayata geçince hem ev yapımında kullanılan malzeme hem de evdeki eşyalarla kendini gösterdiği Wilhelm Endriss’in Türk evleriyle çadır hayatı arasında kurduğu ilişkiden hareketle anlatılır: “*Ama bugünkü Türk’ün hayatına bakılınca, şehirde oturanlarda bile atalarının göçebe zamanlarını hatırlatan çok şey bulunur. Bundan bu anlamda Türklerin kolay yapılan, sadece bir nesle yeten ahşap evlerini kastetmek istiyorum ve ayrıca evlerinde fazla mobilya bulunmamasına, halı veya şilte üzerinde yerde veya çok alçak banklarda oturmalarına, çiçekli step resimleri gibi desenlerle süsledikleri halılarına ve bizim gibi yatak yerleri ve sabit fırınları olmamasına bağlıyorum. Evdeki her şey hala yine eski çadırı hatırlatıyor.*” (Azepli, 2009: 246).

Türk evinin tarihsel sürecinde iç ve dış mekânın oluşumunda sosyal, ekonomik, etnik ve dinsel değerler belirleyici olmuştur. Sosyal açıdan düşünüldüğünde mekân öncelikle kadına ait yaşam alanı içinde tasarlanır. Zamanının çoğunu ev işleri ve çocukların bakımıyla geçiren kadın dışarıyla doğrudan temas halinde değildir. Türklerin İslamiyet’le tanışmasıyla “Türk Evi” nin farklı biçimleri ortaya çıkar ve dinin etkisiyle Türk kadınının mahremiyeti ön plana geçer. Ev yaşantısının dışa kapalı bir ortama dönüşmesiyle kadınların ve erkeklerin yaşam alanları birbirinden ayrılır. Kadınların yaşadığı alan “haremlik”, erkeklerin yaşadığı alan ise “selamlık” olarak adlandırılır. Osmanlı Türklerine yabancı olmayan bu özellik, herhangi bir nedenle İstanbul’da bulunan ya da İstanbul’dan geçen Batılı edebiyatçı, gezgin, arkeolog, diplomat, tarihçi, subay, gazeteci, siyasetçi, tüccar gibi değişik meslek gruplarından

yabancıların dikkatini çekmiş ve haremlik-selamlık olgusu kitaplarında başlıca konular arasındaki yerini almıştır.

Çalışmamızda 1830 yılında İstanbul’a gelen gazeteci, yayıncı, siyasetçi, tarihçi Michaud ve “çırağı” Poujoulat’ın *İmparatorluklar Şehri İstanbul 1830* adlı eserinde, 192 yıl öncesindeki Osmanlı ev kültürü ve yaşantısı hakkındaki izlenimleri ve değerlendirmeleri ortaya konacaktır. Öncelikle iki yazarın biyografisine yer verilecek, sonrasında çalışmanın inceleme yöntemi olan edebiyat sosyolojisinin kuramsal alt yapısından bahsedilecek ve yazarların gözünden Türk toplumunun aile yapısı ortaya konarak sosyolojik yaklaşımla betimlenecektir.

J. F. Michaud ve J. J. F. Poujoulat’ın Kısa Biyografisi

Joseph-François Michaud

19 Haziran 1767’de Savoy’da doğan yayıncı ve tarihçi Michaud, 30 Eylül 1839’da Passy’de ölür. Michaud, “*La Quotidienne*” adlı kendi gazetesinde kral lehine propaganda yaptığı için 1797’de sürgün cezasına çarptırılır. Paris’ten Jura’ya kaçtığı için 1795’te ölüm cezasına çarptırılır. Ünlü şiiri *Le printemps d’un Proscrit*’yi 1803 yılında kaleme alır. 1799 darbesinden sonra yine Paris’te “*La Quotidienne*”’i yayımlar. 1813’te Fransız Akademisi’ne üye olur. Başlıca tarihi eseri *Histoire des Croisades*’dir (1812). Bu değerli yapıt Haçlı Seferleri ile ilgili kaynak yazılardan alıntılar içeren “*Bibliothèque des Croisades*” ile sona erer. Michaud daha önce Napolyon’un övgüsünü kazanmış olmasına rağmen 1815’te *Histoire des quinze semaines, ou le dernier règne de Bonaparte* adlı eseri yazar. Poujoulat ile beraber Doğu’ya yaptıkları gezilerden hareketle *Correspondance d’Orient*’ı (1833-35) yayımlarlar. Yazar 1836’da Fransa tarihini anlatan bir koleksiyonu da yayınlamaya başlar ve matbaacı kardeşi Louis Gabriel Michaud ile birlikte 52 ciltlik “*Biographie Universelle*” çalışmasına katkıda bulunur.

Jean-Joseph-François Poujoulat

28 Ocak 1808’de Montferrand-la-Fare’da doğan Poujoulat, 5 Ocak 1880’de Paris’te ölür. Yazar 1826’da Paris’e yerleşir ve Michaud ile beraber Doğu’ya seyahat yaptıktan sonra birlikte *Correspondance d’Orient*’ı yayımlarlar. Poujoulat *La Bédouine* (1835), *Histoire de Jerusalem* (1841) ve *Histoire de Saint Augustine* (1844) adlı eserler yazar ve Fransız Akademisi tarafından ödül alır. *Histoire de la Révolution Française* (1847), *Le Cardinal Maury* (1855), *Histoire de France, Revue des deux Mondes* isminde dergiler yayımlar. 1848-51’de, Ulusal Meclis’te Bouches-du-Rhône Bölgesini temsil eder ve dini ve siyasi yayımlarıyla meşrutiyetçilere destek verir.

Edebiyat Sosyolojisinin Kuramsal Arka Planı

Edebi metinler estetik işlevinin yanı sıra sosyo-kültürel rolü de olan karmaşık bir yapı sunarlar. Bir taraftan sanata katkı sağlar, bir taraftan da toplumun sosyal, politik, ekonomik, tarihsel, felsefi, dini, kültürel özelliklerini

yansıtırlar. Hem toplumdaki etkilenen hem de toplumu etkileyen sosyolojik bir gerçeklik oluştururlar.

Edebi eserlerde yer alan sosyolojik veriler edebiyat sosyolojisi alanı içine girer. Edebiyat sosyolojisi, toplumla sıkı ilişki içinde olan edebiyatın, toplumsal olayları anlamak, yorumlamak ve hatta yönlendirmek gibi özelliklere sahip olduğu var sayımından hareket eder. Edebiyat ve toplum ilişkisinin değişik yönlerini ortaya koyan edebiyat sosyolojisi bir yönüyle de edebi metinlerin sosyolojik bir malzeme olarak ele alınması gerektiğini savunur. Birçok bileşeni göz önünde bulunduran bu disipline en önemli katkıyı Vico, Herder, Madame Stael, Hippolyte Taine, Georg Lukacs, Walter Benjamin, Frankfurt Ekolü, Lucien Goldman, M.M. Bahtin, H-G. Gadamer, R. Escarpit, Horkheimer, T.W. Adorno, T. Eagleton, M. Kundera, R. Barthes gibi düşünürler sunmuştur. Gürsel Aytaç, “*edebiyat biliminde toplum bilimin ve tarihin desteğini arayanlar, edebiyatın toplumla ve tarihle alışverişini yaptığına inanırlardır*” (Aytaç, 1999: 129) derken adı geçen filozof ve teorisyenlere vurgu yapar.

Berna Moran da “*sosyolojik eleştiri edebiyatın kendi başına var olmadığı, toplum içinde doğduğu ve toplumun bir ifadesi olduğu ilkesinden hareket eder*” (Moran, 2003: 83) diyerek edebiyatı sosyal bağlantısından hareketle ele almak gerektiğinin alını çizer.

R. Wellek ve A. Varren açısından ise edebiyat topluma tanıklık eden, dönemin fotoğrafını çeken çok değerli malzemedir. Bunlar bir çeşit sosyal belgelerdir (Wellek ve Varren, 1993: 75). Edebi eserlerden hareketle bir toplumun bir bütün olarak sosyolojisini çıkarmak mümkündür. Sosyolojik okumayla görünmeyen veya görmezden gelinen birçok olgu açığa çıkartılabilir.

Aytaç’a göre edebiyatla toplum karşılıklı etkileşim içindedir. Nasıl toplum edebiyatı etkiliyorsa, edebiyat da toplumu etkiler (Aytaç, 1999: 129). Dolayısıyla edebiyat sosyolojisi sanatla toplumun karşılıklı etkileşimini bilimsel yöntemlerle ele alan bir disiplindir. Moran, “*sosyolojik eleştiri büyük ölçüde betimleyicidir*” (Moran, 2003: 86) diye katkı sunarken toplumcu eleştirinin bir yönüyle yargılamada bulunduğu bir yönüyle de yargılamadan belge ve bulguları saptama işlevini üstlendiğine dikkat çeker, çünkü betimlemek durumu tespit etmek demektir.

Genel olarak edebiyat sosyolojisi edebiyat ile toplum arasındaki ilişkiyi araştıran, toplumsal yapının edebiyat üzerindeki ya da edebiyatın toplum üzerindeki etkisini çok yönlü inceleyen bir bilim dalıdır. Edebi metni sistemli bir şekilde anlama ve betimleme yöntemlerini ortaya koyar.

Sonuç olarak, edebi eserlerden elde edilen veriler edebiyat sosyolojine malzeme sunarlar çünkü edebiyat sosyolojisine göre edebi metinler dönemlerine tanıklık eden, ayna tutan, toplumsal yapı hakkında ipuçları veren kaynaklardır. Sosyolojik hazine olan bu kaynaklar bir anlamda kültür taşıyıcılarıdır.

İmparatorluklar Şehri İstanbul 1830’da İstanbul Evleri ve Ev Yaşamı

Osmanlı İmparatorluğu’ndaki geleneksel Türk evlerinin mimarileri incelendiğinde İstanbul merkezli birçok yapının

Anadolu’dan Balkanlara kadar çok geniş alanda ortaya çıktıkları ve ortak özelliklere sahip oldukları görülür.

İki Fransız seyyahın XIX. yüzyılın ilk dönemine ait İstanbul şehrindeki mekânlara ilişkin 25 Ağustos 1830 tarihinde kaldıkları Pera hakkındaki gözlemleri iki çelişik unsurdan hareketle sunulur: “*Temiz bir odaya yerleştik. Odanın pencerelerinden biri bir örene, diğeri de karanlık ve ıssız dar bir yola bakıyordu. Etrafımızda sadece hüzünlü duvarlar görüyorduk ama evin çatısındaki bir tür dama çıktığımızda, günün hangi saati olursa olsun, Boğaz kıyıları, Üsküdar ve sarayı gören gözlerimiz bayram yapıyordu.*” (Michaud ve Poujoulat, 2014: 11). Hüzünlü duvarlara zıtlık oluşturan, gözleri ve gönülleri açan muhteşem manzarasıyla İstanbul şehri betimlenirken aynı biçimde 16. yüzyıl ortalarına doğru buraya gelen seyyahların da şehrin evlerini çirkin ve basit buldukları, cephelerinin sıva ve badana edilmeden bırakıldığı, kötü ev görüntülerinin yanı sıra güzel konakların da bulunduğu verileri yer alır.

Osmanlı toplumunu merak eden, İstanbul’un farklı semtlerini gezen seyyahlar gözlemlerini okuyucularıyla paylaşırken Türk evlerinin mimari özelliklerini detaylı bir şekilde betimleyerek binaların genel görüntüsü hakkında bilgiler verirler: “*İstanbul evleri çok küçük farklılıklarla hemen hepsi birbirine benzer yapılar. Temel üzerinde önce dört ya da beş ayak yüksekliğinde taş bir duvar yükseliyor. Bu taş duvar üzerinde, asla iki katı aşmayan ahşap bir yapı yer alıyor. Birinci kat, evin zemin katına göre sokağa doğru daha çok çıkmış durumda inşa ediliyor. Bir mahallenin tüm binaları böylece aynı yükseliye sahip, bir hizada görünüyor, yani evler bir evin çatısından komşu ev görülmecek biçimde inşa ediliyor.*” (Michaud - Poujoulat, 2014: 29).

Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı* adlı eserinde Michaud ve Poujoulat’ın gözlemlerine yakın tespitlerde bulunur. Kütükoğlu, Osmanlılarda tek odalıdan birkaç katlı ev ve konaklara varıncaya kadar değişik büyüklükte hanelere rastlandığını, binaların taş, ahşap veya kerpiçten olduğunu, çoğu binaların ise hem daha ucuza mâl edilmesi, hem de kolay ve çabuk inşa edilmesi için taş temel üzerine ahşaptan yapıldığını ifade eder (Kütükoğlu, 2018: 11).

Taş, ahşap veya kerpiçten yapılan Osmanlı ev mimarileri incelendiğinde, evlerin avlularının duvarlarla çevrilmiş olduğu görülür. İnsan boyundan daha yüksek duvarlar evin içi ve dışarı arasındaki bağlantıyı keserek bir taraftan ev halkını dışardan gelecek tehlikelere karşı korurken bir taraftan aile hayatının mahremiyetini sağlaması açısından sosyolojik bağlamda dikkate alınması gereken önemli bir unsur olma özelliği taşır. Dolayısıyla mimari yapıların hem estetik boyutunun hem de işlevsel boyutunun bulunduğu söylenebilir. İnsanların ihtiyaçları göz önüne alınarak yapılmış olan bu binalar tek katlı bahçeli evler olabildiği gibi birkaç katlı konaklar da olabilmektedir.

Gözlemlenenlerden en önemlisi, İstanbul’un ev ve konaklarının Osmanlı aile yapısına uygun biçimde düzenlendiğidir. Özellikle de aile mahremiyetine önem verildiği için birçok mekânda erkeklerin olduğu selâmlık ve kadınların yaşadığı haremlik bölümleri bulunmaktadır. Fransız seyyahların dikkatinden kaçmayan bu durum kitapta

da yer almış, Türk evlerinin içi bir yandan eşyalarının işlev ve konumlarıyla betimlenirken bir yandan da gösterişten uzak olması bağlamında sosyo-kültürel bir unsura dikkat çekilmiştir: “*Bir Türk evinde sadece tek bir aile bulunur. Harem surları asla komşu kabul etmez. Bir Türk evi iki kısma ayrılmıştır; birinde evin efendisi, diğerinde de evin kadınları oturur. Gezdiğimiz evlerde ilk gözümüze çarpan şey evlerin olağanüstü temizliği oldu. Bunun hemen ardından da evdeki her şeyin yabancı bakışlardan korunmak, hava akımı ve gün ışığından olabildiğince yararlanmak için tasarlandığı fark ediliyor. Evin efendisine ait odalar oldukça sade, yalnızca halılar ve üstünde ipek yastıklar bulunan divanlar görülüyor. Bazen duvarlarda resimlere rastlandığı da olmuyor değil. Ama bir Türk evindeki en değerli eşyalar her zaman harem kısmında, yani kimsenin girme izni olmadığı bölümde bulunur, çünkü Osmanlılar görülmekten her zaman çekinirler ve sahip oldukları lüks de, tıpkı özel yaşamları gibi, saklanması gereken, gizemli bir yan içerir.*” (Michaud ve Poujoulat, 2014: 30).

Türk halkıyla Fransız halkını karşılaştıran Michaud ve Poujoulat, “*Bu ülkede meraklı olmak çok ayıp; ne yapıyor diye birisini izlemek çok büyük bir suç. Fransa’da son zamanlarda özel yaşamın gizliliği diye bir kavram dillere dolandı; bunu söyleyenler gelsinler de Türkiye’de ev halinin gizliliğini bir görsünler*” (Michaud - Poujoulat, 2014: 29) derken iki farklı yaşam anlayışını ve biçimini ortaya koyarlar.

Edebiyat sosyolojisi açısından edebi eserler dönemlerin kendine has yönlerini, örf ve adetlerini ortaya çıkarmaları yönüyle özel bir değere sahiptir.

XIX. yüzyılda İstanbul’daki konutlar genelde ahşaptan inşa edilmiştir. Evlerin yapımında ahşabın kullanılmasının birkaç nedeni vardır; Anadolu ve İstanbul deprem bölgesi olduğu için, bu bölgelerdeki binalar kârgir (taş, tuğla, betondan yapılmış duvarlar üzerinde kurulu yapı) olarak yapıldıklarında yıkım ve can kaybının yüksek olması ve bununla birlikte, ahşaptan inşa edilen evlerin depremde beşik gibi sallansa bile kârgire göre çok az hasar yaratması bu nedenlerden başlıcalarıdır.

Diğer yandan İstanbul, depreme maruz kaldığı gibi yangınlara da maruz kalmaktadır. Ahşap malzemenin doğal afetlere dayanıklı olmayışı pek çok konutun yok olup gitmesine sebep olsa da zelzele yangına tercih edilmiş ve evler kârgir yerine ahşaptan yapılmıştır. Bina yapımında ahşabın kullanılması yangınlara davetiye çıkarsa da bu konuda gereken önlemlerin alınmaması da diğer bir sosyolojik bulgu olması sebebiyle dikkate değerdir. Yangınla mücadeleyi güçleştiren bu davranış biçimini anlamakta zorluk çeken seyyahlar, İstanbul’da yaşayanların yangın olaylarına alışkın olduklarını ve yangına maruz kalanlara yardım eli uzatmada gerekeni yapmalarına karşın, yangınlara karşı mücadele için yeterli çabayı göstermediklerini dile getirirken asıl yapılması gerekenin yapılmadığının altını çizerek: “*Yangın mağdurlarının pek çoğuna hemen yangının ne olduğunu bilen mahalle sakinleri tarafından kucak açılır. Sığınacak bir çatı bulamayanlar da özellikle mevsim uygunsa, kaderlerine razı olup yıldızların altında uyurlar. Aradan birkaç gün geçtiğinde de, tıpkı yanan evlere benzeyen, yeni evler yapılmaya başlanır; yani yangını körüklemek bağlamında bir değişiklik olmaz,*

yangına karşı eskisinden daha fazla bir önlem alınmaz.” (Michaud ve Poujoulat, 2014: 32).

Türklerin yangınlara karşı bir taraftan çaresiz bir taraftan da umarsız durumlarını Antik Roma şairi Horace’ın;

*Si fractus illabatur orbis,
impavidum ferient ruinae*
(Quintus Horatius Flaccus, Kitap III, Od III, mısra 7)

*Eğer dünya çatırdasa ve üzerine yıkılsa onun,
Çarptığında yine de korkusuz bulurdu onu*

dizesiyle mecazi olarak sunan seyyahlar bu davranışı felsefi bir yaklaşımla açıklarlar: “*Evlerini alevler içinde görmek sanki onları hiç etkilemiyor. Müslüman bu tutumunun ardındaki felsefi yaklaşımı bana anlattıklarında aklıma, Impavidum ferient ruinae diyen bilge Horatius?! geldi.*” (Michaud ve Poujoulat, 2014: 32). Sosyal eleştiri yönteminde, “*Eserlerden toplumun yaşayışına, âdetlerine ışık tutan bir belge olarak yararlanmak*” (Moran, 2003: 85) söz konusu olduğu için yaşanan bu durum dönemin toplumsal anlayışını açığa çıkarması anlamında oldukça değerli bir veri sunar.

Tarihi geçmişten de bilindiği gibi ahşap malzeme kolayca tutuşabilme özelliğinden dolayı sık sık yangınların çıkmasına neden olmuş, yangın sadece evlerin değil bütün bir mahallenin hatta şehrin büyük bir bölümünün de yanmasına yol açmış, İstanbul çok büyük yangınlar geçirmiştir. Evlerin yangınlarda yok olmasının engellenemeyişi, Fransız seyyahlar tarafından Türk atasözü üzerinden karşılaştırma yapılarak dile getirilirken yanan evlerin Türklere getirişi ve götürüsü, fayda-maliyet analizi bağlamında değerlendirilir: “*Osmanlı başkentinde yangına karşı bir sigorta şirketi yok mu diye umarım sormazsınız. Bir yüzyıl içinde tüm İstanbul evlerinin iki, üç kez yenilediğine bakarak ben böyle bir şeyi araştırma gereği bile duymadım. Bir Türk atasözü; "Her yangından sonra harcanan para elde kalsaydı, İstanbul evleri altın çivilerle inşa edilirdi."* (Michaud ve Poujoulat, 2014: 32).

İstanbuluların deprem ve yangın karşısındaki tutumlarının yanı sıra bulguların bir başka sosyolojik unsur da evlerin dış çeperlerinde kullanılan boyaların sosyal sınıfa göre farklılık gösterdiği bulgusudur. Fransız gezginler, Osmanlıların evlerini gri, kahverengi, sarı, mavi, kırmızı ile boyadıklarını ve bu farklı renklerin de bir anlam ifade ettiğini belirtirler: “*Evlerin dış yüzü kırmızı, sarı, mavi gibi renklerle boyalı; imtiyazlı renkler Osmanlılara ait. Reaya ayakkabı renkleri neyse evlerini de ancak o renkle boyayabiliyor, yani ya gri ya da koyu kahverengi boya kullanabiliyorlar. Çünkü peygamber, içinde içki içilip, kahkahalarla eğlenilen Hıristiyan ve Musevi evlerinin önünden geçmenin Müslümanlar için günah olduğunu söylemiş. Ama bununla birlikte bir süredir kurallar eskisi kadar sıkı izlenmiyormuş; Padişah, reayanın da daha önce kullanmaları yasak olan renkleri kullanmaları yönünde irade buyurmuş.*” (Michaud ve Poujoulat, 2014: 30).

Sosyolojik bu ayırmadan başka Nebi Bozkurt, “Ev” üzerine yaptığı ansiklopedik çalışmasında ev tiplerinin etnik gruplara göre farklılık gösterdiğini, Müslümanların

oturduğu evlerin bireylerin hayat tarzlarıyla uyum sağladığını ve bir çeşit iz düşümün söz konusu olduğunu belirtir: “*İstanbul evleri Müslüman ve azınlık Levanten evleri olmak üzere iki temel grupta toplanabilir. Müslüman evleri geleneksel Anadolu evlerinin başşehre has değişimlere uğramış örnekleridir. Teknik ve estetik farklılıkları dışında temelde İslâm aile yapısı, ailenin toplum içindeki yeri ve günlük hayat biçiminin yarattığı ortak özellikleri bu evlerde görmek mümkündür.*” (Bozkurt, 1995: 511).

İslam aile anlayışının Müslüman evlerin yapısıyla uyumlu olmasının yanında Michaud ve Poujoulat, Osmanlı dönemi dini mekânların sadece ibadet edilen yerler olmadığını, ayrıca ihtiyaç sahiplerine kucak açan yerler olma özelliğini de taşıdığına altını çizerek: “*Müslüman inancına göre Tanrı'nın evi addedilen camiler, acı çeken herkese kapılarını açmak durumundadır, yani Tanrı'nın evi yoksulların da evi ve sığınağıdır.*” (Michaud ve Poujoulat, 2014: 28-29).

Sosyol-kültürel başka bir boyuta dikkat çeken Michaud ve Poujoulat, Türklerin kısıtlı imkânlarla herhangi bir yerde rahatça yerleşme yeteneğine sahip olduğunu vurgulayarak bu özelliğin geçmişteki göçebe kültürlerinden kaynaklandığını belirtirler: “*Türkler kaldıkları yerler için fazla para harcamadıklarından, bir yerden diğerine kolaylıkla taşınır, ev, hatta mahallelerini sıkça değiştirirler. Türkleri evlerinde ziyaret ettiğinizde, sanki daha biraz önce gelip yerleşmişler, ya da hemen biraz sonra kalkıp taşınacaklarmış gibi hissedersiniz, yani yaşam biçimlerinin, adetlerinin bir yerinde göçebe alışkanlıklarından bir ize her zaman rastlanabilir.*” (Michaud ve Poujoulat, 2014: 30).

Seyyahlar, Türklerin her duruma, her ortama çabuk uyum sağlayabilme becerisiyle pratik düşünce, davranış, çözüm önerileri geliştirdiklerini ortaya çıkarırken atalarından aldıkları geçmiş kültürel özelliklerini ve dini inançlarının gereklerini günün ihtiyaçları doğrultusunda harmanlayarak geleceğe taşıma yeteneklerinin bulunduğunu gözler önüne sererler. Sonuç olarak bu bulgular ışığında, “*sosyal bir belge olarak kullanıldığında edebiyattan toplum tarihinin ana çizgileri çıkartılabilir*” (Wellek ve Varren, 1993: 82) anlayışının hâkim olduğu edebiyat sosyolojisi alanına önemli bir katkı sağlanmış olur.

Sonuç

Aynı zamanda hem gazeteci hem yazar hem de tarihçi olan Batılı Fransız seyyahlardan Joseph-François Michaud ve Jean-Joseph-François Poujoulat'nın kaleme aldıkları *İmparatorluklar Şehri İstanbul 1830* adlı eserde Türk evi olgusunu hem betimleyici hem de sosyolojik olarak incelediğimiz bu çalışmada birçok medeniyete beşiklik etmiş İstanbul evleri, yaşam biçimiyle seyyahların gözünden sunulurken 19. yüzyıl Osmanlı toplumunun kültürel yapısı ortaya konmaktadır. Şehrin mimarisıyla birlikte dönemin aile yaşantısını da sunan bu eser seyyahların bakış açısıyla Osmanlı Türkleri hakkında bilgi ve bulgular aktarmaktadır. Yazarlar seyahatnamede Osmanlı toplumunu ve aile yapısını “*Türk evleri*” başlığı altında betimlerlerken evin Türk aile kültüründeki önemini altını çizerek.

Edebi eseri betimleyici biçimde inceleyen, bu eserlere sosyolojik bir bakış açısıyla yaklaşmak gerektiğini savunan, sanatsal üretimi toplumsal üretim süreçlerinden ayrı tutmayan edebiyat sosyolojisi, edebi yapıtları toplumsal olayların ifadesi ve belgesi olarak görür. Bu anlamda, İstanbul'un farklı semtlerini gezen seyyahlar gözlemlerini okuyucularıyla paylaşırken Türk evlerinin mimari özelliklerini detaylı bir şekilde tasvir ederek binaların genel görüntüsü hakkında bilgiler verirler. Osmanlılarda değişik büyüklükte hanelere rastlanıldığını, binaların, taş, ahşap veya kerpiçten olduğunu, hem estetik hem de işlevsel boyutu bulunan bu yapıların insanların ihtiyaçları göz önüne alınarak oluşturulduğunu, bakımsız ve salaş yapıların yanı sıra zengin konaklarının da yer aldığını belirtirler. Türk evlerinin yapısını hem dıştan hem de içten betimleyen seyyahlar gösterişten uzak olması bağlamında sosyo-kültürel bir unsura dikkat çekerler.

Göçebe kültürden gelen Türk halkının yerleşik yaşama geçtikten sonra inşa ettikleri yapıların bir yönüyle zamanın koşullarıyla uygunluk oluşturduğu bir yönüyle de kültürel yaşam pratiklerinin eskiyi yansıttığı, göçebeliğin izlerinin mekânsal alanlarda hala sürdürüldüğünü ortaya koyan seyyahlar, Türklerin kısıtlı imkânlarla herhangi bir yerde rahatça yerleşme yeteneğine sahip olduklarını dile getirirler.

Kısaca, eserde Osmanlıların hayata bakışlarının yaşam biçimleriyle paralellik oluşturduğu, evlerini de buna göre şekillendirdikleri, mahremiyete önem verdikleri, aile yaşantısının dışı kapalı olduğu, İstanbul ev ve konaklarının Türk gelenek ve göreneklerine uygun biçimde düzenlendiği, Müslümanlık anlayışıyla biçimlendiği, toplumsal yapıyla bir bütünlük oluşturduğu, Türklerin atalarından aldıkları, geçmişten getirdikleri kültürü korudukları ortaya konulur.

Extended Summary

Shelter is one of the most basic human needs. For hundreds of years, although people have tried to choose the type of housing model they want, factors such as the natural environment, social life and natural conditions they live in have guided people in choosing a housing model. Throughout the history, people have lived in different places such as caves and tents for shelter. Today, houses are used as shelters. We can define the house as follows; A house is a wooden, adobe or concrete structure in which people live, surrounded by walls, divided into rooms, with its own roof and sometimes with a garden. Houses that were not built next to each other and usually have their own garden are called single houses. The concept of house is an architectural term and refers to a different concept from other types of shelters such as apartments.

The general opinion of the Turks towards the settled order is that the Turks stayed in the highlands in the summer and in the tents in the covert valleys in the winter. For example, Uighur Turks used to build their houses from bricks and adobes. There were carpets on the floors, cushions to sit on, and shoes were not allowed in the houses. From the Uighurs to the present, the home culture

of the Turks has developed over the years and has taken its present form.

The characteristics of traditional Turkish houses, a cultural accumulation that has continued and articulated throughout history, and the effect of geography and climatic features, as well as the socio-economic characteristics, belief and lifestyle of the region, have contributed emerged houses. With the combination of these elements, it can be said that the plan, facade and ornamental features of traditional Turkish houses, which continue to develop in the historical process, have gained a richer quality.

In this study, we will examine the observations made by travelers J. F. Michaud and J. J. F. Poujoulat on several houses during their stay in Istanbul. In the travel writings written by Western travelers based on their trips to the East, Istanbul, which has been the cradle of many civilizations, is widely featured, and the heritage remaining from these civilizations is revealed with its cultural texture. These works, which present the family life of the period along with the architecture of the city, give information about the Ottoman Turks from the viewpoint of the travelers. One of these works is the City of Empires Istanbul 1830, written by French travelers in the mid-19th century Joseph-François Michaud and Jean-Joseph-François Poujoulat, who were both journalists, writers and historians. The authors describe the Ottoman society and family structure in the travel book. In this work, written together by Michaud and Poujoulat, which represents the view of Istanbul from the outside, Ottoman house architecture is included under the title of "Turkish houses", and the importance of the house phenomenon in Turkish family culture is mentioned. The historical roots of Turkish culture are mentioned. Although it is emphasized that the

houses built by the Turkish society, which used to live in a nomadic way, were created by the conditions of the time, it is stated that the cultural life practices in their houses reflect the past and the traces of nomadism are maintained in spatial areas. In this study, which will be handled with a descriptive and sociological method, the social structure in which the Ottomans' view of life was in parallel with their lifestyle, they shaped their houses accordingly, and the importance of privacy was shaped by the understanding of Islam will be revealed.

Kaynaklar

- Aytaç, G. (1999). *Genel Edebiyat Bilimi*, İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- Azezli, S. G. (2009). 19.yy'da Osmanlı Konut Mimarisinde İç Mekân Kurgusunun Safranbolu Evleri Örneğinde İrdelenmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Bozkurt N. (1995). Ev, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 11. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s. 502-507.
- Düzbakar, Ö. (2008). Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği, OTAM, 23 (XXIII).
- Kütükoğlu, M.S. (2018). Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Michaud J. F., Poujoulat J. J. F. (2014). İmparatorluklar Şehri İstanbul 1830, (N. Demirtaş Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Moran, B. (2003). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Quintus Horatius Flaccus, Kitap III, Od III, (<https://wq-tr.wikideck.com/Horatius>).
- TDK (2011). Büyük Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Wellek, R., Austin V. (1993). Edebiyat Teorisi, (Ö. F. Huyugüzel Çev.), İzmir: Akademi Kitabevi.

An Evaluation On The Anti-Value And Its Consequences Of Legal Positivism

Seda Özdal^{1,a,*}

¹ Institute of Social Sciences, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 24/11/2022

Accepted: 21/12/2022

ABSTRACT

The problem of value in legal philosophy is about determining an independent field for law by cutting off its relation with morality. The reason why values have become a problem in the field of law has been the efforts of the supporters of legal positivism to make law a science. Since it is not possible to completely reject the value, he focused on the question of whether the values will be absolute or relative, which is the main problem in value discussions in law. In this discussion, natural law advocates, who argue that values are absolute and universal, and legal positivists, who argue that values are relative and subjective, have put forward opposing views. The transformation of the discussions on the relativity of value into an absolute agnosticism or skepticism will reveal a nihilism. Considering the fact that values are ambiguous and sometimes relative, pointing out that turning the discussion into an absolute value relativism will have devastating consequences and developing a moderate thesis on this issue is the main subject of this article.

Keywords: Natural Law, Legal Positivism, Absolute Value, Relative Value, Austin, Kelsen.

Hukuki Pozitivizmin Değer Karşıtlığı ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme

ÖZ

Hukuk felsefesinde değer problemi, ahlakla olan ilişkisini keserek, hukuka bağımsız bir alan belirlemekle ilgilidir. Hukuk alanında değerlerin problem haline gelmesinin nedeni, özellikle hukuki pozitivizm taraftarlarının hukuku bir bilim haline getirme çabaları olmuştur. Değerin bütünüyle reddedilmesi mümkün olmayacağı için, hukukta değer tartışmalarında asıl sorunun, değerlerin mutlak mı yoksa görel mi olacağı sorusu üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu tartışmada, değerlerin mutlak ve evrensel olduğunu savunan doğal hukuk yanlıları ile görel ve sübjektif olduğunu öne süren hukuki pozitivistler karşıt görüşler ortaya koymuşlardır. Değerin rölatifliği üzerindeki tartışmaların mutlak bir bilinemezliğe ya da şüpheciliğe dönüşmesi ortaya bir nihilizmi çıkaracaktır. Değerlerin muğlak ve kimi zaman görel olduğu gerçeği göz önünde bulundurulsa da, tartışmanın mutlak bir değer rölativizmine dönüştürülmesinin yıkıcı sonuçları olacağına işaret etmek ve bu konuda ılımlı bir tez geliştirmek bu makalenin temel konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğal Hukuk, Hukuki Pozitivizm, Mutlak Değer, Görel Değer, Austin, Kelsen.

Süreç

Geliş: 24/11/2022

Kabul: 21/12/2022

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

^a sedaozda155@gmail.com

^{ID} <https://orcid.org/000-0002-5791-6429>

How to Cite: Özdal S, (2022) An Evaluation On The Anti-Value And Its Consequences Of Legal Positivism, CUJOSS, 46(2): 265-270

Giriş

Değer kavramı felsefenin temel kavramlarından biri olmakla birlikte sosyal bilimler olarak sınıflanan beşeri disiplinlerin de temel problem alanlarında yer alan önemli bir kavramdır. Değer, her çağda, bir yanılla teorik tartışmaların bir yanılla da toplumsal yapıyı düzenleyici işlevinden ötürü toplum pratiğinin anahtar sözcüklerinden biri olmuştur (Kılıç, 2011: 51). Değerin doğasına, ölçütlerine ve metafiziksel statüsüne ilişkin araştırmaları kapsayan değer teorisi (Cevizci, 2003: 96), özellikle hukukun nihai gayesi söz konusu olduğunda ayrı bir önem kazanmaktadır. Örneğin, hukukun temel gayesi olarak ileri sürülen adalet kavramı, hukuk felsefesinde değer probleminin kilit kavramlarından birini teşkil etmektedir (Aral, 1992: 47). Öte yandan hukuk felsefesinin uygulama açısından yerine getirmesi gerektiği ve hukukun en önemli işlevi olarak ileri sürülen hukuki geçerlilik (meşruluk sorunu) problemine haklı/doğru bir ölçüt sunan değerler yine hukuk felsefesi tartışmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Evrensel hukuk ilkeleri olarak da ileri sürülebilecek bu değerler, insan hakları, adalet, hukuk devleti, demokrasi gibi ilkelere. Bu ilkeler doğrudan doğruya mevcut hukuk düzeni için meşrulaştırmada bir ölçü görevi görürler (Gürbüz, 2011: 1). Bu evrensel değerlerin varlığını kabul eden doğal hukuk teorisyenleri, bu değerleri kabul etmeyen ya da başka ilkeleri öne süren hukuki pozitivistlerin, iktidarın meşruiyetini sağlama, menfaatlerini garanti altına alma gibi bazı ideolojik gerekçelerle kendilerini haklı çıkarmak istediklerini savunmaktadır (Hukuki pozitivistlerin önerdiği sistemin, egemenin kurduğu sosyal düzenin meşruluğuna hizmet etmesiyle ilgili detaylı bilgi için bk. N. Öktem, (1977). "Hukuksal Pozitivizm Akımı", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 43(1-4), 271-299. Hukuksal meşruluğun kriteri olarak öne sürülen evrensel değerler aynı zamanda hukukun kaynağı problemiyle doğrudan ilgilidir. Hukukun kaynağı konusunda farklı görüşler ileri süren doğal hukuk ve hukuki pozitivizm teorisyenleri, hukuk ile ahlak, olan ile olması gereken ayrımıyla temelde hukukta değerlerin varlığı ve mahiyetiyle ilgilenmişlerdir. Detaylı bilgi için bk. S. Aktaş (2005). "Hukuksal Geçerlilik Sorunu", *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, 11. Kitap, (H. Ökçesiz Yay. Haz.) İstanbul Barosu Yayınları, 63-79; A. Gürbüz (2011). *Evrensel Hukuk Değerleri ve İlkelerinin Somut Hukuk Disiplinleri Bağlamında Detaylandırılması Sorunu*, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15-16(22-23-24-25), 1-9).

Hukuk felsefesinde söz konusu edilen ve tartışılan değer kavramı genellikle ahlak felsefesi içerisinde ele alınmaktadır. Tartışmanın tarafları da çoğunlukla doğal hukuku savunanlar ile hukuki pozitivizmi savunanlar olmaktadır. Taraflar arasında değerlerin bir problem haline gelmesi "değerin kaynağı", "ontolojik ve epistemolojik kökeni", "evrensel değerlerin varlığı" ya da bu değerlerin "rölatif mi yoksa mutlak mı?" olduğu gibi konular ve sorular üzerinden ortaya çıkmaktadır. Bu problemlere geçmeden önce değer kavramı ve çoğu kez değer ile karıştırılan değer yargısının ne anlama geldiğini açıklamak uygun olacaktır.

Değer ile Değer Yargısının Birbirine Karıştırılması: Değer Rölativizmi

Türkçede, "bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet" (Akalin, 2011: 607) olarak tanımlanan değer kavramı İngilizcede value (Avery, Bezmez, Admons, Yaylalı, 1998: 1092), Fransızcada valeur (Kocabay, t.y. 262-263) ve Almancada wert (Güçer, Selçuk, 2009: 664) kelimeleriyle karşılanmaktadır (Önal, 2006: 51). Aynı zamanda değer, bir objenin, değeri algılayan bir sūje ile ilişkisinde sahip olduğu özellik olarak belirtilebilir. Değerler, duyum dışı objeler olarak kabul edilmekte ve onlar "ideal olan"ın varlık biçimi olarak gösterilmektedir (Aral, 1992: 52).

Değer kavramının etik alanına geçişinin iktisat alanından olduğu bilinmektedir (N. Hartmann'dan aktaran İoanna Kuçuradi, bz. İ. Kuçuradi, (2013). *İnsan ve Değerleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 38). İktisadın bir kavramı olarak değer, "biçilen değerle", satılabilir bir eşya ya da nesnenin karşılığı, özellikle de onun parasal veya maddi olarak belirlenen ederidir (Kuçuradi, 2013: 38; Cevizci, 2003: 96). Bu anlamıyla değer, araçsal anlamda kullanılmaktadır (Lemos, 1999: 948-949). Değerin diğer disiplinlerdeki anlamları ise şu şekildedir: Estetikte, güzel hoş, nitelikli, muhteşem olarak tanımlanan, kültürel ürün ve etkinliklerin bir özelliği iken; mantıkta, bir değişkenin belli bir yorum altında oluşan değer alanının herhangi bir unsurudur. Dilbilimde, dilsel bir ögenin dil sistemi içindeki farklı konumuna bağlı olarak ortaya çıkmasıdır (Cevizci, 2003: 96; Akalin, 2011: 607) (Değerlerin genel olarak üç niteliğinden söz edilebilir. Birincisi, değerler ideal yani düşünseldirler. İkincisi, değerler duyumla algılanamazlardır; soyuttur. Üçüncüsü ise, normatif bir karaktere sahiptirler. Bu özelliğinden dolayı onların bir "olması gereken" içerdiğini söylemek mümkündür. Bk. V. Aral (1992). *Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 54). Felsefi anlamda ise değer karşılığı, insanın nesne ya da bir durumla karşılaşması anında, istek, gaye ve gereksinimine göre o varlığa atfetmiş olduğu anlamdır.

Değer yargısı ise değer yaşantısına başka bir ifade ile "değerlendirme"ye dayanır. Bir değer yargısının varlığı, başkaları tarafından onaylanmayı talep etmez ve mantıken zorlayıcı bir biçimde elde edilemez. Ayrıca bir değer yargısının kabulünün mantık yasasıyla çelişkiye düştüğü de gösterilemez. Örneğin söz konusu değeri yaşamamış olan bir kimseye, o değer yargısını geçerli kılmak pek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle, bir değer yargısının hakikati ya da objektif geçerliği kanıtlanamaz (Aral, 1992: 60). Değer yargısının sadece o değeri yaşayan kişi için geçerli olması, değer yargılarının da çeşitli olmasına neden olmaktadır. Aral, değer yargılarının farklı biçimlerde ortaya çıkışının sebeplerini şu şekilde sıralar: Birinci olarak çoğu zaman değerlendirme objesi bir ve aynı değildir. Başka bir deyişle birçok durumda birbirinden farklı değer yargısı verenler aynı objeyi değerlendirmemektedir. Örneğin bir tiyatro oyunu değerlendirmeye tabii tutulduğunda, bu oyunu izleyenlerden biri oyuncuların yeteneklerini dikkate alarak oyunu güzel olarak nitelendirirken, bir başka kişi oyunun

konusunu güzel bulmayarak oyunu çirkin bulabilir. Değer yargılarının değişik oluşunun ikinci nedeni olarak ise, değer sembolünün aynı içeriğe sahip olamayışı gösterilebilir. Daha anlaşılır bir ifadeyle, “güzel” kelimesi kimi zaman “yarar” kavramı yerine ya da “çirkin” kavramı, “kötü” kavramı yerine kullanılmaktadır. Örneğin bir tabloyu bir kişi güzel diye nitelendirirken, güzel kavramını yarar kavramı ile karıştıran bir kişi o tabloyu güzel olarak nitelemeyebilir. Üçüncü neden, kültür ve sosyal koşullardaki değişimdir. Bu neden kültür ile birlikte zamana bağlı olarak değişmeyi de kapsar. Örneğin Orta çağda büyücülerin yakılması, o dönem için doğru kabul edilirken günümüzde yanlış ve boş inanç olarak değerlendirilmektedir. Değer yargısının dördüncü nedeni olarak, değer organının bireylerde aynı ölçüde gelişmemiş olması gösterilebilir. Beşinci neden, değerlendirme nesnesinin karmaşık nitelikte olmasıdır. Altıncı neden olarak ise, değer yargılarının formüle edilmesinin güçlüğü olarak ifade edilebilir (Aral, 1992: 75-77).

“Değer” kavramı ve “değer yargıları” birbirinden oldukça farklı anlamlara sahip olsalar da ikisini aynı anlama gelecek şekilde kullananlar olmuştur. Bu anlam karmaşasının nedeni, genel olarak, değer kavramının soyut ve genel olmasından; özde ise, bir objenin değerini onu değerlendiren kişinin belirlemesinden kaynaklandığı belirtilebilir. Böylelikle bir olayı ya da nesneyi değerlendiren kişi ya da zaman değiştikçe o objenin değerinde de değişiklik olabilmektedir (Kuçuradi, 2013: 8-12). Bu değişikliği temel alan ve bunu epistemolojiden ontolojiye ve en sonunda da değerlere kadar götüren bazı düşünürler, değer rölativizmine ya da değer sübjektifliğine kadar varmışlardır. Değer rölativizmi, değer yargılarındaki geçerliliği kaldırdığı için, bir şüpheci (septik) bir tavır olarak kabul edilebilir (Aral, 1992: 63-64). Ünlü felsefe tarihçisi Diogenes Laertios’un, klasik şüpheciliğin kurucusu olarak gösterilen Pyrrhon ile ilgili şu sözleri şüpheciliğin genel yaklaşımına bir örnek teşkil eder: “Ona göre, ne güzel ne çirkin vardır, ne doğru ne eğri vardır; gene aynı şekilde her durumda gerçekte hiçbir şey yoktur, insanlar her şeyi uyuşum ve alışkanlıkla yaparlar; çünkü her bir şey şu olmaktan çok bu değildir.” (Laertios, 2004: 446) (Ayrıca kuşkuçuluk hakkında detaylı bilgi için bk. S. Empricus (2010). *Kuşkunun Felsefesi*, (C. Cengiz Çevik, Çev.). İstanbul: Kırk Gece Yayınları). Hukuk felsefesi söz konusu olduğunda da değer rölativizmi için sofistler örnek verilebilir. Çünkü felsefe tarihinde sofistler de şüpheciliğin öncüleri arasında sayılırlar (Sofistlerle ilgili detaylı bilgi için bk. E. Zeller, (2008). *Grek Felsefesi Tarihi*, (A. Aydoğan, Çev.). İstanbul: Say Yayınları, 108-128).

Değerlerin rölatifliğini ya da sübjektifliğini savunanlar, herhangi bir nesneye, olguya ya da manevi bir şeye ilişkin farklı değerler yüklenebileceğinden yola çıkarak, bir objenin, bir ilkenin, bir kavramın ya da bir kabulün kendine özgü değerinden söz edilemeyeceğini iddia ederler. Bu düşünürler aynı zamanda değerlendirilen nesneye atfedilen değerlerin zamana ve kişiye göre de değiştiğini savunurlar. Kuçuradi’ye göre bu görüşü savunanların iddialarının temelinde, doğru bilginin imkânıyla ilgili septisizm saklıdır (Kuçuradi, 2013: 11-12).

Görünüşte epistemolojik bir problem gibi duran bu görelilik bakışı, mutlak bir şüphecilikle değersizliğe doğru yol alabilir. Bu tehlikeli gidiş, değerlerin varlığına yönelen şüpheci yaklaşımlarla, değer ile değer yargılarını karıştırma gibi bir yanlışlığın içine düşmekle kalmaz, bir nihilizmi de içinde besler. Çünkü yere ve zamana göre değişen, sübjektif bir karaktere sahip olan değerler değil, değer yargılarıdır (Aral, 2003: 20). Bir başka yönden bakıldığında, sıradan günlük tercihlerin gerçek anlamda değer olarak sunulması doğru bir yaklaşım değildir. Bir şeyin gerçek anlamda değer olabilmesi için o şeyin, özümsemekle bir dünya görüşü hâline gelmesi ve tutarlı eylemlerle bir süreklilik arz etmesi gerekir (Önal, 2006: 53). Bununla birlikte, değerlerin kişilere, toplumlara ya da çağlara bağlı olarak değiştiği kabul edildiğinde yine bu değerlerin, istenildiği zaman ortadan kaldırılması da olanaklı hale gelecektir. Ancak tarihte hiçbir zaman ve hiçbir toplumda ne hakikat ne estetik ve ne de etik bir değer bütünüyle ortadan kaldırıldığı görülmemiştir (Aral, 1992: 68-69).

Değerin Hukukta Probleme Dönüşmesi

Hukukun kaynağı, tanımı, içeriği ve fonksiyonu söz konusu olduğunda bakış açılarının farklı olması bakımından çeşitli hukuk okulları ile karşılaşılır. Bu okulların en köklü ve birbirine karşıt görüşler sunan iki okuldan söz edilebilir; doğal hukuk akımı/okulu ve hukuki pozitivism. Bu iki okulun uzlaşamadıkları en belirgin konu da değer tartışmasıdır. Bir yanda, hukuk ve devletin kökenini adalet idesinin gerçekleştirilmesinde arayan doğal hukuk, diğer yanda ise hukuku yalnızca olgulara indirgeyen, “olması gereken”, “adalet”, “ahlak” gibi terim ve kavramlarla ifade edilen değere ilişkin yaklaşımlara karşı duran hukuki pozitivism akımı vardır (Öktem, Türkbağ, 2003: 63; Hirş, 2001: 75; Wacks, 2019: 61; Keyman, 1978: 18-20). Hukuki pozitivismi savunanlar, felsefede genel anlamda varlığı bilinen değer rölativizmine paralel olarak, hukuk felsefesinde “adalet” gibi değerlerin göreliliğini öne sürmüşler, değer içeren öğeleri hukukun dışına çıkarmaya çalışmışlardır (Öktem, Türkbağ, 2003: 65).

Hukuku, değer içeren her şeyden uzak tutmaya çalışmanın temelinde, hukuku bir bilim yapma düşüncesi vardır. Bu düşüncenin önde gelen savunucuları olarak Jeremy Bentham (1748-1832), John Austin (1790-1859), Hans Kelsen (1881-1973), H. L. A. Hart (1907-1991) gibi filozof ve hukukçular gösterilebilir (Cotterrell, 2019: 182). Hukuku bilim yapma çabası ile XIX. Yüzyılın sonunda, pozitivism ve ampirizmin etkisiyle hukuk teorisinin terminolojisi ve içeriği değişmiştir. Klasik hukuk teorisini spekülasyon karakteri nedeniyle eleştiren düşünürler, hukuk felsefesi yerine “genel hukuk teorisini” deyimini tercih etmişlerdir. Hukuk felsefesi ifadesinin ideal hukuku çağrıştırdığını düşünen hukuki pozitivism yanlıları, genel hukuk teorisinin içeriğini pozitif hukukun belirlemesi gereği üzerinde ısrar etmişlerdir (Troper, 2011: 13-14).

Hukukun bilim olması yönünde çalışmalar yapan düşünürlerin öncüsü olarak John Austin kabul edilir. Ona göre, yapılması gereken ilk iş, hukuk biliminin sınırlarını ortaya koymaktır (Austin, 2015: 27). Hukuk eski deyimle

“efradını câmi ağıyârını mâni” bir durum almalıdır. Başka bir deyişle, hukukun alanına girmesi gereken öğeleri içerde, girmemesi gereken öğeleri de dışarıda tutarak, saf bir hukuk alanı oluşturmak gerekli ve zorunludur. Burada “değer” ifade eden her şey hukukun dışında bırakılacaktır. Austin’i rahatsız eden şey aslında değerlerin varlığı değil, ahlak ile hukuk alanlarının birbirine karıştırılmasıdır. Ona göre ahlak ve hukukun ayrılarak, hukuk kavramlarının çözümlenmesi, muğlaklığa son verecek, hukukun bir bilim olmasına katkı sağlayacaktır (Austin, 2015: 27-29).

Hukuk-ahlak ya da hukuk-değer alanlarında ayırma giden bir başka hukukçu filozof da Hans Kelsen’dir. Hukuku bilim haline getirmek için “Saf Hukuk Bilimi” kuramını kuran Kelsen, “hukuk ötesi” (metajüridik) kavramları hukukun alanından soyutlamaya çalışmıştır. Kelsen’e göre metajüridik bir kavram olan adalet, bir değer olarak mevcuttur fakat irrasyonel olduğu için “saf hukuk bilimi” içerisinde yer alamaz (Kelsen, 2013: 435). Bu iki öncü düşünürün izinde giden hukuki pozitivizm yanlıları da, adalet, eşitlik, hakikat, iyilik gibi değer içeren öğeleri benzer gerekçelerle hukuk alanının dışında tutmaya çalışmışlardır.

Hukuk alanında değere yer vermek istemeyen düşünürlerin, çoğunlukla konuya ideolojik yaklaşıtları düşünülür. Hukuki pozitivizm yanlılarının hukuku bağımsız bir bilim yapma adına belirli sınırlar çizmeleri, hukuku katı bir biçimcilik/formalizm çerçevesinde değerlendirmeleri, geleneksel, dini, ahlaki hiçbir değeri alana katmamaları bu görüşü güçlendirmektedir. Hukuki pozitivizm savunucuları genellikle bilinçli olarak yalnızca “konulmuş” beşeri yasa ile ilgilenmiş, metafiziksel, idealist yaklaşıtları kökten reddederek, otoriter bir yönetim biçimine geçit vermek istemeleri nedeniyle kendileri bir ideoloji geliştirmişlerdir (Aral, 1974: 549). Hukuka ideolojik ele alanların düşüncelerinin temelini, salt yürürlükte olması nedeniyle yasaya yüklenen anlam ve değer oluşturmuştur (Keyman, 2002: 428).

Hukuki pozitivizmin önerdiği sistemin, egemenin kurduğu sosyal düzenin meşruluğuna hizmet ettiğini söylemek mümkündür. Kurulan bu sistem bireylerde, kanunların ve devlet kurumlarının rasyonel ve adil oldukları konusunda bir inanç oluşturur. Bu inanç bireylerde o kadar güçlü olabilmektedir ki, mevcut iktidara ve onun koyduğu yasalara olan güven, onların beşeri ve zorlayıcı bir güç tarafından ileri sürdürüldüklerini anlamaya da engel olabilmektedir (Aktaş, 2009: 175). Pozitivist bakış açısına göre, devletin koyduğu kanun en iyi ve en adil kanun sayıldığı için bu kanuna uymak ahlaki bir ödev olmaktadır (Öktem, 1977: 292-295).

Hukuki pozitivistlerin değerlere ilişkin düşünce ve yaklaşıtları değerlendirildiğinde bazı önemli sonuçlara ulaşılmaktadır. Öncelikle hukuki pozitivizm taraftarları hukuku olması gerekenden olana, ideal olandan olgulara dayanan realiteye yaklaştırmaya çalışırken, yürürlükte olan pozitif yasaya çok fazla değer vermişlerdir. Yöntem olarak benimsedikleri bu bilimsel yaklaşımla, evrenin ereksel açıklamasından ve olgular üzerine değer yargılarının getirilmesinden kaçınmaya çalışmışlar ve hukukun alanını tayin ederken özellikle, “ortak iyi”, “adaletin gerçekleştirilmesi”, “hak ve özgürlüklerin korunması” gibi

konuları hukukun araştırma alanının dışına çıkarmışlardır. Oysa insan davranışlarını kapsayan hukukta yalnızca pozitif yasa yoktur, o doğal yasalarla birlikte hak ve özgürlüklerin temin edilmesini de talep ederek, ahlaki bir değer olan adaletin sağlanmasını ister (Öktem, Türkbağ, 2003; 394-395). Hukuk yalnızca metinlerden, tüzük ve yönetmeliklerden meydana gelmez, o, toplumsal bir olgudur (Öktem, Türkbağ, 2003; 398). Hukukta yalnızca mantıki düşünce ve formalizm yeterli değildir, bunun etik değerlendirme ile tamamlanması şarttır (Aral, 2007: 167).

Yürürlükteki yasaya bağlılık, ahlaki değerleri de hukuk alanından ayırmakla birleşince insanlığa aykırı birçok yasanın konulmasına neden olmuştur. Bu konuda verilebilecek en büyük örnek, tarihten izlerinin silinmesi mümkün olmayan Alman pozitivist hukukçuların, adaleti hukukun dışına bırakmaları sonucunda kurulan totaliter rejimlerdir. Burada hukukun ölçütü haklılık ve adalet değil, siyasi iktidarın iradesidir. Böylelikle siyasi iktidarın koyduğu her norm ve kurduğu her düzen, sırf formel bakımdan içeriğine bakılmaksızın, adil ve itaate lâıyk görülmüştür (Keyman, 1978: 428-429).

Hukukta Değeri Dışlamanın Sonucu

Hukuk kurallarının içeriğinin nasıl ve neye göre belirleneceği meselesi, aynı zamanda hukukun kaynağı ile ilgili olup bir değer problemini de içermektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, burada sözü edilen değerler, ahlaki değerlerdir. Bu değerler aynı zamanda yüksek (tinsel) değerler olarak da ifade edilebilir. Bu tinsel değerler, matematik ve mantık konuları gibi tüm insanlar için genel geçerdir ve kültürün oluşmasında önemli bir role sahiptir (Aral, 1990: 253-254).

Etik değerler, zaman ve mekân ötesinde olup, tüm insanları bağlayıcı olma, onlardan kendilerine uymasını isteme özelliğini içinde taşır. Hukukun etik değerlerle ilişkilendirilmesi, onun insanın özgürlüğüyle uyumlu konuma ve değerliliğe yükseltmesi açısından son derece önemlidir. Bu değerler yine insanlara kesin bir istem olarak seslenir ve onlardan bütün koşullarda kendilerine uyulmasını ister (Gürbüz, 2008: 106-107).

İnsanın varlığını kuşatan değerlerin reddinin insan hayatı üzerinde olumsuz sonuçları vardır. Öncelikle, değerlerin bireyler tarafından algılanıp, gerçekleştirilemeyeceği düşüncesi insanı her türlü kültürel çabadan uzaklaştırır. Değerle anlam kazanan insan, büyük bir boşluğa düşerek bir bunalıma sürüklenir. Öte yandan değerlerin varlığını yadsıyan kişi yalnızca temel ihtiyaçlarını karşılamaktan başka bir kaygısı olmayan içi boş varlıklara dönüşür ki aslında bu, insanlığın yok oluşu demektir (Aral, 2012: 46-47). Dolayısıyla değer, insanı doğrudan kuşatan ve onu diğer canlılardan ayırarak ona anlam katan bir unsur olarak, hukuk kurallarının içeriği oluşturulurken ve değerlendirmeler yapılırken muhakkak göz önünde bulundurulması gereken bir unsurdur. Değerlerin varlığı yalnızca hukuk kuralları açısından değil, aynı zamanda hukukun taşıyıcısı ve nedeni olan insan yaşamının bir anlama sahip olabilmesi için de gereklidir (Aral, 1990: 256).

Hukuk kurallarının içeriği oluşturulurken ahlaki değerlerin göz ardı edilmesi durumunda, hukuki pozitivizm taraftarlarının kararları hâkim hale gelebilir. Bu durumda oluşturulacak olan söz konusu yasaların ve dolayısıyla hukukun içeriği egemen güce, yasa koyuculara bağlanacaktır. Belki iyi niyetle konulan yasalar, tüm insanlığı içine alan değerlerden bağımsızlaştırıldığında, totaliter ve otoriter siyasal rejimlerin oluşmasına da açık hale gelecektir (Öktem, Türkbağ, 2003; 394-397). Genel olarak bakıldığında, faşist olarak nitelendirilen hukukçuların birçoğu hukuki pozitivizmi savunan hukukçulardır. Bazı hukukçuların Nazizme bağlantısını rastlantı olarak kabul etmek iyimser bir yaklaşım olacaktır (Öktem, 1977: 292-295). Ayrıca yasaları güce bağlayan bu anlayış ile yüzyıllar öncesinde sofist Thrasymakhos'un "Doğru güçlü'nün işine gelendir" (Platon, 2010, 29) sözü arasında bir paralellik vardır.

Hukuk kurallarının oluşumunda değerlerin göz önünde bulundurulması, aynı zamanda yasaları etkin kılabilmek için de gereklidir. Yukarıda da değinildiği gibi, tüm insanlığa hitap eden, birlik ve beraberliği sağlayan etik değerler, bireylerin yasalara uyması için de olumlu anlamda katkı sağlar. Bu etik değerler insanda öylesine yer etmiştir ki, örneğin, bir yasada çelişik kararların verilmesi ya da çelişik hükümleri içeren yasaların çıkarılması insanın mantığına ters düştüğü için değil, onda var olduğu kabul edilen etik duyguya, daha doğrusu adalet duygusuna ters düştüğü için uygun görülmemektedir. Çünkü etik değerlerden olan adalet, insanların vicdanlarında yer etmiş sübjektif değil, nesnel bir değer olarak nitelendirilmektedir (Aral, 2003: 20).

Hukuki pozitivizm yanlılarınca, her ne kadar değer ve ahlaki öğeler hukukun alanından soyutlanmaya çalışılmışsa da, yapılan tespit ve araştırmalara göre hukuki pozitivizmin en fazla gelişim gösterdiği XIX. Yüzyılda dahi, doğal hukuka dolayısıyla ahlaka ve değerlere büsbütün ilgisiz kalamamış, moral prensiplere bağlı görüşlere büyük ölçüde bağlı kalmıştır (Çobanoğlu, 1964: 117-118). Ronald Dworkin'in "hukuktaki eylemler kaçınılmaz olarak ahlaki boyuta da sahiptir," şeklindeki sözü bu değerlendirmeyi haklı çıkaracak niteliktedir (Dworkin, 2018: 19). Hukuktan söz edildiğinde yalnızca Romalıların taşlaşmış XII Levha Kanunu anlaşılabilir (Aral, 2007: 135). Hukukta daima bir ideal değer ve adaleti gerçekleştirmek üzere kat edilen gaye vardır. Gaye fikri ise ideal olanı yansıtır (Çobanoğlu, 1964: 5; Aral, 1974: 525). Eğer pozitivistlerin söylediği gibi, bir olayın hukuki oluşunu, yalnızca kanuni metinler veya gelenekler belirlemiş olsaydı, en büyük haksızlık ve adaletsizlikleri sadece bir metinde veya gelenekte var olduğu için hukuk olarak kabul etmek oluşturmuş olurdu (Çobanoğlu, 1964: 8).

Sonuç

Hukuk felsefesinde değer problemi, hukukun ahlakla olan ilişkisi ve sınırları ile ilgili olup, hukuk felsefesinin en temel problemlerinden birini teşkil etmektedir. Hukuk alanında değerlerin problem haline dönüşmesi, özellikle hukuki pozitivizm taraftarlarının hukuku bir bilim haline getirme çabaları ile ortaya çıkmıştır. Değer probleminin kilit

noktasını değerlerin mutlak mı yoksa görelî mi olduğu sorusunun oluşturduğunu söylemek mümkündür. Buna göre bir tarafta değerlerin mutlak olduğunu savunan, hukuk kurallarının ahlaki değerlere uygun olması gerektiği görüşünde ısrar eden doğal hukuk taraftarları, diğer yanda ise, başta adalet olmak üzere, eşitlik, hakikat, iyilik gibi değerlerin görelî ve sübjektif karakterli olduğunu söyleyen ve aynı zamanda bu değerlerin rasyonel bilişle anlaşılmasının mümkün olmadığını iddia eden hukuki pozitivizm taraftarları vardır.

Değerlerin zamana ve yere göre değiştiğini kabul etmek, hukukun alanını yalnızca formalist açıdan değerlendirerek ahlaki değerleri hukukun alanına dâhil etmemek hem teorik hem de pratik açıdan pek mümkün görünmemektedir. Bu tezler gerek birey açısından gerekse toplum açısından uygulanması mümkün olmayan iddialardan öte bir anlam ifade etmemektedirler. Hukuki pozitivizmin pozitif hukuka gösterdiği önem ve hukuki kesinliği sağlamaya çalışması önemlidir; ancak, sadece kanun metinlerini ve yasa koyucunun sözlerini dikkate alarak, ahlaki değerlere karşı kayıtsız kalınması kamu huzuru açısından da sakıncalar taşımaktadır. Hukukun bir biçimsel bir de etik yanı olduğu unutulmamalıdır. Hukuk, olan ile olması gerekeni içerisinde taşıyan bir bütünü temsil eder ve hangi yan ihmal edilirse, o noktada hukuk bağlayıcılığını ve etkililiğini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır.

Extended Summary

Although the problem of value is one of the main problems of the philosophy of law, it emerges on the basis of concepts and expressions such as law-morality, what-is-ought. The concept of value is an important concept in the main problem areas of human disciplines classified as social sciences. At the same time, this concept has been one of the most emphasized concepts in the practical sense, due to both the key concept of theoretical discussions and the regulatory function of the social structure in every period and age. It is possible to deal with the value problem in legal philosophy from two perspectives. First, conceptually, the concept of value is misused, misunderstood, or confused with "value judgment". Accordingly, "value" was perceived as a subjective concept that changes from person to person or depending on time, just like "value judgment", and as a result, value relativism was born. However, while value judgment is valid only for the person who lives that value, value is a more objective concept that covers all humanity and is always valid. With these discussions, the value itself and the concepts that fill it such as justice, goodness, common good, equality and freedom have also been damaged. Doubt about these concepts constitutes the second pillar of the emergence of the value problem in the philosophy of law. Accordingly, between the two great schools of legal philosophy, natural law and legal positivism, the place of morality in law has become a fundamental problem. As a result, the advocates of legal positivism tried to take morality out of the law as a first step. The aim of the thinkers who try to keep the law away from morality, in other words, from elements containing value, is to make

law a science like physical sciences. Philosophical lawyers such as Jeremy Bentham (1748-1832), John Austin (1790-1859), Hans Kelsen (1881-1973) and H. L. A. Hart (1907-1991) can be cited as prominent representatives of this view. The common point of these thinkers is that they do not consider it necessary for the rules of law to comply with the moral rules, in other words, they do not care about whether the rules of law are morally good or not. Because, according to legal positivists, values cannot be expressed rationally and cannot be transferred to the other party even if they are tried to be. For this reason, there are no rules that will bind all humanity to each other on the basis of values and morality and provide consensus. On the other hand, it is possible to say that thinkers who do not want to include value in the field of law mostly approach the subject ideologically. It can be argued that the system proposed by legal positivism serves the legitimacy of the social order established by the sovereign. The fact that the supporters of legal positivism draw certain boundaries in order to make law an independent science, evaluate the law within the framework of a strict formalism, and do not include any traditional, religious or moral values, strengthens this thesis. Absolute adherence to a law in force, without arguing its appropriateness, combined with separating moral values from the field of law, has led to the emergence of many laws that are not compatible with human dignity, and various problems have arisen. If it is accepted that ethical values are beyond time and space, it should not be ignored that it will contribute to the formation of rules befitting human dignity. It should not be forgotten that law is not only a set of formal rules, but also a moral field that contains values.

Kaynaklar

- Akalın Ş. H., vd. (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aktaş S. (2009). İdeal Hukuk Kavramı Üzerine, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(3-4), 1-21.
- Aktaş S. (2005). Hukuksal Geçerlilik Sorunu, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, (11), (H. Ökçesiz Yay. Haz.), İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 63-79.
- Aral V. (1974). Hukuk Felsefesinde Değer Rölativizmine Karşı Değer Objektivizmi, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 40(1-4), 521-552.
- Aral V. (1990). Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi, Kültür ve Değer, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 53(1-4), 253-265.
- Aral V. (1992). *Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Aral V. (2003). Hukuku Bilim Yapan Nedir?, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, (6), (H. Ökçesiz Yay. Haz.), İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 17-22.
- Aral V. (2007). *Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Aral V. (2012). *Mutluluk ve Toplumun Esenliği*, İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Austin J. (2015). *Hukukun Belirlenmiş Alanı*, (Ü. Yükselbaba, S. Üye, U. Koloş, Çev.). İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Avery R., Bezmez S., Edmonds A. G., Yaylalı M. (1998). *Redhouse İngilizce-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Redhouse Yayınları.
- Cevizci A. (2003). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cotterrell R. (2019). *Hukukbiliminin Politikası Hukuk Felsefesine Eleştirel Bir Giriş*, (S. Üye, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Çobanoğlu R. (1964). *Hukukta Gaye Problemi*, İstanbul: Sermet Matbaası.
- Dworkin R. (2018). *Hukukun Hükümraniği*, (E. Uzun, Çev.). İstanbul: Nora Kitap.
- Eduard Z. (2008). *Grek Felsefesi Tarihi*, (A. Aydoğan Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Empiricus S. (2010). *Kuşkunun Felsefesi*, (C. Cengiz Çevik, Çev.). İstanbul: Kırk Gece Yayınları.
- Ernest H. (2001). *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri*, (S. Baran Çev.), Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.
- Güçer A., Selçuk M. A. (2009). *Almanca Sözlük, Almanca-Türkçe/Türkçe Almanca*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gürbüz A. (2008). Hukukun Etik Değer Boyutunun Kavranmasının Hukuk Eğitim Öğreniminin Verimliliği Açısından Önemi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, (18), (H. Ökçesiz, G. Uygur Yay. Haz.), İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 1-12.
- Gürbüz A. (2011). Evrensel Hukuk Değerleri ve İlkelerinin Somut Hukuk Disiplinleri Bağlamında Detaylandırılması Sorunu, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15-16(22-23-24-25), 1-9.
- Kelsen H. (2013). Adalet Nedir?, (A. Acar, Çev.). *TBB Dergisi*, No: 107, 431-454.
- Kelsen H. (2015). Norm ve Değer, (K. Akbaş, Çev.), Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, 2(5), (H. Ökçesiz Yay. Haz.), İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 64-69.
- Kelsen H. (2018). Saf Hukuk Kuramı Nedir?, (K. Akbaş, Çev.), Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, 5(3), (H. Ökçesiz Yay. Haz.), İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 99-107.
- Keyman S. (1978). Hukuki Pozitivizm, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 35(1), 17-56.
- Keyman S. (2002). Hukukun Bilimselliği Üzerine, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, (5), (H. Ökçesiz Yay. Haz.), İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.
- Kılıç M. (2011). Değerler Filozofisi ve Hukuksal Değerler, *Eğitime Bakış Dergisi*, (7), 51-54.
- Kocabay Y. (?). *Türkçe-Fransızca Büyük Sözlük*, Ankara: Tisa Matbaacılık.
- Kuçuradi İ. (2013). *İnsan ve Değerleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Laertios D. (2004). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, (C. Şentuna, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Lemos N. M. (1999). Value, (R. Audi, Ed.), *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Second Edition, New York: Cambridge University Press.
- Öktem N. (1977). Hukuksal Pozitivizm Akımı, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 43(1-4), 271-299.
- Öktem N., Türkbağ A. U. (2003). *Felsefe, Sosyoloji ve Devlet*, İstanbul: Der Yayınları.
- Önal M. (2006). Değer, (A. Cevizci, Ed.), *Felsefe Ansiklopedisi*, Ankara: Ebabel Yayıncılık.
- Platon (2010). *Devlet*, (S. Eyüboğlu, M. A. Cimcoz, Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Troper M. (2011). *Hukuk Felsefesi*, (I. Ergüden, Çev.), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Wacks R. (2019). *Hukuk Felsefesine Kısa Bir Giriş*, (E. Ankan, Çev.), İstanbul: Tekin Yayınevi.

Perception of Sivas in Cultural Memory

Emel Özkaya^{1,a,*}

¹ Department of Translation and Interpreting, Faculty of Letters, Sivas Cumhuriyet University, Sivas Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 05/07/2022

Accepted: 01/12/2022

ABSTRACT

The combination of individual and collective experiences makes it possible to build the cultural memory of a city. In the perception of cultural memory, cities come alive with their monuments, historical events and traditional flavors. Cultural memory that focuses on historic places and local tastes performs an important function in the process of urban identity. In order to better understand the perception of cultural memory of Sivas, it is necessary to draw attention also to individual or collective memory which focuses on memories. Individual memory develops a concept of recall from involuntary memories in the memory of the individual, and collective memory develops it in a group or community. Individuality and collectivity represent memories and support cultural memory. The beings or objects that we remember define the content of our memories. Memory renews memories of the past and helps form cultural memory. Senses such as taste, smell, hearing, touch and sight ensure the continuity of the traditions of Sivas. Individual memory is sensitive, while collective memory is left to the credibility of witnesses who join a group. The memory of a city cannot be linked to the individual or to society, and cultural values must be taken into account. There is an understanding of memory based on the customs and traditions of this city. According to Ricoeur, memories of the customs and traditions of a city are a mirror of cultural memory. Our work based on the cultural memory of Paul Ricoeur, will be justified by the historical places, by the thermal springs, by the traditional flavors and by Aşık Veysel, who is one of the cultural values of Sivas. In this article, we will try to find an answer to these problems. "What are the elements that make the cultural memory of a city permanent?" And "Is it necessary to protect the cultural heritage?" To analyze the perception of Sivas' cultural memory, we will follow a method that goes from general to specific. Our work will consist of two main parts. In the first part of this work, we will talk about historic places and traditional flavors that reflect the cultural memory of Sivas. We will explain how individual memory becomes collective memory. In the second part, we will talk about Aşık Veysel, who is one of the most famous Anatolian bards of Turkey. Through the popular Anatolian poems of Veysel, we will explain how individual memory and collective memory become the cultural memory of Sivas.

Keywords: Individual Memory, Collective Memory, Cultural Memory, Historical Places, Local Specialties, The Five Senses, Sivas and Aşık Veysel.

Perception De Sivas Dans La Mémoire Culturelle

Süreç

Geliş: 05/07/2022

Kabul: 01/12/2022

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Öz

La combinaison des expériences individuelles et collectives permet de construire la mémoire culturelle d'une ville. Dans la perception de la mémoire culturelle, les villes s'animent avec leurs monuments, leurs événements historiques et leurs saveurs traditionnelles. La mémoire culturelle qui se concentre sur les lieux historiques et les goûts locaux remplit une fonction importante dans le processus d'identité urbaine. Afin de mieux comprendre la perception de Sivas de la mémoire culturelle, il est nécessaire d'attirer l'attention aussi sur la mémoire individuelle ou collective qui se concentre sur les souvenirs. La mémoire individuelle développe un concept de rappel à partir de souvenirs involontaires dans la mémoire de l'individu, et la mémoire collective le développe dans un groupe ou une communauté. L'individualité et la collectivité représentent des souvenirs et soutiennent la mémoire culturelle. Les êtres ou les objets dont nous nous souvenons définissent le contenu de nos souvenirs. La mémoire renouvelle les souvenirs du passé et aide à former la mémoire culturelle. Les sens tels que le goût, l'odorat, l'ouïe, le toucher et la vue assurent la continuité des traditions de Sivas. La mémoire individuelle est sensible, tandis que la mémoire collective est laissée à la crédibilité des témoins qui rejoignent un groupe. La mémoire d'une ville ne peut pas seulement être liée à l'individu ou à la société, et les valeurs culturelles doivent être prises en compte. Il existe une compréhension de la mémoire basée sur les coutumes et les traditions de cette ville. Selon Ricoeur, les souvenirs des coutumes et des traditions d'une ville sont un miroir de la mémoire culturelle. Notre travail basé sur la mémoire culturelle de Paul Ricoeur, sera justifié par les lieux historiques, par les sources thermales, par les saveurs traditionnelles et par Aşık Veysel qui est l'une des valeurs culturelles de Sivas. Dans cet article, nous allons essayer de trouver une réponse à ces problématiques. « Quels sont les éléments qui rendent permanente la mémoire culturelle d'une ville ? » et "Est-il nécessaire de protéger l'héritage culturel ?" Pour analyser la perception de la mémoire culturelle de Sivas, on va suivre une méthode qui va du général au particulier. Notre travail va se composer de deux parties principales. Dans la première partie de ce travail, on va parler des lieux historiques et des saveurs traditionnelles qui reflètent la mémoire culturelle de Sivas. On va expliquer comment la mémoire individuelle devient la mémoire collective. Dans la deuxième partie, on va parler d'Aşık Veysel qui est l'un des bardes anatoliens les plus connus de la Turquie. Par les poèmes populaires anatoliens de Veysel, on va expliquer comment la mémoire individuelle et la mémoire collective deviennent la mémoire culturelle de Sivas.

Introduction

Les cinq sens, qui contiennent le goût, l'odorat, l'ouïe, le toucher, la vue, sont les déclencheurs de la mémoire. À cause du sentiment solitude, chaque individu ressentant de la nostalgie pour son passé se réfugie dans ses souvenirs. L'émotion que l'individu ressent physiquement est une expérience sensible. L'éveil des souvenirs commence par les sens du goût, de l'odorat, de l'ouïe, du toucher et de la vue. Dans sa mémoire individuelle, ses souvenirs ne lui reviennent pas chronologiquement.

La personne née et vécu à Sivas pendant son enfance éprouve une coïncidence parfaite entre un moment du passé et un moment du présent. Quand cette personne entend le nom de Sivas ou l'ancien nom de Sebaste, quand elle voit les medersas de Şifaiye, de Buruciye, de Double Minaret, quand elle écoute les chansons folkloriques d'Aşık Veysel, elle sort de la durée du temps et elle ressent une expérience sensible. A partir de cette expérience sensible, en découvrant les particularités culturelles de Sivas, elle commence à penser aux conditions de vie de son passé. Dans son livre intitulé *La Mémoire, l'Histoire et l'Oubli*, Ricœur nous parle de la représentation du passé pour vérifier la fidélité de la mémoire. Selon Ricœur, tout a une mémoire et « le souvenir remémoré est la garantie de la réalité » (Ricœur, 2000 : 126).

Sivas dont nous avons parlé selon la théorie de la mémoire culturelle de Ricœur, est une ville fondée par les Hittites deux mille ans avant notre époque. Cette ville qui abrite les évêques Blaise de Sebaste et Pierre de Sebaste sera ensuite renommée Sebaste. « Les murs de Sebaste sont reconstruits et renforcés par l'Empereur byzantin Justinien Ier. En 1071, la guerre de Malazgirt entre l'armée Byzantine et les Turcs Seldjoukide se termine par la victoire des turcs » (Coşkun, 2010 : 9). La mémoire culturelle met en évidence la structure politique d'une société ainsi que sa structure historique. Au centre de Sivas, il y a des superbes bâtiments historiques comme les medersas de Şifaiye, de Buruciye et de Double Minaret.

En outre, le Congrès de Sivas a une place particulière dans la mémoire des Turcs. Sivas est le premier centre de la lutte pour l'indépendance de la République de Turquie. Nous nous souvenons avec respect de Mustafa Kemal Atatürk et de ses compagnons d'armes. Grâce au Congrès de Sivas du 4 Septembre, le feu de la lutte nationale a été allumé à Sivas. « Musée Atatürk du Quatre-Septembre se trouve dans l'ancien Lycée de Sivas. La construction date de 1887. C'est là que se réunit entre les 4 et 11 septembre 1919, le célèbre Congrès de Sivas et où habita Atatürk trois mois et demi. Ce Congrès marquait le premier pas vers la reconquête de la Patrie turque. On y trouve des souvenirs sur le Congrès et sur Atatürk lui-Même qui le

présida, durant le début de la Guerre d'Indépendance du Territoire » (Bayrak, 1984 : 124). Les souvenirs du bon vieux temps commencent à prendre vie inconsciemment dans les souvenirs de ceux qui voient les photographies de leurs grands-pères participant au Congrès de Sivas et les objets de cette période. Les souvenirs en mémoire apparaissent visuellement, puis ces souvenirs sont ressentis dans le cœur.

A Sivas, la musique, surtout les chansons folkloriques, représente l'un des aspects les plus caractéristiques de la vie culturelle et les chansons folkloriques reflètent des transformations différentes des civilisations. Les bardes folkloriques sont devenus un outil important dans la présentation des valeurs culturelles de génération en génération et les ont rendus permanents. Ils ont la capacité de dire la chanson folklorique et de jouer du saz, guitare turque à long manche. Le barde folklorique est l'un des symboles indispensables de la culture turque. Aşık Veysel (Veysel Şatiroğlu), l'un des bardes anatoliens les plus connus de la Turquie est né au village de Sivrialan de la ville de Sivas et il est décédé à l'âge de soixante-dix-neuf ans. Il chante pour exprimer les joies et les peines du peuple. En Anatolie, les bardes folkloriques sont désignés par le terme d'amoureux (Aşık) parce que chacun d'eux acquiert le don poétique à la recherche d'amour, d'amitié et de tolérance. Sivas est le berceau de la République de Turquie. Dans ce travail qui se compose de deux parties essentielles, notre but est de parler de la perception générale de Sivas dans la mémoire culturelle et de mieux faire connaître Aşık Veysel qui prend une place importante dans la mémoire culturelle des turcs.

Perception Générale de Sivas Dans la Mémoire Culturelle

Ricœur, dans son livre *La Mémoire, l'Histoire et l'Oubli*, s'intéresse à l'histoire et aux problématiques de la mémoire culturelle. Il reste sous l'influence de la phénoménologie de Husserl, de la pensée philosophique de Bergson et de la psychanalyse de Freud. Il est considéré comme un des représentants de l'herméneutique contemporaine. La mémoire culturelle de Ricœur se compose de la mémoire sensible et du souvenir volontaire dirigé contre l'oubli. Ricœur explique qu'il y a une relation étroite entre la vérité de l'histoire et l'expérience de la mémoire vive. Selon lui, l'événement réel dont on se souvient confirme les conflits dans la mémoire culturelle. Avec sa culture riche et son identité historique, Sivas se trouve dans une géographie privilégiée. Selon les sources écrites, les phrygiens, les lydiens, les mèdes, les persans, les seldjoukides et les Ottomans sont les états dominants

après la civilisation hittite sur Sivas qui se situe sur la route historique de la soie.

Ricœur constate une relation entre l'événement vécu et le temps qui passe dans la conscience. Dans la mémoire culturelle, les noms successifs comme les sources thermales sont décrits dans le temps spatial. Sivas est une région riche en sources thermales. Sıcak Çermik, Soğuk Çermik, Kangal Balıklı Kaplıca sont des installations thermales. Ces sources thermales donnent la possibilité de soigner différentes maladies dermatologiques. Les zones thermales apparaissent comme une toile de fond au passé vécu. En mémoire, les verbes ressentir et se souvenir sont des mots clés pour évoquer des sentiments anciens. La personne qui ressent et se souvient de ces lieux thermaux passe alors d'un endroit à un autre avec l'association de sensations.

A Sivas, les hammams et les medersas sont des lieux attirants et constituent un centre qui révèle des souvenirs inattendus. Les gens vécus à Sivas considèrent ces lieux historiques comme les meubles de cette ville. Lorsque les gens voient ces lieux, ils ressentent des émotions sans établir de lien logique. Sivas est aussi connu pour ses hammams que pour ses sources thermales. Ces bains montrent que les gens de Sivas accordaient de l'importance à la propreté. On peut considérer les hammams de Kurşunlu et de Mehmet Ali comme un héritage intact de l'époque. Ces bains, qui ravivent les souvenirs du passé, continuent de fonctionner aujourd'hui.

Les medersas et surtout la mosquée à Double Minaret résument symboliquement Sivas. Ces lieux historiques sont des espaces personnifiés qui montrent comment les souvenirs ont une influencée sur le caractère des gens vécus à Sivas. Les souvenirs de ces gens donnent une beauté différente à la réalité géographique. Les bâtiments historiques sont personnifiés par les souvenirs.

Les apparences semblent communiquer avec la mémoire culturelle qui cherche le sens des objets. Les objets concrets empêchent les sentiments trompeurs. Les structures historiques transforment les émotions abstraites en émotions concrètes. Les apparences des bâtiments historiques activent également les souvenirs de la personne qui voit la photo de la médersa à Double Minaret construite en 1271. Le sentiment spirituel est plus visible pour la personne qui reste sous l'influence de la somptuosité de la mosquée à Double Minaret et de la splendeur de la médersa Gök dont le nom vient des faïences bleues. Alors que la médersa à Double Minaret avec ses minarets jumeaux s'élève avec élégance des deux côtés de son portail orné, les souvenirs du passé deviennent actifs.

Le Fort de Sivas ayant sept portes sur les murs extérieurs occupe une place importante dans la mémoire de la personne vécue à Sivas. De nos jours, l'inscription décrivant l'histoire du Fort est conservée dans le musée Sivas. « Le Fort de Sivas, construit à l'époque d'Alaeddin Keykubat, est constitué de pierres solides et taillées. » (Uzunçarşılı, 1998 : 20). Eğriköprü qui prend une place

importante dans l'histoire en tant qu'édifice d'habileté devient le centre de sensations.

En mémoire, les odeurs affectent la personne avec un sentiment qui n'est pas le même que les autres. Parfois l'odeur d'un plat, parfois le nom d'un plat confond le passé avec le présent. La présence de l'odeur d'un aliment nous conduit à un souvenir involontaire. La cuisine de Sivas possède une riche gastronomie traditionnelle comme la soupe toute chaude de *Peskütan*, la boulette de Sivas, le rôti aux légumes de Sivas et *Hurma* qui est un dessert typique de Sivas. En outre, on peut prendre un petit déjeuner avec du *Pide* qui est une sorte de galette mince, cuit dans des fours en pierre. Les noms et les odeurs de ces plats sont pleins de mémoires du passé.

Les habitants de Sivas sont des gens hospitaliers. Sa cuisine est très riche. Elle possède une riche diversité de spécialités, de méthodes concernant la préparation des repas. La soupe *Peskütan* qui se compose du yaourt égoutté nommé *Peskütan*, du blé concassé (*yarma*) et des lentilles vertes est une soupe typique de Paris. La soupe aux *Madımaks* est l'un des aliments les plus connus à Sivas. On cisèle les herbes *Madımak* en retirant les tiges. On ajoute aux *Madımaks* ciselés du beurre, du concentré de tomate et de poivre, du *boulgours* (blé concassé), de la *pastırma* qui est une sorte de viande salée et desséchée et de l'eau. Les herbes *Madımak* sont très riches en vitamine. A Sivas, l'hospitalité repose sur le principe d'offrir des nourritures. Le souvenir des salles à manger et le goût de la nourriture créent un effet fascinant dans notre mémoire. La cuisine et les salles à manger sont considérées comme le point de transition entre la vie réelle et le passé. A cause de l'odorat et du goût de ces plats propres à Sivas, le passé se ranime de nouveau à nos yeux et la réalité est intériorisée dans notre conscience. L'odorat et le goût de ces plats ne sont pas seulement le paradis retrouvé de notre enfance, mais aussi l'ouverture du temps passé. Ils sont des porte-parole de nos souvenirs. L'odorat, le goût, le nom et l'image des plats de Sivas créent un sentiment intériorisé dans notre mémoire. *İçli Köfte*, qui est farci de *boulgours*, fait de bœuf haché, d'oignons et d'épices et *Mirik Köftesi* composé des boulettes de viande aux *boulgours*, le *Kalburabastı* ou *Hurma* qui est le dessert le plus connu de Sivas donnent un nouveau sens à notre temps sensible. L'odorat et le goût authentifient l'existence u monde disparu qui existe réellement mais déplacé du présent au passé. En outre, l'argent de Sivas, le tapis de Sivas, le couteau, le peigne en os, l'embouchure et le stylo en bois décoré nous permettent de confirmer la relation entre Sivas et le passé. De plus, le style de parole unique aux habitants de Sivas comme « *Gardaş* » reflète la compréhension des souvenirs vivants.

Chaque nouveau souvenir apparaît comme une surprise qui reflète notre mémoire. Les coutumes et traditions propres à Sivas sont un vecteur important de découverte qui stimule nos souvenirs sensibles. L'écoulement naturel du temps reflète en nous une vérité poétique des expériences vécues. Dans chaque objet, la vision de Sivas s'étend des éléments les plus concrets de

la vie intérieure aux éléments les plus abstraits. Chaque quartier de Sivas a une richesse de produits différente. Sous l'influence des souvenirs passés, ces quartiers prennent vie à nos yeux avec les caractéristiques suivantes. Akıncılar, connu pour son melon ; Altınyayla, connu pour son site antique de Sarissa ; Divriği, connu pour ses mines de fer et sa mosquée Ulu ; Gemerek, connu pour sa chute de Sızır ; Gölova, connu pour son lac et ses poissons ; Gürün, connu pour sa vallée de Şuğul ; İmranlı, connu pour son mont Kızıldağ ; Kangal, connu pour ses chiens et sa source thermale de Balıklı ; Suşehri, connu pour son barrage de Kılıçkaya ; Yıldızeli, connu pour sa source thermale de Sıcak Çermik et son Pir Sultan Abdal ; Zara, connu pour son miel et son lac de Tödürge ; Şarkışla, connu pour son Aşık Veysel sont des sous-préfectures de Sivas les unes plus belles que les autres.

Le temps sensible dans notre mémoire se transforme en une excellente visibilité. Expliquer la vérité en définissant l'essence reste sous l'influence de la conscience. Les lieux et quartiers de Sivas sont un environnement qui contribue à la formation esthétique des souvenirs du passé. La montagne Yıldız et le lieu de pique-nique Paşabahçe, qui ont une atmosphère tout à fait naturelle, sont des lieux de repos où l'on retrouve la paix dans nos mémoires. Le lieu de pique-nique de Paşabahçe est un centre d'attraction parce que les maisons de Hobbit se trouvent sur le domaine de Paşabahçe. Les maisons de Hobbit semi-enterrées ressemblent au modèle de studio qui se compose d'une cuisine-salon, d'une salle de bain et d'une chambre à coucher. La construction de ces maisons contribue au tourisme régional. Le but de la mairie qui crée une ambiance totalement naturelle est de constituer un village de vacances. « Vous pouvez admirer la beauté du paysage qui diffère selon la période de la journée. Je crois que se reposer dans un endroit comme celui-ci pendant quelques jours sera plus apaisant que de se reposer dans un autre endroit pendant quelques semaines ». (Saulas, Aujourd'hui la Turquie, le 2 janvier 2018). Le lieu de pique-nique de Paşabahçe et les maisons de Hobbit étant de nouveaux lieux, ils ne déclencheront pas de souvenirs du passé, mais ils prendront place dans la mémoire culturelle de Sivas pour les générations futures. Le souvenir de ces lieux fait mûrir la vraie vie de notre enfance dans notre cœur.

L'effet de L'ouïe et de la Musique Sur la Mémoire Culturelle de Sivas

La musique active la mémoire involontaire et nous permet de faire l'expérience du passé. Elle est considérée comme un pont entre le présent et le passé. Grâce à la musique, on construit une véritable union des âmes et les souvenirs du passé commencent à faire trembler notre cœur. Dans le monde se modifiant rapidement, il faut protéger les valeurs culturelles et les transmettre aux générations futures. Connu sous le nom d'Aşık Veysel ou Veysel l'amoureux, Veysel Şatıroğlu aussi est l'une des valeurs culturelles de Sivas. On ne peut pas nier son

influence dans les chansons populaires anatoliennes. Né en 1894 à Sivrialan, village de Şarkışla à Sivas, Aşık Veysel est mort dans le même village en 1973 (Aslanoğlu, 1967: 27). On le désigne par le terme d'Aşık (amoureux) parce qu'il a une capacité poétique d'exprimer les joies et les peines des masses populaires. On retrouve notre passé dans les chansons populaires de Veysel. Le bonheur, l'amour, la paix que tout le monde cherche, Aşık Veysel les trouve dans son monde intérieur. Il décrit la douleur qu'il a ressentie dans son cœur.

Les chansons folkloriques offrent l'occasion d'examiner le patrimoine culturel d'Aşık Veysel. « Apprendre et écouter l'histoire des chansons folkloriques d'Aşık Veysel a une grande influence sur les habitants de Sivas et la culture turque. » (Bakiler, 1989 : 45). Les personnes sensibles vivant dans leurs souvenirs du passé ressentent la douleur et les ennuis de la vie dans les chansons du poète. Aşık Veysel considère la vie humaine comme une longue route étroite. Pour lui, la longueur et l'étroitesse de la route signifient que la vie est pleine de difficultés.

La ville natale de chaque individu fournit l'occasion de souligner les liens et la tradition culturelle. Le temps passe, mais des souvenirs concernant les lieux historiques, les saveurs traditionnelles et les valeurs culturelles des villes restent dans notre mémoire. La mémoire est l'élément de contact entre les souvenirs et le monde extérieur. Le contact avec les souvenirs se fait par des sensations telles que l'ouïe, l'odorat et le goût. Les paroles des poèmes de Veysel reflètent des pensées nostalgiques et un monde plein de souvenirs.

Le fait que la mémoire soit le déclencheur des sens joue un rôle important dans notre monde intérieur. Le passé renaît comme un déclenchement de nos souvenirs. Aşık Veysel écrit ses chansons populaires sur la base de sa propre expérience de vie. Il considère la vie humaine comme une longue route étroite. La signification de la route peut changer selon le point de vue des gens. Parfois elle exprime l'espoir et la joie, parfois la séparation. Chaque individu qui vient au monde est au départ de la route. Grâce au sentiment créé par la musique de Veysel, les personnes qui ressentent les émotions de leur passé peuvent accéder à tous leurs souvenirs.

L'ouïe de la musique de Veysel nous fait prendre conscience de nos souvenirs passés. Aşık Veysel considère le jour comme la clarté du soleil, comme les moments où il est heureux. Le jour et la nuit signifient la lumière et l'obscurité. Aşık Veysel considère la nuit comme le fait de ne pas voir, de ne pas comprendre le monde. La nuit signifie les difficultés des conditions de vie. Dans ses chansons populaires, Aşık Veysel nous parle des mots qui sont à la fois opposés et complémentaires. Dans la nature, les contrastes se complètent et forment un tout.

L'ouïe des sons de la musique de Veysel nous permet de disloquer nos perceptions clichées. Aşık Veysel nous apprend à voir la beauté poétique de l'amère vérité. Pendant sa vie, Aşık Veysel se sent seul, sans famille. Il est dans une situation confuse. Socrate dit que la seule vraie sagesse est de savoir qu'on ne sait rien. Quand Aşık Veysel

dit qu'il ne sait pas, il sait qu'il en sait beaucoup. Aşık Veysel considère le monde comme une auberge à deux portes. L'auberge à deux portes fait référence à la naissance et à la mort comme le début et la fin de la route. Les chansons folkloriques de Veysel nous permettent de voir les ennuis de la vie dans une beauté poétique. Ces chansons folkloriques sont comparables à un rayonnement du passé dans le présent. Selon Antoine Compagnon, le verbe rayonner ne signifie pas seulement être disposé en rayons. Chaque phénomène se prolonge dans le passé. Pour Compagnon, le temps nous apparaît comme des couches superposées de souvenirs. « La mémoire d'un jour particulier irradie confusément à l'entour dans tous les jours avoisinants. » (Compagnon, 1989 : 144).

L'ouïe joue un rôle fondamental dans le fonctionnement de la mémoire, qui transporte l'individu vers le système temporel. Les odeurs, les lumières et les désirs du passé laissent place à Sivas avec les souvenirs des chansons folkloriques de Veysel. La profondeur de la musique fournit toute la construction de la mémoire. Après l'adultère de sa femme, la solitude de Veysel est comparée aux feuilles sèches. Les paroles prononcées par Veysel sont un signe de l'état psychologique du poète. Ses paroles sont liées aux souffrances passées du poète. Ceux qui entendent le rythme de la musique se souviennent de leur douleur passée. Les souvenirs du passé ne sont pas seulement mémorisés, mais revécus à travers les sens. Selon Aşık Veysel, les personnes séjournant à l'auberge sont des invités, n'y restent pas en permanence, y restent pendant un certain temps puis se rendent à leur propre lieu. Aşık Veysel mentionne que ce monde est temporaire. L'autre monde est éternel. Accablé par la souffrance, Veysel perd tout espoir et il parle de chercher une raison de rester dans ce monde.

Lorsque l'individu se rappelle la vie vécue à Sivas, il retrouve les mêmes sensations. La réalité se forme toujours dans la mémoire, ce qui nous permet de la percevoir de l'extérieur comme un son, une odeur, un goût qui rejoint notre vie. Les conditions de vie prononcées dans les chansons de Veysel se reflètent comme le soleil qui brille dans l'obscurité du présent. Aşık Veysel exprime les obstacles qu'il a rencontrés tout au long de sa vie, avec les expressions de la plaine, de la montagne et du désert. La douleur ressentie dans les villes étrangères fait mûrir l'âme de notre barde. Après la mort de nos proches, le spectacle de Sivas se transforme en un spectacle triste. L'angoisse et la solitude prennent des dimensions spirituelles. Cette ville qui forme les souvenirs de notre vie indique la séparation des phases de notre vie.

L'individu est conscient de la brièveté de sa vie, peu importe sa durée. Pour Aşık Veysel, toute la vie ressemble à une présentation de film d'une minute. La vie humaine est essentiellement considérée comme une pellicule d'une minute. Selon Aşık Veysel, pour réfléchir profondément, il faut mûrir. Quand une personne atteint une certaine maturité, la distance apparaît plus proche, les difficultés deviennent plus faciles.

Les verbes de « pleurer et rire » sont des caractéristiques humaines. Ce sont des expressions opposées qui symbolisent le bien et le mal. À la fin d'une vie de chagrin et de douleur, Aşık Veysel s'approche lentement de la mort. Dans cette dernière étape appelée le voyage vers l'éternité, Veysel trouve sa propre essence. « Les Aşık s'habillent de vêtements traditionnels, jouent du « saz », disent des contes populaires, récitent des poèmes en accentuant les syllabes. Ils ajoutent une diversité aux valeurs culturelles que l'UNESCO protège. » (Özen, 1998 : 45).

Aşık Veysel compare la vie humaine à une longue route étroite. Pour lui, la longueur et l'étroitesse de la route signifient que la vie est pleine de difficultés. Dans les poèmes de Veysel, le mot « route », qui est au sens littéral une voie terrestre aménagée pour permettre la circulation de véhicules à roues, a aussi des significations métaphoriques comme le comportement, l'attitude, le but, la vie et le style. Dans la culture turque, la route symbolise la vie. La signification de la route peut changer selon le point de vue des gens. Parfois elle exprime l'espoir et la joie, parfois la séparation. Chaque individu qui vient au monde est au départ de la route. Aşık Veysel qui ne sait rien commence à mûrir sous l'influence des événements.

Bien que Aşık Veysel soit aveuglé, il considère le jour comme la clarté du soleil, comme les moments où il est heureux. Il considère la nuit comme le fait de ne pas voir, de ne pas comprendre le monde. Le jour et la nuit signifient la lumière et l'obscurité. La nuit signifie les difficultés des conditions de vie. Les mots « jour et nuit » sont à la fois opposés et complémentaires. Dans la nature, les contrastes se complètent et forment un tout.

Dans ce monde, Aşık Veysel se sent seul, sans famille. Il ne sait pas ce qu'il fait. Il est dans une situation confuse. Socrate dit que la seule vraie sagesse est de savoir qu'on ne sait rien. Quand Aşık Veysel dit qu'il ne sait pas, il sait qu'il en sait beaucoup. Quand on vient au monde, on commence à connaître la vie et à surmonter les difficultés de la vie. Apprendre à connaître la vie exige du temps et des efforts. Aşık Veysel considère le monde comme une auberge à deux portes. « L'auberge à deux portes » fait référence à la naissance et à la mort comme le début et la fin de la route.

Dans son poème intitulé « Que les amis se souviennent de moi! », Veysel considère le monde comme une auberge, en disant « Le monde est une auberge, celui qui vient ici, un jour s'en va. » (Oğuzcan, 1972 : 34). Selon Aşık Veysel, les personnes séjournant à l'auberge sont des invités, n'y restent pas en permanence, y restent pendant un certain temps puis se rendent à leur propre lieu. Il indique que ce monde est temporaire. L'autre monde est éternel. Accablé par la souffrance, Veysel perd tout espoir et il parle de chercher une raison de rester dans ce monde. Aşık Veysel utilise habilement les mots qu'il choisit dans tous ses poèmes. Il joue avec les mots et donne plus de messages avec moins de mots. Dans ses poèmes, Aşık Veysel exprime les réalités de sa vie en mots symboliques.

Conclusion

Une société peut transmettre son passé aux générations futures avec son héritage culturel. Nos perceptions individuelles se transforment en mémoire sociale par la pensée de se souvenir ensemble. Le passé axé sur la connaissance est ressenti du cœur lorsqu'il est combiné avec des sens comme le goût, l'odorat, l'ouïe et la vue. Les souvenirs sont dépouillés de leur individualité et prennent une forme régionale et culturelle. La mémoire individuelle est sensible et la mémoire culturelle permet à la sensibilité du temps collectif. Selon la théorie de Ricœur, puisque la mémoire est individuelle, le souvenir l'est aussi. La mémoire culturelle est efficace dans la perception collective des expériences vécues. Au fur et à mesure que les souvenirs se répètent, ils deviennent une tradition et permettent à la mémoire de se former culturellement. Dans la mémoire culturelle, ce dont on se souvient est plus important que qui se souvient. Chaque ville a ses propres particularités. Pendant la Première Guerre mondiale, Sivas était l'une des villes non occupées par des puissances étrangères. La ville ressemblait à une zone de sécurité car elle était couverte de montagnes. C'est la raison pour laquelle Mustafa Kemal Atatürk a convoqué ici le Congrès de Sivas, qui a déclaré l'établissement de la République turque en 1919. Les richesses historiques et culturelles de Sivas, les saveurs locales et les chansons folkloriques Aşık Veysel ont laissé des traces profondes dans nos mémoires individuelles et culturelles. Les richesses historiques et culturelles de Sivas, les spécialités locales et les chansons folkloriques d'Aşık Veysel ont laissé des traces profondes dans notre mémoire individuelle et culturelle. Aşık Veysel est un barde qui ne fait pas la distinction entre langue, religion et race dans ses poèmes tout au long de sa vie. Dans ce travail, nous avons essayé de parler à la fois de Sivas et du sens de l'universalité d'Aşık Veysel de Sivas. Qu'ils soient individuels ou culturels, les souvenirs dans notre mémoire sont beaux lorsqu'ils sont combinés avec des valeurs humaines. En espérant protéger les valeurs culturelles et humaines non seulement à Sivas mais partout dans le monde.

Extended Summary

The five senses, which contain taste, smell, hearing, touch, sight, are the triggers of memory. Because of the feeling of loneliness, each individual who feels nostalgia for his past takes refuge in his memories. The emotion that an individual feels physically is a sensitive experience. The awakening of memories begins with the senses of taste, smell, hearing, touch and sight. In his individual memory, his memories do not come back to him chronologically.

The person born and lived in Sivas during his childhood experiences a perfect coincidence between a moment of the past and a moment of the present. When this person hears the name of Sivas or the old name of Sebaste, when he sees the medersas of Şifaiye, Buruciye, Double Minaret, when he listens to the folk songs of Aşık Veysel, he comes out of the duration of time and she feels a sensitive

experience. From this sensitive experience, discovering the cultural peculiarities of Sivas, she begins to think about the living conditions of her past. In his book entitled *Memory, History and Forgetting*, Ricœur talks to us about the representation of the past to verify the fidelity of memory. According to Ricœur, everything has a memory and "the recollected memory is the guarantee of reality (Ricœur, 2000: 126).

Sivas of which we have spoken according to the theory of cultural memory of Ricœur, is a city founded by the Hittites two thousand years before our time. This city which shelters the bishops Blaise de Sebaste and Pierre de Sebaste will then be renamed Sebaste. "The walls of Sebaste are rebuilt and reinforced by the Byzantine Emperor Justinian I. In 1071, the Malazgirt War between the Byzantine army and the Seljuk Turks ended in victory for the Turks (Coşkun, 2010: 9). Cultural memory highlights the political structure of a society as well as its historical structure. In the center of Sivas, there are beautiful historical buildings like the Madrasahs of Şifaiye, Buruciye and Double Minaret.

Moreover, the Congress of Sivas has a special place in the memory of the Turks. Sivas is the first center of the struggle for the independence of the Republic of Turkey. We remember Mustafa Kemal Atatürk and his comrades in arms with respect. Thanks to the Sivas Congress of September 4, the fire of national struggle has been lit in Sivas. "Atatürk Museum of the Fourth of September is located in the former Lycée de Sivas. The construction dates from 1887. This is where the famous Congress of Sivas met between September 4 and 11, 1919 and where Atatürk lived for three and a half months. This Congress marked the first step towards the reconquest of the Turkish Fatherland. There are memorabilia on the Congress and on Atatürk Himself who presided over it, during the beginning of the War of Independence of the Territory (Bayrak, 1984: 124). Memories of the good old days begin to come alive unconsciously in the memories of those who see the photographs of their grandfathers attending the Sivas Congress and the objects from that period. The memories in memory appear visually, and then these memories are felt in the heart.

In Sivas, music, especially folk songs, represents one of the most characteristic aspects of cultural life and folk songs reflect different transformations of civilizations. Folk bards became an important tool in presenting cultural values from generation to generation and made them permanent. They have the ability to say the folk song and play the saz, long-necked Turkish guitar. The folk bard is one of the indispensable symbols of Turkish culture. Aşık Veysel (Veysel Şatiroğlu), one of Turkey's best-known Anatolian bards was born in Sivrialan village of Sivas city and died at the age of seventy-nine. He sings to express the joys and sorrows of the people. In Anatolia, folk bards are referred to as lovers (Aşık) because each of them acquires the poetic gift in search of love, friendship and tolerance. Sivas is the cradle of the Republic of Turkey. In this work which consists of two essential parts, our goal is to talk about the general perception of Sivas in the cultural memory and to make Aşık

Veysel better known which takes an important place in the cultural memory of the Turks.

Bibliographie

1. Les Ouvrages Généraux sur Sivas

Bayrak, M. O. (1984). *Panorama de Turquie*, c. VI, (M. A. Erginöz Çev.), İstanbul: Les Editions Minyatür.

Coşkun, H. (2010). Tarih ve Kültürün kalbi Sivas. *Kültür Sanat Dergisi*, S. 7.

Sadege, M. (2017). *L'homme qui a ouvert la voie à la reconnaissance de la culture anatolienne*, Aujourd'hui la Turquie.

Uzunçarşılı, İ.H., Edgüer, R., N., Toparlı, R. (1998). *Sivas Şehri*, Sivas: TSO Yayınları.

2. Les Ouvrages Généraux sur Aşık Veysel

Aslanoğlu, İ. (1967). *Aşık Veysel*, Sivas: Ata Yayınları.

Bakiler, Y. B. (1989). *Aşık Veysel*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Özen, K. (1998). *Aşık Veysel, Sêlam olsun kucak kucak*, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık.

3. Les Ouvrages Généraux sur la Mémoire Culturelle

Ricœur, P. (2000). *La Mémoire, L'histoire, L'oubli*, « L'ordre Philosophique », Paris: Editions du Seuil.

Angela Carter's Transformative Gender Myths in The Passion of New Eve

Sezgi Öztop Haner^{1,a,*}

¹Department of Foreign Languages, School of Foreign Languages, Kütahya Dumlupınar University, Kütahya Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 06/06/2022

Accepted: 16/09/2022

ABSTRACT

The contemporary British author Angela Carter in *The Passion of New Eve* (1977) creates a discourse that exposes, critically revises and rewrites patriarchal myths of femininity including the Christian myth of origin, and the myth of hermaphrodite. More specifically, this study shows Carter's impetus to demythologize the false "universals" of archetype of motherhood, womanhood and manhood in an attempt to unsettle categorical polarizations of feminine and masculine. Carter's *The Passion of New Eve* illustrates the way gender ambiguity and sexual fluidity is constructed by the revision of the mythical material, which allows the reader to question gender dynamics and reconsider the categories of sex and sexuality with variation in mind. Then, this study will briefly give the answer for the following question: what stimulates this twentieth century women novelist to construct an alternative discourse, reflecting upon non-normative identification and its implications in the mainstream society. Her critique of reality created by the "social fictions" of patriarchal order formulates the argument that gender is not a biologically determined essence, but an illusion, a repeated and learned imitation of heterosexual ideal regulated by gender performance. Accordingly, this study foregrounds continual fluidity, becoming and ambiguity between genders as a way of dismantling sexual and gender polarization.

Keywords: Angela Carter, *The Passion of New Eve*, Gender Myths, Fluidity, Gender Performativity.

Angela Carter'ın The Passion of New Eve adlı Eserindeki Dönüştürücü Cinsiyet Mitleri

Süreç

Geliş: 06/06/2022

Kabul: 16/09/2022

Öz

Çağdaş İngiliz yazar Angela Carter *The Passion of New Eve* adlı eserinde ataerkil kadınlık mitlerini eleştirel bir yaklaşımla tekrar yazarak yeni bir söylem yaratmıştır. Bu çalışma cinsiyet kategorilerini bozmak adına girişimde bulunan Angela Carter'ın kadın, anne, erkek arketiplerini yıkmadaki motivasyonunu gösterir. Ataerkil düzenin yarattığı cinsiyet kalıplarının eleştirisini gözler önüne seren Carter'ın argümanı biyolojik cinsiyet algısının ontolojik bir yanılsama olduğu, cinsiyetin tekrar eden ve öğrenilmiş edimlerle kurulduğu üzerinedir. Böylelikle, bu çalışma kadın ve erkek cinsiyetleri arasındaki sürekli devam eden akışkanlık, oluşum ve belirsizliği, cinsiyet farklılıklarının aşılmasındaki bir yol olarak öne çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Angela Carter, *The Passion of New Eve*, Cinsiyet Mitleri, Akışkanlık, Cinsiyet Edimi.

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

^a sezgi.oztop@dpu.edu.tr

<https://orcid.org/000-0001-9687-5159>

How to Cite: Öztop Haner S, (2022) Angela Carter's Transformative Gender Myths in The Passion of New Eve, CUJOSS, 46(2): 278-283

Introduction

Angela Carter's great amount of writing, containing children's books, film and television scripts, novels, poetry, short fiction, radio plays, and essays on numerous subjects did not gain a great attention until after her early death in 1992. Carter's work can be bothersome to read and write about due to its continuous referencing and citing of other texts, infinite layering of characters and plots and challenging generic boundaries. An additional cause of bother when confronting Carter's work is the fact that Carter does not attempt to supply answers to the questions her work asks. Rather, she continues asking endless questions so as to disclose the falseness of myth, the unreliability and incompleteness of symbols together with language, the emptiness of what is deemed "reality" or "truth," and the short-sightedness of normative identity categories, specifically gender.

Throughout her writing career, Carter seems to embrace feminist thinking and invokes feminist issues. As she states in her "Introduction" to the critical collection *Expletives Deleted* (1992):

[M]y life has been most significantly shaped by my gender [...] I spent a good many years being told what I ought to think, and how I ought to behave, and how I ought to write, even, because I was a woman and men thought they had the right to tell me how to feel, but then I stopped listening to them and tried to figure it out for myself but they didn't stop talking, oh dear no. So I started answering back. How simple, not to say simplistic, this all sounds; and yet it is true (p. 5).

Apparently, Carter's fiction is involved in making space for and giving voice to gender, sexuality and female desire. In this sense, her narratives build a multifarious paradigm of woman that disempowers and calls into question traditional masculine constructions of the feminine. Then, her fiction contributes to the reconfiguration of prevalent conceptualizations of sexuality, gender and the potential reconstruction of identity, meaning and reality.

As Carter declares in "Notes from the Front Line," (1997) her task in her fiction is "[the] investigation of the social fictions that regulate our lives" (p. 69). Partly, this task is prompted by what she calls "my own questioning of the nature of my reality as a woman" (p. 70). Such a questioning enables Carter to open a discourse in her narratives, which critically reconstructs and revises dominant master narratives within Western culture including conventional notions of sexuality, gender and subjectivity. In revising master narratives that stimulate and authorize systems of domination, Carter not only recontextualizes the limited and restrictive images of gender and its implications but also constitutes an unconventional fictional space for the transformation of culturally constructed mythic texts or realities, demonstrating the breadth of possibilities.

In an attempt to suppress the power of universalizing discourses, Carter takes part in revisionary rewriting of dominant canonical and mythical texts and cultural

discourses. Carter's revisionary fictions bring her feminist concerns with postmodern politics of representation to the aesthetics of experience in connection with sexuality and gender. In this way, Carter's postmodern feminist act of revision appears to provide an altered approach of representation, which offers a possibility for difference and multiplicity, without which various voices would be silenced.

Along with the relationship between feminism and postmodernism, Ellen G. Friedman and Miriam Fuchs (1989) suggest in their essay a connection between feminism and experimental writing that "in the case of twentieth-century women experimental writers... [is] an effect of the textual practice of breaking patriarchal fictional forms; the radical forms – nonlinear, non-hierarchical, and decentering – are, in themselves, a way of writing the feminine" (p. 3). In this sense, shattering conventional aesthetic forms comes to be a political act, its resultant narrative establishes an affinity with feminist projects.

In her introduction to *The Virago Book of Fairy Tales* (1990), Carter regards her literary works "in terms of the domestic arts" (p. 4) as a culinary practice that uses whatever is available to experiment. For Carter, writing needs to take a little of already existing texts in order to create various effects dependent upon her feminist concerns. At this point, Carter is involved in the processes by which texts are made to signify and thereby they are open to reconceptualization or revision. Here, what is more striking is that Carter has "new readings of texts" that she depicts as "put[ing] new wines in old bottles, especially if the pressure of new wine makes the bottles explode" (p. 76) in "Notes from the Front Line" (1997). Apparently, Carter proposes reading as a creative act that is as viable as writing. Then, Carter's revisionary literary works demonstrate how the new interpretations and re-reading of the stories of our past from our positions in the present are crucial for our intellectual development. Here, what she propounds is that rewriting can lead to a transformation of culturally constructed mythic texts or realities and pre-existing assumptions that regulate our sexual and social relations.

Presenting texts that offer themselves as critical commentaries on what they rewrite, Carter considers fiction as a medium for uncovering hegemonic structures and for revealing the latent content of pre-existing stories. At this point, it is essential to address Carter's self-defined project of rewriting as a demythologizing enterprise which has an interest in examining these culturally constructed versions of reality, passing themselves as truths.

In "Notes from the Front Line," (1997) Carter views her literary work as a critique of "myth," which she regards as a form of discourse inscribing conservative values and patriarchal concerns:

I believe that all myths are products of the human mind and reflect only aspects of material human practice.

I'm in the demythologising business. I'm interested in myths – though I'm much more interested in folklore – just because they are extraordinary lies designed to make people unfree (p. 38).

Carter sees Western thought and its cultural and social implications built upon “lies” or the falsity and self-constructedness of the myths. Therefore, Carter’s use of myth serves as a subversion and revision of these myths that would restrict human freedom. Since myth, as Carter claims in *The Sadeian Woman* (1980), “deals in false universals, to dull the pain of particular circumstances” (p. 5), Carter’s involvement in demythologising project demonstrates a resistance towards archetypal universals, distinctions or categorizations particularly in relation to gendered experiences. This business of demythologising contains worn-out gender universals or myths of gender-based on absolutes of male and female bodies and the tendency to essentialize the archetype of the feminine through them. As she states in the “Polemical Preface” of *The Sadeian Woman* (1980), Carter views these mythic depictions of feminine as “consolatory nonsense” (p. 25) that have been built upon dominant patriarchal projections, which oppress women by culturally standardizing such prevailing configurations of feminine and female experience.

It is also significant to note that Carter parallels these gender universals, or more specifically the mythic versions of femininity that reinforce sexual archetypes to pornography. Produced by men as an expression of male fantasies, pornography is the act of sexual intercourse in contact with the realities of patriarchal authority. In *The Sadeian Woman* (1980), Carter condemns pornography for “[denying] the social fact of reality” because it “serves to defuse the explosive potential of all sexuality” (p. 18). Then, Carter decries pornography as one of the indications of male dominance and erotic violence since pornography continues to ignore or refuse the social context in which such sexual liaisons take place (p. 16). The lack of true social context or materialist grounding in pornography creates a risk of mythologizing power of universalizing discourse. Like sexual archetypes, pornography strives to efface the notion of individuality capable of acting and desiring on their own right. While Carter disapproves the imprisoning and exploitive quality of pornography, she attempts to revise pornography as a transformative means for feminist involvement. Then, she envisions the possibility of a “moral pornographer” who uses pornographic archetypes to satirize gender relations and to reconceptualize female desire and experience as well as sexuality. When Carter manifests the need for “moral pornography” in *The Sadeian Woman*, she calls for a pornographic discourse in the service of women in an attempt to explore various configurations of sexuality and to portray a body in the constant process of becoming. Written around the same time as *The Sadeian Woman*, Angela Carter’s *The Passion of New Eve* can be viewed as

an effort to write moral pornography. Then, this study will demonstrate how Carter works within the pornography not only to revision or restore mythic figures but also to subvert the mythic construction of self, particularly archetypal feminine.

As Carter states in “Notes from the Front Line”, she contemplates *The Passion of New Eve* (1982) as her “anti-mythic novel” (p. 71). Carter revises Freud’s phallogocentric assertion in relation to the Christian origin myth, according to which the woman, Eve, was created from Adam’s rib. In Carter’s revised version, Adam is physically transformed into Eve/lyn, a man called Evelyn who has been surgically transformed into a woman called Eve against his will. By creating a woman from a man’s body, Carter seems to suggest the desirability of a vacillation from one sex to another.

“New Wine in Old Bottles”: Rewriting Patriarchal Gender Myths

In *The Passion of New Eve*, Carter transmits her disruption of the Christian origin myth and how it causes to be remembered the myth of gender dichotomy through the several experiences and exploits of the hermaphroditic figure Eve/lyn. Meditating upon and recounting his/her journey after the fact, Eve/lyn comes to view gender as an unnecessary category, noticing how several characters in the novel s/he come across during his/her journey each embrace the myth of femininity: Mother, as her name evokes, represents the ideal of woman as goddess and Earth Mother; Leilah, the African-American erotic dancer and the mythic representation of woman as temptress or whore featured in pornography who seductively directs him; Tristessa, the iconic film star of Hollywood and another mythic portrayal of femininity, but masquerading as a woman. Even though Mother, Leilah and Tristessa unsettle the validity of gender myths attempting to universalize and determine female identity, the gender myth at the heart of the novel can be considered as the myth of the hermaphrodite and thus Eve/lyn comes to incorporate Carter’s revision of this myth. Carter reconceptualizes this myth, foregrounding the fluidity and constant ambiguity of sexed and gender identification and embodiment, which emerge from the breaks of these gender myths and reveal the variability beyond the binary divisions.

Regarding the myth of hermaphrodite, Eve/lyn has had his anatomical sex changed, but Eve/lyn’s male identity or masculine essence is not erased. Upon examining his/her new body in the mirror, Eve/lyn exclaims, “the cock in my head, still, twitched at the sight of myself” (Carter, 1982: 75). It becomes apparent that transforming one’s anatomical appearance does not change one’s identification or sense of self. In such a case, in the novel Eve/lyn’s “ambivalent attitude towards women” (Carter, 1982: 9) is exposed to be neither simply anatomically given nor natural. When Eve/lyn is clothed as the groom in his/her wedding ceremony with Tristessa, s/he realizes that both his/her female body and his/her male clothing are masquerades or the performative embodiment of

gender identity under the disguise of maleness, emphasizing gender's mutability.

In fact, it is his "normal" sexist mental image and attitude or his pornographic male awareness that Eve/lyn seems to be intrigued by challenging: *"Sometimes I'd amuse myself by tying a girl to the bed before I copulated with her. Apart from that, I was perfectly normal"* (Carter, 1982: 9). Likewise, before Eve/lyn's physical transformation into a woman, Leilah, the performative image of Eve/lyn's male fantasy, is transformed into an archetype by Eve/lyn. In this respect, Eve/lyn exercises sexual autonomy, violence and power towards Leilah. In spite of witnessing Leilah's change into a sexual object, Eve/lyn seems indifferent to the implication her femininity embodies in relation to his own male identity. He cannot recognize that he lives in a constructed gender identity as well. His need to believe in the representation she constructs makes him unaware of the artifice of the femininity by which his sexist male imagination is trapped or imprisoned. Evidently, similar to the image of porn icon within the conventional heterosexual pornography, Leilah's femininity in relation to her act of dressing and make-up ritual comes to be a performance and an imitation of male desire. In this sense, Leilah's femininity as a gender performance and a masquerade serves as an example of Judith Halberstam's (1991) assertion of *"gender as automated and intelligent, as a mechanism or structure capable of achieving some kind of autonomy from both biological sex and a rationalistic tradition"* (p. 456). That is to say, Leilah establishes her agency as a commodity, a masquerade and automation. Even though her subject position is refused by Eve/lyn and by the hegemony of heterosexuality, she foregrounds the seductive but unsettling power of her artificial gender construction. In fact, Carter constitutes this dichotomous affair between Eve/lyn and Leilah to highlight the gender constructs or the artifice of female identity that requires to be reformulated.

The relationship between Eve/lyn and Leilah arrives at a conclusion by Leilah's pregnancy, which causes Eve/lyn to be free from his residual desire for her. She expects him to marry her, but he rejects, suggesting instead that she has an operation to terminate pregnancy. Having no particular concern for the physical or psychological damage he has caused, Eve/lyn attempts to capture his freedom. Then, Eve/lyn escapes *"like a true American hero"* (Carter, 1982: 37), which leads the way to the American desert, a landscape with its infertility and sterility *"peopled only with echoes"* that *"matches the landscape of [Eve/lyn's] heart"* (Carter, 1982: 42). Completely unordered and unpredictable America immersing him in New York has disrupted his imagination and disturbed his identity and thus his journey comes to be an inner exploration of walking in a labyrinth. At the center of Eve/lyn's brain or at the heart of this self-constructed labyrinth is the *"sacred monster"* (Carter, 1982: 57), the figure of the mother goddess, *"who'd always been waiting for me, where I'd exiled her, down in the lowest room at the root of my brain"* (Carter, 1982:

59). Leaving isolated and trapped in the desert by the women of Beulah, who perform the ritualistic act of re-birth and death underneath the desert's surface, Eve/lyn is forced to experience this matriarchal frame of mind that he has always defined his sexist male identity against. Beulah's women have created a female-governed subculture in this underground city *"where contrarities are equally true... where contrarities exist together"* (Carter, 1982: 48). These women led by their godlike ruler, Mother, seek to undermine and revise the Biblical myth of origin and creation, the myth of Oedipus. Then, the Mother figure explains their intention for Eve/lyn's advantage: *"Woman has been the antithesis in the dialectic of creation quite long enough. [...] I'm about to make a start on the feminization of Father Time"* (Carter, 1982: 67). In an attempt to re-write the male narrative of Christ's miraculous birth, these women make Eve/lyn the experimental subject for the surgical sex-change operation and for Eve/lyn's subsequent gender identification as a woman. Eve/lyn's transformation into a woman in this female-governed, manless world where *"myth is a made thing, not a found thing"* (Carter, 1982: 56) will allow women to start reformulating the male reality by shattering the patriarchal myth of feminine.

"Flesh uncreates the world": Unmaking Eve/lyn

Through Eve/lyn's transformation into a woman, new Eve, she realized that her essence is forever historically and culturally re-invented, not pre-assigned and unchanging. However, Eve/lyn's consciousness of the artificiality of her own self and of reality as a whole did not make her nature any less real: *"For I'm not natural, you know – even though, if you cut me, I will bleed"* (Carter, 1982: 49). It is also worth noting that in the novel's role reversal rape scene, Eve/lyn is forced by Mother to perform the role of a present-day Oedipus. That is to say, the women in Beulah attempt to change the Oedipus myth into a positive myth concerning a young man's rejection to refuse his mother's love. In the act of reversing the Oedipus myth, Eve/lyn is unceremoniously raped by Mother who represents the opposite of the conventional features of the mother figure. Accordingly, this rape scene playfully redesigns the prescribed gender roles in the sense that this act has a tendency toward unsettling rape's rendering of its victim as female and reversing male sexual identity and power. In fact, both Eve/lyn and Mother reveal the absurdness of the patriarchal arrangements of gender enforcement since the act of rape masculinizes and feminizes Mother simultaneously. In a paradoxical manner, the Mother figure as a mythic artefact combines her excessive femininity with masculinity, implying an ambiguous and fluctuating gender position.

At this juncture, castrated and surgically and psychologically feminized Eve/lyn comes across the aging Tristessa, the image of the artificially constructed woman of Hollywood film industry and notices her unmasking as a performer who appears to be *"the perfect man's woman"* (Carter, 1982: 125) who has camouflaged his

gender identity. In fact, this Hollywood icon of femininity and male fantasy is constructed through the performativity of gender. As Judith Butler argues in *Bodies That Matter* (1993), gender should be regarded as a state of “becoming” and thus it is performatively formulated and hides its origin (p. 12). Through Tristessa’s gender-bending performance, he has the potential to reconfigure himself and rearticulate his gender identity. In the case of Tristessa, by means of artful “appropriation” of the signifiers or accepted norms of feminine identity, gender expression is regulated, as Butler (1996) states in “Imagination and Gender Insubordination” (p. 137).

In the difficult task of not passing, Tristessa experiences physical violence at the time of public revelation of Tristessa’s biological sex; however, Eve/lyn initiates a career from “passing” as a woman. In case of Eve/lyn, after her sex-change, she is enslaved by Zero, a sadistic poet who lives in the desert with his harem of enslaved women. Her continuous rape and abuse by Zero exemplifies her psychological transformation into woman and her fall from innocence. Eve/lyn remarks: “*Although I was a woman, I was now also passing for a woman, but then, many women born spend their whole lives in just such imitations*” (Carter, 1982: 101). Here, Eve/lyn experiences a new awareness concerning the false universals of manhood as womanhood, or more accurately the social and cultural constructedness of womanhood by means of men’s sexual pleasure in women’s passivity and suffering. In fact, the term “passing” produces the resonant effect for contradictory discourses of real versus imitation. To pass is to be identified as normal within a heteronormative cultural setting since the distinguishing feature of normality is its potential to go unnoticed. In addition, to pass points to a queer person’s capacity to pass undeviating within the mainstream society’s prescribed pattern of behaviour. As Sandy Stone declares in “The Empire Writes Back”, the peak point of passing is the quality of not being perceivable, rather being invisible (Stone, 1991: 14). In case of Tristessa, his body fails to pass as female and thus viewed as artificial or abnormal. Due to Tristessa’s vulnerability to interpretation, he undergoes a series of violence and suffering.

The disclosure that Tristessa is a biologically man does not repulse Eve/lyn, who is the most advantageous position to realize contradictory sexual orientations. Rather, this revelation leads to love making of Eve/lyn and Tristessa. The contradictions and abnormalities of sexuality and gender are united and dismantled. It is this lived moment of sexual union and sensual love that suggest the probability of release from false universals.

Eve/lyn and Tristessa blend peacefully into “a single self”, feminine and masculine, “out of these fathomless kisses and our interpenetrating, undifferentiated sex, we had made the great Platonic hermaphrodite together, the whole and perfect being” (Carter, 1982: 148). Through the merging of bodies, continuously transitioning and becoming, one perceives the possibility of not naturalized,

foreign bodies, which promote unconfined, unconventional form of sexual desire.

At this point, Eve/lyn envisages that Tristessa and Eve/lyn, the perverse mixture of opposite, each neither/both male/female who occupy both genders and who are urged to marry by Zero, “masculinity incarnate” in harmony are “Tiresias” (Carter, 1982: 108,146). Then, the source of Tristessa’s inclination towards suffering and Eve/lyn’s special urge to self-referential sexuality is the deeper awareness that each one is an Other, not a self or a subject. Rather, they are gendered objects constituted by others as in another’s gaze, or in an illusionary, fractured mirror, exemplifying the misrepresentation or deformity of image similar to the mind’s misrepresentation of what is imaged together with what is seen.

In the novel, the figure of hermaphrodite in Carter’s invention of sex change works for criticizing the term androgyny theorized by during the seventies. Proposed by Cixous and Clement (1991) as the pattern through which gender differentiation might be categorically balanced, the ideal of androgyny or so-called sexual equality was eventually repudiated (p. 56). Women noticed that the appropriation of the signifiers of the opposite sex in reality came to men as a gain or advantage since in a patriarchal context women commonly lacked strength even when they displayed characteristics conventionally considered as “masculine”. Carter’s *The Passion of New Eve* dismantles the notion of androgyny since this marriage turns out to be the convincing performance of the double drag. As Butler (1993) puts forward in *Bodies That Matter*, gender approximates the position of drag, a gender practice that is acted out by the motivation of camouflage (p. 125). Similarly, in *Undoing Gender*, Butler notes that drag performances reject fixed gender identification as either masculine or feminine and thus there is no gender essence shared by either women or men. Instead, there are contradictory and multiple modes of gender expression. As pointed out in the novel, the exaggerated wedding of Eve/lyn and Tristessa “was a double wedding – both were the bride, both the groom in this ceremony” (Carter, 1982: 135). By means of the doubling of disguise, two individuals are married; however, both have the bride and the groom simultaneously. As a double drag, Eve/lyn and Tristessa demonstrate the reality that gender is built upon a continuous imitation and that divisions of masculine and feminine, or opposite sex are constantly blurred and in flux.

Conclusion

In *The Passion of New Eve*, Carter creates her own moral pornography as a means of eradicating sexual universals and criticizing the sexist side of sexual desire for stability. At the same time, in *The Sadeian Woman*, Carter argues that “*pornography, like marriage and the fictions of romantic love, assists the process of false universalizing*” (Carter, 1980: 12). That is, the “universalizing” inclination of pornography exists as a permanent aspect of the reductionist representation of

female sexuality in the sense that pornography reinforces sexual archetypes. For Carter, the potentiality of her self-defined moral pornographer would transform the mainstream society by creating "a world of absolute sexual licence for all genders" (Carter, 1980: 18), as simply stated in *The Sadeian Woman*.

Essentially, Carter's *The Passion of New Eve* unveils the power included in culturally constructed mythical archetypes that, even though false, affect and strengthen the dichotomy of gender roles and scripts. Accordingly, using gender myths to subvert and intervene the highly contradictory gender roles maintained in patriarchy, Carter vividly demonstrates the damage imposed on both women and men. In this respect, Carter attempts to revise and demythologise sexual myths in order to predicate a dissolution of the polarizations between genders.

In the assemblage of mythical portrayals of constructed womanhood, Tristessa emerges as the self-created archetype of feminine suffering and passivity; mother occurs as a mythic representation of maternity in her attempt to transform Eve/lyn into the ideal woman, Zero appears as "masculinity incarnate" and Eve/lyn embodies the Christian myth of origin and creation and the myth of hermaphrodite. All these false representations of sexuality and gender generates an illusory and transitory sense of truth. Overall, *The Passion of New Eve* celebrates the multiple potentialities of gender identification and expression and the possibility of desiring and experiencing beyond the socially constructed gender distinctions.

Extended Summary

Yazarlık kariyeri boyunca, Carter feminist düşünceyi benimsiyor ve feminist meselelere başvuruyor gibi görünmüştür. Carter'ın kurgusu toplumsal cinsiyet, cinsellik ve kadın arzusuna yer açmak ve bunları seslendirmekle ilgilidir denebilir. Bu anlamda anlatıları, dişillığın geleneksel eril yapılarını sorgulayan çok yönlü bir kadın paradigması inşa ediyor. Bu nedenle, Carter'ın kurgusu yaygın cinsellik, toplumsal cinsiyet kavramsallaştırmalarının yeniden yapılandırılmasına ve kimliğin, anlamın ve gerçekliğin potansiyel olarak yeniden yapılandırılmasına katkıda bulunur. Carter'ın "Notes from the Front Line" isimli çalışmasında belirttiği gibi, romanlarındaki rolü "hayatlarımızı düzenleyen sosyal kurguların araştırılmasıdır" (69).

Kısmen, Carter'ın üstlendiği bu rol, "bir kadın olarak gerçekliğimin doğasını kendi sorgulamam" dediği hayata karşı duruşu aracılığıyla yönlendiriliyor (70). Böyle bir duruş, Carter'ın anlatılarında, geleneksel cinsellik, cinsiyet ve öznellik kavramları da dahil olmak üzere Batı kültürü içindeki baskın ana anlatıları eleştirel bir şekilde yeniden inşa eden ve revize eden bir söylem açmasını sağlar. Carter, tahakküm sistemlerini teşvik eden ve yetkilendiren ana anlatıları gözden geçirirken, yalnızca toplumsal cinsiyetin sınırlı ve kısıtlayıcı imgelerini ve bunun imalarını yeniden bağlamsallaştırmakla kalmaz, aynı zamanda kültürel olarak inşa edilmiş efsanevi metinlerin veya gerçekliklerin

dönüştürülmesi için alışılmadık bir kurgusal alan oluşturarak olasılıkların genişliğini gösterir.

Carter, evrenselleştirici söylemlerin gücünü bastırma girişiminde, baskın kanonik ve efsanevi metinlerin ve kültürel söylemlerin gözden geçirilerek yeniden yazılmasına katkı sağlar. Carter'ın revizyonist kurguları, postmodern temsil siyasetiyle ilgili feminist kaygılarını, cinsellik ve toplumsal cinsiyetle bağlantılı deneyim estetiğine taşır. Bu şekilde, Carter'ın postmodern feminist revizyon eylemi, farklı seslerin susturulacağı bir farklılık ve çokluk olasılığı sunan, değiştirilmiş bir temsil yaklaşımı sağlıyor gibi görünmektedir. Burada öne sürdüğü şey, yeniden yazmanın, kültürel olarak inşa edilmiş efsanevi metinlerin veya gerçeklerin ve cinsel ve sosyal ilişkilerimizi düzenleyen önceden var olan varsayımların dönüşümüne yol açabileceğidir. Carter, *The Passion of New Eve*'de, Hıristiyan kökenli mitini bozuşunu ve bunun toplumsal cinsiyet ikiliği mitini nasıl anımsattığını hermafrodit figür Eve/lyn'in çeşitli deneyimleri ve istismarları üzerinden aktarır. *The Passion of New Eve* cinsiyet tanımlaması ve ifadesinin çoklu potansiyellerini ve sosyal olarak inşa edilmiş cinsiyet ayrımlarının ötesinde arzulama ve deneyimleme olasılığını ortaya koyar.

References

- Butler, J. (1993). *Bodies that matter: On the discursive limits of sex*. New York: Routledge.
- Butler, J. (1996). Imitation and gender insubordination. D. Morton (Ed), In *the Material Queer* (pp. 180-192). Boulder, CO: Westview Press.
- Butler, J. (2004). *Undoing Gender*. New York: Routledge.
- Carter, A. (1992). *Introduction. Expletives Deleted: Selected Writings*. London: Vintage.
- Carter, A. (1980). *The Sadeian Woman*. New York: Harpercollins.
- Carter, A. (1982). *The Passion of New Eve*. London: Virago.
- Carter, A. (1997). Notes from the front line. J. Uglow (Ed), In *Shaking a Leg: Journalism and Writings* (pp. 38-69). London: Chatto & Windus.
- Carter, A. (1990). *The Virago Book of Fairy Tales*. London: Virago.
- Friedman, E. G. & Fuchs, M. (1989). *Breaking the sequence: Women's Experimental Fiction*. Princeton, NJ: Princeton OP.
- Halberstam, J. (1991). Automating gender: Postmodern feminism in the age of the intelligent machine. *Feminist Studies*, 17(3), 439-460. <https://doi.org/10.2307/3178281>
- Cixous, H. & Clement, C. (1991). *The newly born woman* (B. Wing, Trans.). Minneapolis: University of Minnesota Press. (Original work published 1986).
- Stone, S. (1991). *The Empire Strikes Back: A Posttranssexual Manifesto*. K. Straub & J. Epstein (Eds), In *Body Guards: The Cultural Politics of Sexual Ambiguity* (pp. 280-304), New York: Routledge.

A Content Analysis of Academic Studies on Active Labor Market Policies in Turkey (2004-2022)

Hakan Saraç^{1,a,*} A. Utku Erdayı^{2,b}

¹Sivas Provincial Directorate of Labor and Employment Agency, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

²Department of Labor Economics and Industrial Relations, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

Research Article

This article was produced from the thesis named "The Role of Active Employment Policies in the Struggle with Unemployment in Turkey: Sivas Example" defended on 09.06.2017.

History

Received: 08/11/2022

Accepted: 08/12/2022

ABSTRACT

The aim of this study; To examine the theses and academic articles on ALMPs in Turkey and to discuss the contributions of the findings of these studies to the success of ALMPs in practice. This discussion is expected to shed light on future studies on active labor market policies. The descriptive survey model was used in the research and the research data were obtained by scanning the literature. In this context, Turkish theses and academic articles on the active labor force programs implemented by İŞKUR between the years 2004-2022 were accessed through the Thesis Center of the Council of Higher Education, Google Scholar and DergiPark database. A total of 98 theses and articles that met the screening criteria were evaluated by content analysis method. As a result of the said evaluation, Istanbul, Kocaeli, Sakarya, Bursa, etc. that there is not enough work done in industrialized metropolitan cities, and even no research is done in some metropolitan cities; It has not been demonstrated how effective on-the-job training programs, programs for the benefit of society, and job and vocational counseling services, which are widely applied in Turkey, are effective in the employment and retention of unemployed individuals; active labor market policies are discussed in general rather than individually, so the net contributions of programs to employment cannot be determined independently of each other; the studies focused on the satisfaction with the programs and the problems experienced in implementation; however, there were not enough findings on basic issues such as creating and maintaining employment; It has been observed that no research has been conducted using the mixed method.

Keywords: Active Labor Market Policies, Active Labor Programs, İŞKUR, Employment Policies, Impact Assessment.

Türkiye’de Aktif İşgücü Piyasası Politikalarına İlişkin Yapılan Akademik Çalışmalara Yönelik Bir İçerik Analizi (2004-2022)

Bilgilendirme

Bu makale 09.06.2017 tarihinde savunulan "Türkiye’de İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikalarının Rolü: Sivas İli Örneği" isimli tezden üretilmiştir.

Süreç

Geliş: 08/11/2022

Kabul: 08/12/2022

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki aktif işgücü piyasası politikalarına yönelik olarak yapılan tezleri ve akademik makaleleri incelemek ve söz konusu araştırmalarda elde edilen bulguların aktif işgücü piyasası politikalarının uygulamadaki başarısına katkılarını tartışmaktır. Bu tartışmanın, bundan sonraki aktif işgücü piyasası politikalarına ilişkin yapılacak çalışmalara da ışık tutması beklenmektedir. Araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmış ve araştırma verileri literatür taraması yapılarak elde edilmiştir. Bu kapsamda 2004-2022 yılları arasında Türkiye İş Kurumu (İŞKUR)’nun uygulamış olduğu aktif işgücü programlarını konu alan Türkçe tezlere ve akademik makalelere, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi ve Google Scholar ile DergiPark veritabanı üzerinden ulaşılmıştır. Tarama ölçütlerine uyan 66’sı tez ve 32’si makale olmak üzere toplam 98 çalışma içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Söz konusu değerlendirme sonucunda aktif işgücü programlarının yaygın olarak uygulandığı ve istihdamın önemli bir kısmının bulunduğu İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Bursa vb. sanayileşmiş büyükşehirlerde yeteri kadar çalışma yapılmadığı, hatta bazı büyükşehirlerde hiç araştırma yapılmadığı; Türkiye’de yaygın olarak uygulanan işbaşı eğitim programları, toplum yararına programlar ve iş ve meslek danışmanlığı hizmetlerinin işsiz bireylerin işe girmelerinde ve işe devam etmelerinde ne derece etkin olduğunun ortaya konulamadığı; aktif işgücü piyasası politikalarının tek tek değil de genel olarak ele alındığı, dolayısıyla programların birbirlerinden bağımsız bir biçimde istihdama net katkılarının belirlenemediği; çalışmalarda programlardan duyulan memnuniyet ve uygulamada yaşanan sorunlar üzerinde durulduğu, buna karşın istihdam oluşturmak ve istihdamı sürdürmek gibi temel meselelerde yeterli bulgunun olmadığı; karma yöntemin kullanıldığı hiç araştırma yapılmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Aktif İşgücü Piyasası Politikaları, Aktif İşgücü Programları, İŞKUR, İstihdam politikaları, Etki Değerlendirmesi.

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

Giriş

İşsizlik geçmişte olduğu gibi günümüzde de tüm dünyada bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Bu problem karşısında işsizliği azaltarak istihdamın artmasını sağlamak amacıyla çeşitli işgücü piyasası politikaları geliştirilmiştir. İşsizlikle mücadelede kullanılan bu politikalar aktif ve pasif istihdam politikaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Pasif istihdam politikaları işsizliğin en temel sonucu olan gelir kaybını gidermeye yönelik düzenlemeleri içerirken aktif istihdam politikaları doğrudan kişilere iş bularak işsizliği ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Şüphesiz uygulanan istihdam politikaları ülkelerin işgücü piyasası yapılarına göre farklılıklar göstermektedir. Bu noktada ülkelerin işgücü yapısına uygun doğru politikaların belirlenmesi, kamu kaynaklarının etkin kullanılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Türkiye’de işgücü piyasası politikalarının uygulayıcısı konumunda olan kurum Türkiye İş Kurumu (İŞKUR)’dur. İŞKUR, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanan politikalara paralel olarak Aktif İşgücü Piyasası Politikaları (AİPP) uygulamaktadır. İŞKUR’un uyguladığı olduğu AİPP’ler yapısal işsizlikle mücadele konusunda en etkin politikaların başında gelmektedir. Bu noktada uygulanan politikaların etkinliğinin ölçülmesi, kaynakların verimli kullanılması açısından önem taşımaktadır. AİPP’lerin etkinliği değerlendirilirken çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorlukların başında AİPP’lerin amaçlarının birbirinden farklı olması gelmektedir. Amaçlarının farklı olması AİPP’lerin etkinliklerinin amaçlarına uygun bir biçimde ayrı ayrı değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Etkinliklerinin ayrı ayrı değerlendirilmesi, söz konusu politikaların istihdama net katkılarının karşılaştırılarak tartışılabilmesini de olanaklı hale getirmektedir.

Türkiye’de literatürde AİPP’lere yönelik birçok akademik çalışma bulunmaktadır. AİPP’lere yönelik yapılmış çalışmaların genel görünümünün ortaya konulması ve yukarıda bahsedilen zorluk bağlamında değerlendirilmesi, AİPP’lerin başarısı açısından büyük önem taşımaktadır. AİPP’lere yönelik olarak yapılmış çalışmaların incelenerek yerinde tespitler yapılması ve literatürdeki boşlukların ortaya konulması bundan sonra yapılacak çalışmalar açısından da anlamlı görünmektedir. Buradan hareketle bu çalışmanın temel amacı, Türkiye’deki AİPP’lere yönelik olarak yapılan tezleri ve akademik makaleleri incelemek ve söz konusu araştırmalarda elde edilen bulguların AİPP’lerin uygulamadaki başarısına katkılarını tartışmaktır. Çalışmada öncelikle literatürde genel olarak kabul gören AİPP’ler anlatılmış, daha sonra çalışmanın yöntemi belirtilerek araştırma bulguları sunulmuştur.

Aktif İşgücü Piyasası Politikaları

İdeal işgücü piyasasında iş arayanlar ile işçi arayanların kolaylıkla eşleştiği varsayılmaktadır. Bu koşullarda ortaya çıkan işsizlik türü, piyasadaki işgücü hareketliliklerinden kaynaklanan friksiyonel işsizliktir. Burada işsizliğin temel sebebi, çalışanların daha iyi koşullarda çalışabilmek amacıyla hâlihazırdaki işlerinden ayrılarak yeni işler aramalarıdır. Bu koşullarda hükümetler, işsiz bireylerin gelirlerini güvence altına almayı amaçlayan pasif istihdam politikaları uygulamaktadır. Pasif istihdam politikaları ile parasal yardımlar yapılarak işsiz bireyler iş arama süreleri boyunca maddi olarak desteklenmektedir (McKenzie, 2017: 127). Buna karşın AİPP, pasif istihdam politikalarından farklı olarak işsizliğin gelir kaybı gibi olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmaktan ziyade doğrudan kişilerin istihdam edilebilirliğini arttırarak kısa sürede iş bulmalarını veya eğitim yoluyla niteliklerini değişen koşullar doğrultusunda geliştirmelerini sağlayarak istihdamda kalmalarını amaçlamaktadır (Erdayı, 2009: 148).

Krizler, nüfus artışı, göç vb. nedenlerle ortaya çıkan piyasa aksaklıklarının giderilmesinde AİPP büyük önem taşımaktadır. Özellikle piyasadaki nitelik uyumsuzluğundan kaynaklanan yapısal işsizliğe kalıcı çözüm bulunması, çalışanların niteliklerinin piyasa koşullarına göre ayarlanabilmesini sağlayan AİPP’ler ile mümkündür. Önemi öteden beri bilinen AİPP’ler, ilk olarak 1950’li yıllarda İsveç’te uygulandıktan sonra birçok Avrupa ve OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) ülkesinde yaygın uygulama alanı bulmuştur (Zöllner vd., 2016: 3). AİPP’ler, kapsam ve uygulama biçimi bakımından ülkeden ülkeye farklılık gösterse de genel olarak; Mesleki Eğitim Programları ve Girişimcilik Faaliyetlerinin Desteklenmesi, Doğrudan Kamu İşleri Yaratma Programları, Danışmanlık ve İşe Yerleştirme Hizmetleri ve Ücret Sübvansiyonları biçiminde sınıflandırılmaktadır (Kluve, 2006: 2). Türkiye’de ise aktif işgücü politikaları; mesleki eğitim kursları, istihdam garantili ve garantisiz mesleki eğitim kursları, çalışanların mesleki eğitimi, özel politika ve uygulama gerektiren kişi ve grupların mesleki eğitimine ilişkin faaliyetler, işbaşı eğitim programı, toplum yararına programlar, danışmanlık faaliyetleri ve ücret desteklerinden oluşmaktadır (İŞKUR Faaliyet Raporu, 2021: 55).

Mesleki Eğitim Programları ve Girişimcilik Faaliyetlerinin Desteklenmesi

Mesleki eğitim bireylerin istihdama entegre edilmesi için kullanılan AİPP’lerden birisidir. Eğitimin içeriği, sınıf temelli eğitimden firma içinde işbaşı eğitime kadar değişmektedir. Eğitimin türüne göre süresi bir aydan bir yıla kadar sürebilmektedir. Mesleki eğitim programları, katılımcıların işgücü piyasasına hızlı bir biçimde entegre edilmesini amaçlamaktadır. Bu anlamda programlarda

katılımcıların nitelikleri, piyasa koşullarının beklentileri doğrultusunda geliştirilmekte ya da katılımcılara yeni beceriler kazandırılmaktadır. Böylece istihdamda kalıcılığın sağlanması hedeflenmektedir. İş başı eğitim programları çalışana belirli düzeyde iş deneyimi sağlarken, işverene de çalıştıracağı kişinin verimliliğini görme şansı vermektedir. Bu durumun bireylerin işe girme ihtimalini arttırdığı belirtilmiştir (Caliendo ve Schmidl, 2016: 9).

Mesleki eğitim kurslarının, çoğu ülkede genellikle üç tür eğitim programına odaklandığı görülmektedir. Bunlardan ilki 12 aydan uzun süre işsiz olan uzun süreli işsizlere yönelik programlardır. İkincisi, sahip olduğu meslek geçerliliğini yitirdiğinden dolayı işsiz kalan bireylerin yeniden işgücü piyasasına girişini sağlamak amacıyla düzenlenen eğitim programlarıdır. Üçüncüsü ise eğitimini yarım bırakmış gençlerin eğitimlerini tamamlamalarına yönelik uygulamaları içermektedir. Bu tür programların çeşitli dezavantajlarının bulunduğu da belirtilmelidir. İlk olarak söz konusu programlar ciddi bir finansal kaynak gerektirdiğinden maliyetlidir. İkinci olarak ekonomik performansı düşük olan ülkelerde, etkileri de düşük seviyede kalmaktadır. Çünkü bu tip ekonomilere sahip ülkelerde işlerin çoğu niteliksizdir ve iyi iş imkânları kısıtlıdır. Son olarak bireylerin halihazırda zaten nitelikli olmaları ve dolayısıyla eğitim almadan da iş bulabilmeleri mümkündür (Betcherman vd., 2000: 5). Bu koşullarda işverenlerin zaten işe alacakları kişileri ücret sübvansiyonlarından faydalanmak amacıyla eğitim programlarına dâhil etmek isteyebilecekleri ifade edilmiştir (Wapler vd., 2022: 551). Böyle olması durumunda programların amacına ulaşmayacağı ve kaynakların boşa harcanacağı söylenebilir.

Bahsedilen eğitim programlarının yanında kendi işini kurmak isteyen işsizlere yönelik olarak girişimcilik eğitim programları düzenlenmektedir. Bu programlarla girişimcilik becerilerini arttırmaya yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetleri verilerek girişimcilerin başarı şanslarının artırılması amaçlanmaktadır (O'Higgins, 2004: 33). Eğitimi tamamlayan işsizlerin sermaye piyasasına ulaşmasında ciddi sorunlar yaşandığı varsayımından hareketle kendi firmalarını kurma sürecinde finansal kaynak sağlamaya yönelik düzenlemelerle girişimciler desteklenmektedir (Zöllner vd., 2016: 5). Bu düzenlemelere koşut olarak girişime başlamaya engel olan yasal ve kurumsal çerçeve yumuşatılarak yeni iş kuranlara kolaylıklar sağlanmaktadır (O'Higgins, 2004: 33). Söz konusu uygulamalarla girişimci sayısını arttırarak kişilerin, hem kendi istihdamını sağlaması hem de başka işsizlere istihdam olanağı sunması beklenmektedir.

Doğrudan Kamu İşleri Yaratma Programları

Doğrudan kamu işleri yaratma programları özellikle uzun süreli işsizliğin olumsuz sonuçlarını gidermeye yönelik programlardır. Uzun süreli işsizlik dönemlerinde, işsizlerin işgücü piyasası ile bağlarının tamamen kopmasını engellemek için onlara belirli süreyle istihdam ve gelir desteği sağlamaktadır (Erday, 2009: 150). Bu programlar genellikle geçici ve kısa süreli olarak uygulanmakta ve özel

projeler bünyesindeki düşük nitelikli işlerdeki istihdamı içermektedir. Bu nedenle programların, işsizlerin piyasaya entegre edilmesi ve uzun süreli istihdamın sağlanması konularında etkili olmadığı ifade edilmiştir (Gündoğan, 2001: 55; O'Higgins, 2004: 31; Zöllner vd., 2016: 15). Kamu programlarının finansmanı doğrudan devlet tarafından sağlanmaktadır. Katılımcılara genellikle düşük düzeyde bir ücret ödenmektedir (Caliendo ve Schmidl, 2016: 13).

Bahsedilen programlar işsizlik konusundaki en eski önlemlerden birisi olmakla birlikte birçok ülkede yaşanan olumsuzluklar nedeniyle terkedilmiştir. Gerçekten Almanya'da yapılan değerlendirme çalışmalarının ardından programların maliyetli olduğu ve beklenen sonuçları vermediği görülmüştür. Bu gerekçelerle 2012 yılından itibaren Almanya'da kamu programlarının uygulanmasına son verilmiştir (Zöllner vd., 2016: 15). Aynı şekilde uzun süre kamu sektöründe iş yaratma programlarının uygulandığı Fransa'da da bu politikalar etkili olmadığı gerekçesiyle terkedilmiştir (Fouge`re vd., 2000: 931). Bununla birlikte kamu işleri yaratma programları esasında işsizliği ortadan kaldırma iddiası olmayan uygulamalardır. Burada amaç, uzun süreli işsizlik süresi boyunca bir ek gelir sağlamak ve istihdamla bağını tamamen kopmasını önlemektir. Bu haliyle bir pasif istihdam politikası olarak değerlendirilerek finanse edilebildiği ölçüde uygulanmasının, işsizler açısından olumlu olduğunu söylemek mümkündür.

Danışmanlık ve İşe Yerleştirme Hizmetleri

İşsizlerin önündeki en önemli engel olarak onların işgücü piyasasındaki işler hakkındaki bilgilendirmeden yoksun olmaları gösterilmektedir. İşgücü piyasası hakkında yeterince bilgi sahibi olmayan işsizlerin gerçekçi seçimler yapamadığı bilinmektedir (Gross, 1998: 26; O'Higgins, 2004: 33). Bu noktada söz konusu bilgilendirmeyi sağlayan danışmanlık hizmetleri AİPP'ler içerisinde temel bir işleve sahiptir. Danışmanlık hizmetleri iş arama sürecindeki işsizlere yardımcı olmak amacıyla kısa süreli eğitim ve koçluk programlarının yanı sıra, açık iş pozisyonları hakkında bilgilendirme faaliyetlerini içermektedir (Caliendo ve Schmidl, 2016: 10). Danışmanlık hizmetleri sadece resmi eğitim süreci tamamlandıktan sonra işsizlere verilen hizmetlerden ibaret görülmemelidir. Özellikle gelişmiş ülkelerde, hem milli eğitim sistemi içerisinde hem de kamu istihdam ofisleri aracılığıyla işgücü piyasalarında bir arada uygulanmaktadır (O'Higgins, 2004: 34). Bu uygulama eğitim sistemi ile işgücü piyasası arasında etkin bir uyumun sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır.

Danışmanlık ve işe yerleştirme hizmetleri temelde, açık işlerle işsizlerin nitelik uyumunu gözeterek mümkün olduğu kadar hızlı bir biçimde eşleştirilmesi faaliyetidir. İşsiz bireyler, uygun işler ve farklı alternatifler hakkında bilgilendirilerek işe erişim kolaylaştırılmaktadır. Bu faaliyetin etkin bir biçimde yerine getirilmesi, işsiz kalma süresini kısaltarak hem işsizler hem de işverenler açısından önemli kazanımlar sağlamaktadır. Özellikle işsizlik süresinin uzamasının bir gelir kaybı yanında bireyin

beşeri sermayesinin aşınmasına neden olduğu, dolayısıyla bireyin iş bulmasını güçleştirerek onu düzenli çalışmadan uzaklaştırdığı belirtilmiştir. Bu noktada eşleştirme faaliyetleri ile sağlanan iş arama yardımının, işsizlik süresini kısaltarak beşeri sermaye kaybını da önlediği vurgulanmıştır (Wapler vd., 2022: 551). Bunların yanında danışmanlık ve işe yerleştirme hizmetlerinin mutlaka pozitif sonuçlar verdiği ve sonuçları değerlendirildiğinde maliyetlerinin görece düşük olduğu ifade edilmiştir (UN, 2007: 134).

Ücret Sübvansiyonları

Ücret sübvansiyonları genellikle firmalara ya da nadiren kişilere hükümetler tarafından verilen finansal teşviklerdir. Sübvansiyonların etkinliğinin türüne ve uygulanacağı işgücü piyasasının yapısına göre değişeceği ifade edilmiştir (Gündoğan, 2001: 60). Ücret sübvansiyonlarının uygulamada çok farklı örnekleri olmakla birlikte her hâlükârda işverenleri yeni işçi almaya teşvik ettiği bilinmektedir. Çünkü öncelikle ilave işçi maliyetini azaltmaktadır. İkinci olarak sübvansiyonlar genellikle verimliliği düşük olan kişilerin işe alınması için bir mali destek niteliği taşımaktadır. Bu açıdan ücret sübvansiyonları, işçilere verimliliklerini aşan ücretler ödemek istemeyen ve harcanacak eğitimin maliyetinden kaçınan işverenlerin bu konudaki maliyetlerini tazmin ederek onları yeni işçi almaya teşvik etmektedir. Ücret sübvansiyonları ile özellikle asgari ücretin altında üretkenliğe sahip işçilerin işe alınmasını teşvik etmek için işverenlerin işçilere uygun gördükleri düşük ücretle asgari ücret arasındaki ücret farkının kapatılması amaçlanmaktadır (Caliendo ve Schmidl, 2016: 13).

Ücret sübvansiyonları işgücü piyasasında talebin zayıf ve işsizliğin yüksek olduğu durumlarda, kısa vadede gelir sağlamanın bir yolu olarak işsizlik sorununun olumsuz etkilerini belli oranda yumuşatacak bir uygulamadır. Gerçekten sübvansiyon edilen işlerin, istihdam edilebilirliği düşük olan kişilere geçici bir istihdam ve yeniden piyasaya entegrasyon fırsatı sunduğu belirtilmiştir (Crepon ve van den Berg, 2016: 527). Buna karşın istihdamın artırılması konusunda ücret sübvansiyonlarının görece maliyetli bir yol olduğu ifade edilmiştir (O'Higgins, 2004: 31). İkinci olarak, belirli grupların sübvansiyon edilmesi diğer işsizler ya da hâlihazırda çalışanlar açısından dezavantaj oluşturabilmektedir. Çünkü işverenlerin teşvikler çerçevesindeki grupları daha az maliyetli olmaları gerekçesiyle tercih ettiği, hatta hâlihazırda çalışan işçileri işten çıkararak yerlerine teşvik grubundaki işçileri alabildiği veya teşvik olmadan dezavantajlı gruptaki işsizleri çalıştırmama eğilimine girdikleri belirtilmiştir (World Bank, 2008: 109).

Yöntem

Araştırmada Türkiye'de AİPP'lere yönelik olarak yapılan akademik çalışmalara ilişkin mevcut durumu ortaya koymak amacıyla betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel araştırmalar incelenen konu ile

ilgili frekans dağılımları, ortalamalar gibi tanımlayıcı istatistiklerin tespit edilmesi amacıyla yapılmaktadır (Yıldırım, 2017: 27). Araştırmanın evreni, 2004-2022 yılları arasında Türkiye'de yapılan ve araştırmacılar tarafından ulaşılabilen 61 yüksek lisans ve 5 doktora tezi ile 32 akademik makaleden oluşmaktadır. Araştırma kapsamındaki tezler Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi'nden ulaşılmıştır. Makalelere ise Google Scholar ve DergiPark veritabanı üzerinden erişilmiştir. Elde edilen toplam 98 akademik çalışma, içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler yüzde ve frekans belirtilerek tablolarla aktarılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı; Türkiye'de İŞKUR tarafından düzenlenen AİPP'lere ilişkin 2004-2022 tarihleri arasında yayınlanan akademik makale ve lisansüstü tezlerin çok boyutlu bir biçimde incelenmesidir. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır:

- 1) AİPP'lere yönelik yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı nasıldır?
- 2) AİPP'ler kapsamında hazırlanmış tezlerin üniversitelere ve dergilere göre dağılımı nasıldır?
- 3) Aktif işgücü piyasası politika araçlarına yönelik yapılan çalışmaların araştırma konularına göre dağılımı nasıldır?
- 4) AİPP'ler kapsamında yapılan çalışmalarda kullanılan anahtar kavramların dağılımı nasıldır?
- 5) AİPP'ler kapsamında yapılan çalışmaların örneklem gruplarına göre dağılımı nasıldır?
- 6) Araştırmaların yürütüldüğü illerin dağılımı nasıldır?
- 7) AİPP'ler kapsamında yapılan çalışmaların, söz konusu çalışmalarda kullanılan araştırma yöntemlerine göre dağılımı nasıldır?
- 8) Araştırmalarda kullanılan veri toplama yöntemleri nelerdir?

Sınırlılık

Bu araştırma; Türkiye'de AİPP'lerin yaygın olarak uygulanmaya başladığı 2004 yılı ile 2022 yılı arasında yapılan İŞKUR'un düzenlemiş olduğu aktif işgücü programlarıyla ilgili Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi'nden elde edilen 61 yüksek lisans ve 5 doktora tezi ile Google Scholar ve DergiPark veritabanı üzerinden ulaşılan 32 akademik makaleyle sınırlandırılmıştır. Yurt dışında yapılan çalışmalar, kongrede yayınlanan bildirimler, kitap, proje ve raporlar ile uzmanlık tezleri değerlendirme dışında tutulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler literatür taraması yapılarak elde edilmiştir. Bu kapsamda veriler Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi ile DergiPark ve Google Scholar veritabanı kullanılarak derlenmiştir. Arama işleminde “aktif işgücü politikaları”, “işbaşı eğitim programları”, “toplum yararına programlar”, “meslek edindirme kursları”, “İŞKUR” ve “istihdam politikaları” anahtar kelimelerinin bir ya da birden fazlası bir araya getirilerek arama yapılmış ve sonuçlar Excel dosyasına kaydedilmiştir.

Bulgular

Çalışma kapsamında elde edilen bulgulara ilişkin çizelgeler aşağıda verilmiştir. AİPP’ler kapsamında araştırmaya dâhil edilen çalışmaların yıllara ve türüne göre dağılımını içeren tablo 1 incelendiğinde yayınların 2018 yılı ve sonrasında yoğunlaştığı ve özellikle akademik makale oranında ciddi bir artış olduğu görülmektedir. En fazla çalışmanın ise 2019 ve 2021 yıllarında yapıldığı tespit edilmiştir. Yapılan çalışmaların nicelik itibarıyla azımsanamayacak sayıda olduğu söylenebilir.

Tablo 1: Çalışmaların yıllara ve türüne göre dağılımı

Araştırma Yılı	Y. Lisans Tez	Doktora Tez	Makale	Toplam
	Sayı / Dağılım(%)	Sayı / Dağılım (%)	Sayı / Dağılım (%)	Sayı / Dağılım (%)
2004	2 / 3,3	- / -	- / -	2 / 2,0
2007	1 / 1,6	- / -	- / -	1 / 1,0
2008	- / -	1 / 20,0	- / -	1 / 1,0
2009	2 / 3,3	- / -	- / -	2 / 2,0
2010	2 / 3,3	- / -	1 / 3,1	3 / 3,1
2011	1 / 1,6	- / -	2 / 6,3	3 / 3,1
2012	6 / 9,8	- / -	2 / 6,3	8 / 8,2
2013	1 / 1,6	- / -	2 / 6,3	3 / 3,1
2014	2 / 3,3	- / -	- / -	2 / 2,0
2015	5 / 8,2	1 / 20,0	- / -	6 / 6,1
2016	3 / 4,9	1 / 20,0	2 / 6,3	6 / 6,1
2017	5 / 8,2	- / -	4 / 12,5	9 / 9,2
2018	9 / 14,8	- / -	2 / 6,3	11 / 11,2
2019	10 / 16,4	1 / 20,0	4 / 12,5	15 / 15,3
2020	3 / 4,9	- / -	5 / 15,6	8 / 8,2
2021	7 / 11,5	1 / 20,0	7 / 21,9	15 / 15,3
2022	2 / 3,3	- / -	1 / 3,1	3 / 3,1
Toplam	61 /100,0	5 /100,0	32 /100,0	98 /100,0

Tablo 2’de görüleceği üzere konuyla ilgili en fazla tez, İstanbul Üniversitesi (f:7 %10,6) ve Süleyman Demirel Üniversitesi’nde (f:7 %10,6) yapılmıştır. Toplam tezlerin %22,7’si İstanbul’daki üniversitelerde yapılmıştır.

Tablo 2: Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	Y. Lisans	Doktora	f	%
İstanbul Üniversitesi	6	1	7	10,6
Süleyman Demirel Üniversitesi	6	1	7	10,6
Marmara Üniversitesi	5	1	6	9,1
Akdeniz Üniversitesi	4	-	4	6,1
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	3	-	3	4,5
Gazi Üniversitesi	3	-	3	4,5
Yalova Üniversitesi	3	-	3	4,5
Ankara Üniversitesi	2	-	2	3,0
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2	-	2	3,0
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	2	-	2	3,0
Karadeniz Teknik Üniversitesi	2	-	2	3,0
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	2	-	2	3,0
Sakarya Üniversitesi	1	1	2	3,0
Trakya Üniversitesi	2	-	2	3,0
Atatürk Üniversitesi	-	1	2	3,0
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	1	-	1	1,5
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1	-	1	1,5
Celal Bayar Üniversitesi	1	-	1	1,5
Dokuz Eylül Üniversitesi	1	-	1	1,5
Düzce Üniversitesi	1	-	1	1,5
Fırat Üniversitesi	1	-	1	1,5

Gaziantep Üniversitesi	1	-	1	1,5
Giresun Üniversitesi	1	-	1	1,5
Hasan Kalyoncu Üniversitesi	1	-	1	1,5
İstanbul Aydın Üniversitesi	1	-	1	1,5
İstanbul Gelişim Üniversitesi	1	-	1	1,5
Kafkas Üniversitesi	1	-	1	1,5
Kırklareli Üniversitesi	1	-	1	1,5
Munzur Üniversitesi	1	-	1	1,5
Necmettin Erbakan Üniversitesi	1	-	1	1,5
Pamukkale Üniversitesi	1	-	1	1,5
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi	1	-	1	1,5
Türk Hava Kurumu Üniversitesi	1	-	1	1,5
Toplam	61	5	66	100,0

Makalelerin yayınlandığı dergilere göre dağılımını içeren tablo 3'e bakıldığında en fazla makalenin Sosyal Siyaset Konferansı Dergisi'nde (f:3 %9,4) yayınlandığı görülmektedir. Bu dergiyi Çalışma İlişkileri Dergisi (f:2 %6,3) ve Emek Araştırmaları Dergisi (f:2 %6,3) izlemektedir.

Tablo 3: Makalelerin Yayınlandığı Dergiye Göre Dağılımı

Makalenin Yayınlandığı Dergi	Makale Sayısı	%
Sosyal Siyaset Konferansı Dergisi	3	9,4
Çalışma İlişkileri Dergisi	2	6,3
Emek Araştırma Dergisi	2	6,3
Akademik Hassasiyetler	1	3,1
Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi	1	3,1
Başkent University Journal Of Education	1	3,1
Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	1	3,1
Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi	1	3,1
Emek Araştırmaları Dergisi	1	3,1

Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi	1	3,1
Gençlik Araştırmaları Dergisi	1	3,1
Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi	1	3,1
İş ve Hayat	1	3,1
Journal Of International Social Research	1	3,1
Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	1	3,1
Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi	1	3,1
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	1	3,1
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	1	3,1
Milli Kültür Araştırmaları Dergisi (Mikad)	1	3,1
Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	1	3,1
Sosyal Güvenlik Dergisi	1	3,1
Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi	1	3,1
Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	1	3,1
TİSK Akademi	1	3,1
Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi	1	3,1
Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi	1	3,1
Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi	1	3,1
Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi	1	3,1
Toplam	32	100,0

Tablo 4 incelendiğinde en fazla çalışılan konu AİPP (f:35 %35,7) olmuştur. Bu çalışmalarda AİPP araçlarının tamamına yer verilmiştir. Bu konuyu işbaşı eğitim programları (f:17 %17,3), meslek edindirme kursları (f:15 %15,3) ve aktif ve pasif istihdam politikalarını içeren istihdam politikaları (f:14 %14,3) konuları takip etmektedir. En fazla çalışılan konu olan AİPP'lerin bir bütün olarak incelenmesi, genel durum hakkında bir fikir verse bile, programların tek tek etkinliklerinin ne olduğunu görmemizi engellemektedir. Ayrıca programların amaçlarının, uygulama alanlarının ve uygulanma biçimlerinin farklı olduğu düşünüldüğünde tek bir programın ya da her birinin ayrı ayrı değerlendirilmesinin doğru olacağını belirtmek gerekir.

Tablo 4: Çalışmaların Konularına Göre Dağılımı

Çalışma Konular	Y. Lisans	Doktora	Makale	f	&
Aktif İşgücü Piyasası Politikaları	19	1	15	35	35,7

İşbaşı Eğitim Programları	11	-	6	17	17,3
Meslek Edindirme Kursları	8	3	4	15	15,3
İstihdam Politikaları	14	-	-	14	14,3
Toplum Yararına Programlar	3	1	4	8	8,2
İŞKUR Faaliyetleri	3	-	-	3	3,1
İş ve Meslek Danışmanlığı Faaliyetleri	3	-	-	3	3,1
Sosyal Çalışma Programı	-	-	1	1	1,0
Girişimcilik	-	-	1	1	1,0
İşe Yerleştirme Hizmetleri	-	-	1	1	1,0
Toplam	61	5	32	98	100,0

Tablo 5'te çalışmaların anahtar kelimelere göre dağılımı verilmiştir. Buna göre en fazla kullanılan üç anahtar kelime sırasıyla işsizlik (f:13 %7,9), istihdam (f:12 %6,9) ve İŞKUR (f:10 %5,7) kelimeleridir. Araştırma İŞKUR'un düzenlemiş olduğu aktif işgücü programları ile sınırlandırıldığı için bu anahtar kelimelerin öne çıkması beklenen bir durumdur.

Tablo 5: Çalışmaların Kullanılan Anahtar Kelimelere Göre Dağılımı

Anahtar Kavramlar	Tez	Makale	f	&
İstihdam	12	1	13	7,4
İşsizlik	11	1	12	6,9
İŞKUR	7	3	10	5,7
İstihdam Politikaları	6	1	7	4,0
Mesleki Eğitim	5	1	6	3,4
Aktif İşgücü Piyasası Politikaları	2	3	5	2,9
İşbaşı Eğitim Programı	3	2	5	2,9
Mesleki Eğitim Kursları	3	2	5	2,9
Toplum Yararına Program	3	2	5	2,9
Eğitim	3	1	4	2,3
Genç İşsizlik	1	3	4	2,3
İş ve İşçi Bulma Kurumu	4	-	4	2,3
İşbaşı Eğitimi	3	1	4	2,3
Aktif İstihdam Politikaları	1	2	3	1,7
Eğitim Programları	3	-	3	1,7
Dezavantajlı Gruplar	1	1	2	1,1

Hizmet İçi Eğitim	2	-	2	1,1
İş Gücü Politikaları	2	-	2	1,1
İşgücü	1	1	2	1,1
İşgücü Yetiştirme Programları	-	2	2	1,1
İşsizlikle Mücadele Politikaları	1	1	2	1,1
Kars	1	1	2	1,1
Pasif İşgücü Piyasası Politikaları	1	1	2	1,1
Post Keynesyen İktisat	1	1	2	1,1
Uzmanlaşmış Mesleki Eğitim Merkezleri Projesi	-	2	2	1,1
1929 Krizi	-	1	1	0,6
Aktif İş Gücü Hizmetleri	1	-	1	0,6
Bireysel Kariyer	1	-	1	0,6
Çalışma Ekonomisi	-	1	1	0,6
Çalışma İlişkileri	-	1	1	0,6
Çanakale	1	-	1	0,6
Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi	-	1	1	0,6
Düzce	1	-	1	0,6
Eğitici	-	1	1	0,6
Eğitim Araçları	-	1	1	0,6
Eğitim Politikaları	1	-	1	0,6
Eksik İstihdam	1	-	1	0,6
En Son İstihdam Edici Olarak Devlet	1	-	1	0,6
Engelli Kadın	-	1	1	0,6
Esneklik	-	1	1	0,6
Eşleştirme	-	1	1	0,6
Etki Değerlendirmesi	-	1	1	0,6
Etkililik	1	-	1	0,6
Etkinlik	1	-	1	0,6
Gençlik	-	1	1	0,6
Girişimcilik Eğitim Programı	-	1	1	0,6
İstihdam Garantili İşgücü Yetiştirme Kursları	-	1	1	0,6
İstihdam Teşvikleri	-	1	1	0,6
İş Başında Eğitim	1	-	1	0,6
İş Eğitimi	1	-	1	0,6
İş Gücü Piyasası	1	-	1	0,6
İş Bulma Oranı	-	1	1	0,6
İşe Alma	1	-	1	0,6
İşe Yerleştirme	-	1	1	0,6

İşgücü Piyasası Politikaları	1	-	1	0,6
İşgücü Piyasası	-	1	1	0,6
İşgücü Piyasası Sorunları	-	1	1	0,6
İŞKUR Faaliyetleri	1	-	1	0,6
İşsizlik Politikası	1	-	1	0,6
İşsizlikle Mücadelede Aktif Emek Piyasası Politikaları	-	1	1	0,6
İş Yaratma	-	1	1	0,6
Kadın İstihdamı	-	1	1	0,6
Kadın İşgücü	-	1	1	0,6
Kadın İşsizliği Aktif İşgücü Programları	-	1	1	0,6
Kamu İstihdam Politikası Tennessee Vadi Projesi	-	1	1	0,6
Kariyer	1	-	1	0,6
Kastamonu	-	1	1	0,6
Kayıt Dışı İstihdam	1	-	1	0,6
Keynesyen Politikalar	-	1	1	0,6
Kırşehir	1	-	1	0,6
Meslek Danışmanlığı	1	-	1	0,6
Meslek Edindirme Kursu	-	1	1	0,6
Mesleki Yetiştirme	-	1	1	0,6
Meta Analiz	-	1	1	0,6
Neoliberalizm	-	1	1	0,6
Orman İşletmesi	1	-	1	0,6
Orman Ürünleri Sanayisi	1	-	1	0,6
Örgütsel Kariyer	1	-	1	0,6
Öz Yeterlilik	1	-	1	0,6
Özgüven	1	-	1	0,6
Pasif ve Aktif İşgücü Piyasası Politikaları	1	-	1	0,6
Politika Değerlendirme	1	-	1	0,6
SDÜ	1	-	1	0,6
Son İstihdam Edici	-	1	1	0,6
Sosyal Çalışma Programı	-	1	1	0,6
Sosyal Politika	-	1	1	0,6
Temel Bileşenler Analizi	-	1	1	0,6
Toplumsal Cinsiyet	-	1	1	0,6
Türkiye	-	1	1	0,6
Türkiye’de Kadın İstihdamı	-	1	1	0,6
Toplam	105	70	175	100,0

Yapılan çalışmaların örneklem grubunu ve katılımcı sayılarını gösteren Tablo 6’ya göre yapılan tezlerde en fazla “mesleki eğitim kursu” ve “işbaşı eğitim programı” katılımcılarının incelendiği görülmektedir. Makalelerde ise “işbaşı eğitim programı” ve “sosyal çalışma programı” katılımcıları ön plana çıkmış durumdadır.

Tablo 6: Çalışmaların Örneklem Grubuna ve Katılımcı Sayısına Göre Dağılımı

Örneklem Grubu	Tez		Makale	
	Nicel	Nitel	Nicel	Nitel
İşbaşı Eğitim Programı Katılımcısı	1.808	321	476	36
Toplum Yararına Program Katılımcısı	564	180	164	12
Mesleki Eğitim Kursu Katılımcısı	2.704	921	91	49
İş ve Meslek Danışmanlığı Hizmetleri	467	-	-	-
İŞKUR Faaliyetlerinden Yararlananlar	575	-	-	-
Sosyal Çalışma Programı	-	-	399	-
Toplam	6.118	1.422	1.130	97

Çalışmaların yürütüldüğü illere göre dağılımını gösteren tablo 7 incelendiğinde, en fazla çalışma yapılan illerin Antalya ve Isparta olduğu görülmektedir. 19 ilde aktif işgücü politikalarına yönelik henüz çalışma yapılmamıştır. AİPP’lerin yoğun olarak uygulandığı ve istihdamın yüksek olduğu İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Bursa vb. büyükşehirlere yönelik araştırmaların yeterli olmadığı göze çarpmaktadır.

Tablo 7: Çalışmaların Yürütüldüğü İllere Göre Dağılımı

İl	Tez	Makale	Toplam
Antalya	4	-	4
Isparta	3	1	4
Ankara	2	1	3
Kars	2	1	3
Eskişehir	1	2	3
Burdur	2	-	2
Denizli	2	-	2
Elazığ	2	-	2
İstanbul	2	-	2
Kocaeli	2	-	2
Sakarya	2	-	2
Bursa	-	2	2
Ağrı	1	-	1
Aksaray	1	-	1
Ardahan	1	-	1
Aydın	1	-	1
Bingöl	1	-	1
Bolu	1	-	1
Çanakkale	1	-	1

Düzce	1	-	1
Gaziantep	1	-	1
Iğdır	1	-	1
Kahramanmaraş	1	-	1
Karabük	1	-	1
Karaman	1	-	1
Kayseri	1	-	1
Kırşehir	1	-	1
Konya	1	-	1
Malatya	1	-	1
Mersin	1	-	1
Sivas	1	-	1
Şanlıurfa	1	-	1
Tekirdağ	1	-	1
Trabzon	1	-	1
Tunceli	1	-	1
Yalova	1	-	1
Kütahya	-	1	1
Afyon	-	1	1
Bilecik	-	1	1
Kastamonu	-	1	1
Muğla	-	1	1
Şırnak	-	1	1
Yalova	-	1	1
Toplam	48	14	62

Tablo 8'e baktığımızda araştırma yöntemleri bakımından çalışmalarda nicel (f:62 %63,3) ve nitel (f:28 %28,6) yöntemler kullanılmıştır. Çalışmaların %8,2'sinde ise nitel ve nicel (f:8) yöntemlerin birlikte uygulandığı görülmektedir. Buna karşın karma yöntemin kullanıldığı herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

Tablo 8: Çalışmaların Kullanılan Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

Yöntem	Tez	Makale	f	%
Nicel	41	21	62	63,3
Nitel	19	9	28	28,6
Nitel ve Nicel	6	2	8	8,2
Toplam	66	32	98	100,0

Tablo 9'dan anlaşılacağı üzere yapılan çalışmalarda kullanılan veri toplama araçları içerisinde en yaygın olanı anket (f:26 %26,5)'tir. Esas dikkat çekici olan ise, diğer veri toplama araçlarının oranındaki (f:72 %73,5) yüksekliktir. Diğer grup içerisinde çok farklı veri toplama araçları kullanılmıştır. Buna karşın, bunların AİPP'lerin etkinliğini ölçmeye yönelik olmadığı ya da ölçemediği ve sadece İŞKUR'un verilerini olduğu gibi sunduğu görülmüştür. Bu manada çalışmaların önemli bir kısmının, var olan verileri aktarmaktan ve literatürü tekrar etmekten öteye gidemediği söylenebilir.

Tablo 9: Çalışmaların Kullanılan Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri Toplama Türü	Tez	Makale	f	%
Anket	21	5	26	26,5

Diğer	45	27	72	73,5
Toplam	66	32	98	100,0

Çalışmalarda Ulaşılan Sonuçlar

AİPP'lere yönelik yapılan çalışmaların, uygulanan AİPP'ler konusunda mevcut durumu tespit etmek ile tarafların memnuniyetlerini ve yaşadıkları sorunları ortaya koymak konularında yoğunlaştığı görülmüştür. Bu noktada İŞKUR tarafından düzenlenen kursların istihdama etkisinin değerlendirildiği çalışmaların yetersiz olduğu göze çarpmaktadır. Yapılan bazı araştırmalar ve öne çıkan bulgular tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10: Aktif İşgücü Piyasası Politikalarının Etkinliğine Yönelik Yapılan Bazı Çalışmaların Özet Bulguları

Yazar	Tarih	Bulgular
Çetinkaya	2008	Genç işsizlere yönelik aktif işgücü programları arasında yer alan "Bilişim Çıraqları Projesi"nin genç işsizliğini azaltma ve genç istihdamını artırması noktasında fazla etkili olmadığı tespit edilmiştir.
Öksüz	2012	Meslek edindirme kurslarının, kurslara katılan bireylerin kısa ve uzun dönemdeki istihdam edilebilirliklerine etkisi tespit edilmiştir. Buna göre meslek edindirme kurslarının kısa dönemde %10 düzeyinde ve negatif yönde anlamlı bir etkisi bulunmuştur. Kısa dönemdeki negatif etkinin, meslek kursuna devam edilmesi nedeniyle kaçırılan fırsatlardan kaynaklanabileceği belirtilmiştir. Uzun dönemdeki etkisinin ise pozitif yönde olduğu fakat istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ifade edilmiştir.
Şahin ve Sevimli	2013	İstanbul Kültür Üniversitesi ile İŞKUR işbirliği ile açılan 13 işgücü yetiştirme kursuna katılan 222 kişiye anket uygulanmıştır. Araştırmada kurslardan memnuniyet durumları ölçülmeye çalışılmıştır. Kursiyerlerin yaklaşık %80'ini eğitim sonrası daha donanımlı hale geldiklerini belirtmiştir. Ayrıca kurs sonrası kadın kursiyerlerin %85,9'u, erkeklerin ise %77,6'sının istihdam edildiği tespit edilmiştir.
Karakoç	2015	Kırşehir ilinde İŞKUR'un düzenlemiş olduğu kursa katılan 450 kişiye anket uygulanmıştır. Çalışmada kursa katılan kursiyerlerin kurs sonrası istihdamları, aldıkları eğitimle yaptıkları iş arasındaki bağlantı, çalışma koşulları, iş bulma kanalları gibi veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Ankete katılan kursiyerlerin %64'ünün kurs sonrası istihdam edilemediği tespit edilmiştir. Kursiyerlerin %74,7'si, aldığı mesleki eğitim ile çalıştıkları meslek arasında bir bağlantının olmadığını belirtmişlerdir.
Akbaş	2015	İstihdam garantili meslek edindirme kursları, Uzmanlaşmış Mesleki Eğitim

		Merkezleri Projesi, mesleki eğitim kursu ve işbaşı eğitim programı kurslarının işsizlerin iş bulmalarına yeterli ölçüde katkı sağlamadığı belirtilmiştir. Cinsiyet bazında değerlendirildiğinde kadın istihdamına belirleyici biçimde etki etmektedir. Eğitim durumu ve yaş, kurs mezunlarının istihdama katılmasında doğrudan bir etkiye sahip değildir. İşbaşı eğitim programlarının sınıf içi eğitime göre daha etkili olduğu bulunmuştur. Program mezunlarının beceri kazanmaya ve katıldıkları programa ilişkin görüşleri olumludur. Bunun yanı sıra mezunların aldıkları eğitim ile çalıştıkları meslek arasındaki bağın zayıf olduğu tespit edilmiştir.
Şen	2015	İstihdam garantisiz kursların etkinliğinin düşük olduğu ve amacından uzaklaştığı tespit edilmiştir. Kurs sonrası istihdama katılanların çoğunun, almış oldukları mesleki eğitimin dışında bir meslekte çalıştıkları tespit edilmiştir.
Saraç	2017	Mesleki eğitim kursunu bitiren kursiyerlerin eğitim durumu arttıkça kurs sonrası işe girme imkânlarının arttırdığı tespit edilmiştir. Öte yandan mesleki eğitim kursunu bitiren kursiyerlerin yaşı arttıkça işe girme oranının azaldığı görülmüştür. Mesleki eğitim kursiyerleri arasında işe girme oranının en yüksek olduğu grup, 15-24 yaş arası genç kursiyerlerdir.
Şahin, Nal ve Kaya	2019	İŞKUR'un eşleştirme hizmetlerinden yararlanan ilkökul mezunu ve 35 yaş üzeri işsizlerin, yararlanmayan kişilere göre daha çabuk iş buldukları tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra İŞKUR'un eşleştirme hizmetlerinin, eğitilmiş ve genç işsizlerin iş bulma oranları üzerindeki etkisinin, diğer gruplara göre düşük olduğu tespit edilmiştir.
Bayrakdar	2019	Türkiye'de uygulanan aktif işgücü politikalarının etkinliğinin sorgulanması amacıyla yapılan çalışmalar derlenmiştir. Türkiye'de yapılan çalışmalar incelendiğinde yapılan analizlerin yetersiz olduğu belirtilmiştir. İşsizlikle mücadelede en etkin AİPP'ler belirlenerek bu programlara kaynak aktarılması gerektiği ifade edilmiştir.
Gökçe	2021	Kadınların AİPP'lere katılımı ile istihdamda bulunma durumu arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca AİPP'lere katılım ile ücretler arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İşbaşı eğitim programının diğer kurslara göre daha fazla istihdam olanağı sunduğu belirlenmiştir.

Bu, AİPP'lere yönelik ilginin son yıllarda arttığını göstermektedir. Çalışmaların illere göre dağılımına bakıldığında en fazla araştırma 4'er çalışma ile Antalya ve Isparta illerinde yapılmıştır. Bu illeri 3'er çalışma ile Ankara, Kars ve Eskişehir izlemektedir. Bu noktada aktif işgücü programlarının yaygın olarak uygulandığı ve istihdamdaki payları yüksek olan İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Bursa vb. sanayileşmiş büyükşehirlerde yeteri kadar çalışma yapılmadığı, hatta bazı büyükşehirlerde hiç araştırma yapılmadığı belirtilmelidir. Söz konusu büyükşehirlerle yönelik çalışmaların artırılması ve özellikle hiç araştırma yapılmayan İzmir, Adana, Diyarbakır, Samsun gibi büyükşehirlerde araştırmalar yapılması gerektiği söylenebilir.

Aktif işgücü programları açısından en fazla incelenen program, işbaşı eğitim programıdır. Bu programların amacı, işsizlerin sahip olduğu mesleki bilgileri uygulayarak tecrübe kazanmalarını ve istihdam edilebilirliklerini arttırmalarını sağlamaktır. Oysa yapılan çalışmalarda işverenlerin zaten işe alacakları adayları bu program üzerinden işe aldığı belirtilmiştir. Dolayısıyla program, ücret sübvansiyonu işlevi görmektedir. Bu noktada program düzenlenmeseydi kursiyerlerin işe girip giremeyeceğine dair daha fazla etki analizi çalışmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Diğer taraftan kursa katılan kişilerin kurs taahhüdü dışındaki sürelerde işe devam edip etmedikleri bilinmemektedir. Bunun takibi ancak kişilere tek tek ulaşılması veya idari kayıtların izlenmesi ile mümkündür.

İşbaşı eğitim programları konusundaki ikinci mesele Türkiye'de bu programların baskın biçimde tekstil sektöründeki meslekler (konfeksiyon işçisi vb.), satış danışmanı ve turizm sektörüne yönelik hizmet işçileri gibi düşük nitelikli işlerde uygulanmasıdır. Bu işlerin eğitim süreleri kısa olup, ciddi bir eğitim gerektirmemektedir. Esasında nitelikli işlere uygun olan ve Avrupa'da da baskın olarak nitelikli işlerde uygulanan bu programların, düşük nitelikli işlerde uygulanması istihdamı arttırmak açısından kaynakların yerinde kullanılmaması anlamına gelebilir. Bu söylenenlerle ilgili yukarıda incelenen çalışmalarda anlamlı bir bulguya rastlanmamıştır. Yine bu programların net istihdam artışı sağlayıp sağlamadığına ilişkin de yeterli çalışma bulunmamaktadır.

Türkiye'de yaygın olarak uygulanan toplum yararına programlar ile iş ve meslek danışmanlığı hizmetlerinin, işsizlerin işe girmeleri üzerindeki etkisine yönelik yeterli çalışma bulunmaması da önemli bir eksiklik olarak kabul edilebilir. Özellikle toplum yararına programlarda amaç, kişilere çalışma alışkanlığı kazandırarak işe devam etmelerini sağlayıp piyasaya tutundurmadır. Programdan yararlanan bireylerin çalışma süreleri dolduktan sonra istihdamları son bulmakta ve sonrasında ise herhangi bir takip yapılmamaktadır. Bu noktada toplum yararına programların amacına ulaşması açısından esas ölçülmesi gereken kişilerin istihdamda kalıp kalmadığıdır. Buna karşın incelenen araştırmalarda söz konusu hizmetlerden yararlanan kişilerin istihdamda kalıp kalmadıklarına yönelik yeterli bulguya ulaşılamamıştır.

Sonuç

İncelenen akademik makale ve tezlerin yarısından fazlasının 2018 ve sonraki yıllarda yapıldığı görülmektedir.

İncelenen çalışmaların çoğunun belirli bir hedef aktif işgücü piyasası programına yönelik olmadığı görülmüştür. Genellikle istihdam politikaları ve aktif işgücü politikaları başlıkları altında genel değerlendirmeler yapılmıştır. AİPP'lerin bir bütün olarak incelenmesi, programların birbirinden bağımsız bir biçimde etkinliklerinin değerlendirilmesini engellemektedir. Kaldı ki programların amaçları, uygulama alanları ve uygulanma biçimleri birbirinden farklıdır. Bu koşullar altında yapılacak araştırmalarda AİPP'lerin bir bütün olarak değerlendirilmesi yerine tek bir programın ele alınmasının ya da her bir programın ayrı ayrı değerlendirilmesinin yerinde olacağı söylenebilir.

Veri toplama araçları açısından değerlendirdiğimizde çalışmaların yaklaşık dörtte birinde anket yöntemi, kalanlarda ise doküman ve görüşme kullanılmıştır. Anket uygulanan çalışmalarda programlardan duyulan memnuniyet ve uygulamada yaşanan sorunlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Buna karşın programların istihdam oluşturmak ve istihdamı sürdürmek konusunda ne ölçüde etkin olduğuyla ilgili yeterli bulguya rastlanmamıştır. Esas önemli olan meselenin geri planda kalması, programların işlevlerini yerine getirip getirmediği konusunda yeterli akademik verinin sağlanamaması anlamına gelmektedir.

Anket yapılan çalışmalar dışındaki diğer çalışmaların çoğunda ise, AİPP'lerin etkinliğine ilişkin yeteri kadar bulgu olmadığı ve genellikle İŞKUR'un verilerinin olduğu gibi sunulduğu görülmüştür. Dolayısıyla yapılan çalışmaların çoğunun literatürü tekrar etmekten öteye gidemediği belirtilmelidir. Bu noktada programların etkinliğini, özellikle de İŞKUR tarafından verilen kursların istihdama net katkısını ortaya koymaya yönelik çalışmaların yapılması gerektiği söylenebilir. Programların etkinliklerinin ortaya konulması, onların karşılaştırılabilmesini sağlayacak ve karşılaştırma sonuçlarına göre yeni politikalar üretilebilmesini de olanaklı kılacaktır.

Extended Abstract

The problem of unemployment continues to exist as an important problem all over the world today as it was in the past. Various labor market policies have been developed to solve the unemployment problem. These policies used in the fight against unemployment are divided into two as active and passive employment policies. While passive employment policies try to compensate for the income loss caused by unemployment, active employment policies aim to eliminate unemployment by directly increasing the employability of people. The implementer of employment policies in Turkey is İŞKUR. Active employment policies implemented by İŞKUR come first among the policies implemented in the fight against structural unemployment in Turkey. At this point, measuring the effectiveness of the policies implemented is very important in terms of efficient use of resources.

The aim of this study is to examine academic articles and theses on ALMP in Turkey and to discuss the

contribution of the findings obtained from these studies to the success of ALMP in practice. In this context, the years of studies on active labor force programs in Turkey, the universities and journals in which they were published, research topics, key concepts, sample groups where the study was conducted, the provinces where the study was conducted, research methods and data collection tools were scanned. The descriptive survey model was used in the research, and the research data were obtained by scanning the literature. In this context, academic articles and Turkish theses on active labor force programs implemented by İŞKUR between 2004-2022 were accessed via Google Scholar and Dergipark database and Higher Education Institution National Thesis Center. A total of 98 studies, 66 theses and 32 articles, that met the screening criteria, were evaluated by content analysis method. It is expected that the discussions made in the light of the data obtained will shed light on the future studies on active labor policies.

According to the research findings, it is seen that more than half of the academic articles and theses were written in 2018 and the following years. When the studies are evaluated according to the provinces where the research is conducted, Istanbul, Kocaeli, Sakarya, Bursa etc. appears to be. It is seen that there is not enough work done in industrialized metropolitan cities and even in some metropolitan cities. There are no studies like Izmir, Samsun, Adana, Diyarbakir. Among the active labor force programs, on-the-job training programs were examined the most. It has been determined that on-the-job training programs have turned into wage support, adequate impact analysis on the effectiveness of the program has not been made, and the courses have been intensively organized in poor quality jobs. It has been determined that there is not enough research on the effect of work program for the benefit of society, which is another active labor policy, and job and vocational counseling services on the employment of the unemployed. Another result is that the studies are not focused on active active labor market policy for a specific target. Studies were generally made in the form of general evaluations under the headings of employment policies and active labor policies. Examining ALMPs as a whole prevents the evaluation of the effectiveness of programs independently from each other. Since the aims, application areas and application methods of the programs are different from each other, it can be said that it would be appropriate to consider a single program or to evaluate each program separately instead of evaluating the active labor market policies as a whole. . When evaluated in terms of data collection tools, questionnaire method was used in about a quarter of the studies, while documents and interviews were used in the remainder. In the studies where the questionnaire was applied, the satisfaction with the programs and the problems experienced in the implementation were emphasized. On the other hand, there is insufficient evidence of the effectiveness of programs in job creation and maintenance. It was observed that the most important issue remained in the background and

sufficient academic data could not be provided on whether the programs fulfill their functions. It has been observed that İŞKUR data are presented as they are in general in studies other than surveyed studies. For this reason, it can be said that most of the studies do not go beyond repeating the literature. At this point, it is useful to carry out studies that will reveal the effectiveness of the programs, especially the net contribution of the courses given by İŞKUR to employment. Demonstrating the effectiveness of the programs will both enable them to be compared and make it possible to produce new policies according to the results of the comparison.

Kaynakça

- Akbaş, S. (2015). *Aktif İşgücü Piyasası Politikalarının Etki Değerlendirmesi: Denizli İli Örneği* [Basılmış Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Bayrakdar, S. (2019). İşsizliğin Çözümünde Uygulanan Aktif İstihdam Politikalarının Etkinliği Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(1), 339-358.
- Betcherman, G., Dar, A. N., Luinstra, A. ve Ogawa, M. (2000). Active Labor Market Programs: Policy Issues For East Asia. *Social Protection Discussion Paper*, 5, Washington, DC: The World Bank. <https://core.ac.uk/download/pdf/6314165.pdf> adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 01.04. 2022).
- Caliendo, M. ve Schmidl, R. (2016). Youth Unemployment and Active Labor Market Policies in Europe. *IZA Journal of Labor Policy*, 5(1), 1-30.
- Crepon, B. ve van den Berg, G. J. (2016). Active Labor Market Policies. *Annual Review of Economics*, 8(1), 521-546.
- Çetinkaya, E. (2008). *Türkiye'de Genç İşsizliği ile Mücadelede Aktif İşgücü Piyasası Politikaları* [Basılmış Doktora Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Erdayı, A. U. (2009). Dünyada Genç İşsizliği Sorununun Çözümüne Yönelik Ulusal Politikalar ve Türkiye. *Çalışma ve Toplum*, 3(22), 133-162.
- Fouge`re, D., Kramarz, F. ve Magnac, T. (2000). Youth Employment Policies in France. *European Economic Review*, 44(4-6), 928-942. <http://ideas.repec.org/p/cpr/ceprdp/2394.html#download> adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 15.04. 2022).
- Gökçe, P. Ö. (2021). *Aktif İstihdam Politikalarının Etki Değerlendirmesi: Aydın İli Örneği* [Basılmış Yüksek Lisans Tezi]. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Gross, D. (1998). Youth Unemployment and Youth Labour Market Policies in Germany and Canada. *Employment and Training Papers*, 37, Geneva: ILO Employment and Training Department. http://www.ilo.int/wcmsp5/groups/public/--ed_emp/documents/publication/wcms_120234.pdf adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 01.04. 2022).
- Gündoğan, N. (2001). *Genç İşsizliği*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Karakoç, Z. (2015). *İŞKUR'un Eğitim Programlarının Aktif İstihdam Politikaları Açısından İncelenmesi: Kırşehir İli Örneği* [Basılmış Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Kluge, J. (2006). The Effectiveness of European Active Labor Market Policy. *Discussion Paper*, 37, Essen: Rheinisch-Westfälisches Institut für Wirtschaftsforschung (RWI). https://www.econstor.eu/bitstream/10419/18588/1/DP_06_037.pdf adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 01.04. 2022).
- McKenzie, D. (2017). How Effective are Active Labor Market Policies in Developing Countries? A Critical Review of Recent Evidence. *The World Bank Research Observer*, 32(2), 127-154. <https://academic.oup.com/wbro/article/32/2/127/4064175> adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 15.04. 2022).
- O'Higgins, N. (2004). Recent Trends in Youth Labour Markets and Youth Employment Policy in Europe and Central Asia, Università degli Studi di Salerno Centro di Economia del Lavoro e di Politica Economica. *Discussion Paper*, 85, Ottobre. <https://core.ac.uk/download/pdf/6868005.pdf> adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 07.05.2022).
- Öksüz, N. (2012). *Meslek Eğitim Kurslarının İstihdam Üzerindeki Etkisi: Antalya Örneği* [Basılmış Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Saraç, H. (2017). *Türkiye'de İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikalarının Rolü: Sivas İli Örneği* [Basılmış Yüksek Lisans Tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Şahin, B. E. ve Sevimli, Y. (2013). Aktif İstihdam Politikaları Kapsamında Uygulanan İşgücü Yetiştirme Kursları ve İŞKUR'un Önemi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 1-10.
- Şahin, M., Nal, M. ve Kaya, F. (2019). Aktif İşgücü Piyasası Politikaları İşsizliği Nasıl Etkiliyor? İŞKUR Eşleştirme Hizmeti Etki Analizi. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9(1), 161-176.
- Şen, M. (2015). *İŞKUR Mesleki Eğitim Kurslarının İstihdama Katkısı: Trabzon İlinde Bir Araştırma* [Basılmış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Türkiye İş Kurumu (İŞKUR). (2021). *İŞKUR Faaliyet Raporu*. Ankara: Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü. https://media.iskur.gov.tr/53368/2021_yili_faaliyet_raporu.pdf adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 22.11.2022).
- United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA). (2007). *The World Youth Report 2007: Young People's Transition to Adulthood: Progress and Challenges*. NY: United Nations yayınları. https://www.un.org/esa/socdev/unyin/documents/wyr07_complete.pdf adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 01.04. 2022).
- Wapler, R., Wolf, K. ve Wolff, J. (2022). Do Active Labor Market Policies for Welfare Recipients in Germany Raise Their Regional Outflow into Work?. *Journal of Policy Modeling*, 44(3), 550-563.
- World Bank. (2008). *World Development Report 2007: Development and the Next Generation*. Washington, DC: The World Bank and Oxford University Yayınları. <https://biennale.adeanet.org/Documentation/Papers%20for%20presentation/01.%20Session%201/Final%20PDF%20documents/Session%201%20Doc%201%20World%20Bank%20ENG.pdf> adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 01.04. 2022).
- Yıldırım, İ. E. (2017). *İstatistiksel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Zöllner, M., Fritsch, M. ve Wyrwich, M. (2016). An evaluation of German Active Labor Market Policies and its Entrepreneurship Promotion. *Jena Economic Research Papers*, 22, Jena: Friedrich Schiller University. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/148901/1/875128408.pdf> adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 01.04. 2022).

1840 Ottoman-Sweden Trade Treaty From The Perspective of The Diplomacy

Mert Uğur Vatansver^{1,*}

¹ Institute of Social Sciences, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 13/04/2022

Accepted: 28/07/2022

Acknowledgement

This study was produced from the thesis study carried out in the field of Modern Ages, Department of History, Institute of Social Sciences, Cumhuriyet University.

ABSTRACT

The Ottoman Empire made diplomatic negotiations and signed agreements with various states in line with their political relations. One of these states is Sweden, which rose in the Scandinavian geography, especially in the 16th century, and became a rival of Russia in the North. Although the Ottoman Empire initially practiced distant diplomacy against Sweden, it had to improve its relations with Sweden against their common enemy, Russia. In this context, the Ottoman-Swedish diplomacy, which developed considerably with the Battle of Poltava between Peter the Great and Charles XII and later the Swedish king's asylum in the Ottoman Empire, was reinforced with various trade agreements. The first of these commercial agreements between the two countries is the trade agreement signed in 1737 and the other in 1840. In our study, the articles of the 1840 Ottoman-Swedish trade agreement were examined from the perspective of the Ottoman-Swedish diplomacy and according to the information obtained from the documents of the Name-i Hümayun register numbered 11/280.

Keywords: Ottoman, Sweden, Trade, Agreement

Diplomasi Perspektifinden 1840 Osmanlı-İsveç Ticaret Antlaşması

Süreç

Geliş: 13/04/2022

Kabul: 28/07/2022

Bilgilendirme

#Bu çalışma, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ alanında yürütülmekte olan tez çalışmasından üretilmiştir.

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğu çeşitli devletler ile siyasi ilişkiler doğrultusunda diplomatik görüşmeler ve anlaşmalar yapmıştır. Bu devletlerden biri de İskandinav coğrafyasında özellikle 16. yüzyılda yükselerek kuzeyde Rusya'nın bir rakibi olan İsveç'tir. Osmanlı İmparatorluğu başlangıçta İsveç'e karşı mesafeli bir yaklaşım uygulamasına rağmen ortak düşmanları Rusya'ya karşı İsveç ile ilişkilerini geliştirmek zorunda kalmıştır. Bu kapsamda özellikle Büyük Petro ve XII. Karl arasında gerçekleşen Poltava Savaşı ve ardından İsveç kralının Osmanlı'ya sığınması ile gelişen Osmanlı-İsveç ilişkileri çeşitli ticaret anlaşmaları ile pekişmiştir. İki ülke arasındaki ticari anlaşmalarından ilki 1737 yılında diğeri ise 1840 yılında imzalanan ticaret antlaşmasıdır. Çalışmamızda Osmanlı-İsveç diplomasisi perspektifinden ve 11/280 numaralı name-i hümayun defteri belgelerinden edinilen bilgilere göre 1840 Osmanlı-İsveç ticaret antlaşması maddeleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İsveç, Ticaret, Antlaşma

^a mertuvatansver@gmail.com

^b <https://orcid.org/000-0002-1906-9644>

How to Cite: Vatansver M. U, (2022) 1840 Ottoman-Sweden Trade Treaty From The Perspective Of The Diplomacy, CUJOSS, 46(2): 296-305

Giriş

12. yüzyılın ikinci yarısına kadar çok tanrılı bir teolojik mantaliteyle hareket eden İsveç halkı, Uppsala mabedinin (İskandinav mitolojisinin en önemli figürlerinden olmakla birlikte en önemli pagan tapınağıdır. Scobbie, 2006: XXXII) yıkılması ve Hristiyan misyonerlerinin başarılı çalışmalarıyla bugünkü kimliğine ulaşırken (Beydilli, 2001: 408) devletlerarası politik kültüre girmeleri ancak 14. yüzyılın sonlarında mümkün olmuştur. Bu kapsamda 1397'de Danimarka Kraliçesi I. Margareta öncülüğünde İsveç ve Norveç arasında Kalmar Birliği (Kalmarunionen) kurulmuştur (Scobbie, 2006: XXXIII). Ancak bu ittifakın ömrü fazla uzun sürmemiştir. 1523'te Gustav Eriksson Vasa'nın İsveç Kralı seçilmesiyle Kalmar Birliği feshedilmiş ve İsveç monarşisi (Bu tabirin kullanılmasındaki en önemli sebeplerden birisi 1544'te kralların seçimle gelme yasasını değiştirmesidir. Beydilli, 2001: 408) oluşmuştur. (Ünver, 2018: 23; Scobbie, 2006: XXXIV; Grimberg, 1935: 105-109). Kral Gustav Vasa döneminde İsveç, yükselmeye ve güç kazanmaya başlamıştır.

İskandinav coğrafyasında bölgesel bir güç olup yükselmeye başlayan İsveç, bu hususa paralel şekilde coğrafi sınırlarını genişletmeye çalışırken; kuzey topraklarında önemli devletlerden biri olan Osmanlı ile de görüşmeye başlamıştır. Bu kapsamda Osmanlı ile ilk diplomatik temaslar kurulmuştur. Elçi gönderimi ile oluşan söz konusu temaslar Kral Gustav Vasa'dan sonra İsveç tahtına geçen III. Sigismund Vasa ile Osmanlı İmparatoru III. Murat arasında gerçekleşirken Kral Vasa, söz konusu görüşmede kendisinin Polonya tahtını ele geçirmesinde Osmanlı'nın destek vermesini talep etmiş ve olumlu bir yanıt almıştır. Ardından Lehistan topraklarında da söz sahibi olan İsveç ile Osmanlı arasında ilişkiler başlamış ve kralın taç giyme törenine Osmanlı'yı temsilen Turgut Çavuş gönderilmiştir (Beydilli, 2001: 409).

İki ülke arasında diplomatik ilişkiler İsveç Kralı II. Gustav Adolf ile IV. Murat arasında da devam etmiş ve 1631'de Kral Adolf, devletin Avusturya ile olan mücadelesinde kendilerine destek verilmesini talep etmiştir. Ancak IV. Murat, Osmanlı-Avusturya ilişkilerini bozmamak için bunu reddetmiştir (Beydilli, 2001: 409).

1657 yılına gelindiğinde iki ülke arasında tekrardan diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Yirmi altı yıl önce kurulan politik ilişkiye benzer şekilde tekrardan başlayan görüşmelerde İsveç Kralı X. Karl, Polonya ile savaştığı sırada IV. Mehmet'e yazdığı mektupta Kırım Hanlığı'nın İsveç'i desteklemesini talep etmiştir. Bu kapsamda IV. Mehmet'in İsveç'e karşı şüphesiyle bakmasından dolayı; X. Karl'ın, fevkalade elçi sıfatıyla mektubunu getiren Baron Claes Brorson Rålamb (İstanbul'da bulunduğu yıllarda yazdığı 500 sayfalık günlük 1679 yılında yayınlanmıştır. Theolin, 2000: 186) ve ona yardım eden Gotthard Wellink (Rålamb ile İstanbul'a geldiği sırada Siebenbürgen temsilciliği görevini yürütmektedir. Theolin, 2000: 187) Osmanlı hükümetinden bir cevap alamamıştır (Beydilli, 2001: 409). Söz konusu talebin de reddedilmesi üzerine iki ülke ilişkileri sekteye uğrarken II. Viyana Kuşatması'na bazı İsveçlilerin katılması ve İsveç Luteryan kiliselerinin Osmanlı'ya karşı dualar

okutup Türklerin kaybettikleri haberini alınca da ülkede şükran günü ilan etmeleri (Forsberg, 2017: 21) Osmanlı-İsveç ilişkilerinde bir süre daha gelişme kaydedilemeyeceğinin bir işaretidir.

18. Yüzyıl Osmanlı-İsveç Ticaret Diplomasisi ve Borçlar Meselesi

İki ülke ilişkilerinin tekrardan tesis edilip gelişmesi ancak 18. yüzyılda İsveç Kralı XII. Karl (Demirbaş Şarl) döneminde sağlanmıştır. Bu dönemde XII. Karl'ın Rus Çarı Petro, Lehistan Kralı II. Ogüst ve Danimarka Kralı Frederik'e karşı Büyük Kuzey Savaşları'nda verdiği başarılı mücadele karşısında (Görür, 2012: 15) Osmanlı ile tekrar görüşmelerin ve ilişkilerin başlamasını sağlamıştır (İsveç ile olan diplomatik faaliyetlerin siyasi ve istihbarati tarih ile bağlantısı için bkz. Yüksel, 2013: 103). Keza Sadrazam Çorlulu Ali Paşa, Karlofça Antlaşması'ndan sonra Petro'ya karşı yükselen İsveç'i desteklemek için Özi muhafızı Yusuf Paşa aracılığı ile bir görüşme sağlamıştır (Uzunçarşılı, 1988: 206). Görüşme neticesinde XII. Karl, Osmanlı'dan bazı isteklerde bulunmuştur. Taleplere bakıldığında İstanbul'da İsveç Elçiliği açılması, Petro ile yürüttüğü Kuzey Savaşları'nda kendisine askeri yardım yapılması gibi politik taleplerde bulunan XII. Karl, ekonomik olarak da bazı isteklerde bulunmuştur. Söz konusu istekler ise İsveçli tüccarlara ticaret meselelerinde imtiyazlar sağlanması, Berberi korsanlarının İsveç gemilerine saldırmaması ve el konulan gemilerin tekrar iade edilmesidir (Görür, 2012: 18). Bab-ı Ali ise XII. Karl'ın bu taleplerinden korsanların ele geçirdiği gemilerin tekrar iadesinin mümkün olmayacağını ancak Garp Ocakları'na gönderilen fermanla İsveç gemilerine artık dokunulmayacağını bildirmiştir (Ünver, 2018: 34-35). Bu kapsamda iki ülke arasında başlayan diplomatik ilişkilerin yanı sıra ticari münasebetlerin ve çıkarların da ön plana getirildiği görülmektedir.

İsveç, kuzey coğrafyasında Rusya'ya karşı başarılı bir mücadele yürütse de Rusya'nın gerilla taktikleri, bazı askeri üsleri imha etmeleri ve güzergâhları tahrip etmeleri (Hosking, 2015: 262; Sütçü, 2020: 5) sebebiyle İsveç'in gücü kırılmış ve 1709'da XII. Karl'a karşı önemli bir zafer kazanılmıştır (Sevinç, 2014: 140). İsveç Kralı ve Kazak Hatmanı İvan Mazepa on bin kadar askerle birlikte Osmanlı sınırına ulaşarak iltica talebinde bulunmuşlardır (Theolin, 2000: 33-34). 18 Temmuz 1709'da Osmanlı'ya iltica edip üç gün sonra Bender'e Yusuf Paşa'ya gelmişlerdir (Ural, 2020: 31).

III. Ahmet, Osmanlı topraklarına iltica eden İsveç Kralı XII. Karl'ın bütün ihtiyaçlarının karşılanmasına (Detaylı liste için bkz. Kurat, 1943: 107-108) ve kendisine yevmi olarak 414,5 kuruş maaş bağlanmasına karar vermiştir. Bu süre zarfında Kral, yevmiyesinden hariç 400 bin kuruş da borç almıştır (Beki, 2019: 35). Ancak Kral XII. Karl, Osmanlı topraklarında bulunduğu her geçen gün yeni borçlar almış ve bunları ödeyemez hale gelmiştir. Bab-ı Ali onu, ülkesine döndürme planları yaparken Kral, sürekli borçlarını bahane ederek kalmak istemiş (Osmanlı topraklarından ayrılmak

istemeyen XII. Karl'a bu yüzden Osmanlı tarafından "Demirbaş Şarl" denmiştir. Bu yüzden ki İsveç literatüründe de "Demir Paşa" olarak anılmaktadır. Alakom, 2014: 12) ve eğer borçları kapatılırsa döneneğini belirterek bu kapsamda Osmanlı'dan üç bin kese akçe daha almıştır (Günaydın ve Çoşkun, 2018: 38; Görür, 2012: 25).

5 yıl 3 ay Osmanlı topraklarında yaşayan XII. Karl 1714'te gitme kararı almış ve ekim ayında ülkesine dönmek üzere ayrılmıştır (Ural, 2020: 38). Karl'ın büyük bir borç yüküyle Osmanlı topraklarından ayrılmasıyla doğan iki ülke arasındaki borçlar meselesi, XII. Karl'ın ölümüyle tahta geçen Ulrike Eleonore ile 1720'de Eleonore yerine kral olan I. Friedrich dönemlerinde de devam etmiş ve Osmanlı-İsveç diplomasininin temel konusunu teşkil etmiştir (Günaydın ve Çoşkun, 2018: 46). III. Ahmet borcun ödenmesi hususunda Közbekçi Mustafa Ağa'yı Stockholm'e gönderse de olumlu bir yanıt alamamış ve borç ertelenmiştir (Ural, 2020: 40; Theolin, 2000: 43).

III. Ahmet döneminde çözülemeyen borçlar meselesi I. Mahmut döneminde de devam etmiş ve Hekimoğlu Ali Paşa, Yirmisekiz Mehmed Said Efendi'yi (Mehmed Said Efendi, Stockholm'e gittiği sırada İsveç'te gördüklerini anlatan 19 sayfalık bir sefaretname yazmıştır. Görür, 2012: 30; Baş, 2004: 54. sonrasında iki devlet arasında yapılacak bir anlaşmanın temelini oluşturan Mehmed Said Efendi'nin yazdığı İsveç Sefaretnamesi ile Osmanlı bürokrasisi, İsveç de yönetimin bir parçası olan anayasa ve parlamento düzenini öğrenmiştir. Ayrıca Said Efendi, İsveçlilerin Osmanlılara karşı iyi bir algısı olduğunu buna karşın Rusya'ya karşı da kayda değer bir düşmanlıkları olduğunu belirtmiştir. Küçük, 2018: 79-80) borcun geri ödenmesi hususunda I. Friedrich'e gönderse de o da olumlu bir yanıt alamamıştır (Erdoğan, 2019: 64-65). İsveç tarafından borçlar meselesinin çözüm müzakereleri ise ancak Yirmisekiz Mehmed Said Efendi'nin İstanbul'a dönmesinden bir yıl sonra gerçekleşmiştir. Bu kapsamda Frederik von Höpken ve Edward Karlson adındaki iki maslahatgüzar söz konusu meselenin çözümü ve Osmanlı ile bir ticaret anlaşması yapmak için İstanbul'a gönderilmiştir (Theolin, 2000: 51-52).

Uzun yıllar çözüm sağlanamayan borçlar meselesinde ilk kez somut bir adım atılmış ve gönderilen iki maslahatgüzar başarılı olarak 1737'de Osmanlı ile dostluk ve ticaret anlaşması imzalanmasını sağlamıştır (Beydilli, 2001: 411). 18 maddeden oluşan söz konusu anlaşmada İsveçli tüccarlar Osmanlı topraklarında serbest ticaret imtiyazını elde etmişlerdir. Aynı zamanda tüccarlar limanlara geldiklerinde onlardan para talep edilmeyecektir. İsveçli gemiler denizde olabilecek birtakım afetlere karşı Osmanlı limanlarına sığınabilecekler ve paralarıyla işlerini karşılayabileceklerdir. Ancak gelen bu gemilerden 300 akçe selametlik vergisi alınacaktır. İsveç'te yaşayan Osmanlı vatandaşlarından da hiçbir vergi alınmamasına karşılık Osmanlı topraklarında yaşayan İsveçlilerden ve İsveç sefareti memurlarından cizye alınmayacaktır. İsveçli tüccarlar yaptıkları ticaret için kadıllardan sicil kaydı oluşturdukları takdirde hüccet (Delil, senet anlamlarına gelen hüccet, mahkemelerde veya gerektiği durumlarda kullanılabilen belgelerdir. Detaylı bilgi için bkz. Oğuz ve Akgündüz, 1998: 446) alabileceklerdir. Böylece bir İsveçli

tüccar borçlu olarak kaçarsa veya iflas ederse elindeki hüccetlere göre borcu tahsil edebilecektir. Osmanlı'ya atanan İsveçli elçilerin/maslahatgüzarlarının yanlarında getirdikleri hediyelerden ve birtakım eşyalarından gümrük ve bâc vergisi (Bâc terimi bütün vergiler için kullanılsa da Osmanlı'da genelde bâc vergisi, şehirlerdeki pazarlardan tahsil edilen yani pazarlara getirilen malların kıymetine göre alınan bir vergi türüdür. Bu yüzden bâc-ı bazar olarak da adlandırılmaktadır. Yeniçeri, 1991: 411-412) talep edilmeyecektir. İsveçli tüccarların Osmanlı şehirlerinden yaptıkları ithalat ve ihracattan %3 vergi alınacaktır. Ancak bu ithalat-ihracatta altın ve kuruştan gümrük vergisi alınmayacaktır. Söz konusu ülke tüccarları Osmanlı limanlarına ticaret için geldiklerinde sadece bir defaya mahsus vergi vereceklerdir. Sonra başka limana geçtiklerinde vergiyi ödemediğine dair belgeyi gösterdikleri dahilinde daha vergi vermeyeceklerdir. İsveçli tüccarlar; İngiliz, Fransız, İrlanda tüccarlarının ticaret yaptığı aynı cins akçe ile ticaret yapacaklardır. Osmanlı, Kuzey Afrika'daki Berberi korsanların İsveç'e saldırısının önüne geçerken Cezayir, İsveç ile yaptığı anlaşmaya hanel getirecek davranışlarda bulunursa Osmanlı İsveç'e destek olacaktır (Kuzucu, 2016: 406-409). Söz konusu anlaşma ile Osmanlı'da ticaret yapabilme imtiyazı elde eden İsveç, Osmanlı'nın çeşitli limanlarında konsolosluklar açarak doğu ticaretine katkı sağlamıştır. Anlaşmadan kârlı çıkan İsveç, genel bir ticaretten ziyade daha çok tahıl, üzüm, şarap gibi belirli alanlarda ithalat yapmıştır (Beydilli, 2001: 412).

Yapılan anlaşma da İsveç; tüccarları ve vatandaşları için ticari ve vergisel imtiyazları elde ederken Osmanlı'da XII. Karl'ın aldığı borçlara karşılık İsveç'ten tam teçhizatlı bir savaş gemisi, 72 toplu bir fırkateyn ve 30 bin tüfek istemiştir (Theolin, 2000: 44). Ancak gönderilen Sverig gemisinin batması üzerine İsveç anlaşma gereği olarak batan geminin yerine 10 bin tüfekli Parioten gemisini ve 6 bin tüfekli Ulrika gemisini göndermiştir. Geri kalan 13 bin tüfeği ise görüşmeler sonucunda vermekten kurtulmuştur. Yapılan ticaret anlaşması ve gönderilen gemilerle birlikte böylece XII. Karl'dan süregelen iki ülke arasındaki borçlar meselesi de kapanmıştır (Görür, 2012: 30-31).

Osmanlı-İsveç arasında ticaret anlaşması imzalanmasından sonra diğer ülkelerin yaptıkları gibi İsveç de Osmanlı da kendi tüccarları aracılığıyla yaptığı ticareti daha kapsamlı ve düzenli hale getirmek için bir şirket açmaya karar vermiştir. Bu kapsamda Edward Karlson ve Frederik von Höpken öncülüğünde Levantiska Kompaniet adında bir şirket açılmıştır. Şirket 1756 yılına kadar faaliyetlerini yürütürken (Beki, 2019: 13-14) İzmir (Smyrna) şehri merkez haline gelmiş ve ticaretin gelişmesine paralel olarak Smyrna-flossa (İzmir dokuması), Smyrna-ull (İzmir yünü) gibi birçok kelime İsveççe'ye girmiştir (Alakom, 2014: 100-101).

İki ülke ilişkileri dostane bir şekilde devam ederken 1787'de Osmanlı-Rus Savaşı başlamıştır. İsveç de uzun zamandır beklediği ortamı yakalayacağını düşünerek Osmanlı'nın yanında savaşa girmeyi planlamıştır. Böylece İsveç Rusya'ya karşı iki cephele bir savaşta üstün bir galibiyet yakalayarak eski gücünü yakalamak istemiştir. Bu düşünceyle Osmanlı'dan savaşa girmesine müteakip

kendisine savaş sürdüğü müddetçe 8 bin kese ve sonra 10 yıl boyunca da yıllık 2 bin kese akçe vermesini talep etmiştir. Böylece anlaşmaya varan Osmanlı-İsveç 1788 yılında bir ittifak anlaşması imzalamıştır. 1789 yılında ise Osmanlı da taht değişikliği yaşanmış ve padişah olan III. Selim'de aynı ittifak prensipleri üzerinden İsveç'ten beklediği şartlara uyulması takdirinde ekonomik yardım yapacağını belirtmiştir. Bu kapsamda 1789 yılında iki ülke arasında Beykoz İttifak Antlaşması imzalanmıştır (Ünver, 2018: 125-130). Söz konusu anlaşmada iki ülke birbirlerini savaşta bırakıp Rusya ile ayrı bir anlaşma yapmayacaklarını vadetseler de İsveç, savaşın kendisi için kötü gidişatı karşısında Rusya ile bir anlaşma yaparak savaştan çekilmiştir. Böylece Osmanlı ise İsveç'in Rusya ile imzaladığı anlaşmayı bahane ederek 1789 mütabakatında ödemeyi garantilediği akçeyi ödememiştir (Beydilli, 2001: 412). Ancak bu durum büyük problemler yaratmamış ve Osmanlı-İsveç ilişkileri dostane şekilde devam etmiştir.

1840 Osmanlı-İsveç Ticaret Antlaşmasına Giden Süreç

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı-İsveç ilişkilerinde değişiklik olmamış ancak Napolyon Bonapart ile başlayan Koalisyon Savaşları tüm Avrupa'daki dengeleri değiştirmiştir. Bu savaşlarda Rus Çarı I. Alexander, Finlandiya'yu; İsveç Kralı XIII. Karl da Norveç'i almış ve 1815 Viyana Kongresi ile bunu tasdiklemiştir (Beydilli, 2001: 408; Merriman, 2020: 626; Yılmaz, 2004: 200).

19. yüzyılda Osmanlı-İsveç ilişkileri diplomatik/siyasi ilişkilerden ziyade ekonomik perspektifte devam etmiştir (Osmanlı ve dünya bakımından benzer durum ve şartları gösteren pek çok örnek bulunmaktadır. Bunlardan birisi için bkz. Güven ve Şentürk, 2021: 555-575). Söz konusu yüzyılda Osmanlı, Norveç'i de almış olan İsveç ile 3 Ocak 1840'ta Sadrazam Mehmed Emin Rauf Paşa ve İsveç maslahatgüzarı Antoine Testa aracılığı ile ticaret anlaşmasını imzalamıştır.

Anlaşma maddeleri ise şu şekildedir (BOA, A.DVNS.NMH.d, nr. 11/280: s. 114-131):

1. Bu anlaşma özellikle İsveç ve ona bağlı Norveç halkına ve gemilerine ait bütün hukuk, imtiyazlar ve yazılı olarak verilen muafiyetler gereğince sonsuza kadar geçerli olmak üzere onaylanmasının dışında bundan sonra Padişah tarafından Osmanlı Devleti halkına ve gemilerine verilen imtiyazlar aynı şekilde İsveç-Norveç halkı ve gemileri için de geçerli olacaktır. Onlar da aynı şekilde hukuk, ayrıcalıklar ve muafiyetlerinden yararlanacaklardır.
2. İsveç ve Norveç halkı ve bunların yardımcıları Osmanlı memleketinde gerek içerde satmak için ve gerek memleketten ihraç etmek için Osmanlı Devleti'nin her yerinden Osmanlı ürünü olan tarımsal ve sanayi mallarından bütün mal ve eşyayı satın alabileceklerdir. Osmanlı Devleti de tarımsal veya başka ürünler hakkında tekel usûlünün terk ve iptalini taahhüt etmiş olmakla eşya satın alınması için veya bu eşyanın bir yerden diğer yere nakli için şehir zabitasının belge talep etmesi de

tamamen terk edilecektir. İsveç ve Norveç halkından izin belgesi istenilmesi anlaşmaya aykırı olacağından bu belgeleri isteyen görevliler hakkında gerekli işlemler yapılacaktır ve belge talebinden dolayı İsveç ve Norveç tüccarı zarar görüp bu zararı ispat ederlerse zararları karşılanacaktır.

3. Bu antlaşma ile İsveç ve Norveç halkına ve gemilerine ait olan bütün hukuk ve ayrıcalıklar ve muafiyetler, eski anlaşmalar gereği üzere ilelebed yürürlükte olmak üzere bu defa onaylanmış ve pekiştirilmiş olmasının yanı sıra, Osmanlı Devleti tarafından başka bir devletin gemi ve halkına verilecek veya verilmesi mümkün olan bütün ayrıcalıklar ve muafiyetler aynı şekilde İsveç ve Norveç halkına gemilerine verilip onlar da o şekilde hukuk, ayrıcalıklar ve muafiyetlerinden yararlanacaktır. Ayrıca İsveçli tüccarların ticaret anında ödemeleri gereken vergi miktarı, en fazla iltimaslı tüccarla aynı olacaktır.
4. İsveç ve Norveç tüccarından veya onlar tarafından görevlendirilen birisi, yabancı şehirlere götürmek için Osmanlı şehirlerinin ürünleri olarak bir mal satın aldığı o eşya için hiçbir vergi vermeksizin uygun bir iskeleye indirmeye yetkilidir. Söz konusu mal iskeleye vardığında bu anlaşma ile ortadan kaldırılan tüm vergilerin yerine malın kıymetinden % 9 ve o mal için eskiden olduğu gibi %3 gümrük vergisi alınacaktır. Ancak bir iskelede satın alınmış ve imdâdiye vergisi (Devletin ekonomik sıkıntılardan kurtarılması amacıyla sefer sırasında masrafları karşılanması için alınan imdadiye vergisi 18. yüzyıl sonlarıyla düzenli bir vergi türü haline gelmiştir. Tabakoğlu, 2000: 221) alınmış olan malın bu iskeleye varışında zarar edilmişse sadece kıymet vergisi olan %3 vergi alınacaktır.
5. İsveç ve Norveç'e tâbi yerlerin tarımsal ve sanayi ürünlerinden olan ve söz konusu devlete tâbi tüccar gemilerine yükletilen deniz ve kara yollarıyla başka memleketlerden götürülmüş her cins ve nevî emtia ve eşyanın istisnasız olarak Osmanlı Devleti'ne girişi serbesttir. Bu eşyaların değeri üzerinden hesaplanan %3 oranında gümrük vergisi alınmaktadır. Eşyalardan hâlen alınmakta olan tüm diğer dahilî vergiler yerine bundan böyle bu eşyayı götüren İsveç ve Norveç tüccarı gerek gideceği yerde satacak olsun ve gerekse satmak üzere Osmanlı Devleti içirisine göndermiş olsun %2 oranında bir vergi eklenecektir. Daha sonra bu eşya, şehir içinde tekrar alınıp satıldığı veya müşterisi yabancı memleketlere götürmek istediği zaman bu eşyalar için satıcısından, müşterisinden ve de onları alıp dışarı götürece kimseden hiçbir vergi talep edilmeyecektir. Bir limanda %3 oranındaki imdadiye vergisi ödenmiş eşyalar diğer

- vergilerden muaf olarak başka bir iskeleye gönderilmesi serbesttir. Ancak gelen eşyaların limanda satılması veyahut memleket içerisine nakledilmesi durumunda bu eşyalar için %2 ek vergi ödenecektir.
6. İsveç ve Norveç vatandaşları yabancı şehirlerden getirilen eşyaları Osmanlı Devleti'nin her yerinde serbestçe satabilir. Ancak bunun için eşyaların girişinde sadece amediye vergisi (Osmanlı gümrük teşkilatında gelen mallardan hem girerken hem de çıkarken ayrı vergi alınır). Bu kapsamda giren mallardan alınan vergiye "amediyeye", çıkan mallardan alınan vergiye ise "reftiyeye" ismi verilirdi. Kütükoğlu, 1996: 263) ödenmiş ise tüccarlar %2 ilave vergi ödemeleri gerekmektedir. Bu vergiyi bir kere ödedikten sonra ithal olarak getirdikleri eşyalar için ödemeleri gereken diğer tüm vergilerden muaf olacaklardır.
 7. İsveç ve ona bağlı olarak bulunan bölgelerin tamamı için tüccarlar, söz konusu devletin malı olarak toprak ürünleri ve eşya satışı için İsveç ve ona bağlı gemilerle Akdeniz ve Karadeniz boğazlarından ve İstanbul Haliç'ten geçtiği sırada gerek onları götürüyor olan gemilerde gerek başka bir yerde satılmak için gemiye yüklenip yoluna devam edecek gemilerde ya da geçici süreli karaya çıkarılan eşyalar için hiçbir zaman vergi veya başka bir ücret alınmayacaktır. Ancak diğer memleketlere satılmak için götürülen mallar için de % 3 ithalat vergisinden başka vergi alınmayacaktır.
 8. İsveç ve ona bağlı tüccar gemilerinin Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarından geçmeleri için gereken gemi izni belgeleri gemilere, onları mümkün mertebe geciktirmeyecek şekilde verilecektir.
 9. Osmanlı Devleti, bu antlaşma ile kararlaştırılmış olan ticaret usulünü ülkenin tüm bölgelerinde yani Avrupa kıtalarında Mısır'da ve Afrika'da bulunan Osmanlı Devleti halkından hangi gruptan olursa olsun herkes için geçerli olduğunu kabul etmiştir.
 10. İsveç ve ona bağlı bölgelerin, Osmanlı Devleti'ne ithal ettiği ve Osmanlı'dan da ihraç olunan eşyaların kıymet takdiri sırasında meydana gelen gecikme ve problemlerin ortadan kaldırılması için İsveç ve Norveç arasında geçerli olan geleneklere uyararak her bir eşya için ödenecek olan miktarın belirlenmesi nedeniyle Osmanlı Devleti'nde yedi yıl görev yapmak için memurlar gönderilmiştir. Yedi yıllık sürenin dolmasıyla beraber İsveç ve ona bağlı halkların ithal ve ihraç edecekleri eşyalardan alınacak vergi bedelinin belirlenmesi için İsveç tarafından yeniden memur görevlendirilmesine karar verilmiştir. Söz konusu memurlar, ihraç edilecek Osmanlı ürünü eşyalar için bu sözleşme gereği verilecek verginin ödeneceği yer olan

iskelelerde görevlendirileceklerdir. Belirlenen yeni ücretler yedi yıl boyunca geçerli olacakken bu süreden sonra anlaşma taraflarının her biri bedellerin yeniden belirlenmesini talep etme hakkına sahiptir. Yedi yılı takip eden altı ay içerisinde herhangi bir talep olmaz ise eski tarife üzerinden yedi yıl daha devam edilecektir. Her yedi yıllık sürenin sonunda bu şekilde hareket edilecektir.

Ocak 1840'ta söz konusu maddeler belirtilmiş olup 4 ay içinde iki ülkenin de ticaret anlaşmasının maddelerini onaylamasına karar verilmiştir. Bu kapsamda yapılan anlaşmanın yürürlüğe girmesi için 1842 Mayıs'ı işaret gösterilmiş ve anlaşma belgesinin altına eklenmiştir.

1840 yılında Osmanlı-İsveç arasında imzalanan ticaret antlaşması genel olarak 1737 ticaret ve dostluk anlaşmasına birçok madde konusunda benzemektedir. Özellikle iki anlaşmada da İsveç tüccarına karşı imtiyaz ve hukuksal/idaresel ayrıcalıklar göze çarpmakta ve yapılan anlaşmanın maddeleri içerisinde sürekli imtiyazlar yinelenerek pekiştirilmektedir. Keza ilk ticaret anlaşmasında tüccarlar serbest ticaret imtiyazı elde ederken İsveçliler, hem cizyeden muaf olmuşlar hem de konsolosluk memurları eşyalarından gümrük ve bâc vergilerinin kaldırılması imtiyazını elde etmişlerdir.

1840 anlaşmasında tüccarların ödemeleri gereken vergilerin en ayrıcalıklı tüccarla eşit şekilde ayarlanması haklarını elde etmelerinin yanı sıra Osmanlı topraklarına gelen İsveç/Norveç tüccarlarının işlerin kolaylaştırılması hususunda da şehir zabıtasına belge vermeleri sistemine son verilmiştir.

Yapılan anlaşmada en önemli hususlardan birisi ise güvenlik meselesidir. Keza birçok ülke tüccarları Akdeniz'de yapacakları ticarete Berberi korsanlarının tüccar gemilerine ve mallarına el koymalarından dolayı büyük zararlar etmişlerdir. Bu sorun yapılan ticaret antlaşmasında gündeme gelmiştir. Osmanlı, İsveç'e dostluğun bir nişanesi olarak Berberi korsanlarına karşı İsveç'i destekleyeceğini ve yapılacak ticaretin daha güvenlik içerisinde olmasını sağlayacağını belirtmiştir.

Osmanlı-İsveç arasında 18. yüzyılda başlayan ticaret ve dostluk anlaşması özellikle vergiler hususunda daha genel ve üst bir perspektif sunmuştur. Bu kapsamda maddelerde belirtildiği üzere tüccarların Osmanlı'da yapacakları ithalat ve ihracattan %3'lük bir vergi alınacağı ve limanlara geldiklerinde verecekleri vergiden sonra gidecekleri Osmanlı limanlarında daha hiçbir ücret alınmayacağı belirtilmiştir. Ancak 1840 yılında yapılan anlaşmada vergisel faktörler daha genişletilmiş ve açıklanmıştır. Bu kapsamda Osmanlı hükümeti, İsveç/Norveç tüccarlarının satmak için getireceği her cins eşyanın Osmanlı'ya girişi ve satışının serbest olduğunu belirtirken gittiği limanlarda tüccarın malının kıymetinden % 9 ve gümrük vergisi içinde % 3'lük bir vergi kesileceğine hükmetmiştir. Ancak tüccar, limana vardığında zarar etmişse %9'luk vergi kesilirken önceki anlaşma gibi başka limanlara geçtiğinde kendisinden hiçbir şekilde ek ücret alınmayacaktır. Bunları yerine getiren tüccar limana girebilir ancak ister limanda satışa başlasın

ister Osmanlı içlerine malı gönderip satışını gerçekleştirsin kendisinden % 2'lik ek vergi daha alınacaktır. Malların kıymetinin hesaplanması hususunda ise Osmanlı, İsveçli tüccarların mağdur olmamaları için İsveç hükümeti tarafından Osmanlı limanlarına eşyaların kıymetlerini hesaplamaları için 7 yıl süreyle memurlar göndermelerini belirtmiştir. Alınan vergiler tüccarların Osmanlı limanlarına girmeleri ve şehirlerinde ticaret yapmaları için gereken hususlardır. Eğer söz konusu ülke tüccarları başka yerlerde ticaret yapmak niyetiyle geçerken belli süreliğine Osmanlı limanlarına geldilerse onlardan bir ücret talep edilmeyecektir. Ancak tüccarlar limana geldiklerine başka ülkelere satış için alıp götüreceği mallardan sadece % 3'lük bir ithalat vergisi ödeyeceklerdir.

Görüldüğü üzere 1840 anlaşması birçok konuda 1737 anlaşmasına paralel bir şekilde devam ettirilmekle birlikte vergi konularında daha detaylandırılmıştır. Böylece 18. yüzyılda ticaret ve dostluk antlaşmasıyla tesis edilen Osmanlı-İsveç arasındaki ticari diplomasi 19. yüzyılda da kendini göstermiş ve 1840 yılında yinelenerek pekiştirilmiştir.

Sonuç

Osmanlı-İsveç arasında 1737'de ilk kez başlayan ticari ilişkilerin devamlılığı her zaman sağlanmaya çalışılmış ve yapılan ticaret antlaşmalarıyla sürekli tazelenmiştir. Bu kapsamda 19. yüzyılın başlarında ticari faaliyetleri daha da geliştirmek isteyen İsveç, Osmanlı'dan Karadeniz'de ticaret serbestliği istemiş ve 1827'de bir ticaret antlaşması ile bu amacına ulaşmıştır (Beydilli, 2001: 413).

1840 yılında iki ülke diplomatları aracılığı ile başlayan müzakereler II. Mahmut ile İsveç Kralı XIV. Karl onayı ile sonuçlanmıştır. Böylece yapılan ticaret antlaşmasında önceki antlaşmalar bir kez daha tasdik edilirken iki ülke arasındaki ticareti geliştirecek vergi ve hukuksal imtiyazlar tanınmıştır. Öyle ki Padişah, Osmanlı tüccarlarına tanınan bütün hak ve ayrıcalıkların söz konusu devlet tüccarlarına da tanınacağını taahhüt etmiştir. Antlaşma ile birlikte İsveçli tüccarlar, Osmanlı şehirlerinde ticaret serbestliğinin bir kez daha belirtilmesinin yanı sıra çeşitli ayrıcalıklar ve ticaret yaparken uygulanan bürokratik işlemler için harcanan zamandan da tasarruf etmişlerdir. 19. yüzyılda ilişkiler genel olarak ekonomik perspektifte yapılırken dostane bir şekilde devamlılığı sağlanmıştır.

Extended Summary

The Ottoman Empire made negotiations and signed agreements with various states on the international platform, either ad hoc or longer term. One of these states is Sweden, which started to rise in the period of Gustav Eriksson Vasa and became an important state in Scandinavia. The first relations between Sweden and the Ottoman Empire are based on the 16th century. An important dimension in the bilateral relations that started with Murat III and Sigismund Vasa III was only experienced at the beginning of the 18th century. In this context, one of the most important factors is the Swedish King Karl XII, who

was defeated by the Russian Tsar Peter the Great in the Battle of Poltava and took refuge in the Ottoman lands and is called the Demirbaş Şarl in the Ottoman literature.

The Swedish king, who took refuge in the Ottoman state during the reign of Sultan Ahmet III, was paid 414.5 daily wages, but the king borrowed large amounts from the Ottoman government and various local groups and could not pay it. While the debts in question formed the main subject of Stockholm-Istanbul relations for a while after Karl returned to his country, various negotiations were held to resolve the issue. One of the results of these negotiations was the Ottoman-Swedish trade agreement signed in 1737. With the said agreement consisting of 18 articles, it was decided that the Swedes, who were exempt from the jizya tax, would pay a 3% tax on the imports and exports they would make in the Ottoman lands. After the 1737 trade agreement, which has a more general perspective in terms of taxation, its more detailed and more comprehensive version of taxation was signed in 1840. In the trade made with the said agreement, 9% and 3% customs tax will be collected from the value of the goods, while another 2% tax will be charged from the goods to be taken to the continental cities of the Ottoman Empire. On the other hand, they were exempted from the "tezkire system" shown in the transitions between towns. While it was decided to renew the 1840 treaty, which is similar to the 1737 Ottoman-Swedish trade agreement in many ways, but a more micro agreement, it remained in force until 1862.

Kaynaklar

1.Arşiv Vesikaları

BOA., Name-i Hümayun Defterleri (A.DVNS.NMH.d), 11/280

2.Matbu Eserler ve İncelemeler

- Alakom, R. (2014). İstanbul ve İzmir’de İsveç İzleri (1730-1930). İstanbul: Avesta Kitap.
- Baş, İ. (2004). 18. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-İsveç İlişkileri ve Mehmed Said Efendi’nin İsveç Elçiliği (1732-1733) [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trabzon Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Beki, M. (2019). 49/1 Numaralı İsveç Ahidname Defterine Göre Osmanlı İsveç Ticaret İlişkileri (1736-1758) [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çorum Hitit Üniversitesi.
- Beydilli, K. (2001). İsveç, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 23. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s. 407-414.
- Erdoğan, M. (2019). Sultan I. Mahmud Dönemindeki Sefaretnamelerin Osmanlı Modernleşmesi ve Diplomasisi Üzerindeki Etkileri [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karaman Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Küçük, E. (2018). İsveç’te Bir Osmanlı Elçisi: Mehmed Said Efendi, Bilge Strateji, 10 (19), 67-84.
- Forsberg, A. M. (2017). Propaganda, Habsburg and Sweden, Images of Sweden: Past and Present Perspectives From Austria. Vienna: An International Seminar By Axel and Margaret Ax:Son Johnson Foundation At Palais Daun-Kinsky.
- Görür, C. (2012). 1736-1743 İttifak Sürecinde Osmanlı-İsveç İlişkileri [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Gazi Üniversitesi.
- Grimberg, C. (1935). A History of Sweden, (C. W. Foss, Çev). Rock Island/Illinois: Augustana Book Concern.
- Günaydın, H. ve Çoşkun, B. (2018). İsveç Kralı XII. Charles’ın (Demirbaş Şar) Osmanlı Devleti’ne İlticası (1709-1714) ve İltica Sürecinde Ülkesinde Ombudsman Görevlendirmesine İlişkin Bir Değerlendirme, Ombudsman Akademik, 5 (9), 15-73.
- Güven, O. ve Şentürk, O. (2021). Selanik Romanya Konsolosluğu ve Faaliyetleri (1879-1912), Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(3), 555-575.
- Hosking, G. (2015). Rusya ve Ruslar, (K. Acar, Çev). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kurat, A. N. (1943). İsveç Kralı XII. Karl’ın Türkiye’de Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu. İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası.

- Kuzucu, S. (2016). XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti ile İskandinav Ülkeleri Arasındaki Ticari İlişkiler (İsveç ve Danimarka-Norveç), Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13 (35), 402-426.
- Kütükoğlu, M. (1996). Gümrük, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 14. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s. 263-268.
- Merriman, J. (2020). Rönesans’tan Bugüne Modern Avrupa Tarihi, (Ş. Alpagut, Çev). İstanbul: Say Yayınları.
- Oğuz, M. ve Akgündüz, A. (1998). Hücet, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 18. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s. 446-450.
- Roberts, J. M. (2010). Avrupa Tarihi, (F. Aytuna, Çev). İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Scobbie, I. (2006). Historical Dictionary of Sweden. Maryland: The Scarecrow Press.
- Sevinç, T. (2014). İsveç Kralı XII. Şar’ın Osmanlı Devleti’ne İlticası ve İkameti (1709-1714), History Studies, 6 (1), 139-159.
- Sütçü, A. (2020). İsveç Kaynakları Işığında Osmanlı-İsveç İlişkileri (1709-1737) [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Tabakoğlu, A. (2000). İmdadiyye, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 22. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s. 221-222.
- Theolin, S. (2000). The Swedish Palace in Istanbul A Thousand Years of Cooperation Between Turkey and Sweden – İstanbul’da bir İsveç Sarayı İsveç ile Türkiye Arasında Bin Yıllık İşbirliği, (S. Okyay, Çev). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ural, C. (2020). 50/2 Numaralı İsveç Ahkam Defteri’nin Işığında Osmanlı-İsveç İlişkileri (1759-1827) [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). Osmanlı Tarihi, c. VI. Ankara: TTK Yayınları.
- Ünver, M. (2018). 18. Yüzyılda Osmanlı-İsveç Diplomatik İlişkileri [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karaman Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Yeniçeri, C. (1991). Bâc, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s. 411-413.
- Yılmaz, M. (2004). Avrupa Tarihi Ders Notları. Konya: Şekeroğlu Dağıtım.
- Yüksel, A. (2013). II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı. İstanbul: Kitap Yayınevi.

The Issue of National Protection in the Istanbul Chamber of Commerce and Industry in the Early Republican Period

Ayşe Yanardağ^{1,a,*}

¹Department of History, Faculty of Letters, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 05/07/2022

Accepted: 08/12/2022

ABSTRACT

Various trade and professional organizations established in the west and east since ancient times in the form of guilds have been disappeared from the 17th century. Chambers of commerce and industry began to be established instead of guild organizations with religious and moral qualities. This type of chamber was first established in Marseille, and later spread to other countries. The Ottoman Empire, which tried to save the state from collapse in the 19th century, started to make reforms. In this context, he established the Dersaadet Chamber of Commerce in Istanbul in 1880, just like its counterparts in the west, for the development of trade and industry. This organization, which went through various stages and became the Istanbul Chamber of Commerce and Industry, was inherited from the Republican period. The Istanbul Chamber of Commerce and Industry, which has been in the debates of establishing a national economic system and protecting national industry, which has been discussed since the Ottoman Empire, held a congress in 1926. Various issues were discussed and discussed in this congress. One of these issues is the protection of the national industry, and it was emphasized sensitively in the congress. The subject of the study is the issue of protection of the national industry, which was discussed in this congress convened in 1926. In the study, the congress minutes of the congress held in 1926 in Ottoman Turkish were used by transcribed into today's alphabet.

Keywords: Dersaadet Chamber of Commerce, Istanbul Chamber of Commerce and Industry, Protecting the National Industry.

Erken Cumhuriyet Döneminde İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasında Millî Sanayinin Himayesi Meselesi

Süreç

Geliş: 05/07/2022

Kabul: 08/12/2022

Öz

Lonca şeklinde batıda ve doğuda eski dönemlerden beri kurulan çeşitli ticaret ve meslek örgütlenmeleri 17. yüzyıldan itibaren ortadan kalkmıştır. Dinî ve ahlakî nitelikleri bulunan lonca örgütlenmelerinin yerine ticaret ve sanayi odaları kurulmaya başlamıştır. Bu tür bir oda ilk kez Marsilya'da kurulmuş, daha sonra diğer ülkelere de yayılmıştır. 19. yüzyılda devleti yıkılmaktan kurtarmaya çalışan Osmanlı Devleti ıslahatlar yapmaya başlamıştır. Bu bağlamda ticaret ve sanayinin gelişmesi için batıdaki benzerleri gibi 1880 yılında İstanbul'da Dersaadet Ticaret Odasını kurmuştur. Çeşitli aşamalardan geçerek İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası adını alan bu örgütlenme Cumhuriyet dönemine miras kalmıştır. Osmanlı'dan beri tartışılan millî iktisadî sistem kurma ve millî sanayiye himaye tartışmalarının içinde bulunan İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası 1926 yılında kongre yapmıştır. Bu kongrede çeşitli meseleler ele alınmış ve tartışılmıştır. Bu meselelerden birisi de millî sanayiye himaye olup kongrede hassasiyetle üzerinde durulmuştur. Çalışmanın konusunu 1926 senesinde toplanan bu kongrede ele alınan millî sanayiye himaye meselesi oluşturmaktadır. Çalışmada 1926 yılında yapılan kongrenin Osmanlıca olan kongre tutanakları günümüz alfabesine transkript edilerek kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dersaadet Ticaret Odası, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, Millî Sanayiye Himaye.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

^a yanardag2006@gmail.com

^{id} <https://orcid.org/000-0002-5636-3500>

How to Cite: Yanardağ A, (2022) The Issue of National Protection in the Istanbul Chamber of Commerce and Industry in the Early Republican Period, CUJOSS, 46(2): 306-315

Giriş

Mesleki dayanışmayı ve işbirliğini sağlamak amacıyla kurulan Ticaret ve Sanayi Odalarının menşei, geçmişte kurulan panayırlar ve çeşitli ticaret cemiyetleridir (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Kanunusani 1926). Bu bağlamda batıda ve doğuda eski çağlardan beri çeşitli ticaret ve meslek örgütlenmeleri ortaya çıkmıştır. Loncalar şeklinde ortaya çıkan bu örgütlenmelerin modern çağlardaki örgütlenmelerden en önemli farkı dinî ve ahlakî boyutlarının bulunmasıdır. Ancak Avrupa'da başlayan Coğrafi Keşifler, Reform, Rönesans, Aydınlanma, bilim ve sanattaki gelişmeler ile ticaret ve sanayinin gelişmesi neticesi lonca türü teşkilatlanmalar ortadan kalkmış ve yerine modern anlamda ticaret odaları kurulmaya başlamıştır. İlk modern ticaret odası 1650'de Marsilya'da açılmış zamanla diğer yerlere de yayılmıştır (Gülsoy ve Nazır, 2009: 10-13; İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Kanunusani 1926). İlk kez Marsilya'da kurulan odaya bazı imtiyazlar verilmiştir (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Kanunusani 1926). Ülkeden ülkeye örgütlenme modelleri farklılık gösterse de bunlar ticaret ile ilgili her mesele ile ilgilenmiş ve çözümler sunmuşlardır (Gülsoy ve Nazır, 2009: 10-13). Genel olarak ilk çıktıklarında örgütlenme modeli olarak Fransız ve İngiliz usulü olarak iki şekildedir. Fransa'da odalar hükümet tarafından kurulmuş resmi bir mahiyet taşıırken İngiltere'de ise serbest kuruluşlar olarak gayri resmi bir mahiyet taşımışlardır. (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Kanunusani 1926). Odalar özellikle dış ticaretin gelişmesinde ülkeler arası ticari ilişkilerin yürütülmesini organize etmişlerdir (Yılmaz ve Çelik, 2019: 315-332; Toprak, 1995: 87). Kendi milli tüccar ve sanayicisini korumak üzere ticaret yaptıkları ülkelerde de ticaret ve sanayi odaları kurmuşlardır. Nitekim Avusturya-Macaristan, İtalya, İngiltere, Fransa ABD, Rusya gibi ülkeler Osmanlı topraklarında ticaret ve sanayi odaları kurmuşlardır (Toprak, 1995: 88-92). Ülkeden ülkeye örgütlenme modelleri farklılık gösterse de bunlar ticaret ile ilgili her mesele ile ilgilenmiş ve çözümler sunmuşlardır (Gülsoy ve Nazır, 2009: 10-13). Genel olarak ilk çıktıklarında örgütlenme modeli olarak Fransız ve İngiliz usulü olarak iki şekildedir. Fransa'da odalar hükümet tarafından kurulmuş resmî bir mahiyet taşıırken İngiltere'de ise serbest kuruluşlar olarak gayriresmî bir mahiyet taşımışlardır (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Kanunusani 1926). Odalar özellikle dış ticaretin gelişmesinde ülkeler arası ticari ilişkilerin yürütülmesini organize etmişlerdir (Yılmaz ve Çelik, 2019: 315-332; Toprak, 1995: 87). Kendi milli tüccar ve sanayicisini korumak üzere ticaret yaptıkları ülkelerde de ticaret ve sanayi odaları kurmuşlardır. Nitekim Avusturya-Macaristan, İtalya, İngiltere, Fransa ABD, Rusya gibi ülkeler Osmanlı topraklarında ticaret ve sanayi odaları kurmuşlardır (Toprak, 1995: 88-92).

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının Kurulması ve Millî İktisat

Başlangıçta Avrupa'dakine benzer lonca teşkilatları Osmanlı Devleti'nde de vardı. Avrupa'daki gelişmeler Osmanlı'ya yansımış şehir ticaretini elinde tutan loncalar zamanla yerlerini dış ticareti ellerinde tutan yabancı tüccarlara ve onların şehirlerdeki temsilcileri olan dellal ve simsarlara bırakmışlardır. Tanzimat döneminde liberal politikalar sebebiyle mevcut esnaf örgütleri yabancı mallarla rekabet edememiş, 1913 yılında tamamen kapatılmıştır. (Toprak, 1995: 19). Bu süre içinde ıslahatlar ile devleti yıkılmaktan kurtarmaya çalışan Osmanlı yöneticileri her alanda olduğu gibi ticaret ve sanayi meseleleri ile de ilgilenmeye başlamışlardır. Bu bağlamda ilk olarak 6 Nisan 1876'da Ziraat ve Ticaret Cemiyeti ortaya çıkmıştır (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Kanunusani 1926). Daha sonra Avrupa'daki benzerlerinden etkilenecek eski devirlerden beri önemli bir ticaret merkezi olan İstanbul'da Dersaadet Ticaret Odası Ocak 1880 tarihinde kurulmuştur (Gülsoy ve Nazır, 2009: 43; BOA, A.DVN.MKL.18-20). Aynı yıl Temmuz 1880'de Dersaadet Sanayi Odası kurulmuştur (BOA, HR.HMŞ.İŞO.163-103). Oda memlekette ticaretin genişlemesi, servet ve mamuriyetin gelişmesine hizmet etmekle görevlendirilmiştir (BAO, İ..MMS.65-3075). 5 Ocak 1885'ten itibaren Dersaadet Ticaret Odası adıyla 15 günlük gazete çıkarmaya başlamıştır. 1923 yılından itibaren haftalık olarak 1928 yılına kadar yayınlanmıştır (Seyhan, 2014: 165-174). Oda Şubat 1889'da Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası adıyla yeni bir yapılmaya tabi tutulmuştur (Gülsoy ve Nazır, 2009: 92). Kurum ticaret ve sanayinin gelişmesi için çalışmalar yapmış ve hükümete önerilerde bulunmuştur. Çalışmalarını takdir eden Devlet zaman zaman oda üyelerini devlet nişanı ve beratlar ile ödüllendirmiştir. Odaya üyelik Osmanlılık politikasının bir gereği olarak Müslüman olan olmayan bütün Osmanlı tebasına açıktır (Gülsoy ve Nazır, 2009: 65-101). Oda Osmanlı ticari eşya ve ürünlerinin sergilenmesi için numunehane kurmuş, ticaretin gelişmesi için çalışmıştır (BOA, MV. 60-60).

II. Meşrutiyet Dönemine gelindiğinde oda yeniden düzenlenmiştir. 1910 yılında ziraat kısmı ayrılarak İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası ismini almıştır. Bu dönemde liberal politikalar sebebiyle artan mali ve ekonomik sıkıntılar millî iktisat politikalarına geçişi hazırlamış, ardından Balkan ve I. Dünya Savaşları bu yeni iktisat anlayışına geçişi hızlandırmıştır (Gülsoy ve Nazır, 2009: 65-101). II. Meşrutiyetin ilanını sağlayan İttihat ve Terakki döneminde devleti kurtarmak için ıslahatlara bu bağlamda iktisadî meselelere dair fikir ve uygulamalar geliştirilmeye devam edilmiştir. Bu dönemde Cavit Bey liberal; Kara Kemal ve Memduh Şevket Esendal meslekçi; Ziya Gökalp, Kazanlı Musa Akyığıt ve Tekin Alp millî iktisat akımına dair görüşler ileri sürmüşlerdir (Çavdar, 1990: 82; Demir, 2021: 197). Avrupa'daki gibi millî bir burjuvazinin olmayışı millî iktisat anlayışının önünde önemli bir engel olduğu (Boratav, 1990:

15) için her üç akım millî burjuvaziyi yaratmayı amaçlamıştır (Çavdar, 1990: 83).

Bu dönemde mali nedenlerle Osmanlı Devleti'nin vergileri arttırması, iktisadî hayata müdahalesi ve üreticiyi üretimden alıkoyan aşar, ağnam gibi vergiler eleştirilmiştir. Devletin kasası yerine bütün milletin iktisadî çıkarlarının gözetilmesi savunulmuştur. Bu dönemde "malî" devlet yerine "iktisadî" devlet anlayışına geçilmesi, hazineye azami gelir sağlama yerine devletin iktisadî yapıyı güçlendirmesi, bireye girişim ortamı hazırlaması, halkın vergi ödeme gücünü arttırarak devlete dolaylı yoldan gelir sağlaması görüşleri ve çalışmaları başlamıştır (Toprak, 1995: 3; Çavdar, 1990: 87). Millî iktisadî kurabilmek için kapitülasyonların kaldırılması ve koruyucu bir iktisat politikası görüşleri güç kazanmıştır. Bunlar ancak I. Dünya Savaşı yıllarında uygulamaya konulabilmiştir. Millî iktisat millî sermaye sorununu da gündeme getirmiş, ülkenin her tarafında faaliyette bulunan yabancı sermayenin iktisadî bağımlılık getirdiği eleştirileri artmıştır. Savaş yıllarında yabancı sermaye elinde olan limanlar, demiryolları satın alınarak kamulaştırılmış, kabotaj hakkı Osmanlı bandırasına geçirilmiş, yabancı sermaye kontrol altına alınmaya çalışılmıştır (Toprak, 1995: 68-70). Bu dönemde ticaret ve sanat ile ilgili yazılarda kar, faiz gibi kavramlar yeniden yorumlanırken Müslümanlar ticaret ve sanayiye özendirilmeye, millî sermaye geliştirilmeye çalışılmıştır (Toprak, 1995: 104).

II. Meşrutiyet Döneminde eleştirilen ticaret ve sanayi odalarının başarısızlığının sebebi istibdat dönemi olarak görülmüştür. Bundan sonra hürriyet sayesinde odaların daha başarılı olacağı beklentisi söz konusu olmuştur (Toprak, 1995, 94). 1910 yılında çıkarılan Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu ile özel girişimcilik güçlendirilmek ve millî iktisat kurulmak istenmiştir. Millî iktisat kurma anlayışı Cumhuriyet Dönemine miras kalmış ve 1925 yılında yapılan düzenleme ile taşrada da yaygınlaştırılarak güçlü örgütler haline getirilmeye çalışılmıştır (Tekerek, 2020). Ayrıca bu kanunla "şahsiyet-i hükmiye" yani tüzel kişilik kazandırılmıştır. Kendine özgü teşkilatı ve bütçesi olan mevcudiyetleri devlet tarafından tanınan meslekî ve iktisadî bir kamusal müessese olarak kabul edilmişlerdir (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Kanunusani 1926). Çalışmanın konusunu oluşturan İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının 1925 yılındaki düzenlemeden sonra daha iyi çalışacağına dair beklentiler artmıştır (İzler, 1 Mart 1926).

Osmanlı'dan devralınan millî iktisat tartışmaları Millî Mücadeleyi başarıyla sonuçlandırmış kadrolarda devam etmiş ve yeni kurulan millî Türk devletinin temel amaçlarından biri olmuştur. Bu bağlamda İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası da erken Cumhuriyet Döneminde bu tartışma ve çalışmaların içinde bulunmuştur. Nitekim oda 1925 yılında kendi bünyesi içerisinde özel bir komisyon oluşturmuştur. Komisyon İstanbul'un ticarî gelişmesini sağlamak için raporlar hazırlamış ve hükümete sunmuştur (BCA, Muamelat Genel Müdürlüğü, 165-151-3). Bu makale için İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının 1926 yılında yaptığı kongrenin Osmanlıca olan zabıtları transkript edilmiştir. Kongrede çeşitli konular tartışılmakla beraber bu çalışmada sadece millî sanayi hakkındaki raporlar ve tartışmalar

incelenmiştir. Millî sanayi meselesi esasen millî iktisat politikasının en önemli unsuru olup kongrede tartışılan diğer konulara da gerek duyuldukça yer verilmiştir. Kongrede tartışılan millî sanayiye himaye meselesi tarihsel bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Kongresinin Açılması (1926)

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının 1926 yılı kongresi İstanbul Ticaret ve Zahir Borsası salonunda 9 Eylül 1926 Perşembe günü saat 15:30 da 84 üyenin katılımıyla oda başkanvekili Sadullah Bey'in açılış konuşmasıyla başlamıştır. Ardından Aziz Bey kongre başkanı, Hamdi Bey başkan vekili ve kongre tutanaklarını tutacak zabıt kâtipleri seçilmiştir. Kongre gündeminde yer alan konular ve bu konularla ilgili olarak konuşma yapacak kişiler kongre açılışında okunmuş olup şöyledir (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, 1926: 3-4);

- 1) İstanbul limanının iktisadî durumu ve geleceği: Avundukzade Aziz Bey.
- 2) Memlekette sermaye ve kredi meselesi: Hüseyin Hüsnü Bey.
- 3) Yapılacak yeni gümrük tarifesinin iktisadî esasları: Ak Osmanzade İzzet Bey.
- 4) Yeni vergilerin iktisadî tesirleri hakkında inceleme: Hüseyin Hüsnü Bey.
- 5) Millî sanayinin himayesi çareleri hakkında inceleme: Sanayi ve Maden Bankası müdür muavini Hayreddin Bey.

Kongre gündeminin okunmasının ardından Cumhurbaşkanını, Başbakan ve Ticaret Bakanına saygılar içeren telgraf yazılmasına karar verilmiştir. Kongrenin açılışı İzmir'in işgalden kurtuluşunun yıldönümüne tesadüf etmesi sebebiyle İzmir Ticaret Odasına tebrik telgrafı gönderilmesine karar verilmiştir. 15 Eylül 1926 ikinci toplantıda gönderilen telgrafların gelen cevapları okunmuştur. Kongrenin üçüncü toplantısı 21 Eylül 1926, dördüncü toplantı 25 Eylül 1926, beşinci toplantı 27 Eylül 1926, altıncı toplantı 13 Teşrinievvel 1926, yedinci toplantı 14 Teşrinievvel 1926 günü yapılmıştır. Beşinci ve altıncı toplantılar yeterli üye sayısına ulaşmadığı için herhangi bir mesele ele alınmamış, sonraki güne ertelenmiştir.

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Kongresinde Millî Sanayiye Himaye Meselesi

Hayreddin Bey tarafından hazırlanan "Sanayi-i Milliyemizin Himâyesi Çareleri Hakkında Tedkikat" başlıklı rapor kongrenin ikinci günü 15 Eylül'de okunmuştur. Rapora göre millî sanayinin himayesi Türkiye'de ve bütün Avrupa'da en önemli meselelerdendir. Avrupa ülkelerinde uzun zamandır sanayinin gelişmesinin teşvik edildiği bu nedenle sanayisi yetmiş seksen seneden beri gelişmekte olan memleketlerle Türkiye'de uygulanacak tedbirlerin aynı

olmadığının altı çizilmiştir. Avrupa'da bilimsel gelişmeler neticesinde ortaya çıkan keşif ve icatlar sebebiyle sanayileşmenin doğal bir şekilde gerçekleştiği; tüketim kabiliyetinin ve nakliye araçlarının arttığı; hükümetlerin başlangıçta küçük geleneksel üretim yapan sanayiciyi himaye ettiği ancak büyük sanayinin iktisadî hayatta önemi ortaya çıktıktan sonra onları gümrük kanunlarıyla himaye ettiği vurgulanmıştır. Bu şekilde Almanya, Fransa eski Avusturya ve Macaristan, İtalya ve Rusya'da ve Amerika'da büyük sanayi gelişmiştir. İngiltere dünya ticaretine erken hâkim olmuş, bu nedenle sanayiye himâye etmeye ihtiyaç duymamıştır. Ancak şu dönemde İngiltere dünyada şeker piyasasında sıkıntılar olduğu için şeker sanayini himaye etmiş şeker fabrikalarının kurulmasını kolaylaştıracak kanunlar çıkarmıştır. Yirmi otuz sene önce Avusturya'nın hâkimiyetinde olan Macaristan kendi millî sanayisini himaye için Avusturya'nın kuvvetli sanayisine rağmen şimendüfer tarifeleri geliştirerek sanayisini geliştirmiştir. Bulgaristan, Romanya, Yunanistan gibi sanayide geri kalmış memleketlerde ise önemli çabalar ortaya çıkmıştır. Hindistan'da ise artık millî his ile himaye edilmektedir. Hindistan, Macaristan ve Japonya gibi milletin uyanık olduğu memleketlerde sırf millî hisler ile millî sanayi himaye edilmiştir. Bir memlekette sanayinin gelişmesi iktisadî teşkilatın tamamlanmasına, nüfusun artmasına, nakliye araçlarının çoğalmasına, memlekette ilim ve marifetin yaygınlaşmasına bağlıdır (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, 1926: 31-32).

Raporda dünyadaki millî sanayiye himaye örnekleri verildikten sonra Türkiye'deki durum izah edilmiştir. Rapora göre Türkiye'de ise tarihi şartlar ve kapitülasyonlar sebebiyle yabancı sanayi rekabetine maruz kalmıştır. Bu nedenle sanayide yıkım yaşanmış ve millî sermaye ve sanattaki kabiliyet eksilmiştir. Bugün kapitülasyonların ilgasıyla memlekette önemli uyanış başlamış, sanayi teşebbüslerine atılmak eğilimi artmış ve özel teşebbüsün takviyesi için mümkün olan her şey yapılmaya başlamıştır. Raporun devamında bu amaçla çıkarılan kanunlara değinilmiştir. Raporda bahsedilen şeker sanayi kanunu cumhuriyetin ilk yıllarında sanayileşmenin önemli bir parçası olarak değerlendirilmiştir (Mert, 2018: 185). Benzer şekilde raporda geçen yerli kumaştan elbise giyilmesine dair kanun (Resmi Ceride, 20 Eylül 1341), sınaî müesseselerin kolaylıkla bina ve arazi edinmelerini kolaylaştıracak bazı kanunlar çıkarılmış, Sanayi ve Maden Bankası kurulmuştur.

Raporun devamında sanayiye teşvik sadece hükümete düşen bir görev olmayıp esasen millete ait bir görev olduğu belirtilmiş ve burada sanayicilere şu tavsiyelerde bulunulmuştur; Sanayiciler millî ürünlerin kusurlarını ortadan kaldırmalı, tüketici de millî ürün talep etmelidir. Millî ürünün talep edilmesi ve tüketimi millî teşebbüsü teşvik edeceği için milleti aydınlatmak mekteplerde ve millî toplantılarda telkinde bulunmak millî bir görevdir. Millî sanayiye himaye için öncelikle memlekette hammaddesi bulunan sanayiye yaygınlaştırmak gerekir, ancak sırf himaye sayesinde faaliyette bulunacak müesseseler kurulmamalıdır. Yeni kurulacak müesseselerin Avrupa'nın geçirdiği uzun süreli aşamaları geçirmemesi gerekir. Bu nedenle tecrübesiz ve ilkel teşkilat ile sanayi teşebbüsüne

girişmek doğru olmayıp bu konuda tecrübe ve uzmanlığı olan memleketlerden yararlanmak, uzman getirmek, mümkünse işbirliği yapmak gerekir. İtalya bu yöntemle büyük sanayisini kurmayı başarmıştır. Sanayinin teşvik edildiği memleketlerde çok sayıda fabrika kurmaktan ziyade sağlam esaslar üzerinde çalışıp ilerleyecek müesseseler kurmak esas olmalıdır. Bu ancak bilimsel ve iktisadî koşulları sağlamlaştırmakla mümkündür. Sanayi diğer sanayi şubeleri ile ilişkili ve üretim büyük ölçekli olduğundan fabrikalar memleketin en gelişmiş yerlerinde kurulmalıdır. Çünkü nakliyatın zor, nüfusun az olduğu ve hammaddenin olmadığı yerlerde sanayinin başarılı olması güç iştir. Türkiye gibi sanayiye yeni başlayan ülkelerde acele etmeden akıllıca başlamak için işin başlangıcında iyice incelemek gerekir. Yeterli bilgi olmadan sınırlı sermaye ile yapılacak sanayi teşebbüsüne girişmeden önce yeterli uzmanlığı olmayanlar o işi uzmanına incelettikten sonra bir miktar masrafa katlanmalıdırlar. İşe başladıktan sonra işi uzman kimselerin idaresine vermeli aksi takdirde sermaye ve teşebbüs gücü israf edilmiş olur. Bu noktada hükümetin rolü, müsait şartlar dâhilinde ortaya çıkan bir müesseseyi sonradan ortaya çıkabilecek özel ve geçici eksikliklere karşı himaye etmesindedir. Hükümet bu tür teşebbüslere karşı gümrük himayesi, hammaddenin rüsumdan muafiyeti, nakliyat tarifelerinde indirim gibi kolaylıklar sağlamalıdır. Ayrıca büyük fabrikaların inşası ve kullanılacak makinelerin ve sanayinin yönetimi için tecrübeli ve muktedir işçi ve ustaların çoğaltılması için kısa süreli uygulamalı kurslar açmalı, çırak yetiştirme işini modern bir şekle bağlamalı, hükümet memurları fabrikaların sorunlarını çözmeyi görev edinmelidir. Hükümet resmî ve yarı resmî şahısların ihtiyaçları olan maddeleri içeriden temin etmek için kanunî ve fiilî düzenlemeler yapmalıdır (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, 1926: 32-33).

Bu genel değerlendirme ve tavsiyelerden sonra raporda millî sanayinin himayesi için yapılması gerekenler madde olarak sıralanmıştır. Birinci maddede Osmanlı'nın son döneminde yapılan mevcut Sanayiye Teşvik Kanununun yedinci maddesine değinilmiştir. Madde gereğince gümrükten muaf olacak hammadde listesi yetersiz ve eksik olduğu için yeni bir liste yapılmış, Ticaret Vekâleti onaylamış ancak Maliye Vekâleti henüz onaylamamıştır. Onaylama işinin Vekâlete müracaat edilerek hızlandırılması gerekir. İkinci maddede vergiden muaf hammadde ve makineler gümrüğe geldiğinde muafiyet işlemleri tamamlanincaya kadar depozito vermek şartıyla alınabildiği belirtilmiş, depozito işlemlerinin sanayicinin işini kolaylaştıracak şekilde dönüştürülmesi için yine Maliye Vekâleti'ne müracaat edilmelidir. Üçüncü maddede Sanayiye Teşvik Kanunundan yararlanan fabrikaların satın aldıkları hammaddeler ve ilk yaptıkları satışlarında vergi düzenlemesinin yeniden yapılması için Maliye Vekâleti'ne müracaat edilmesi istenilmiştir. Dördüncü maddede 1913 tarihli Sanayiye Teşvik Kanununun 15 sene geçerli olduğu 15 senelik tecrübeye dayanarak yakında süresi bitecek bu kanunda bazı değişiklikler yapılması ihtiyacı vurgulanmıştır. Dördüncü maddenin A fıkrasında kanundan faydalanmak hakkına sahip olan müesseselerin bazı belirsiz ve zorlu işlemlere tabi olduğu müessese sahiplerinin bunu

anlayamadıkları için basitleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Dördüncü maddenin B fıkrasında Müsakkafat yani bina vergilerine (Eroğlu, 2012: 64) ait olan vergi muafiyetinin bütün vergilere genişletilmesi istenilmiştir. Dördüncü maddenin C fıkrasında gümrük vergisinden muaf olan makine ve inşaat malzemeleri ve hammaddelerin memlekette bulunmayan bütün maddelere genişletilmesi bir diğer taleptir. Dördüncü maddenin D fıkrasında nakliye meselesi ele alınmış, teşvikten faydalanan fabrikaların indirimli bir tarifeye tabi tutulması için Ticaret Vekâleti'ne sunulması istenilmiştir. Aynı fıkra da Lozan Antlaşması gereğince 1927 yılında gümrük tarifelerinde geçici olan kısıtlamaların yakında kaldırılacağı, yeni gümrük tarifeleri yapılacağı belirtilmiştir. Bu yeni tarifeler yapılırken nakliye meselesine dikkat edilmesi, tarifenin hazırlanması sırasında en büyük sanayi merkezi olan İstanbul sanayicilerinin tarife hakkındaki taleplerinin toplanması ve tasnifi ile Ticaret ve Sanayi Odası komisyonunun görevlendirilmesi ve hazırlanacak talep listesinin Ticaret Vekâleti'ne arz edilmesi istenilmiştir. Beşinci maddede Sanayiye Teşvik Kanunu en az beş beygirlik yakıt kullanan ve fabrika adını alan müesseseleri himaye ettiği vurgulanmıştır. Söz konusu kanun, eski lonca teşkilatlarının kalkmasından sonra teşkilatsız, kendi başına kalmış olan kunduracı, terzi, duvarcı, dülgere, tenekeci gibi küçük sanayicileri himaye etmemiştir. Hâlbuki bu gibi küçük sanayicinin desteklenmesi gerekir. Bu amaçla her memlekette bulunan çıraklık hakkında kanunun Türkiye'de de çıkarılması gerekir. Bulgaristan, Romanya, gibi ülkelerde küçük sanayicinin himayesi hakkında kanunlar çıkarılmış ve uygulanmıştır. İş Mecellesinin ikinci kısmını oluşturacak bu hükmün bir an önce düzenlenmesi ve kanunlaştırılması hususunun Ticaret Vekâleti'ne sunulması gerekir. Altıncı maddede yayınlanması kararlaştırılmış olan sanayicinin hukukunu temin edecek sanayi mülkiyet kanununun tanzimi meselesinin Ticaret Vekâleti'ne sunulması son madde olarak yer almıştır (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, 1926: 34-35).

Başkan rapor hakkında görüşleri sormuş ve söz alan Bahaeddin Bey raporun içeriğinde sanayinin himayesi hakkında gereken işlemlerin yer almadığı, bunların hazırlanması gerektiğini söylemiştir. Bunun için esasında millî sanayinin himayesi ve geliştirilmesi için gerekli girişimin sağlanması konusunda ayrı bir komisyon teşkilini istemiştir. Bu fikre katılan Hüseyin Hüsnü Bey dört kişilik bir komisyon kurulmasını teklif etmiştir. Teklifi destekleyen başkan raporun önce kongre genel kurulunda incelenip görüşüldükten sonra komisyona gönderilmesini söylemiştir. Zühdü Bey raporun sanayinin himayesine ait kısmı mükemmel şekilde kısalttığını, yine de görüşleri dinlemenin faydalı olacağını altını çizmiştir. Sözlerinin devamında raporun genel görüşlerle ilgili kısmında millî sanayinin halk işi, millet işi olduğu ifadesinin rapordaki teklifleri zayıflattığını savunmuştur. Raporda ticaret erbabına, ferdi müesseselere ve sanayicilere düşen görevlerin bulunmadığını ifade etmiştir. Salahaddin Nevzad Bey raporun mükemmel başladığını söylemiştir. Ancak sanayinin geliştirilmesi çarelerini hükümet işi olarak tetkik ederken öncelikle gümrük işleri vs. düzenlendikten sonra özel teşebbüsten söz edilebileceğini savunmuştur. Ayrıca

millî sanayinin geliştirilmesinde sermayenin önemine vurgu yapmıştır. Son olarak raporda belirtilen işin uzmanlar tarafından idaresi, memleketin yolları, nakliye araçları, işçisi ve hammaddesi bol olan yerlerde yapılması gerektiğine dair kısmını mükemmel bularak kurulacak komisyonun bu esaslar çerçevesinde çalışmasını istemiştir. Salahaddin Nevzad Bey'den sonra söz alan Bahaeddin Bey sanayi ile meşgul kişilere saygı duyduklarını, sanayi ile meşgul olan Hayreddin Bey'in raporunun belirli esaslar dairesinde olduğunu belirtmiştir. Bahaeddin Bey ayrıca iktisadî yükselme için sanayi işlerinde daha çok düşünmek gerektiğini, raporun son dakika ellerine geçtiğini, fazla inceleyemediklerini, bu nedenle bir komisyona havale edilerek tamamlanmamış şekilde bile olsa açıklanmış bir şekilde gelmesinin faydalı olacağını eklemiştir (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, 1926: 35-36).

Daha sonra söz alan İzzet Bey ise raporun Hayreddin Bey'in kendi bakış açısıyla yazdığını, geniş şekilde görmeye çalışarak raporu takdim ettiğini, sanayi denilince göze çok görüldüğünü, aslında sanayi uzmanlarının yedi sekiz kişiden ibaret olduğunu açıklamıştır. Bu nedenle söz konusu uzmanların toplanmasını ve Hayreddin Bey ile birlikte orada incelemelerini savunmuştur. Salahaddin Nevzad Bey meselenin komisyon tarafından incelenmesi kararlaştırılacaksa komisyonun çalışması hakkında söz söylemiştir. Sonra raporda memlekette sanayinin gelişmesi için millî hislerle birlikte millî tasarrufun teşvik ve himayesinden bahsedildiğini vurgulamıştır. Ardından Hindistan'da yabancı mallara yapılan boykot örneğini vermiş, boykotun Türk tarihinde üzücü hatıraları bulunduğunu, söz konusu olan boykotun öyle olmadığını anlatmıştır. Hindistan'da Gandi'nin karısının yaptığı propaganda neticesinde millî hislerin tahrik edilerek ithalatta %30-40 fark ortaya çıktığını izah etmiştir. Salahaddin Nevzad Bey Hindistan'a göre bağımsız olan Türkiye'de yapılacak propaganda ile ithalatta %80-90 fark yaratılacağını savunmuştur. Komisyonun propaganda ve tasarruf meselesini ele almasının önemli olduğunu, yerli malı kullanarak ithalat ve ihracat arasındaki farkın azalacağını, tasarruf sağlanacağı düşüncelerini eklemiştir. Kongre başkanı meselenin bir komisyona götürülüp götürülmeme meselesi halini aldığını, raporun üzerinde karşı görüşler ortaya koyarak komisyona götürülmesinin daha doğru olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Mehmet Eşref Bey raporu yeni aldıklarını, hemen görüşler ortaya koyamayacaklarını söylemiştir. Devamında Sanayiye Teşvik Kanunu hakkında iki sene önce oluşturulan komisyonda bulunduğunu, kanunun çok fena olduğunu, her kısım için uzman bulunması gerektiğini, bunların beş dakikada yapılamayacağını savunmuştur. Örnek olarak dericilik hakkında tüccara sıkıntı veren yüzlerce sorun olduğunu söylemiştir (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, 1926: 37).

Başkan raporun bu haliyle komisyona götürülmesi istekleri üzerine isteyen kişilere söz vermiştir. Ak Osman İzzet Bey söz almış, Hayreddin Bey'in sebepler noktasında iyi bir rapor hazırladığını, uzmanlardan oluşan bir komisyonda meselenin görüşülmesini, komisyon için sanayicileri temsil eden Süreyya Paşa'nın, Abacızade İsmail Hakkı Bey'in, İzzet Raif Bey'in, Eczacı Necib Bey'in ve

Nizamettin Ali Beylerin birleşerek bir komisyon kurmalarını teklif etmiştir. Başkan raporun esas olarak iyi olduğunu ancak ayrıntılara ait noktaların komisyona götürülmesini mi istediklerini sorusunu sormuştur. Ardından kurulacak komisyonda her bir sanayi kolunun ihtiyaçlarının ayrıntılı olarak belirlenmesi istekleri karşısında Hayreddin Bey rapor hakkında açıklama yapmıştır. Rapor sahibi Hayreddin Bey Sanayiye Teşvik Kanunu için bir liste yapıldığını, bu listenin sanayicilerin fikirlerini alarak yapıldığını, listelerin Maliye ve Ticaret Vekâletlerinden oluşan bir komisyonda incelenerek ortak bir yazıyla hükümete arz edildiğini anlatmıştır. Listede eksikler olabileceğini ancak ikinci bir listeden bahsettiğini, ikinci listede iplik gibi şeylerin vergi muafiyetinin dikkate alındığını, Ticaret Vekâleti'nin bunu kabul ettiğini ancak Maliye Vekâleti'nden henüz çıkmadığını, işlemleri tamamlanmış bir liste varken yeni bir liste hazırlamanın süreyi uzatacağını, hazırlanan listenin şimdilik üç sene kullanılmasını düşündüğünü ve tavsiye ettiğini ifade etmiştir. Raporunda birinci maddede yer alan noktayı daha açık hale getirmiştir. Hikmet Bey ise raporun kıymetli olduğunu esas itibarıyla temennileri ve hükümetin yapması gereken kısımları tespit ettiğini, hâlbuki sanayinin himayesinde halka da görevler düştüğünü savunmuştur. Bu nedenle millî sanayinin himayesinde bankalara, hükümete, müesseselere ve halka ait kısımların ayrı ayrı incelenip daha sonra komisyona götürülmesini istemiştir. Gerçekten de raporda millî sanayinin himayesinde hükümete, müesseselere, halka, bankalara düşen görevler ayrı ayrı incelenmemiştir. Bahaeddin Bey, Hikmet Bey'in fikrine katıldığını, sanayinin sadece genel sınırları üzerinde değil bunların en önemli ve uygulanması mümkün olanlarının ayrılarak bir rapor halinde kongreye gelmesi gerektiğini söylemiştir. Bilal Fevzi Bey komisyonun öncelikle kesin ihtiyaç bulunan çuval, demir ve elbise gibi maddelerle ilgili olan sanayicilerden seçilmesini teklif etmiştir (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, 1926: 38). Genel olarak rapor üzerindeki tartışmalarda eleştirilen karşı çıkılan bir nokta yoktur. Ancak eksik bulunan noktalar üzerinde durulmuş ve eksikliklerin kurulacak komisyonda her sanayi kolu için ayrıntılı olarak çalışılması istenilmiştir.

Neticede komisyon oluşturulmuş ve raporun komisyona gönderilmesi kabul edilmiştir. Raporun komisyona gönderilmesinden sonra aynı günkü toplantıda kongreye konu ile ilgili Süreyya Paşa tarafından bir teklif gelmiştir. Teklifin birinci kısmı yukarıda okunan raporda da ifade edilen sanayinin teşviki için gümrük düzenlemeleri, sanayicinin fikrinin alınması, yerli malı kullanımının özendirilmesi gibi hususlardır. Teklifin dikkat çeken kısmı Sanayi ve Maden Bankası hakkındaki eleştiridir. Bankanın amacından uzaklaştığı, "inhisar-ı sanayi bankası" yani sanayi tekelciliği bankası ya da umumi fabrikalar müdüriyeti haline geldiği eleştirisi yapılmıştır. Memleketteki fabrikaları himaye etmeyip ezdiği, fabrikaların ağızındaki küçük lokmaları dahi kapmaya çalıştığı, kendi büyük sermayesine güvenerek nerede hükümetin bir siparişi varsa tekeli altına almaya çalıştığı iddia edilmiştir. Bankanın öncelikle diğer fabrikalarla birlikte ithalata karşı mücadele etmesi, mevcut fabrikaları koruması altına alması ve her türlü kolaylığı sağlaması gerektiği savunulmuştur. Bankanın tüccar ve

bankacılık zihniyetinden çıkması fabrikaların hamisi olması istenilmiş aksi takdirde küçük fabrikaları mahvederek memlekete kötülük yapacağı belirtilmiştir. Bu teklifin söz konusu raporla birlikte komisyona havalesi istenilmiş ve kabul edilmiştir. Banka temsilcisi eleştirilere karşı çıkmışsa da meselenin prensipler çerçevesinde ele alındığı bunların komisyondaki görüşüleceği cevabı verilmiştir (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, 1926: 39-42). Böylece kongrenin ikinci toplantısı sona ermiştir.

21 Eylül 1926 günü üçüncü toplantıda millî sanayi ile ilişkili olarak sabun sanayi hakkında teklif verilmiştir. Teklifi verenler Sabuncuzade Mehmet Şakir, Basmacızade Ali Ferid, Mazhar, Ali Rıza, Sabuncu Mustafazadeler Ali Kemal Beylerdir. Teklifte önce bu sanayi kolunun sıkıntılarında değinilmiştir. Sabunculuğun hammaddesi olan zeytinyağının ihracat emtiası olmasına rağmen sabunun ihraç edilemediği ve memleket içinde de Yunan rekabetine maruz kaldığı ifade edilmiştir. Eskiden Balkanlara satılırken Yunanistan'ın sabun sanayini himaye etmesi ve pazarları ele geçirmesi Türk millî sanayisine zarar vermiştir. Tüketim vergisinin uygulanmasından itibaren dışarıdan gelen mallara ve bu arada Yunanistan'dan gelen sabunlardan da tüketim vergisi alınmaması sebebiyle kendi memleketimizde Yunan sabunlarıyla rekabete girilmiştir. Hâlbuki Türk sabunları daha kaliteli olup imalathaneler kapanma derecesine gelmiştir. Nitekim verginin uygulanma tarihi olan 1 Mayıs 1926'dan beri İstanbul ve Karadeniz limanlarına on bin çuvaldan fazla sabun gelmiştir. Bir an önce Yunan sabunlarının istihlak vergisine tabi tutulması gerekir. Buna imkân yoksa Türk sabuncularının ilk satışı tüketim vergisinden muaf tutulursa sabun sanayi teşvik ve himaye olur. Teklif kabul edilmiş ve ilgili komisyona gönderilmiştir (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, 1926: 50-51).

Aynı günkü toplantıda daha sonra millî sanayiye himaye ile ilişkili olan bir başka mesele gümrük tarifesi ele alınmış, Ak Osmanzade İzzet Bey'in gümrük tarifesi hakkındaki raporu okunmuştur. Bu konuda hazırlanan raporda millî çalışmanın neticesinin millî üretim olduğu bunun millî servet oluşturduğu ifade edilmiştir. Memlekette çalışma sahalarının sağlanması gerektiği, Türkiye'nin yeraltı ve yer üstü zenginliklerinin bol olduğu, bu zenginliklerle ilgilenmek gerektiği, ancak ilgilenilmediği için fakir kaldığı ve geçmişin sürekli fetih anlayışının hataları, iktisadi meselelere önem verilmemesi, kapitülasyonların yarattığı esaretin altı çizilmiştir. İşgal yıllarına vurgu yapılarak acı tecrübeler sonucu elde edilen zafer ve Lozan Antlaşmasıyla kazanılan bağımsızlığa değinildikten sonra Lozan'da gümrüklerle ilgili beş yıllık bekleme süresinin bitmesine az kaldığı hatırlatılmıştır. Ardından gümrüklerin tarihçesi anlatıldıktan sonra Türk tarihinde gümrüklerin eski olduğu ifade edilmiş ve Tanzimat'a kadar gümrüklere sırf maliyecilerle bakışla gelir elde etmek amacıyla bakıldığı, Tanzimat'tan itibaren yapılan değişiklikler ve farklı gümrük tarifeleri nedeniyle ortaya sıkıntılar çıktığı ifade edilmiştir. Yeni gümrük tarifelerinde dikkat edilmesi gereken noktalara sıralanmıştır. Birinci maddede kapitülasyonlardan Lozan'da kurtulan memlekette ilk defa bağımsız olarak yapılacak gümrük tarifelerinin eskisi gibi maliyecilerle zihniyetle sadece

gelir elde etmek amacıyla değil iktisadî siyasette düzeni sağlayacak memleketin bütün ihtiyaçlarını yeni şartlar dairesinde tatmin edecek, memleket ve milletin üretimini geliştirecek şekilde yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Osmanlı döneminde eleştirilen maliyecî zihniyet eleştirisi burada da yapılmıştır. İkinci maddede üretimin geliştirilmesine dikkat çekilmiştir. Üretim unsurlarını memleket içinde gelişmeye uygun ve himayeye layık zirai ve sınai mahsuller ile dışarıdan tedariki zorunlu olan üretim şubelerini harekete geçirecek ılımlı bir himaye usulü uygulanmalıdır. Ancak bu himaye üreticileri daima ıslahata devam ettirecek derecede olmalıdır. Bu madde aynı zamanda millî sanayiye himaye edecek niteliktedir. Üçüncü maddeye göre her tür zirai ve sınai şubelerde kullanılan hammadde, her tür üretim ve nakliye araç ve gereçlerinin ithalinde kolaylık gösterilmelidir. Bu millî sanayiye himaye noktasında yukarıda bahsedilen diğer raporda da bulunup doğrudan ilgilendiren bir maddedir. Dördüncü madde ile ithalat ve ihracat arasında denge ve kambiyonun ıslahı için ithalatın ancak gerekli olan madde ve miktarlarla sınırlandırılmasının ihracatın artmasına etki edeceği belirtilmiştir. İhracatın artmasını sağlayacak böyle bir ithalatta kısıtlama ülkede millî sanayiciyi himaye edeceği açıktır. Beşinci madde halkın iyi beslenmesi amacıyla hayat pahalılığının önlenmesi için tarife uygulanması istenilmiştir. Altıncı madde ile Türk dış ticaretinin açık ve sağlam esaslar üzerinde gerçekleşmesi, uluslararası sağlam bir mevki kazanması ve ihracat için sağlam çıkışlar sağlayacak tedbirler alınmalıdır denilmiştir. Bu Türk ürünlerinin yurtdışında satılmasını sağlayacak ve milli sanayiye himaye edecek son maddedir. Rapor üzerine kimse söz istemeyince maddeler tek tek oylamaya geçilmiştir. Maddeler bazı itirazlar ve açıklamalar neticesinde aynen kabul edilmiştir (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, 1926: 53-61).

25 Eylül 1926 günü dördüncü toplantıda komisyona gönderilmiş olan Hayreddin Bey'in millî sanayiye himaye hakkındaki raporu gündeme alınmıştır. Hayreddin Bey'in raporunun esas alındığı millî sanayiye himaye meselesini incelemek üzere kurulan komisyonun teklifi ve gerekçesini içeren raporu üyelere dağıtılmıştır. Başkan teklifin gerekçesini içeren raporun çok uzun olduğunu bu nedenle sadece teklifin okunmasını istemiş, kabul edilmiştir. Komisyon raporu özetle şöyledir (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, 1926: 66-68); Meselenin birkaç günde çözülecek basitlikte olmadığı, diğer ülkelerde ticaret ve sanayi odalarının hazırladığı senelik raporlar göz önünde tutularak hazırlandığı çünkü böyle bir raporun zengin rakam ve grafikler içermesi gerektiği, birkaç günlük toplantılarda rakam ve grafik ortaya çıkamayacağı, komisyonun elinde bu tür veriler olmadığına altı çizilmiştir. Ana hatlarının dahi çizilemeyeceği bu meselede durumun aciliyeti nedeniyle bu tür verileri hazırlamak üzere İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasında çalışılıp raporlar hazırladıktan sonra gelecek kongreye sunulması istenilmiştir. Bu bağlamda komisyon acilen hükümetten isteyecekleri maddeleri içeren bir teklif hazırlamış ve kongreye sunmuştur. Buna göre:

1) Yerli ürünlerin talep edilmesi milli üretimi teşvik edeceğinden milleti bu konuda aydınlatmak için

mekteplerde ve başka yerlerde gerekli telkinlerin yapılması için Maarif Vekâleti'ne ve basına müracaatta bulunulması istenmiştir.

2) Sanayiye Teşvik Kanununun yedinci maddesi gereğince gümrükten muaf olan hammadde ile ilgili liste sınırlı ve yetersizdir. Hazırlanan ikinci listeyi Maliye Vekâleti henüz onaylamamıştır, onaylanması için Vekâlete müracaat edilmesi ve gümrük tarifeleri tadilatında sanayicilerin dinlenilmesi istenilmiştir.

3) Gümrükten muaf hammadde ve makineler gümrüğe geldiğinde muafiyet işlemleri tamamlanmaya kadar malı almak üzere verilen depozito işlemlerinin kolaylaştırılması için Maliye Vekâleti'ne müracaat edilmesi teklif edilmiştir.

4) Sanayiye Teşvik Kanunundan faydalanan fabrikaların satın aldıkları hammaddeden ve fabrikanın ilk satışından istihlak vergisi alınmaması için Maliye Vekâleti'ne müracaat edilmesi teklif edilmiştir.

5) Sanayiye Teşvik Kanunundan faydalanan fabrikalar şahsın elinde ise kazanç vergisinden muaftır. Ancak anonim şirketler kazanç vergisinden muaf olmasına rağmen temettüdan dolayı vergi veren hissedarlardan da kazanç vergisi alınmamasının Maliye Vekâleti'ne arz edilmesi istenilmiştir.

6) On beş senelik olan Sanayiye Teşvik Kanunu hemen tadil edilmeli ve tadilde şunlar göz önüne alınmalı:

a) Sanayiye teşvikten faydanın kolaylaşması için kanundaki belirsiz ve sıkıntılı işlemlerin basitleştirilmesi.

b) Vergi muafiyeti temettü yani kazanç (Develioğlu, 2005: 1073) ve müsakkafata yani emlak (Develioğlu, 2005: 737) dair olup bu verginin askeri nakliyat, eğitim vergilerine, duhuliyeye gibi her türlü ticaret eşyasından alınan vergilere (Süme, 2016: 532), kantariye gibi belli bir düzeni olmayan (Fidan, 2017: 268) bütün hükümete belediyelere ve özel idarelere ait resm ve vergilere genişletilmesi gerekir. Ayrıca sadece fabrika binalarında vergi muafiyetiyle yetinilmemesi ürünün satış yerlerinde de bu muafiyetlerin geçerli olmasının sağlanması teklif edilmiştir.

c) Gümrük vergisinden muaf olan makine ve inşaat malzemesi ve hammaddenin listesi genişletilmelidir. Yani muafiyetin bütün makine ve yedek parçaya genişletilmesi ve vergiden muaf olan maddelerin ve hammaddenin de gümrükten muaf edilmesi ve memlekette kısmen mevcut olup ihtiyaca yetmeyen maddelerin gümrükten muaf edilmesi ve hammaddenin listesinin memlekette yetişmeyen bütün maddelere genişletilmesi teklif edilmiştir.

d) Nakliye tarifelerinde teşvikten faydalanan fabrikaların hammadde ve mamullerinin indirimi

bir tarifeye tabi tutulması ve yakında gümrük tarifelerinde yapılacak tadilatın sanayimizi himaye edecek şekilde yapılması konusunun Ticaret Vekâleti'ne arz edilmesi teklif edilmiştir.

7)Sanayiye Teşvik Kanunu sadece fabrika adını alan müesseseleri himaye etmekte olup küçük sanayicinin de teşvikten faydalanmasını sağlayacak şekilde tadil edilmelidir.

8)Yayınlanması kararlaştırılan sanayici hukukunu sağlayacak olan sanayi mülkiyet kanununun bir an evvel düzenlenmesinin Ticaret Vekâleti'ne arzı teklif edilmiştir.

9) Türkiye Sanayi ve Maden Bankasının büyük sanayiciyi ve Esnaf Bankasının da küçük sanayiciyi himaye edecek şekilde sermayelerinin arttırılması sanayiye teşvikten alacakları kredilerin odanın göstereceği şekilde yapılması teklif edilmiştir.

10)Sanayinin gelişmesine en çok fayda sağlayacak şeylerden biri olan uzmanların sağlanması olup bu uzmanlar yetişene kadar yabancı uzmanlardan faydalanılmasına müsaade edilmesi ve bu konudaki zorlukların kaldırılması için Ticaret Vekâleti'ne arzı teklif edilmiştir.

Rapor üzerine tartışmalara geçilmiş, Hüseyin Hüsnü Bey beşinci maddenin B fıkrasındaki vergi muafiyetinin bu derece genişletilmesine karşı çıkmıştır. Bütün fabrikaların satış mahallerinin vergi istisnasına girmesi durumunda devletin kimden vergi alacağını sormuştur. Maddenin sadece sanayiye teşvikten faydalanan fabrikaların vergiden muafiyeti şeklinde tadilini istemiştir. Tartışmalar neticesinde maddenin “bizzat fabrikatör yani birinci el tarafından satış yapılan mahallinin vergiden muafiyeti” şeklinde tadili kabul edilmiştir. Tadil teklifi ve encümenin teklif ettiği bütün maddeler kabul edilmiştir (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, 1926: 69-70).

Görüldüğü üzere Hayreddin Bey tarafından hazırlanan millî sanayi hakkındaki ilk rapor ile komisyonda incelendikten sonra gelen rapor arasında aslında büyük fark yoktur. Millî sanayiye kurma ve himaye noktasında öncelikle yasal düzenlemeler ve vergi muafiyetleri önemli olduğundan raporda bu noktaya önem verilmiş, komisyonda vergiler ile ilgili maddeler genişletilmiştir.

Millî sanayiye himaye hakkındaki komisyon raporundan sonra aynı gün Vergilerin Tesirat-ı İktisadiyesi hakkında rapor okunmuştur. Bu raporun millî sanayiye himaye meselesine temas eden noktaları söz konusudur. Bu raporda bir senelik bile geçmişi olmayan yeni vergilerin memleket iktisadî üzerindeki etkisinin yönünü ve derecesini tayin etmenin zorluğu, I. Dünya Savaşı'nın sonundan beri görülmemiş malî ve iktisadî buhranın dünyayı istila ettiği noktasından başlamış, buhranın memleketteki etkilerinin ne olduğu sorusunu sormuştur. Sorunun cevabının tam olarak bilinmediği, bu bilinmezlikte vergilerin etkisi meselesinin incelemenin zorluğu, savaşın yarattığı tahribatin üretimi şekil ve içerik bakımından değiştirdiği, her milletin kendi kendine yeterli olabilmesi ilkesini ortaya

çıkardığı ifade edilmiştir. Bu nedenle her memleketin dışarıdan aldıklarını kendi üretmek zorunda kalması iktisadî gelişme ve fazla üretim meselesini zorlaştırmıştır. Bu durum Türkiye'ye yansımış, hükümetin koyduğu yeni vergilerle sadece devlet mekanizmasının yürütülmesi amaçlanmamış, nitekim şimendüfer ve yeni sanayi siyaseti yerli üretimin arttırılması konusunda tedbirler alınmıştır. Dünyaya bakıldığında mücadele ve çekişme her tarafta üretimi arttırmış ve özellikle savaş sırasında zengin olmuş ve zarar görmemiş milletler fazla üretimden sıkıntı görmüşlerdir. Savaş ve istila görmüş memleketler ise üretim azlığından sıkıntılıdır. İktisadî durumdaki buhranın milletleri birbirine saldırttığı, kanlı mücadelelere yol açtığı için kuvvetli bir inkılabı kabiliyetli olduğu savunulmuştur. Yeni vergilerin iktisadî etkisini incelerken vergilerde bu inkılabı kabiliyetinin aranması gerektiği, Türkiye'nin aşarı kaldırarak en önemli adımı attığı, yerine getirilen yeni vergilerin iktisadî bağımsızlıkta büyük değişiklikler getireceği ifade edilmiştir. Toprak ürünleri, çalışma ve sermayenin zenginliğin sebebi olduğu ifade edildikten sonra toprak üzerindeki faaliyetlerin sanayiye oluşturduğu, üretimin kaynağı olduğu, doğal zenginlikleri olan milletler büyük dış tehlikelere maruz kalabildikleri gibi gelecekte çok zengin ve refaha sahip olabilecekleri vurgulanmıştır. Rapor doğanın, ılıman, sıcak veya soğuk iklimin etkisine Türkiye'de güçlü bir medeniyetin gelişmesine uygun şartlar varken bunun gerçekleşmediğine dair gerçekçi değerlendirmelerle devam etmiştir. Bunun sebebi olarak Osmanlı dönemindeki vergi sisteminin olumsuzluklarına değinilmiş, savaştan sonra ise millî uyanış başlamış, Cumhuriyet inkılabını yapmış, aşar vergisini kaldırmıştır (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, 1926: 70-73).

Bu inkılabı ziraatçının köylünün mahrumiyetini telafi ederken Sanayiye Teşvik Kanunundaki çeşitli muafiyetler, çeşitli sosyal teşkilatlar ile millî sanayinin gelişmesi için hazırlık yapılmıştır. Birkaç senedir alınan bu tedbirlerin henüz iktisadî tesirleri görülmemiştir. Vergilerin bir kısmı millî sanayinin gelişmesine harcanmakta olup böylece rekabet sebebiyle değeri düşen Türk hammaddesi için yeni bir çıkış ve iktisadî gelişme sağlanacaktır. Yine de vergilerin ağır olduğu, kendi nesillerinin fedakârlık yapması gerektiği, demokrasinin çeşitli sınıflar arasında denge olduğu, özellikle orta sınıf olan mühendis, memur, ustabaşı veya küçük tüccar, yanında birkaç kişi çalıştıran küçük girişimcilerin geliştirilmesi vergilerin bu sınıflar düşünülerek düzenlenmesi gerekir. Ayrıca vergiler ihracat üzerinde de baskı yapmakta ve sanayinin gelişmesiyle sağlanmak istenen amaç kaybedilmektedir. Uzun olan rapor tartışmalar neticesinde vergilerin iktisadî etkisi ve uygulaması hakkında bir komisyon kurulmasının kabulüyle sonlandırılmıştır (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, 1926: 74-79).

14 Teşrinievvel 1926 günü yedinci toplantıda komisyondan gelen rapor üyelere dağıtılmış ve okunmuş, kabul edilmiştir. Rapor komisyonda incelendikten sonra 17 Teşrinievvel 1926 günü yedinci toplantıda okunmuş ve kabul edilmiştir. Komisyondan gelen raporda Vergilerin İktisadi Tesirleri ana başlığı altında şu alt başlıklar yer almıştır: Programımız, Bilavasita/Vasitasız/Doğrudan

Vergiler, Aşarın İlgası ve İktisadi Neticeleri, Kazanç Vergisi, Maktu Vergi, Bilvâsita/Vasıtalı/Dolaylı Vergiler; Umumi ve Hususi İstihlak/Tüketim Vergileri, İhracat Emtiası, İnhisarlar/Tekeller; Hakiki İstihlak Vergileri, Hulâsa-i Umumiye/Genel Değerlendirme/Özet. Bu alt başlıklarda söz konusu mevcut durum daha ziyade doğrudan iktisat bilimi ilkeleri ve tekniği açısından incelenmiş ve çözüm önerileri sunulmuştur. Yeri geldikçe dolaylı olarak millî sanayinin gelişmesine etkisi de vurgulanmıştır (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, 1926: 104-123; Yeşilyurt ve Tuna, 2017: 39-92).

14 Teşrinievvel 1926 günü yedinci toplantıda komisyondan gelen rapor üyelere dağıtılmış ve okunmuş, kabul edilmiştir. Rapor komisyonda incelendikten sonra 17 Teşrinievvel 1926 günü yedinci toplantıda okunmuş ve kabul edilmiştir. Komisyondan gelen raporda Vergilerin İktisadi Tesirleri ana başlığı altında şu alt başlıklar yer almıştır: Programımız, Bilavasita/Vasitasız/Doğrudan Vergiler, Aşarın İlgası ve İktisadî Neticeleri, Kazanç Vergisi, Maktu Vergi, Bilvâsita/Vasıtalı/Dolaylı Vergiler; Umumi ve Hususi İstihlak/Tüketim Vergileri, İhracat Emtiası, İnhisarlar/Tekeller; Hakiki İstihlak Vergileri, Hulâsa-i Umumiye/Genel Değerlendirme/Özet. Bu alt başlıklarda söz konusu mevcut durum daha ziyade doğrudan iktisat bilimi ilkeleri ve tekniği açısından incelenmiş ve çözüm önerileri sunulmuştur. Yeri geldikçe dolaylı olarak millî sanayinin gelişmesine etkisi de vurgulanmıştır (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, 1926: 104-123; Yeşilyurt ve Tuna, 2017: 39-92). Bu başlıklarda doğrudan millî sanayinin himayesine dair ifadelerden ziyade millî iktisat sistemini kurma arayışı ortaya çıkmıştır. Millî iktisadın alt başlığı olan sermaye ve kredi meselesi oldukça teknik olarak iktisat bilimi ve ilkeleri bakımından incelenmiştir. Başlıkları ilgilendiren mevcut sorunlar, konuyla ilgili teknik meseleler ve çözüm önerileri yer almıştır. Bu bağlamda vergi meselesi gibi sermaye ve kredi meselesi de millî sanayinin himayesinde ve gelişmesinde dolaylı olarak raporda yer almış ve kabul edilmiştir.

Kongrenin toplandığı dönem henüz on yıllık savaşın yıkıntılarının devam ettiği bir tarihtir. Osmanlı'nın enkazından yeni millî bir Türk devleti çıkarılmıştır. Siyasî bağımsızlığın en önemli unsurlarından olan iktisadî bağımsızlık için millî sanayinin himayesi ve geliştirilmesi kongrede önemle tartışılmıştır. Yüzyılların getirdiği geri kalmışlık sorununda sanayileşme meselesine İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası yaptığı kongrede hükümete çözümler tavsiye etmiştir.

Sonuç

Avrupa'da sanayici ve tüccarını koruyan ticaret ve sanayi odası gibi teşkilatlar 19. yüzyılda devleti kurtarmak için ıslahatlar yapan Osmanlı'da da ortaya çıkmıştır. Dersaadet Ticaret Odası adıyla 1880'de kurulup çeşitli aşamalardan sonra 1910 yılında İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası adını almıştır. Osmanlı'nın devleti kurtarmak için iktisadî çözüm arayışlarının içinde yer alan oda erken Cumhuriyet döneminde millî iktisat kurma arayışlarına çözüm aramıştır. Bu bağlamda henüz on yıllık savaşın yaralarının

kapanmadığı 1926 yılında yaptığı kongrede millî iktisat kurmayı sağlayacak ülkenin mevcut iktisadî meseleleri için raporlar hazırlamış, komisyonlarda incelemiş, yeni Türk devleti hükümetine çözüm önerileri sunmuştur. Kongrede millî iktisadî oluşturan farklı meseleler ele alınmıştır. Bu meseleler ve çözümlerin bir kısmı tamamen iktisat bilimi ilkeleri ve tekniği açısından incelenmiştir. Ancak millî sanayiye himaye meselesi sosyal ve siyasal bakışla hazırlanmış ve tartışılmıştır. Millî sanayiye himaye için hazırlanan rapor kongrenin 15 Eylül 1926 günlü ikinci toplantısında ilk kez okunmuş, komisyonda incelendikten sonra gelen yeni raporda eksik bulunan kısımlarla ilgili önemli yeni bir ilave yapılmamıştır. Kısa sürede ve yeterli istatistiki bilgiler olmadan ayrıntılı bir rapor hazırlamanın imkânsızlığına değinilmiştir. Millî sanayinin himaye edilmesinde hükümetin yapması gereken yasal düzenlemeler ve vergi muafiyetleri üzerinde durulmuştur. Kongrede millî sanayinin himayesinde hükümete, halka ve sanayiciye düşen görevler olduğu vurgulanmıştır. Özellikle yerli malı kullanılması, bu konuda eğitime önem verilmesi üzerinde durulmuştur. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası kongre tartışmalarından anlaşıldığı üzere yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisadî politikalarına yön vermeye çalışmıştır. Nitekim sanayinin gelişmesi için mevcut Sanayiye Teşvik Kanunu hakkında yapılan eleştiriler ve tavsiye edilen vergi muafiyetleri hükümet tarafından dikkate alınmıştır. Bu tavsiyeler hükümet tarafından önemsenmiş ve kongrenin istediği yeni kanun 1927 yılında Sanayiye Teşvik Kanununu olarak çıkmış, millî sanayinin himayesi için hükümete tavsiye edilen gümrük ve vergi muafiyetleri kanunda yer almıştır. Bunun dışında kongrede tartışılan yerli malı kullanılması konusunda da hükümet düzenlemeler yapmıştır.

Extended Summary

Fairs and trade societies form the origin of today's Chambers of Commerce and Industry. Various trade and professional organizations have been established both in the west and in the east since ancient times. It aimed to increase cooperation and solidarity among the trade and profession members in question, and they emerged in the form of guilds in ancient times. The most important difference between guilds and organizations in modern times is that they have religious and moral dimensions. In Europe, as a result of geographical discoveries, Reformation, Renaissance, Enlightenment, developments in science and art, and the development of trade and industry, guild-type organizations began to disappear, and instead modern chambers of commerce began to be established. The first modern chamber of commerce was opened in Marseille in 1650, and in time it spread to other places. Although organizational models differ from country to country, they have dealt with every trade-related issue and offered solutions. The chambers have organized the conduct of commercial relations between countries, especially in the development of foreign trade. In order to protect their own national merchants and industrialists,

they also established chambers of commerce and industry in the countries they trade with.

In the beginning, guild organizations like the ones in Europe were established in the Ottoman Empire, but they disappeared over time. Due to liberal policies during the Tanzimat period, the existing tradesmen's organizations could not compete with foreign goods, and they were completely closed in 1913. During this period, Ottoman administrators, who tried to save the state from collapse with reforms, started to deal with trade and industry issues as in every field. As a matter of fact, like its counterparts in Europe, the Dersaadet Chamber of Commerce was established in 1880 in Istanbul. II. During the Second Constitutional Era, it was named the Istanbul Chamber of Commerce and Industry. Efforts to save the state that have been going on since the Tanzimat II. It continued in the Second Constitutional Period and new economic views and practices emerged. Taking the name of Istanbul Chamber of Commerce and Industry, which is included in these views and practices, this organization has inherited the Republican period. In particular, the issue of establishing a national economy system and protecting the national industry was discussed as the most important issue of the period.

The issue of establishing a national economy system and protecting the national industry was among the most important issues of the new Turkish state. Working on these issues, the Istanbul Chamber of Commerce and Industry has tried to direct the economic policies of the Republic of Turkey. As a matter of fact, he discussed many economic issues at the congress he held in 1926. For this article, the minutes of the congress in Ottoman Turkish were transcribed and the issues discussed were classified and evaluated in terms of history, not economics. Because some of the issues discussed in the congress were discussed in terms of economics. The issue of protecting the national industry was discussed socially and politically, and the government was advised. At the Istanbul Chamber of Commerce and Industry Congress, a report on the protection of the national industry was prepared and various proposals were presented. Commissions were established to examine reports and proposals. The reports and proposals examined in the commissions were discussed and accepted in the general assembly. The difficulties and problems faced by traders and industrialists for promoting and patronizing the industry were examined. At this point, it was stated that both the government and the public, as well as merchants and industrialists, have responsibilities. The recommendations of the Congress on the protection of the national industry were tried to be implemented by the government. As a matter of fact, recommendations such as amendments to the Industry Encouragement Law, tax regulations, and the use of domestic goods were implemented by the government. Thus, the Istanbul Chamber of Commerce and Industry played an important role in the transition to the new economic approach.

Kaynaklar

1.Arşiv Vesikaları

- BOA., Sadaret Mukavelenameler (A.DVN.MKL)18-20.
BOA., Hariciye İstişare Odası (HR.HMŞ.İŞO)163-103.
BOA., İrade Meclis-i Mahsus (İ..MMS) 65-3075.
BOA., Meclis-i Vükela Mazbatası (MV) 60-60.
BCA., Muamelat Genel Müdürlüğü, 165-151-3.

2.Gazete ve Mecmualar

- Resmi Ceride, 20 Eylül 1341/20 Eylül 1925, Sayı 249.
İzler, 1 Mart 1926, Sayı 8.

3.Telif Eserler

- Boratav, K. (1990). Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
Çavdar, T. (2003). Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960, İstanbul: İmge Yayınevi.
Demir, Z. (2021). İttihat ve Terakki Dönemi İktisat Politikası Tartışmaları, Tarih ve Gelecek Dergisi, 7(1), 180-220. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1601370>
Develioğlu, F. (2005). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi.
Eroğlu, O. (2010). Osmanlı Devletinin Son Dönemlerinden Cumhuriyetin İlk Yıllarına Kamu Maliyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12(özel sayı), 91-121. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/756695>
Fidan, M. (2017), Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya Devleti Arasındaki Ticaretle İlgili Gümrük Tarife Defteri (1862), Akademik Bakış, 10(20), 265-298.
Gülsoy, U., Nazır, B. (2009). Türkiye'de Ticaretin Öncü Kuruluşu Dersaadet Ticaret Odası 1882-1923, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını.
İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası 1926 Senesi Kongresi. İstanbul: Matbaa-i Ebuzziya.
Mert, M. (2018) Kuruluş Yıllarında Şeker Şeker Sanayi ve Devletin Amaç Fonksiyonu, TESAM Akademi Dergisi, 5(2), 183-247. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/528419>
Seyhan, S. (2014). Türk iktisat tarihinin önemli bir kaynağı: İstanbul ticaret ve sanayi odası mecmuası, Atatürk İletişim Dergisi, (6), 165-174. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/394108>
Süme, M. (2016). Osmanlı Vergi Uygulamalarına Bir Örnek: Okruva Resmi, Belleten, 80(280), s.531-546.
Tekerek, M. (2020). Ticaret ve Sanayi Odaları, Atatürk Ansiklopedisi, Atatürk Araştırma Merkezi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ticaret-ve-sanayi-odalari/?pdf=3325>
Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası. Kanunusani 1926, sene 42,(1).
Toprak, Z. (1995). Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) Milli İktisat-Milli Burjuvazi, İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
Yeşilyurt, Ş., Tuna, A. (2017). 1926 Yılı İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Raporu Çerçevesinde Aşar Vergisinin Kaldırılması ile İlgili Bir Değerlendirme, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 33(95), 39-92. <https://atamdergi.gov.tr/tam-metin-pdf/27/tur>
Yılmaz, V., Çelik Efşan, N. (2019). İlçelerin Yerel Kalkınmasında Sanayi ve Ticaret Odalarının Rolü: Torbalı Ticaret Odası Örneği, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 2(2), 315-332. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/818799>

A Romantic Colonial Work: Eichendorff's Novella "Eine Meerfahrt"

Bekir Zengin^{1,a,*}

¹Department of German Language and Literature, Faculty of Letters, Sivas Cumhuriyet University, Sivas Turkey

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 13/11/2022

Accepted: 30/11/2022

ABSTRACT

German Romantic Period covers the years between 1798-1835. Around these dates two significant events took place: The French Revolution in 1789 and Goethe's death in 1832. Politically, the French Revolution profoundly influenced the Romantic ideas on the state and the people. Goethe, on the other hand, was especially influential on the Romantics with his works during the Sturm und Drang period. German Romanticism is divided into two periods as the Jenaer Romantic and the Heidelberger Romantic. The first type is more philosophical and the latter is more nationalistic and religious. Joseph Freiherr von Eichendorff (1788-1857) is a writer associated with the Heidelberger Romantics, and his efforts to combine religion and art are evident in his works. Dealing with the themes such as travel to distant places, longing for homeland and love for an unknown person, which are among the motifs in romantic art, Eichendorff, in a way, expressed his own longings. Eichendorff's novella bearing the title "Eine Meerfahrt" was written in 1836 but was published posthumously in 1864. In "Eine Meerfahrt", in which religious motifs are predominant, the traces of colonialism are also apparent. This study aims to, after touching upon important aspects of the Romantic Period, put forward romantic and colonialist elements in Eichendorff's novella.

Keywords: Eichendorff, Romanticism, Colonialism, Religion, Nature

Romantik-Kolonyalist Bir Eser: Eichendorff'un "Eine Meerfahrt" Başlıklı Novellası

ÖZ

Alman Romantik dönemi 1798-1835 yılları arasına rastlar. Bu iki tarih önemli iki olaya da işaret eder: 1789 Fransız ihtilali ve Goethe'nin ölümü (1832). Siyasi açıdan Fransız devrimi romantiklerin devlet ve halk konusundaki fikirlerini derinden etkilemiştir. Goethe ise özellikle Sturm und Drang dönemi eserleriyle romantikler üzerinde etkili olmuştur. Alman Romantizmi Jenaer Romantik ve Heidelberger romantik olarak iki döneme ayrılır. İlkinde daha çok felsefi yön ağır basarken, ikincisi daha çok milliyetçi ve dini yönü ağır basan bir dönemdir. Joseph Freiherr von Eichendorff (1788-1857) Heidelberger Romantikleri ile anılan bir yazardır ve eserlerinde din ile sanatı birleştirme gayretleri belirgindir. Romantizmin motiflerinden olan, uzak yerlere seyahat, memlekete özlem, bilinmeyen birine aşk gibi konuları eserlerinde işleyen Eichendorff, bir bakıma kendi özlemlerini de dile getirmiştir. Eichendorff'un "Eine Meerfahrt" (Bir Deniz Yolculuğu) başlıklı novellası 1836'te yazılmış, ancak ölümünden sonra 1864 yılında yayınlanmıştır. Dini motiflerin ağırlıklı olduğu eserde, kolonyalist izler de görülür. Biz de bu çalışmada, romantik dönem özelliklerine değindikten sonra, eserde yer alan romantik, kolonyalist öğeleri göstermek istiyoruz.

Anahtar Kelimeler: Eichendorff, Romantizm, Kolonyalizm, Din, Doğa

Süreç

Geliş: 13/11/2022

Kabul: 30/11/2022

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

^a bzengin@cumhuriyet.edu.tr

^a <https://orcid.org/000-0002-0222-031X>

How to Cite: Zengin B, (2022) A Romantic Colonial Work: Eichendorff's Novella "Eine Meerfahrt", CUJOSS, 46(2): 316-321

Giriş

Alman Romantik dönemi bir yandan siyasal ve toplumsal olaylar bakımından çalkantılı bir döneme, bir yandan da bilimsel ilerlemelerin bir yansıması olan sanayileşmenin hızlandığı yıllara denk gelir. Bu yıllar aynı zamanda dünyanın keşfinin hızlandığı ve yeni kıtaların keşfi ile birlikte keşfedilen yerlerin kolonileştirildiği bir dönemdir. Fransız Devrimi'nin etkileri siyasal ve düşünsel alanda etkilerini sürdürürken, özgürlük, eşitlik, hak, din, devlet gibi kavramlar Alman idealistleri olarak adlandırılan Schleiermacher, Schelling, Fichte ve Hegel gibi düşünürlerin ana konularını da oluşturmaktadır.

Sömürgecilik tarihinin önemli eserlerinden olan ve keşiflerle yeni ülkelerin kolonileştirilmesinde bir yarış halinde olan Batı dünyasının bu yeni yerlere ve yerlilere olan yaklaşımının bir sembolü olan Daniel Defoe'nun 1719 yılında yayınlanan Robinson Crusoe adlı romanın, bu tür eserlere öncülük ettiği bilinmektedir. Bu eserde yansıtılan, uzak yerler, bu yerlerin doğası romantik yazar ve şairlerin doğa tasarımlarının gerçek birer karşılığı gibiydi sanki. Roman kahramanı Robinson'un köle çocuk Xury ve özellikle siyahi yerli Cuma ile olan ilişkisinde açıkça ortaya çıkan efendi-köle ilişkisi, Avrupalı beyaz adamın, yerli üzerindeki baskıcı ve sömürgeci tutumuna mikro bir örnektir. Bundan başka, karşılaşılan yerliler karşısında daha da belirginleşen üstünlük duyguları, zamanla Avrupalı kimliğin bir parçası haline gelmiştir. Kimlikten başka, Romantik dönemin ağırlıklı konuları olan din algısı ve milliyetçilik duyguları, bu tür yeni yerlere olan ilgide belirleyici öğeler olarak karşımıza çıkmıştır.

1788 yılında doğan Joseph von Eichendorff (tam adı Joseph Karl Benedikt Freiherr von Eichendorff) ismi Geç Romantik (Spätromantik) dönem veya Heidelberger Romantik dönemiyle anılan bir yazardır. Eichendorff, çocukluğunda okuduğu macera romanları ile şövalye romanlarının etkilerini ve gençliğinde içinde bulunduğu koyu Katolik çevre ve okulların, Heidelberg'de bulunduğu yıllarda Napolyon'un ordularının istilalarının etkisini ziyadesiyle yaşayan bir yazar olarak karşımıza çıkar. Eichendorff'un 1836'da yazdığı, öldükten sonra 1864 yılında yayınlanan eseri "Eine Meerfahrt" (Bir Deniz Yolculuğu) başlıklı novellası, bir yandan macera romanlarının özelliklerini gösterirken, aynı zamanda kolonyal düşüncenin bir yansıması olarak da okunabilmektedir. Biz de bu çalışmada romantik dönemin özelliklerinin yanı sıra, kolonyalist düşüncüyü yansıtan yaklaşımların, romantik düşünce içerisinde nasıl yoğunluğunu göstermek istiyoruz.

Romantizm ve Kolonyalizm-Din-Doğa İlişkisi

Örneğini antik Yunan ve Roma'da bulan Klasizmin en temel özellikleri, insanlık, güzellik, hoşgörü ve uyum gibi kavramları öne çıkarmasıdır. Klasizm, aydınlanma döneminden devraldığı akıl ile her alanda denge kurmaya özen gösteren bir akımdır. Alman romantizmi, Klasizmin Aydınlanma çağından aldığı katı akla dayalı düşünce sistemine bir karşı geliştir dersek yanlış olmaz. Ludwig Tieck ve Wilhelm Heinrich Wackenroder'in Nürnberg'de din ve

sanat ilişkisinden etkilenmeleriyle yöneldikleri bu düşünce ve edebiyat akımı, duyguları ön plana çıkarır. Almanya'da Jena ve Heidelberg şehirlerinde gelişen bir akım olması dolayısıyla romantik dönem Jenaer Romantik ve Heidelberger Romantik olarak ikiye ayrılır ve 1798-1835 yılları arasındaki bir dönemi kapsar. Bazı edebiyat tarihçileri bunlardan başka bir de Berliner Romantik adı verilen bir dönemden daha bahsederler ki genellikle bu bir dönemden daha çok grup olarak kabul edilir (Hofmeister, 1990: 5). Jena şehrinde gelişen romantik ekolün en büyük özellikleri fikir yönünün ağır basması ve bireyselliği ön plana çıkarmasıdır. Heidelberg şehrinde gelişen akım ise daha çok akıl dışı güçlere yer vermesi, milliyetçi ve halka dönük olmasıyla dikkat çeker. Romantizm kaynağı Almanya olan bir akımdır ve bazı araştırmacılar bu dönemi Alman Rönesansı olarak da adlandırır. Bunun nedeni klasik dönemdeki örneklerden vazgeçilerek, tarih, dil, edebiyat, din ve sanat alanlarında milli değerlere dönüşün döneme damga vurmasıdır (Aytaç, 2012: 212).

Romantiklerin kolonyalizm ile ilişkileri ilginçtir. Almanya koloni kazanma yarışına çok geç katılmış bir ülkedir. Ancak kolonilere olan ilgi Romantik dönemde büyüktür. Koloniler hakkında ve kolonilerdeki gelişmeler dergilerdeki haberler ile yakından takip edilmektedir. Nitekim Hegel, Humboldt gibi düşünürler bu konuda fikirlerini de beyan etmektedirler. Humboldt'un bizzat Haiti'yi ziyaret ettiği bilinmektedir (Zengin, 2019: 340). Hegel ise ünlü Efendi-Köle diyaletliğini Haiti'deki olaylardan esinlendiği fikri ağır basmaktadır (Buck-Morss ve Susan, 2012: 64). Diğer yandan Eichendorff'dan başka Kleist gibi tanınmış yazarlar ve eğlencelik eserler (trivial) yazan birçok yazar da kolonilere ilgi duymuş ve eserlerinde mekân olarak kolonileri seçerek, kolonilerde olup bitenlerle hayal güçlerini birleştirerek eserler ortaya koymuşlardır.

Fichte, Schelling, Hegel gibi Alman idealizmine yön veren düşünürler, özgürlük, devlet, kölelik vb. konularda fikir üretirken, yeni bulunan kıtalarda olup bitenler karşısında kayıtsız kalmışlardır. Bunun nedenini belki milliyetçi tutumlarında ve Avrupa merkezli düşüncelerinin temelinde bulabiliriz. Romantik yazarlar da bu tür bir yaklaşımı pekiştirirler. Örneğin Fransız devrimi konusunda birçok romantik yazar olumsuz bir tavır takınmışlardır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, klasisizmin antik Yunan hayranlığına itibar etmeyen romantikler, kendi öz kaynaklarına yönelmenin daha doğru olacağını dile getirmişlerdi. Burada ortaya çıkan milliyetçi hava, kendi devletini, geleneğini vs. sürdürmeyi hedeflemekte ve devlet yönetiminde meydana gelecek değişime karşı tutucu bir tavır takınmalarına neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak romantikler Fransız devrimi sonrası bildirmede yer alan özgürlük ve eşitlik kavramlarına karşı çıkarlar. Buradan hareketle Orta Çağ sınıflı devlet sisteminin yeniden kurulması gerektiği görüşünü savunurlar (Hofmeister, 1990: 34). Eichendorff'un da aralarında bulunduğu bazı yazar ve düşünürler eşitlik ilkesini reddederler. Eichendorff, eşitlik düşüncesini barbarlık olarak görür ve "bu barbarca bir eşitlikçilik, taze hayat ağacının hayali bir ölçüye göre budanması" (Kluckhohn, 1961: 88) anlamına gelir der.

Romantikler eşitliği doğanın zenginliği, çeşitliliğinin kaybolması anlamına geldiği için reddettiklerini belirtirler ve bunun bir çelişki oluşturduğunu söylerler. Eichendorff, “tek tiplilik” yerine “çeşitliliğin oluşturduğu organik birliğin” amaç olması gerektiğini savunur (Kluckhohn, 1961: 89).

Romantik dönemin bir başka belirgin özelliği dinin, özellikle Heidelberg romantikleri için önemli bir rol oynamasıdır. Din romantikler için kişisel gelişimin en önemli parçasıdır ve sonsuzluğun anlamı ve tadıdır. Sanat, din ve estetik bir arada düşünülür ve estetik yaşam ile tanrısal olanın bulunduğu bir alandır (Kortheuer-Schüring, 2022). Eichendorff gibi yazarlarda Romantik dönemin din filozofu olarak bilinen Schleiermacher’ın dinin objektif ve toplumsal bir şey olmadığı (Gökberk,1985:46) yönündeki düşüncelerinden farklı olarak, daha çok Orta Çağ’ın din anlayışına benzer bir şekilde, Hristiyanlığı yayma duygusu ön plana çıkar. Daha önceki çalışmalarımızda gösterdiğimiz gibi, keşiflerin hız kazandığı 16. Yüzyılda, Papalık koloni yarışında devletlere yön veren bir kurum olarak ön plandadır. Oradaki yerlilerin insan sayılabileceğinden başlayarak, ayak basılan yerlerin kimlere ait olacağı konusuna kadar kararlar veren Vatikan, ilk yapılması gerekenlerden birinin de halkın Hristiyanlaştırılması olduğunu da vurgular. Bu konuda papalığın yayınladığı fermanlar, aynı zamanda toplu katliamlar, işkenceler ve soygunlara da yasal bir boyut kazandırmaktaydı (Zengin, 2017: 140). İşgal edilen ülkelerin insanların köleleştirilmesini de doğal bir hak olarak gören ilk gezginler, papalığın kendilerine verdiği belgeleri haklı gösteren yasal belgeler olarak kullanmışlardır. Bunun temelinde yeni keşfedilen yerlerin halklarının Hristiyanlaştırma mücadelesi, “inançsızlara karşı bir mücadele olarak algılanmış ve algılatılmıştır” (Konetzke, 1990: 24).

Eichendorff’un din anlayışı romantik yazarlarla kıyaslandığında biraz daha katı olduğu görülür. Eichendorff’un ele aldığımız eserinde de yön verici öğe dindir. Eichendorff şiir ile dini bir tutarken, edebiyatın o dönemdeki mevcut dine göre değerlendirilmesi gerektiğini vurgular:

Bütün şiir sanatı bir ulusun iç tarihinin beden bulmuş ruhu gibidir; fakat bir ulusun iç tarihi ise dinden ibarettir; bu yüzden bir ulusun edebiyatına saygı duyulmalı ve sadece o dönemin dini bakış açısı ile birlikte bağlantılandırılarak anlaşılmalıdır (Nehring, 2009: 19).

Nehring (2009), o dönemin keşifleri sırasında yerlileri vahşi olarak görmenin, onlara karşı yapılan saldırıların cezasız kalmasında önemli bir etken olduğunu söyler ve Eichendorff’un bu eserini düşündürücü bir belge olarak kabul eder (19). Eichendorff, yukarıda andığımız romantiklerin Orta Çağ devlet anlayışına geri dönülmesi şeklindeki yaklaşımlarına benzer bir şekilde, Ortaçağın ve haçlı seferlerinin hedeflerini ideal hedefler olarak görür. Düello onur için nasıl gerekiyorsa, savaş da o derece gereklidir. Reformasyona şüpheyle bakan Eichendorff, hoşgörü ve dini özgürlüğü gerçek inancın değerini düşüren zararlı oluşumlar olarak görür (Nehring, 2009: 19-20).

Doğa romantiklerin hayran olduğu bir başka alandır. Rousseau’nun etkilerinin hissedildiği doğa konusunda, uzak, el değmemiş yerler, yüce kayalıklar Tanrının kendi varlığını hissettirdiği yerlerdir. Vahşi ve düzensiz manzaraların güzelliğine estetik bir değer atfeden yeni bir hassasiyet söz konusudur (Giacomoni, 2008:107). Doğa ruhu varmış gibi, panteizme yakın bir anlayışla tasvir edilirken, devamlı olarak edebi sanatlardan “kişileştirmeye” başvurulur. Doğa hisşirdar, ses çıkarır, uyur, dinlenir. Romantiklere göre doğa büyük bir organizmadır ve karşıtların senteze ulaştırılması bir amaç olarak göze çarpar. Romantik dönemin doğa hakkındaki düşüncelerini etkileyen Schelling, tabiatta bir gelişim görür. Bu gelişim, organik olmayan varlıklardan başlayarak, insanda doruğuna ulaşan bir gelişimdir bu. Schelling “doğa sürekli gelişen bir ruh”tur derken bu gelişimi ifade etmektedir (Aytaç, 2012: 219). Eichendorff’un da doğası mutlak bir mekândan ziyade, yaşanan, algılanan bir doğadır. Cansız değildir ama sonsuz da değildir (Behrens, 2005: 19).

Görüldüğü gibi romantikler din, devlet, doğa gibi konularda, klasik dönemden çok farklı bir şekilde dengeden ziyade, Avrupa merkezci düşünceye daha yakındırlar. Din, hayatın her alanında hâkim olan ve yayılması için çaba sarf edilen bir alandır ve Hristiyan olunduğu sürece eşit ve özgürlüktür. Devlet konusunda yukarıda belirttiğimiz gibi, Orta Çağa bir özlem vardır. Sınıflı bir toplumun, doğanın çeşitliliğine uygun olduğu görüşü, günümüzde kabul edilemeyecek bir görüştür.

Bir Deniz Yolculuğu (Eine Meerfahrt)

“Eine Meerfahrt”(“Bir Deniz Yolculuğu”), Eichendorff’un 1836 yılında yazdığı, ancak ölümünden sonra 1864’te yayınlanan bir novelladır. Duyulmamış, bir kerelik bir olayı anlatan novella, romandan kısa ama kısa hikâyeden uzun bir türdür. Eichendorff’un bu eseri için “Bir Haylazın Hayatından” (Aus dem Leben eines Taugenichts, 1826) başlıklı eserinin gölgesinde kaldığını söyleyebiliriz.

“Bir Deniz Yolculuğu”nun konusu basittir. Novellada yeni yerler keşfetmek ve oraları ülkesinin toprağı yapmak isteyen gemi komutanı Alvarez ve tayfasının, çıktıkları bir adada başlarına gelenler anlatılır. Gemide Don Antonio isimli bir öğrenci de vardır. Don Antonio, dünyayı görmek için ve bu arada da yine aynı amaçla yola çıkan dayısı Don Diego’yu bulmak amacıyla gemiye binmiştir. Don Antonio, tam bir romantik kahraman gibidir. Bilinmeyen yerleri görmek, oraları keşfetmek isteyen bir maceraperesttir. Don Antonio karakterini Eichendorff’un kendi yansıması olarak yorumlayan araştırmacılar da vardır. Gezmek, yeni yerler keşfetmek Eichendorff’un hayalleri arasındadır. Diğer taraftan gemi tayfasının dine bakış açısı Eichendorff’un din görüşünü tam olarak yansıtmaktadır (Ulmer, 1950: 145). Yanında getirmiş olduğu kitaplardan, gördükleri bitkilerin ya da yerlerin ne olabileceği konusunda araştırma yapan ve bu konularda bilgi sahibi olan biridir. Kaptanın gördükleri adanın haritada olmadığını söyleyerek, haritayı işaretletmesi, Setzler’e (2010) göre dinamik bir alandan sabit bir alana geçiş ve orayı kendi toprağı ilan etme ve bir mekân belirleme anlamına gelmektedir (1-2).

Eichendorff, henüz eserin başında, olayın geçtiği yılı belirtir. Olaylar 1540 yılında, yani keşif macerasının özellikle İspanya ve Portekiz arasında bir yarışa dönüştüğü yıllarda geçmektedir. Gemi kaptanı ve tayfası düzensizdir ama cesur ve moralleri yüksektir. Bu grubun bir başka özelliği ise “kaba kuvvetle, güç kullanarak” (Eichendorff , 2009: 5) yeni ülkeler keşfetmek istemeleridir. Cesur sıfatı burada özellikle vurgulanan bir sıfattır. Korkusuzca amaçları doğrultusunda maceraya atılan bir grubu nitelemektedir. Bu amaç doğrultusunda, yeni yerlerin sahiplenilmesinde güç kullanılması da normal bir durum olarak tasvir edilmektedir. Bu sırada tayfanın aklında tek şey vardır: Altın. Parlayan her şeyi altın olarak görmektedirler. Geminin gözetleme kulesinde oturan tayfa, kara görüldüğünde gördüklerini şu şekilde tasvir eder:

“Hayır, şimdi zirveleri ayırt edebiliyorum. O ne kadar da güzel! Ve akşam güneşinde açık çizgiler, aşağısı ise karanlık ve yeşil, tepeler altın gibi yanıyor’ ‘Altın mı?’ diye bağırdı kaptan” (E.M. s. 9).

Kaptan, burasının bilinmeyen büyük güney ülkesi, zengin Hindistan olduğunu düşünür. Keşfettikleri yerleri kendi toprakları olarak ilan etmek legal bir durum sayıldığından, tepede gezen akbabaya parmağındaki yüzüğü çıkarıp tüfeğine yerleştirerek ateş ederken ona şöyle seslenir: “Ülkeye haber ver, efendileri geliyor” (E.M. s. 10). Bu cümle kolonyal söylemin en net şekilde ifade edildiği bir cümledir. Karaya çıkarak yaptıkları ilk keşifte, yerlilere rastlarlar. Onları uzaktan gözetlediklerinde, çok güzel bir kadın etrafında dans ettiklerini görürler. Alvarez, o günün cadıların toplandığı Walpurgis gecesi olduğunu iddia eder ve Venüs diye adlandırdıkları kadını kurban edeceklerini söyler. Don Antonio ise, Venüs diye birinin kesinlikle gerçek olmadığını, bunun bir gâvur inancı olduğunu söyler. Burada özellikle vurgulanması gereken durum, Antik Roma’nın güzellik ve aşk tanrıçasının “gâvurların aşk sembolü” olduğunu söylemesi dikkat çekicidir. Ayrıca, Don Antonio’nun Horatius’tan yaptığı alıntıyı Latince söylemesine, kaptan tepki göstererek, Latince konuşmamasını, bunun gâvurların dili olduğunu belirtmesi hem Antik döneme hem de Klasik döneme bir tepkinin ifadesidir.

Gemiye döndüklerinde, kaptanı ve Don Antonio’yu götüren sandalın parçalarını gören tayfanın ayaklandığını ve kendilerine yeni bir kaptan seçtiklerini görürler. Don Antonio burada “Siz Hristiyan mısınız?” diye başlayan bir konuşma yapar. Konuşmasında Tanrının yüceliğini ve onlar için neler yarattığını anlatarak onları yatıştırmaya çalışır. Konuşmasının son kısmında, Tanrıya dua edeceğinize köpekler gibi savaşıyorsunuz diyerek, tayfayı yatıştırır. Dinin tayfa üzerindeki etkisini göstermesi açısından bu önemli bir konuşmadır (E.M. s. 21).

Ertesi gün adayı gezerken, uzaklardan duydukları İspanyolca şarkı tayfayı çok şaşırtır. Adada buldukları bu kişiyi, yerlilerle konuşmalarında tercüman olarak kullanmaya karar verirler. Kaptan yerlilerle görüşmede yapacağı bir konuşma hazırlarken, kendisini oranın sahibi olarak görmektedir. Giderken ellerinde bayraklarını

taşmaları da adayı kendi adaları ilan ettiklerinin başka bir belirtisidir (E.M. s. 31). Yerlilerle görüşmede ise, Kaptan yerlilerin yöneticisine değersiz birkaç eşya götürürken, yerliler onların başından aşağı altın dökerler ve İspanyollar bu altınları kapmak için birbirleriyle yarışır. Ortalığın karışması sonucu şeytanın altın ile onları sıkıştırdığına söyleyen kaptan, bu durumdan kurtulmak için harekete geçen ilk kişidir. Birçok İspanyol altınları kaybetmemek için altınlarla kaçmaya çalışırken, kaptan, yanındaki korumalarla oradan uzaklaşmayı başarır.

Kaçarlarken Don Antonio, yolunu şaşırır ve ormanda tek başına kalır. Çantasında payına düşen altınlar vardır. Ancak onları gözünü kırpmadan savurur ve bilim yolunda ilerleyeceğini paranın esiri olmayacağını haykırır. Yarı uyanık yarı uyku ile geçen gecede uyandığında yanında birinin nefes aldığını hisseder. Bu bir gün önce gördükleri Venüs’tür. Venüs onunla İspanyolca konuşur. Çok şaşırın Dan Antonio’nun ilk cümlesi yine “Hristiyan mısınız?” olur (E.M. s.43). Don Antonio, oradan uzaklaşmak ister. İspanyol askerleri onu bulurlar ve gemiye geri dönerler.

Venüs diye adlandırdıkları kız da Don Antonio’ya âşık olmuştur. Bir gün yerlilerin eşliğinde gemiye gelir. Kızın adı Alma’dır. Yerliler kızı izlerler ve gemiye saldırı planlarlar. Gemi oradan demir alır ve denize açılır, adaya yakın başka bir adaya çıkarlar. Adaya geldiklerinde ilk dikkatlerini çeken şey, büyük bir kayaya İsa figürünün işlenmiş olmasıdır. Kayaya doğru giderken, yine İspanyolca bir şarkı duyarlar ve oradaki münzevi ile tanışır. Münzevi ile karşılaşmalarında yaşanan kısa macera sonrası, münzevi 30 yıl sonra gördüğü ilk Hristiyanların doğayla uyum içinde yaşanan bu adanın huzurunu kaçırdıklarını ve savaş getirdiklerini söyler (E.M. s.73). Bu cümleler, başlangıçtaki kolonyalist maceranın tam tersine, Avrupa’ya ve Hristiyanlığa karşı bir eleştiri içerir. Bu münzevi daha sonra öğreneceğimiz gibi Don Antonio’nun dayısı Don Diego’dur Burada romantik eserlerde sıkça karşımıza çıkan bir biçim özelliğini görmekteyiz: hikâye içinde hikâye. Don Diego, başından geçenleri anlatır. Don Diego, Hristiyanlaştırmak istediği bu adada, yerlilerin tuzağına düşmüş ve bütün tayfasını kaybetmiştir. Tuzağa düşüren kişi yerlilerin kraliçesidir. Kraliçede Venüs’ü gören Don Diego, âşık olduğu bu kadını gemisine çağırdığında olacaklardan haberi yoktur. Kraliçenin işareti ile harekete geçen yerliler, bütün tayfayı öldürürler ve kraliçe de barut deposuna girerek gemiyi havaya uçurur, kendisini de halkı için feda eder. Kendisi de bu adaya çıkmış, böyle kurtulabilmiştir. Adayı Hristiyanlaştırma hevesi, bütün tayfasını kaybederek, adada kalma ile sonuçlanmıştır. Eserin sonunda göreceğimiz gibi, İspanyollar adayı terk ederken, buranın hiç keşfedilmemiş gibi kendi haline bırakılmasına karar verirler (E.M. s. 111). Don Diego da yaptıklarından pişmandır ve bunun gençliğinin bir hatası olduğunu kabul eder.

Dayı ve yeğenin kaderleri belli bir yere kadar paralellik gösterir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, yeğen Don Antonio da yerli kız Alma’yı Venüs’e benzetir ve âşık olur. Alma, Don Diego’nun gemisini havaya uçuran yerli kraliçesi ile Don Diego’nun kaybolduğunu sandıkları, ama yerlilere katılmış olan yüzbaşının kızıdır ve Alma İspanyolcayı ondan öğrenmiştir. Don Antonio, dayısının yapamadığı bir şeyi

yapar ve Alma'yı ikna eder. İspanya'ya dönerek, büyük bir konakta yaşama hayalleri kurar. Don Diego, sakladığı altınları, tayfaya dağıtır, herkes geri dönüş için hazırlık yaparken, Don Diego doğayla bütünleştiği adada kalmayı tercih eder.

Sonuç

Avrupa kültür ve siyasi tarihine bakıldığında zaman, koloni hareketinin yeni yeni başladığı 1500'lü yıllardan itibaren, düşünce dünyasının da büyük bir gelişme içinde olduğu görülür. Geç Skolastik dönem, Rönesans ve sonrası dönemlerde, din, devlet, özgürlük, özne vb. konular en çok tartışılan konular arasındayken, bu kavramların sadece Avrupalılar için geçerliliği veya uygulama alanı bulunduğu görülmektedir. Keşfedilen yerlerdeki halklar için bu kavramlar gündeme gelmezken, uygulanan politikalar hep kaba kuvvete dayalı asimilasyon amaçlı politikalar olmuştur. Kant, Fichte ve Hegel gibi dünya fikir dünyasına yön veren filozofların yaşadığı dönemlerde koloni hareketi doruk noktasına ulaşmış olmasına ve o zamanın iletişim araçları kolonilerden haberler vermesine rağmen birçok düşünür gibi andığımız düşünürler de bu konuda sessiz kalmışlardır. Romantik dönem, özüne dönme eğilimiyle Klasik döneme bir karşıtlık oluşturur. Milliyetçiliğin öne çıktığı bir dönem olan romantizm akımı Alman kültür ve kimliğini pekiştirirken, romantizmin bazı temsilcileri özgürlük ya da eşitlik gibi kavramlar söz konusu olduğunda daha tutucu bir tavır takınmakta ve Orta Çağ'ın yönetim düzenine geri dönüşü savunmaktadırlar.

Adı Heidelberg romantikleri arasında anılan Eichendorff, eseri Bir Deniz Yolculuğu'nda romantik dönem eserlerinin tipik üslup özelliklerini yansıtmıştır. Yazar, hikâye içinde hikâye ve şarkılarla zenginleştirdiği eserinde, uzak yerlere özlemle birlikte, yeni yerlerin keşfini ve keşfedilen yerlerin halkını Hristiyanlığa davet etme gibi motifleri işlemiştir. Çizilen doğa tasvirleri tipik romantik bir eğilimken, Eichendorff'a özgü bir durum olan, doğanın konuşması, ormanın fısıldaması gibi kişileştirmeler doğayı canlı bir organizmaya dönüştürmektedir. Din, eser kahramanlarının derinden etkileyen bir faktördür ve bütün davranışların temelinde dini motivasyon öne çıktığı görülür. Eser kahramanı Don Antonio'nun dayısının başaramadığı bir şeyi başarması, Alma'yı İspanya'ya gitmeye ikna etmesi bir anlamda zafer olarak nitelendirilebilir. Alma'nın İspanyolca konuşması bu zaferin bir başka yönünü göstermektedir. Eser kahramanlarının göstermiş oldukları tutum ve davranışlar o günün kolonyal hareketinin bir yansımasıdır. Ancak, kendisinin de belirttiği gibi, her dönemi o dönemin görüşü altında değerlendirme fikrini hatırlarsak, Eichendorff, 1500'lerde olan bu olayı o dönemin şartlarına uygun olarak işlemiştir. Anlatıda ortaya çıkan kolonyalist yaklaşımlar, 16. Yüzyıla ait tipik politikayı yansıtmalarına rağmen, bu politikaların sonucu olan yıkım ve acıyı da göstermesi, eseri farklı bir konuma taşımaktadır.

Extended Summary

German Romantic period took place between 1798-1835. Romanticism was a revolt against rationalist thoughts of Enlightenment. German Romanticism is divided into two, depending on the cities they emerged and developed: The first one is Jenaer Romanticism and the latter is Heidelberger Romanticism. While the first type has a more philosophical base, the second one is more nationalistic and puts forth religion. During the Romantic period, which was accepted as a new renaissance for Germany, German folk songs, myths and tales were compiled, and thus the continuity of German culture was ensured. The Romantic period was also a period which saw the rapid growth of industrialization and capitalism. The colonialist movement reached its peak in these years, and the European countries were in a competition to have colonies throughout the world. The novella, which is the subject matter of this study, bears the title, "Eine Meerfahrt" and was written by a German romantic, Eichendorff in 1836 but published posthumously in 1864. The action in the novella takes place in 1540. The story is about a student, Don Antonio, who has aspirations to see new places and also wants to find out what happened to his uncle, who set out a voyage years ago and of whom what became no one knows. Don sets out a voyage with a group of Spaniards wishing to explore new places. The first thing these travelers do when they reach an island that is not shown on the map is to mark the location of the island on the map. In the work, Eichendorff is observed to have had a stricter approach to religion than the other Romantics did and to reflect his own aspirations. Religion is a guiding feature and the effects of Christianity are felt at every stage in the story. Their desire to Christianize the natives they encounter on the island and to have a dominance over them become a failure. Meanwhile, Don Antonio falls in love with a girl he encountered on the island, and he named her Venus, which is reacted against by the captain. As Venus is the goddess of beauty in ancient Rome, the captain calls them infidels and even some Latin words are prohibited on the island by him. This is an example of the romantics' reaction to the classics. Having failed, the group flee to another island nearby. The hermit they meet there gives an account of his own experiences. Narrative within narrative, which is a typical feature of romantic works, appears in this work. The hermit is, in effect, Don Antonio's uncle Don Diego. Alma, whom Don Antonio falls in love with, is the daughter of the queen of the natives who blew up his uncle's ship. Uncle Don Diego distributes the group of people the gold he has smuggled. While everyone dreams of returning to Spain, Don Diego does not return and decides to stay on the island. Nature is the most effective reason for his making his decision. Another quality of Romanticism is an understanding of nature, which is close to pantheism, a longing for faraway places and a desire to explore nature. Nature is conveyed as a living organism by means of personification, a figure of speech, which is commonly used. The forest breathes and rustles, and the peaks of the mountains shine like gold. "Eine Meerfahrt"

remains in the shadow of Eichendorff's famous work titled "Aus dem Leben eines Taugenichts". However, "Eine Meerfahrt" is a typical romantic work in terms of both the subject matter and the way the romantic elements are employed. The features in the work such as the use of songs and narrative within a narrative are remarkable. Nature bears traces of the philosopher Schelling's view of nature. The desire to possess the discovered places and to enslave the inhabitants is a reflection of the nationalistic aspect of romanticism. In a way, this is an expression of the romantics' desire to return to society constructed in classes along with their aspirations to have equality and freedom against which the romantics reacted.

Kaynaklar

1. Birincil Kaynaklar

Eichendorf, Joseph Freiherr (2009). *Eine Meerfahrt*. Novelle. Ebook Alış tarihi 2020.

2. Matbu Eserler ve İncelemeler

- Aytaç, G. (2012). *Yeniçağ Alman Edebiyatı*, Ankara: Doğubatı Yayınları.
- Bandet, Jean-Louis (2006). *Alman Edebiyatı*, Ankara: Dost Yayınları.
- Behrens, R. (2005). *Zur Bedeutung des Vergleichs in Eichendorffs Erzählwerk*, Stockholm: Almqvist&Wiksell International.
- Buck-Morss, S. (2012). *Hegel, Haiti ve Evrensel Tarih*, (E. Ünal Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Giacomoni, P. (2008). Mountain landscape and the aesthetics of the sublime in Romantic narration. *In: Romantic prose fiction*. Edit by. Gillespie, G./Engel, M./Dieterle, B.; John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia. 107-122.

- Gökberk, M. (1985). *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hoffmeister, G. (1990). *Deutsche und europäische Romantik*, J.B. Stuttgart: Metzlersche Verlagsbuchhandlung.
- Kluckhohn, P. (1961). *Das Ideengut der deutschen Romantik*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag,.
- Konetzke, R. (1990). *Die Indianerkulturen Altamerikas und die spanisch-portugiesische Kolonialherrschaft*, Frankfurt/M: Fischer Weltgeschichte. Süd-und Mittelamerika I. Band 22. 13. Aufl.
- Nehring, W. (2009). Das Zeitgemäße des Unzeitgemäßen. Zu Eichendorffs Ideen von Poesie, Religion und Politik. In: *Eichendorff heute lesen*. Hrsg. V. Szewczyk/Dampc-Jarozs. Aisthesis Verlag. Bielefeld. 17-33.
- Ulmer, B. (1950). Eichendorff's "Eine Meerfahrt". In: The University of Wisconsin Press. *Journals Division*. Monatshefte, Vol. 42, No. 3/4. 145-152.
- Zengin, B. (2017). Kolonyal Bağlamda Din-Devlet Çatışması: Alfred Döblin'in "Der Blaue Tiger" Romani. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 9(1). 137-154.
- Zengin, B. (2019). Haiti'nin Kanlı Tarihine İki Bakış: Heinrich von Kleist'in "Die Verlobung in San Domingo" ve Anna Seghers'in "Die Hochzeit von Haiti" Başlıklı Novellaları. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43(2). 335-355
- Kortheuer-Schüring Renate (2022). <https://www.evangelisch.de/inhalte/199370/07-04-2022/die-romantiker-und-ihr-verhaeltnis-zur-religion> Erişim: 10.06.2022.
- Setzler, Markus (2010). (Reise-) Bewegungen und (Schiff-)Brüche zwischen (T-) Raumbärten und Schlössern. <https://www.uni-regensburg.de/assets/sprache-literatur-kultur/germanistik-ndl-1/pdf/setzler.pdf> Erişim: 10.06.2022.